

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Iovev, D

B'lgarsko nakazatelno pravo.

Sefia, Pridvorna Pечатnitsa Br. Proshakovi,
1899.

HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY

БЪЛГАРСКО

НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО

Елементарно изложение на началата,
които се съдържатъ въ общата часть
на Наказателния Законъ.

Отъ

Д. ЙОВЕВЪ

Докторъ на правото.

СОФИЯ

Придворна Печатница Бр. Прошекови

1899.

БЪЛГАРСКО
НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Уводъ.

Глава	I. Опредѣленіе и санкции на правото, § 1—3.	стр.	1
"	II. Прѣдѣлътъ и граници на обществената санкция на правото, § 4	"	3
"	III. За кѣстото на Наказателното Право между другитѣ клонове на правото, § 5—6	"	6
"	IV. Опредѣленіе и прѣдѣлътъ на Наказателното Право, § 7—10	"	9
"	V. Отношение на Наказателното Право къмъ криминалната социология, § 11—14	"	17
"	VI. Законность и основа на правото на наказаніе, § 15—22	"	26
"	VII. История на Наказателното Право, § 23—30	"	49
"	VIII. Дѣйствиущее Нак. Право въ България, § 31—37	"	53

Българско Наказателно Право.

ЧАСТЪ ПЪРВА.

За наказателнитѣ закони.

Глава	I. Опредѣленіе на наказателнитѣ закони, § 38—39	стр.	65
"	II. Тълкуване на наказателнитѣ закони, § 40—45	"	66
"	III. За задължителната сила на наказателнитѣ закони, § 46	"	69
	A. По отношение на врѣмето, § 47—57	"	69
	Б. " " " територията, 58—64	"	77
	В. " " " лицата, § 65—66	"	85
Глава	IV. За екстрадицията		
	A. Опредѣленіе на екстрадицията, § 67	"	91

Б. Законност и основа на екстрадицията,	
§ 68—69	" 91
В. Характеръ и условия на екстрадицията,	
§ 70—72	" 93
Г. Производство на екстрадицията, § 73	" 95
Д. Послѣдствия на екстрадицията, § 74	" 97

ЧАСТЬ ВТОРА.

За прѣстѣпнитѣ дѣянія.

Глава I. За прѣстѣпнитѣ дѣянія изобщо.	
А. Опредѣленіе на прѣстѣпнитѣ дѣянія,	
§ 75—79	стр. 99
Б. Дѣйци и прѣдмѣти на прѣстѣпнитѣ дѣянія, § 80—82	" 101
В. Дѣленіе на прѣстѣпнитѣ дѣянія, § 83—100	" 103
Глава II. Елементи на прѣстѣпнитѣ дѣянія. § 101—103	" 120
А. Морални или субективни елементи на прѣстѣпнитѣ дѣянія, § 101	" 124
I. За виѣняемостъ, § 105—109	" 125
II. За причинитѣ, които исключатъ виѣняемостъ и прѣстѣпностъ, § 110—112	" 131
III. За незнаеніето или кривото разбиране на наказателния законъ, § 113	" 169
Б. Материални или обективни елементи на прѣстѣпнитѣ дѣянія, § 114—115	" 171
I. Приготовление, § 116	" 173
II. Опитване (покушение), § 117—120	" 175
III. Изпълнение (извършване), § 121	" 192
Глава III. За съучастіето, § 122	" 201
А. Условия на наказуемото съучастіе, § 123—124	" 201
Б. Видове на наказуемото съучастіе, § 125—127	" 212
В. Наказаніе на съучастіето, § 128—129	" 230

ЧАСТЬ ТРЕТА.

За наказанията.

Глава I. За наказанията изобщо.	
А. Опредѣленіе и условия на наказанията, § 130—133	" 237

Б. Кратка история на наказанията, § 134	" 246
В. Система на Наказателния Законъ, § 135	" 249
I. За смъртното наказание, § 136—139	" 251
II. За наказанията, които отнемат свободата, § 140—148	" 261
III. За прѣдсрочното освобождение, § 149—153	" 279
IV. За глобата, § 154—159	" 287
V. За лишението отъ права, § 160—177	" 297
VI. За конфискацията, § 178—182	" 317
VII. За обнародването на присадата, § 183—185	" 323
Глава II. За гражданскитѣ послѣдствия на прѣстѣпнитѣ дѣяния, § 186	" 327
А. Опредѣленіе и видове на гражданскитѣ послѣдствия, § 187—188	" 328
В. Отговорностъ за гражданскитѣ послѣдствия, § 189	" 334
Глава III. За налагането на наказанията, § 190	" 339
А. За замѣната на наказанията, § 191—194	" 342
В. За обстоятелствата, които смекчаватъ или отѣгчаватъ вината, § 195—197	" 349
I. За обстоятелствата, които смекчаватъ вината, § 198—202	" 352
II. За обстоятелствата, които отѣгчаватъ вината, § 203—204	" 366
В. За съвокупността и повторението на прѣстѣпнитѣ дѣяния, § 205	" 372
I. За съвокупността на прѣстѣпнитѣ дѣяния, § 206—212	" 373
II. За повторението на прѣстѣпнитѣ дѣяния (рецидива), § 213—220	" 379
Г. За стечението на смекчителнитѣ и отѣгчителнитѣ обстоятелства, § 221—222	" 390
Д. За условното осѣждане, § 223—226	" 392
Глава IV. За причинитѣ, които исклучватъ наказателното прѣслѣдване и наказанието, § 227	" 400
А. За причинитѣ, които исклучватъ наказателното прѣслѣдване, § 228	" 400
I. За смъртта на виновния, § 229	" 400
II. За давността, § 230—236	" 401

VIII

III. За амнистията, § 237—244 . . .	"	416
IV. Неподаване или отгъгване на част- ната тѣжба, § 245	"	425
Б. За причинитѣ, които исключатъ изпъл- нението на наказанието, § 249	"	
I. За смъртта на осѣдени, § 250 . . .	"	434
II. За помилванието, § 251—254 . . .	"	435
III. За давността, която исклучва нака- занието (проста давностъ), § 255-259 . . .	"	439
IV. Просрочване на частната тѣжба или прѣкрѣпяване на дѣлото, § 260 . . .	"	443
Глава V. За възстановление въ привата (реабилитация), § 261—268	"	417

ПРѢДГОВОРЪ.

Младото поколение жедува за наука. Съ тая книга ние искаме да го улѣснимъ въ изучаването на единъ отъ нейнитѣ клонове.

Ржководихме се, при съставлението на книгата си, главно отъ слѣднитѣ трима автори:

R. Garraud, Précis de Droit criminel, 6 éd., 1898.

Prins, Cours de Droit pénal, professé à l'Université de Bruxelles, 1886.

Н. Таганцевъ, Курсъ Русскаго Уголовнаго Права.

А освѣнъ тѣхъ ние имаме прѣдъ видъ, при изучаването на специални материи, още редъ други автори, които сж упоменати въ надлежитѣ мѣста на книгата.

На нашия езикъ има вече издадена една книга по материята, която съставлява прѣдмѣтъ на настоящето съчинение, а именно: **Ржководство по общата часть на Наказателния Законъ** отъ Н. Никовъ. Тая книга, макаръ и озаглавена »ржководство, «не е освѣнъ краткъ **коментаръ** на общата часть на Наказателния Законъ. Ползата отъ подобенъ коментаръ е безсѣмнена и ние желаемъ по-скорошното издание и на втората му часть. Но правилното изучаване на всѣка наука става по-лѣсно съ едно систематично изложение на материята, отъ гледна точка не само на положителното законодателство, но и на чистата наука. Съ

други думи, книгата, която се прѣдзначава да служи за ръководство на оние, които желаятъ да изучатъ основно извѣстенъ клонъ на науката, трѣба да има характеръ на **строго систематизиранъ учебникъ**. Това е, което ние гонихме да постигнемъ съ прѣдлагаемото съчинение.

Тая книга има за прѣдмѣтъ: а) да изложи въ строго научна форма общитѣ начала на науката по Наказателното Право, и б) да обясни и разтълкува начина, по който тие начала сж провѣдени въ дѣйствието у насъ ново законодателство.

По примѣра на всички съчинения отъ тоя родъ, ние усвоихме, въ разпрѣдѣлението на материала, плана на дѣйствующия Наказателенъ Законъ, но заедно съ това съхранихме и оная строга система, която се налага отъ гледна точка на науката.

Ние се стрѣвихме, да направимъ съчинението си, колкото е възможно, оригинално, незанимствувано. Съ това ние искахме да туримъ основния камтъ на нашата народна научна литература по Наказателното Право. Тоя стрѣмежъ е смѣлъ и рискованъ въ тая смисълъ, че води къмъ безбройни прѣпятствия и не ни дава възможность да се засланиме отъ ударитѣ на критиката задъ имената на извѣстни автори; но, съзнаючи значението на дѣлото си, ние си дадохме трудъ и дързость, да прѣдолѣемъ прѣпятствията и да посрѣщнемъ съ открито чело всѣка най-строга критика.

Библиографический указатель.

Никовъ. Рѣководство по общата часть на Наказатель-
ния Законъ. 1898.

Киятовскій. Элементарный учебникъ общаго уголов-
наго права, съ подробнымъ изложеніемъ началъ русскаго
уголовнаго законодательства. Кіевъ, 1882.

Сергѣевскій. Русское уголовное право. Пособіе къ лек-
ціямъ. 1890.

Таганцевъ. Курсъ русскаго уголовного права. 1874—80.

Фойницкій. Курсъ уголовного права. 1890.

Ученіе о наказаніи въ связи съ тюремнѣ-
деніемъ. 1889.

Bertauld. Cours de code pénal et leçons de législation crimi-
nelle. 1873.

Сжция. Étude sur le droit de punir.

Franck. Philosophie du droit pénal. 1880.

Garraud. Précis de droit criminel. 1898.

De Girardin. Le droit de punir. 1871.

Ortolan. Eléments de droit pénal. 1885.

Tissot. Le droit pénal étudié dans ses principes, dans ses usa-
ges et les lois de divers peuples du monde. 1879—80.

Carrara. Programma al corso di diritto criminale. 1879—83.

Ferri. Nuovi orizzonti di diritto e procedura penale. 1884.

Garofalo. Criminologia. Studio sul delitto, sulle sue causa e sui
mezzi di repressione. Biblioteca antropologico-giuridica. Seria I. vol.
II. 1885.

Holtzendorf. Handbuch des deutschen Strafrechts. 1871—1877.

Liszt. Lehrbuch des deutschen Strafrechts. 1884.

Стивенъ, Джемсъ. Уголовное право Англіи, въ крат-
комъ очертаніи (прѣведено на русски отъ Спасовича). 1866.

У В О Д Ъ

ГЛАВА I.

ОПРЪДЪЛЕНИЕ И САНКЦИЯ НА ПРАВОТО.

1. Право се нарича сборътъ на ония начала и правила, които уреждатъ нашитѣ взаимни отношения¹⁾.

2. Правото е, слѣдователно, една общественна наука. Право не може да има тамъ, гдѣто нѣма общество, защото тамъ отношенията сѣ естествени,

¹⁾ Всички автори не даватъ еднакво опредѣление на правото. „Право се нарича човѣшкиятъ умъ, до колкото той управлява всичкитѣ народи на земята“, казва Монтескьо. Това опредѣление, повече философско, отъ колкото юридическо, е отхвърлено. Юридическиятъ опредѣление се значително отдалечава отъ него. По-главнитѣ отъ тѣхъ сѣ:

„Правото е сборъ на ония начала и правила на взаимни отношения, къмъ съблюденіето на които е позволено човѣкъ да бѣде принуденъ съ външна или физическа сила.“ (Zachariae, Aubry et Rau, Marcadé).

„Право се нарича науката, която ни учи, кои сѣ началата, върху които се основаватъ законитѣ, какво е значението на тия закони и послѣдствіята, които излизатъ отъ него“. (Berriat-Saint-Prix).

„Правото е сборъ на началата, които уреждатъ отношенията на човѣка къмъ нему подобнитѣ и съблюденіето на които е възможно, а сѣщевременно справедливо и полезно, да се поддържа чрезъ силитѣ на обществото“. (Baudry-Lacantinerie).

„Право се нарича сборътъ на правилата, които уреждатъ отношенията на хората помежду имъ, или по-добрѣ, сборътъ на правата и длъжноститѣ, които се раждатъ отъ тия отношения“. (R. Gatteaud).

исходящи отъ силата на естественнитѣ закони, които не зависятъ отъ човѣшката воля.

Правото, като общественна наука, има за субектъ човѣка, защото само човѣкътъ е общественно създание, което се ражда въ обществото и за обществото. — Това правило се признава и отъ ония теории, нарѣчени *договорни*, които считатъ човѣка за общественно създание не по самото му естество, а по доброволень договоръ¹⁾.

Всѣка общественна наука черпи своитѣ начала отъ наблюденията надъ човѣка. Сжщото е и съ науката на правото. Правото е повикано да урежда отношенията на хората въ обществото, а тия отношения могатъ да бждатъ едни или други, споредъ понятията на хората. Наблюдението на тоя феноменъ показва, че единствениятъ рационаленъ источникъ на правото е *разумътъ*.

3. Всѣки човѣкъ е надаренъ съ повече или по-малко разумъ и за това всѣки човѣкъ разбпра, относително, що е право. Освѣнъ това, вътрѣшното съзнание на всѣки човѣкъ говори, че правото е право само тогава, когато е взаимно; че на моето право съотвѣтствува твоето право, което азъ трѣбва да уважавамъ, ако искамъ да уважавашъ и ти моето. По тоя начинъ, вътрѣшното съзнание на човѣка санкционира правото и го прави задължително за всички.

¹⁾ J. J. Rousseau, Обществень Договоръ (*Contrat social*), прѣв. на български отъ Д-ръ Д. Йовевъ.

Но по-нататъшното наблюдение на човѣшката натура показва, че човѣкъ не е всѣкога расположенъ да се покори доброволно на тая санкция. Тя е основана върху добродѣтеля, а добродѣтеля е слаба, за да противостои на страститѣ, егоизма и интереса. Отъ друга страна, разумътъ не е еднакъвъ у всички и човѣкъ не всѣкога има правилно вървѣние върху интереситѣ си. Ето защо правото има нужда да бѣде защищавано съ помощта на една външна сила противъ произволитѣ на частнитѣ лица. Съ други думи, правото има нужда отъ една санкция *физическа*, независимо отъ моралната.

Кой може да даде тая санкция? — Понеже се касае, да се защити правото отъ произволитѣ на човѣка, то логично е, тая санкция да исхожда отъ такова мѣсто, което стои надъ човѣка и което може да надвие неговата лична воля. Това мѣсто е *общественната властъ*.

ГЛАВА II.

ПРѣДМѢТЪ И ГРАНИЦИ НА ОБЩЕСТВЕННАТА САНКЦИЯ НА ПРАВОТО.

4. Отъ изложеното въ § 3 става явно, че правото, ако не бѣде санкционирано съ една външна сила, остава като една абстрактна идея, която може да има значение за нашитѣ взаимни отношения само до толкова, до колкото нашиятъ разумъ и добродѣтелнитѣ ни качества могатъ да надвиватъ надъ

страстите, егоизма и интереса ни. Външната сила, която иде да подкрѣпи моралната санкция на правото и да го прѣвърне отъ абстрактно въ положително право, което се налага на всички, ние намираме въ общественната властъ. Но до гдѣ може да се простира намѣсата на общественната властъ, за да санкционира правото?

Въ миналитѣ врѣмена тая намѣса е била почти безгранична. Това е било слѣдствие на идеитѣ, що сж имали тогава за правото. Римлянетѣ сж опрѣдѣляли правото така: *jus est ars aequi et boni*. Това опрѣдѣление показва смѣшение на правото съ морала. Затова и санкцията на правото отъ римската общественна властъ е обгръщала значително широкъ просторъ. Днешнитѣ правовѣдци не падатъ вече въ това смѣшение на понятията. Моралтъ и правото сж днесъ добръ различени, а въ слѣдствие на това и намѣсата на общественната властъ, да санкционирва правото, се движи въ добръ опрѣдѣлени граници. Безспорно е, че моралтъ и правото сж нераздѣлимо свързани, но областта на морала е много по-широка отъ оная на правото. Тя обгръща отношенията на човѣка: първо, къмъ Бога, второ, къмъ себе си и, трето, къмъ ближнитѣ му. Съобразно съ това ние различаваме три вида моралъ: *религиозенъ, индивидуаленъ и общественъ*. А областта на правото се простира само върху отношенията на човѣка къмъ ближнитѣ му. Слѣдователно, правото се състои отъ онова, което ние нарѣкохмѣ *общественъ*

моралъ. Отношението на правото къмъ морала е най-добръ прѣдставено отъ Ер. Бентамъ, който ги сравнява съ два концентрични кръгове: по-малкиятъ кръгъ прѣдставлява правото, а по-големиятъ — морала, който обгръща не само всичко онова, що влиза въ правото, но още и една сума отъ други принципи, изключително морални.

Обществото нѣма никакъвъ интересъ да налага силомъ съблюденіето на религиозния и индивидуалния моралъ, защото човѣкъ е свободенъ да урежда отношенията си къмъ Бога и къмъ себе си както намира за добръ. Но не тъй стои работата и съ правото или общественния моралъ, който е повиканъ да урежда външнитѣ отношения на хората помежду имъ и къмъ обществото. Тукъ обществото има интересъ да туритя отношения въ извѣстни граници и да ги санкционира, сирѣчь, да ги наложи и поддържа силомъ.

Разгледано въ тая смисълъ, правото взема името *положително или позитивно право*, въ различіе отъ *естественното или рационално право*, което обгръща религиозния и индивидуалния моралъ и което не получава никаква ефективна санкция.

Прочее, намѣсата на обществото, да санкционира правото, се простира само върху оная частъ отъ морала, която носи името общественъ моралъ, или *право* въ собственното значение на думата и която е повикана да урежда външнитѣ отношения на хората помежду имъ и къмъ обществото.

Това ограничение на обществената санкция е резултатъ отъ направеното различие между морала и правото. А послѣдствието отъ него е твърдѣ важно. „Ако, казва Хюкъ¹⁾, се остави правото да влиза въ областта на морала, т. е. ако се пожелае, щото идеята на санкцията и принуждението да се предложи върху ония отношения, които не ѝ се поддаватъ, то ще се доде до разузнавание на намѣреніята, до установяване на една истинска инквизиция и до устрояване на единъ най-нетърпимъ деспотизъмъ. Ако ли пъкъ се остави, моралътъ да нахълтва въ областта на правото и да я разпокъсва, т. е. ако се допусне, щото санкцията да се замѣнява съ внушението, тогава ще се отслаби обществената гаранция, ще се разстрои политическия и общественния редъ и ще се отиде бързо къмъ анархията“.

ГЛАВА III.

ЗА МѢСТОТО НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВО МЕЖДУ ДРУГИТѢ КЛОНОВЕ НА ПРАВОТО.

5. Правото е повикано да урежда външнитѣ отношения на хората помежду имъ и къмъ обществото. Въ слѣдствие естеството на тия отношения то се раздѣля на: *частно право* и *публично право*.

1) Частното право урежда отношенията на лицата помежду имъ, *'quod ad singulorum utilitatem*

¹⁾ Hus, Commentaire du Code civil, t. I, n. 7.

pertinet. То има за главни прѣдмѣти семейството и собствеността.

2) Публично право е онова, което има за прѣдмѣтъ държавата, *quod ad statum reipublicae spectat*.

Публичното право се подраздѣля на: *публично международно право* и *публично вътрѣшно право*.

а) Публично международно право е онова, което има за прѣдмѣтъ отношенията между държавитѣ.

б) Публично вътрѣшно право е онова, което има за прѣдмѣтъ устройството на обществената власт и отношенията между нея и частнитѣ лица. Съобразно съ това то се раздѣля на: конституционно право, административно право и наказателно право. ¹⁾

6. Отъ това дѣление на правото се вижда, че наказателното право съставлява частъ отъ публичното право. Но тоя въпросъ е билъ дълго врѣме споренъ. Ж. Ж. Руссо разглежда наказателното право като обратна страна на всичкитѣ други права, взети заедно. „Наказателнитѣ закони въ сѣщностъ не сѣ отдѣленъ видъ закони, а сѣ повече санкция на всичкитѣ други закони“²⁾. Сѣщото говори и Ер. Бентамъ: „Да се създадѣтъ права и задължения, това значи да се създадѣтъ прѣстъпления“; „всѣки граждански законъ съставлява единъ особенъ титръ, който трѣбва

¹⁾ Garraud, *Traité théorique et pratique du Droit pénal français*, 1888, стр. 28.

²⁾ *Обществена Договоръ*, стр. 54.

най-послѣ да се изрази въ единъ наказателенъ законъ.“¹⁾

Гарро²⁾ отблъсва тая идея като твърдѣ абсолютна и неточна, защото независимо отъ наказателната санкция, гражданскитѣ закони иматъ и чисто гражданска санкция (каквито сж напримѣръ: недѣйствителността на акта, обезщетението и пр.) — Гарро отхвърля така сжщо и идеята, че нак. право влиза въ категорията на частното право. „И дѣйствително, казва той, когато едно лице е извършило едно прѣстѣпно дѣяние въ врѣда на едно друго лице, правото за наказанието му не принадлежи на пострадалото лице, а на обществото. Пострадалото лице е имало твърдѣ добръ правото да се защищава въ момента на нападението, за да прѣдвари злото, което го е заплашвало. но еднажъ прѣстѣпното дѣяние извършено, не е то, което трѣбва да наложи наказанието; ако това лице би се опитало да повърне злото, което му се е нанесло, то това не съставлява наказание, а отмъщение. Всичко, което тукъ спада въ областта на частното право, е правото на пострадалото лице да поиска по сѣдебенъ редъ обезщетение за врѣдата, що му е нанесена“. Споредъ тоя авторъ, нак. право съставлява частъ отъ публичното вътрѣшно право въ двѣ отношения:

а) Наказанието се налага не само въ интересъ на частното лице, което е било обидено отъ прѣ-

¹⁾ Bentham, *Vue générale d'un corps complet de législation.*

²⁾ Garraud, *о р. с.*, стр. 28.

стѣпното дѣяние, но и въ интересъ на *обществото*. Всѣки, който напада частното или общественото право, влива въ конфликтъ съ държавата, която въ всичкитѣ цивилизовани общества се счита като органъ на правото.

б) Само държавата има въ ржцѣтъ си управлението на наказателното правосъдие. Прѣслѣдването противъ прѣстѣпника се подига отъ нейно име. Отъ нейно име той се сѣди. И наказанието отъ нейно име се налага. Въ нашитѣ съврѣмenni общества държавата монополизира наказателното правосъдие.

Отъ казаното въ тия два пункта става ясно, че извършването на прѣстѣпнитѣ дѣяния създава отношения между прѣстѣпника и властѣта. И понеже отношенията отъ подобенъ родъ, както се каза погорѣ, се уреждатъ отъ вътрѣшното публично право, то безспорно е, че нак. право съставлява частъ отъ него.

ГЛАВА IV.

ОПРѢДѢЛЕНИЕ И ПРѢДМѢТЪ НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВО ¹⁾.

7. *Наказателно* ²⁾ право, въ обща смисълъ на думата, е правото, по силата на което се налага наказание на човѣка (*jus puniendi*).

¹⁾ Garraud, стр. 3—5.

²⁾ Въ програмата на Висшето Училище ние виждаме, че наказателното право е нарѣчено углавно право. Тоя терминъ твърдѣ често се употрѣбѣва и въ сѣдебната практика и литература. Той е заетъ отъ Русия. Думата уголовное на руски исхожда отъ голова

Въ ограничена смисълъ, подъ *наказателно право* се разбира сборътъ на законитѣ, които уреждатъ упражнението на правото на наказание. Въ тая ограничена смисълъ то носи името *наказателно позитивно право*.

Въ старо врѣме наказателното позитивно право се е състояло: а) *отъ наказателното обичайно право* и б) *отъ наказателното писано право*; съ други думи, правото на наказание е било упражнявано двояко: съобразно съ прѣдписанията на обичая и съобразно съ прѣдписанията на писанитѣ закони. Нашата конституция сюримпире наказателното обичайно право. Въ своя чл. 75-й тя казва: „Никому не може да се наложи наказание, което не е установено отъ законитѣ“. *Nullum crimen sine lege*. Също и Наказателниятъ Законъ въ своя чл. 2-й гласи: „Всѣко прѣстѣпление или нарушение се наказва съ онова наказание, което е опрѣдѣлено отъ закона, прѣди да е то извършено“. Слѣдователно, нашето наказателно право е *писано*.

8. Правото на наказание принадлежи на държавата. То може да принадлежи така също и на отдѣлни лица, дружества, корпорации и събрания, съществуващието на които държавата признава и поддържа.

и съотвѣтствува на идеята, че всѣко наказание пада върху главата на виновния. Побългариванieto на тая дума е твърдъ нисмислвено и не съдържа никаква мисълъ. Ние прѣдпочитаме термина *наказателно право*, който е български и напълно изразява желаната идея.

Правото на наказание, което не принадлежи на държавата и което се упражнява не отъ нейно име, обгръща всичкитѣ видове *дисциплинарни наказания*. Дисциплинарниѣ наказания не се различаватъ по съществото си отъ същинскитѣ наказания, но по интереситѣ, които защищаватъ, и по организацията си. тѣ се съществено различаватъ отъ тѣхъ. Тия наказания могатъ да се раздѣлятъ на двѣ категории: а) такива, които се уреждатъ отъ държавата чрѣзъ особенни закони и правилници и които се налагатъ отъ опрѣдѣлени лица или корпорации, и б) такива, които се налагатъ отъ събрания или корпорации, ползующи се съ известна автономия, каквото е Народното Събрание, и които исхождатъ отъ единъ видъ договоръ или отъ правилника за ватрѣшния имъ редъ, до колкото той не е противенъ на общитѣ закони.

9. Правото на държавата да наказва е безгранично. Обаче упражнението на това право трѣбва да става въ границитѣ на известни условия, които държавата нарежда сама прѣдварително въ своето законодателство.

Законитѣ, които уреждатъ упражнението на правото на наказание, трѣбва необходимо да обгръщатъ слѣднитѣ материи:

- 1) диспозитивъ на дѣйствиата, които се наказватъ;
- 2) диспозитивъ на наказанията, които се налагатъ на тия дѣйствиа;

3) съдоустройство или организация на властите, които сж натоварени да прѣслѣдватъ наказуемитѣ дѣйствия, да произнасятъ наказанията и да ги изпълняватъ, и

4) процедура или съдопроизводство, т. е. означение на пътя, по който трѣбва да се върви, за да се дойде до тоя резултатъ.

10. Наказателното право, прочее, има за прѣдмѣтъ: а) да *опрѣдѣли прѣстѣпнитѣ дѣяния*, б) да *установи една система на наказания*, в) да *организира едно съдоустройство* и г) да *установи едно съдопроизводство*.

1. *Опрѣдѣление на прѣстѣпнитѣ дѣяния*¹⁾. Какво трѣбва да разбираме подъ термина „прѣстѣпно дѣяние“? Граматическото разглеждане на тоя терминъ навѣжда къмъ идеята на прѣстѣпване извѣстни граници, вънъ отъ които не бива да излиза човѣшката дѣятелность. Но кои сж тия граници, кой ги е турилъ и по силата на какво право? Тия въпроси навѣждатъ къмъ дълбоко и трудно размишление.

Сжществуватъ нѣколко възгледи по тоя въпросъ.

а) Прѣстѣпно дѣяние е всичко, що нарушава волята на върховната власть. Това е най-примитивното опрѣдѣление на прѣстѣпното дѣяние. Това води къмъ произволъ. Волята на върховната власть е твърдѣ еластична и широка. Историята показва, че тя повечето пѣти отива до от-

¹⁾ Н. Таганцевъ, Курсъ рускаго уголовного права, § 3.

рицание на най-елементарнитѣ понятия за право. Волята на върховната властъ има нужда отъ ограничѣние може би не по-малко отъ частната воля.

б) Прѣстѣпно дѣяние е всичко, що е грѣхъ. Така сж се опитвали да опрѣдѣлятъ прѣстѣпнитѣ дѣяния философитѣ на теологията. Но това опрѣдѣление е невѣрно, защото смѣсва двѣ противоположни понятия. Истина е, че това, което обществото счита за прѣстѣпно дѣяние, повечето пжти съвпада съ онова, което черквата счита за грѣхъ, но това приличие между прѣстѣпното дѣяние и грѣха е външно, формално и нѣма нищо общо съ съществото на акта. Грѣхътъ е явление, което се отнася до отношенията на човѣка къмъ Бога и затова той стои вънъ отъ сферата на правото. А прѣстѣпното дѣяние е явление, което се отнася до отношенията на човѣка къмъ ближнитѣ му и къмъ общественната властъ. Понеже отношенията къмъ Бога и отношенията къмъ хората и общественната властъ не сж еднакви нито по съществото си, нито по цѣлитѣ си, то и разликата между грѣха и прѣстѣпното дѣяние е съществена. Днесъ, когато различието между морала и правото е установено, това смѣшение на понятията, което е имало широко развитие въ старитѣ врѣмена и въ срѣднитѣ вѣкове, не може повече да се прави.

в) Прѣстѣпно дѣяние е всичко, що е безнравствено. Това опрѣдѣление отождествява прѣстѣпното дѣяние съ безнравствеността. Идеята

за него изхожда тоже отъ факта, че много отъ онпѣ дѣяния, които се считатъ за прѣстѣпни, сѣ сѣще-врѣменно и безнравствени. Но и тукъ има смѣ-шеніе на понятіята. Нравственността е *относи-телна*, не само въ лицето на всѣки човѣкъ отдѣлно, но и за обществото изобщо. А правото е *положи-телно*. Едно относително понятие не може да служи за критерій въ опрѣдѣленіето на прѣстѣпнитѣ дѣ-яния, които сѣ сравнително постоянни. И исторіята ни показва, че много пѣти това, което е прѣстѣпно, се счита за нравствено и обратно.

г) Прѣстѣпно дѣяние е всѣко посѣ-гателство върху юридическитѣ отно-шения, които сѣществуватъ въ даде-ното врѣме въ даденото общество или държава. Това опрѣдѣление ни се дава отъ русския професоръ Н. Таганцевъ, което е въ сѣщ-ностъ по-обширно развитіе на опрѣдѣленіето на Фейербаха: „прѣстѣпно дѣяние е всѣко от-рицание на правнитѣ норми“. Но едното и другото отъ тѣя опрѣдѣления иматъ нужда отъ една обяснителна белѣжка: понеже юридически отношения или правни норми сѣществуватъ не само въ нака-зателна смисълъ, но и въ смисълъ на всичкитѣ други клонове на правото, то става нужда да се обясни: посѣгателството или отрицанието на кои отъ тѣхъ се счита прѣстѣпно дѣяние? Даденитѣ опрѣдѣления не посочватъ това.

д) Всѣко дѣяние, което посѣга върху едно защитено отъ нѣкоя юридическа норма благо подъ страхъ на наказание, се нарича прѣстѣпно дѣяние. Това е опрѣдѣлението, къмъ което днешната наука клони най-много¹⁾. Това теоритическо опрѣдѣление се прѣвѣжда на езика на положителното законодателство приблизително така: всѣко дѣяние, което е забранено отъ наказателнитѣ закони подъ страхъ на наказание, се нарича прѣстѣпно дѣяние (*infra*, § 75).

2) *Система на наказанията*. Санкцията на наказателнитѣ закони се състои въ наказанието, което се налага на онези, които ги е прѣстѣпилъ. Въ какво трѣбва да се състои това наказание?

Главниятъ елементъ на наказанието е страданието, което се съдържа въ него. Наказанието не може да има заплѣшително дѣйствие, ако не съдържа страдание. А страдание може да се причини чрезъ отнемане или намаление на едно благо, което въ мнѣнието на всички има извѣстно значение.

Въ теорията съществува споръ относително това, кои сѣ благата, върху които може да се посѣгне съ наказателна цѣль. Мнозина криминалисти раздѣлятъ тия блага на двѣ: *естественни* и *придобити* и казватъ, че наказанието трѣбва да засѣга само придобититѣ блага, като напр. правото на собственостъ, на гражданство, семейнитѣ права и пр., но не и

¹⁾ Н. Николъ, Ръководство по общата частъ на Наказателния Законъ, свидѣтельствува сѣщото.

естественнитѣ, като напр. живота, свободата и пр. Тая теория почива върху слѣдната основа: тѣй като прѣстѣпни дѣяния може да има само въ обществото, но не и вънъ отъ него, то обществото нѣма право да лишава човѣка или да му намалява ония блага, който той би могълъ да има и ако не се намираше въ обществото.

Никое отъ законодателствата не е приело тая теория. Всички повече или по-малко посѣгатъ както върху живота и свободата на виновния, така и върху неговото имотно състояние и права.

Единственната тенденция на новитѣ законодателства е — да намаляватъ числото на наказанията и по възможность да ги слѣятъ въ едно, та по тоя начинъ, вмѣсто старото множество на всѣвъзможни наказания, да се приеме степенуването на единъ видъ наказание.

Но и въ това направление законодателствата не сж отишли много далѣчъ. Числото на наказанията е значително ограничено, но е далѣчъ отъ единство.

3) *Сл.доустройство*. Наказателниятъ процесъ се ражда отъ прѣстѣпното дѣяние, а се движи къмъ единъ край въ слѣдствие необходимостта, да не се остави ненаказанъ прѣстѣпника. Но понеже възбужданieto, вървежа и свършването на наказателния процесъ се отнасятъ до най-живнениѣ права на обществото, което, като се бори съ прѣстѣпността, не трѣбва да става отъ своя страна изворъ на прѣстѣпни дѣяния, то необходимо е, да се туря въ извѣстни

рамки наказателната дѣятелност на обществото. Затова единъ отъ необходимитѣ прѣдмѣти на наказателното право е, да се организира едно сждоустройство и едно сждопроизводство. Сждоустройството опрѣдѣля, кои сж властитѣ и мѣстата, които иматъ исключителното право да прѣслѣдватъ, сждятъ и наказатъ прѣстѣпника.

4) *Сждопроизводство*. По сщиптѣ причини наказателното право изисква отъ общественната власть да нареди едно сждопроизводство, т. е. да опрѣдѣли, кой е редътъ и кои сж формитѣ и сроковетѣ, които трѣбва да се слѣдватъ, за да се констатира прѣстѣпното дѣяние и да се прѣслѣдва, сжди и накаже виновния.

ГЛАВА V.

ОТНОШЕНИЕ НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВО КЪМЪ КРИМИНАЛНАТА СОЦИОЛОГИЯ 1).

II. Идеята на правото у съврѣменнитѣ народи почива върху слѣднитѣ двѣ основни начала: а) съществуване на единъ *мораленъ законъ*, който се налага на човѣка като правило на отношенията му и б) съществуване на една *свободна воля* у човѣка, да съобразява дѣйствиата си съ тоя законъ. Наказателнитѣ закони гледатъ на човѣка абстрактно, като правятъ отъ всичкитѣ хора единъ срѣденъ типъ на *интелигентностъ* и *свободна воля*, спосо-

1) Garraud, *op. c.* стр. 5—16

бенъ да разбира доброто и злото и да избира едното или другото.

Но днешната наука започва да не се задоволява съ едно такова фиктивно прѣдположение. Че човѣкътъ е надаренъ съ разумъ, за да различава доброто отъ злото и че той има свободна воля да избира между едното и другото, това е безспорно; но не по-малко безспорно е и това, че тоя разумъ и свободна воля не сж у всички еднакви и не функциониратъ еднакво при всички обстоятелства. Затова наказателната наука неизбежно се натъква върху слѣднитѣ двѣ идеи: а) да се изучи човѣшката натура конкретно и б) да се изучатъ външнитѣ условия, при които се развива прѣстѣпната дѣятелность на човѣка.

Тия изучавания ни даватъ двѣ самостоятелни науки, които иматъ спомагателно значение къмъ наказателната наука, а именно: *антропологията* и *статистиката*.

Антропологическитѣ изслѣдвания на прѣстѣпниците навѣждатъ къмъ установяването на единъ срѣденъ физиологически типъ на *прѣстѣпенъ човѣкъ*, *Uomo delinquente*. Ония, които правятъ тия изслѣдвания, отбелязватъ физическитѣ, интелектуалнитѣ и моралнитѣ характери на прѣстѣпниците, тѣхнитѣ навици, нрави, езикъ и пр., и се надѣятъ, че по тоя начинъ ще сполучатъ да начертаятъ научни демаркационни линии между *Uomo delinquente* и добродѣтелнитѣ хора. Тия изслѣдвания сж създали вече

единъ обширенъ клонъ на антропологията, нарѣченъ *криминална антропология*.

А даннитѣ на статистиката относително прѣстѣпността, нейната численность, мѣстата и условията, при които тя се проявява, полѣтъ, възрастта и образованието на дѣйцитѣ и пр., даватъ да се види, че прѣстѣпността не се състои отъ актове на доброволно неподчинение къмъ законитѣ, а има своитѣ причини и закони. Както болеститѣ, числото на ражданията и умряванията сж неизбѣжни общественни феномени, които се управляватъ отъ особенни закони, така и прѣстѣпността е единъ *общественъ феноменъ*, който има своитѣ закони, независащи отъ индивидуалната воля на човѣка.

12. Взаимното съпоставяние резултатитѣ на тия двѣ науки относително прѣстѣпността, разгледана въ индивидуално и обществено отношение, е създадо въ послѣдно врѣме една нова школа въ наказателното право, нарѣчена *школа на криминалната социология*. Основната идея на тая школа се изразява въ слѣдното: Въ прѣстѣпната дѣятелность на човѣка има два фактори: единъ вътрѣшенъ — *човѣкътъ*, и единъ външенъ — *обществената срѣда*. Тия два фактори трѣбва непрѣменно да се взематъ въ съображение. Но само това не стига: понеже всичкитѣ общественни актове сж сложни, то законитѣ, що ги управляватъ, могатъ да се изучатъ, само слѣдъ като тия два фактори се турятъ въ взаимно отношение и слѣдъ като отъ сравнението нмъ се

извадятъ известни общи данни, които се възпроизвеждатъ и повтарятъ съ една очевидна правилностъ.

Поставена върху тия начала, криминалната социология си дава слѣднитѣ задачи:

- а) Изучаване индивидуално на прѣстѣпниците въ сегашно и минало врѣме;
- б) Изнамиране причинитѣ на прѣстѣпността, и
- в) Изнамиране и устройство на сръдствата за борба съ прѣстѣпността.

13. По тоя начинъ въ изучаването на наказателното право ние се намираме прѣдъ двѣ школи, които, за различие, ще нарѣчемъ класическа и нова.

Класическата школа си остава върху старото начало — че наказателната отговорност почива върху свободната воля на човѣка, която е приблизително еднаква у всички. Тя отхвърля *a priori*, като празни илюзии, всичкитѣ заключения на криминалната социология.

Новата школа, напротивъ, счита за утопични идеитѣ на класическата школа по наказателното право. Тя се стрѣми да прѣобразува цѣлата наука на наказателното право въз основа на известни физиологически принципи и даннитѣ на криминалната антропология¹⁾.

¹⁾ Създателитѣ на новата школа (*scuola nuova*), които се нарича още *италийска школа*, понеже отечеството имъ е Италия, сѣ: Ломброзо, Гарофало и Ферри. Обнародванитѣ отъ нея съчинения сѣ безбройни. Най-важнитѣ отъ тяхъ сѣ: *L'uomo delinquente* отъ Ломброзо (1886) и *Nuovi orizzonti di diritto e procedura penale*, отъ Ferri (1886). Успешнитѣ трима учени сѣ основали отъ 1880 г.

Претенциитѣ и на двѣтѣ школи сж твърдѣ абсолютни и крайни. Истина е, че криминалната социология съдържа голѣмо число смѣли и прибрзани заключения, но сѣ таки тя не може да бѣде *a priori* отхвърлена, защото почива върху естественнитѣ науки. Социалнитѣ феномени не сж резултатъ само на човѣшката воля, но и на пвѣстни физиологически причини, съ които тѣ иматъ постоянни и неизбѣжни отношения. Затова социалнитѣ науки, за да могатъ да застанатъ върху здрава почва, трѣбва да се облѣгнатъ и върху биологическитѣ и естественнитѣ науки: т. е. върху наукитѣ, които изучаватъ физическото естество на човѣка и на свѣта, гдѣто се упражнява неговата дѣятелностъ. Таа основна идея ни е дадена отъ Огюстъ Конта и е безспорно приета отъ всички. Ето защо криминалната социология, безъ да бѣде изцѣло приета, упражнява благотворно влияние върху наказателната наука. Това влияние се усѣща въ двѣ направления, както слѣдва:

а) *Въ индивидуализиране на наказанията.*

Понеже криминалната социология отрпча абстрактното

насамъ въ Туринъ едно тримѣсечно списание, което подпомага изучаванieto на uomo alienato e delinquente, подъ заглавие Archivio di psichiatria, scienze penali ed antropologia criminale. Тоя клонъ на социалнитѣ науки има и въ Франция единъ органъ отъ 1886 г. подъ името Archives de l'anthropologie criminelle (Lyon, Paris, Bruxelles) и който се редактира отъ Лакасанъ, Гарро и Кутанъ. — Въ 1886 год. по социалната криминалогия е билъ държанъ и единъ първъ конгресъ въ Римъ. Протоколитѣ му сж обнародвани въ Arch. de l'antr. crim., 1886, t. I стр. 86, 167, 279.

разглеждане на прѣстѣжността което прѣдполага за всичкитѣ хора единъ срѣдонъ типъ на интелигентностъ и свободна воля, то само по себе си се налага индивидуалното изучаване на всѣки прѣстѣжникъ отдѣлно. А практическитѣ резултати отъ това сж два: а) че трѣбва да се даде широка, почти безгранична, свобода на сѣда, да прилага различно наказание въ разнитѣ конкретни, случаи и б) че трѣбва да се направи различие между случайнитѣ и професионалнитѣ прѣстѣпници, т. о. между прѣстѣжността по зараза и постоянната прѣстѣжностъ, и това различие, което е толкова сжщественно и което класическата школа не вижда, трѣбва да влѣзе въ основата на наказателната наука.

б) *Въ социализиране на наказателната отговорностъ.* Издирването причинитѣ на прѣстѣжността показва, че тѣ се криятъ не само въ волята на човека, но и въ извѣстни физически и социални условия. Въ слѣдствие на това факторитѣ на прѣстѣжността се раздѣлятъ на три групи: а) физически или естествени фактори. Тѣ съставляватъ тѣй наречената физическа срѣда. Тѣ сж: мѣстото, гдѣто е било извършено прѣстѣжното дѣяние, климата, температурата. Статистиката показва, че значението на тия фактори не е многобройно, но е ефективно. Знае се, напр., че прѣстѣпнитѣ дѣяния иматъ, тѣй да се каже, свой календаръ: едни отъ тѣхъ, като напр. убийствата, ставатъ по-често лѣтѣ, други, като напр. кражбитѣ, се произвѣждатъ по-често зимѣ.

Климатитѣ сѣщо иматъ тѣхни специални прѣстѣпления, както иматъ и тѣхни специални болѣсти. 3) Общественни фактори. Тѣ съставляватъ тѣй нарѣчената общественна срѣда и сѣ най-важни, а между това най-малко вземани до сега въ внимание. Въ тѣхното число влизатъ: населението, емиграцията, общественото мнѣние, замледѣлческото и промишленното производство, економическото и политическото устройство и пр. Отъ тая гледна точка има едни общественни срѣди, които благоприятствуватъ на нравственното здраве (непрѣстѣпността), а други — които благоприятствуватъ поникването на прѣстѣпнитѣ дѣяния, както торѣтъ благоприятствува мухала. 4) Антропологически или лични фактори. Токива сѣ: полтъ, възрастъ, наслѣдствеността, организмтъ и пр. Тѣ се подраздѣлятъ на: наслѣдствени, придобити и случайни. На тая абстрактна класификация съгвѣтствува едно твърдѣ важно раздѣление на прѣстѣпниците на: прѣстѣпници по рождение, прѣстѣпници по навикъ и случайни прѣстѣпници. И понеже има разлика между единъ навикъ, вече сложенъ, и другъ, който е на пѣтъ да се сформира, то прѣстѣпниците по навикъ се раздѣлятъ на: прѣстѣпници по прави и прѣстѣпници по неправни.

Практическото послѣдствие отъ надирването причинитѣ на прѣстѣпността е: спадане на оная частъ отъ наказателната отговорност на прѣстѣпника.

която се отнася към единъ или другъ отъ изброенитѣ фактори.

14. Влиянието на криминалната социология въ тия двѣ направления върху наказателната наука е голѣмо и тя постепенно се отдалѣчава въ това отношение отъ началата на класическата школа. Също и съвременнитѣ законодателства малко по малко захвататъ да се проникватъ отъ новитѣ идеи.

Но криминалната социология не е могла да направи почти никакъвъ прогресъ въ разрѣшенieto на третата отъ задачитѣ си — и въ това отношение нейнитѣ идеи трѣбва да отстъпятъ прѣдъ ония на класическата школа.

Борбата съ прѣстѣпността е собственно борба противъ нейнитѣ причини. Човѣшкото общество е слабо, за да измѣни физическитѣ причини на прѣстѣпността — устройството на почвата, температурата, климата. Криминалната социология не може да ни даде никакъвъ рецептъ въ това отношение. Но обществото не е тъй немошно, когато се касае работата за общественитѣ причини. То има сила да измѣнява устройството си и, слѣдователно, да се бори съ общественитѣ причини на прѣстѣпността. Това то постига чрѣзъ развитието на общото благосъстояние, образованието, възпитанието, религията. Но тая косвена борба съ прѣстѣпността влиза въ областта на *обществената и економическата политика* и, слѣдователно, не внася нищо ново въ наказателната наука.

Така, че въ областта на наказателната наука остава само борбата съ антропологическитѣ или личнитѣ фактори (причини) на прѣстѣпността. Криминалната социология най-много тукъ се е мѣчила да принесе своитѣ заслуги, но безуспѣшно. Нейниятъ главенъ основателъ Ломброзо, първоначално се е опитвалъ да докаже, че прѣстѣпното дѣяние е резултатъ отъ едно специално физиологическо устройство на автора си, което го отдѣля отъ сегашния типъ на човѣка, за да го приближи къмъ типа на примитивния човѣкъ. Като анатомистътъ намира въ човѣшкото тѣло слѣди отъ органи безполезни и даже вредни, така и Ломброзо намира въ общественното тѣло единъ примитивенъ инстинктъ, който се повтаря у нѣкои прѣдставители на изминалата дивота на човѣка. Прѣстѣпникътъ, слѣдователно, прѣдставлява една физическа недѣлгавостъ, подобна на интелектуалната недѣлгавостъ, напримѣръ, на лудия човѣкъ. А въ тоя случай наказанието не гони вече цѣль, да искупи прѣстѣпния актъ, а — да прѣпятствува на едно опасно влѣчение, което очевидно ще прояви своитѣ резултати, ако лицето се остави на свобода. — Но ако се приеме това начало, че всичкитѣ прѣстѣпници сѣ болни отъ такава болестъ, която заплашва обществото, то заключението е — че тѣ, първо, трѣбва да се изолиратъ, за да станатъ безвредни и, второ, да се лѣкуватъ, ако е възможно. А това не е работа нито на наказателната наука, нито на правосъдието. Тая система води, прочее,

къмъ отрицание на цѣлото наказателно право. Послѣдователитѣ на Ломброво и той самиятъ, признаватъ днесъ, че това правило не може да бѣде общо за всичкитѣ прѣстѣпници, а само за твърдѣ малцина отъ тѣхъ. Прочее, криминалната социология въ това отношение не само че не внася нищо въ наказателната наука, но, напротивъ, трѣбва да отетжни прѣдъ началата на класическата школа.

ГЛАВА VI.

ЗАКОННОСТЪ И ОСНОВА НА ПРАВОТО НА НАКАЗАНИЕ ¹⁾.

15. Въ миналитѣ врѣмена наказанието е било смѣсвано съ отмъщението. Тая грѣшка, исходяща отъ явно заблуждение, е вече поправена. Днесъ е строго установено различието между наказанието и отмъщението. Отмъщението е дѣло на умразата, а наказанието е дѣло на правосъдието. Въ дѣйствиата на отмъстителъ нѣма никакъвъ мораленъ потикъ, никаква възвишена цѣль; той е оръдие на едно слѣпо влѣчение, което овладѣва цѣлото му същество, до като бѣсътъ бѣде уталоженъ. А когато е дума за наказание, тукъ вече разумътъ е, който направлява нашитѣ дѣйствиа. Ние искаме да знаемъ, прѣди всичко, кому принадлежи правото да наказва, а, слѣдъ това, дали самото наказание е справедливо?

¹⁾ За съставянieto на тая глава ние минахме прѣдъ очи главно съответствующата часть отъ прѣвъсходното съчинение на Ad. Franck: Philosophie du droit pénal, стр. 12—95.

Наказанието прѣдполага правосъдие по отношение на онзи, който го налага. Че това право съществува, то е безсъмнено. Ни единъ разуменъ човѣкъ не би се одързостилъ да поддържа, че не е справедливо да се наказватъ прѣстѣпленията и да се възнаграждава добродѣтелята.

Но, пита се, може ли това право да принадлежи на човѣка или на една човѣшка власть, която е неизбежно изложена на страсти и погрѣшки?

Въ това отношение съществуватъ нѣколко школи, които даватъ различни разрѣшения на тоя въпросъ. Главнитѣ отъ тия школи сж слѣднитѣ:

1) *Утилитарна школа*. Тая школа не признава, че съществува морално добро и зло. За нея добро е онова, което е полезно за всички или за болшинството, и зло — онова, което е вредно. Общия интересъ — това е главното правило на тая школа и тя прави да исхожда отъ него правото на наказание. На тая теория най-много държи Бентамъ.

2) *Школа на законната защита*. Тая школа, която брои много послѣдователи между съврѣменнитѣ юристконсулти, признава правото на наказание, но отрича, че това право може да бѣде упражнявано отъ обществото или въобще отъ каква да е човѣшка власть. Онзи, който желае да наказва, трѣбва --- казва тая школа, --- да отговаря на много условия, които не сж приспущни на човѣка. Той трѣбва да знае точно, какво нѣщо е добро и зло; той трѣбва да умѣе да распознава разнитѣ степени на

виновностъ, понеже виновността не се опрѣдѣля само отъ извършеното дѣйствиe, но отъ единъ купъ обстоятелства чисто вътрѣшни и недостъпни за нашитѣ слаби възрѣния. И най-послѣ, вмѣсто ония произволни наказания, които пълнятъ нашитѣ кодекси, трѣбва съ най-голѣма точностъ и въ рамкитѣ на непоколебими правила да се опрѣдѣли, какъвъ видъ и степенъ страдание трѣбва да се наложи за всѣко потъпкване на моралния или социалния законъ. Понеже всичкитѣ тия условия сж намъ неприсъщни, то обществото трѣбва да се откаже отъ правото да наказва и да се задоволи да се защитава. Тая защита може да се състои не само въ попрѣчване на злото, прѣди да се е извършило, но и въ налагане известни наказания на ония, които сж го вече извършили, съ цѣль да се сплашатъ другитѣ, които биха искали да ги подражаватъ.

3) *Индивидуални или договорни школа*, т. е. школа на Локе, Руссо и даже Гроциусъ. Тя учи, че правото на наказание принадлежи на човѣшката личностъ, на индивидуумитѣ. Съ други думи, всѣки индивидуумъ има право да върне зло за зло. И ако ние виждаме днесъ това право на възмездие съ зло да се упражнява отъ общественната власть, то е по делегация, въ слѣдствие на единъ доброволенъ договоръ, нарѣченъ *Общественъ Договоръ* (Contrat social).

4) *Мистическа школа, или школа на божественното право*. Като счита, че властта е дадена

отъ Бога и че тя е неговъ прѣдставитель на земята, тая школа счита, че и правото на наказание исхожда отъ Бога. Слѣдователно, наказателнитѣ закони иматъ за цѣль, не да защищаватъ обществото и не да даватъ удовлетворение на правосъдието, до колкото то се смѣсва съ общественния редъ, но — да отмъщаватъ за божеството, обидено въ лицето на свои земенъ прѣдставитель. Споредъ това, наказанието се съразмѣрява не само съ обидата, но и съ чина на обидения.

5) *Спиритуалистическа школа.* Тукъ влизатъ Кантъ, Кузенъ, Гизо, Росси и др., които намиратъ, че наказателния законъ исхожда отъ принципа на моралното очищение, или, съ други думи, отъ принципа на възмездieto на злото чрѣзъ зло, до колкото това е *справедливо и полезно*.

6) И, най-послѣ, *филантропическа школа*, която не вижда въ прѣстѣпленето нищо друго, освѣнъ една болестъ на душата или единъ симптомъ на умствено поврѣждане. Тя счита прѣстѣпника за боленъ, а на наказанието гледа като на срѣдство за лѣкувание. Послѣдователитѣ на тая школа сж раздѣлени помежду си и тѣглятъ на равни страни, а оставатъ съгласни само върху едно: че наказателниятъ законъ трѣбва да има за цѣль не наказанието, а поправянieto на ония, които ние погрѣшно считаме за виновни.

16. Отъ всичкитѣ тия теории, най-опасна и най-погрѣшна е теорията на утилитарната школа.

Да не се прави различие между справедливостта и несправедливостта, между доброто и злото и да не се признава друго правило, освѣнъ общия интересъ — това е очевидно погрѣшно; то е прогивъ морала и противъ максимитѣ на човѣшкото съзнание и на историята. Какво нѣщо е интересъ? Интересътъ е задоволение на страститѣ и желанията. А страститѣ и желанията нѣматъ оъзи характеръ на универсалностъ и неизбежностъ, които отличаватъ правото. Даже често се случва, щото страститѣ и желанията на болшинството да бѣдѣтъ въ право противорѣчие съ общественния редъ, и въ тоя случай, вмѣсто правосъдие, ние виждаме да тържествува най-голѣма несправедливостъ, безредие и дори жестокость. Историята е пълна съ такива примѣри.

17. Школата на законната защита се повече приближава до истината, отъ колкото утилитарната школа. И наистина, правото на законна защита е едно неуспорно право, което ни позволява въ извѣстни случаи да употребимъ сила срѣщу себеподобнитѣ и дори да ги лишимъ отъ животъ, когато общественниятъ интересъ нѣма тоя характеръ. Обаче правото на законна защита само по себе си е недостатъчно, за да оправдае и мотивира една цѣла наказателна система. Законната защита е единъ видъ война. И както въ войната побѣдителътъ нѣма право да убие побѣдения, слѣдъ като го е обезоржилъ, така и при законната защита, правото за защита се исчерпва, слѣдъ като неприятелътъ е туренъ вънъ

отъ състоянието да ни вреди. А ние виждаме, че, напротивъ, наказателнитѣ закони и сждѣтъ, който ги прилага, ратувать противъ единъ човѣкъ, който е вече обезоруженъ, и противъ едно дѣйствие, извършено вече и непоправимо. Слѣдователно, не е правото на законна защита, което, взето само по себе си, може да оправдае това състояние на работитѣ. Истина е, че това право захваща доста важно мѣсто въ редактираннето на нашитѣ наказателни закони, което не може да му се оспори, обаче то само не е въ състояние да мотивира и оправдае съществуването и приложението на тия закони.

18. Това оправдание не може да го даде и школата на индивидуалното право, подкрѣпена отъ двойната хипотеза относительно едно естествено състояние, прѣдшествующе обществото, и единъ общественъ договоръ. Слѣди отъ доктринитѣ на тая школа ние забелѣваме дори въ съчиненията на Гроциуса и Нюфендорфа. но Локе и Руссо сж, които сж ѣ дали най-пълна форма. Тия мислители прѣдполагатъ, че човѣкъ е живѣлъ дълги вѣкове въ естествено състояние, безъ да има нѣкакво понятие за общественни закони и институции. То е било епоха на безграничната свобода, а, въ слѣдствие на това, и на абсолютно равенство между хората. Между правата, върху които почива това равенство и които сж условия на свободата ни, се намира не само правото да отблъсваме силата чрѣвъ сила, но и правото да наказваме, т. е. да връщаме зло за зло, до колкото

това е необходимо, за да се прѣдваря повторението на злото. „Естеството — казва Локъ — е дало всѣкому правото да наказва потъпкването на правата му. Обаче тия, които ги потъпкватъ, трѣбва да бждатъ наказани само до толкова, колкото е необходимо, за да се въспрѣпятствува едно ново потъпкване. Естественнитѣ закони, както и всичкитѣ други закони, които се касаятъ до хората на тоя свѣтъ, би били съвършено безполезна, ако никой, когато се нахожда въ естествено състояние, не би ималъ право да ги изпълнява, да защитава и запазва невинния и да обуздава ония, които го онеправдаватъ“. Но понеже едно подобно право не може да бжде упражнявано отъ отдѣлнитѣ лица безъ страсть и излишество, то войната е неизбежна. За да се прѣмахне това зло, хората сж се съединили въ общество и сж сключили помежду си единъ договоръ, по силата на който се отказали отъ това индивидуално право на наказание, което по-рано е било изворъ на всичкитѣ злини. То е било отстъпено на обществената личностъ, която отъ своя страна възлага изпълнението му на обществената власть като неинъ прѣдставителъ.

Погрѣшността на тая система се лѣсно види отъ думитѣ на Ад. Франкъ:¹⁾ „а) Естественното състояние, което е прѣдшествувало обществото, не е, свѣтъ чиста хипотеза, защото по земята не се на-

¹⁾ Ad Franck, о р. с., стр. 25—26.

мира никаква слѣда отъ това и защото между самитѣ диваци ние виждаме едно начало на общественъ редъ. Не само че това е хипотеза, но то е и противорѣчиво да се счита, че е присъщно на човѣка едно условие, въ което му е било невъзможно да живѣе. б) Противорѣчиво е да се признава на личността правото на наказание, когато въ послѣдствие ще бждемъ принудени да ѝ го отнемемъ, понеже едно подобно право води неизбежно къмъ анархия и война и понеже то не може да бжде упражнявано безстрастно и безяростно. Това значи, че правото на наказание прѣдполага неизбежно една властъ, едно безпристрастие и една сила, за да бжде приложено, или, което е сѣ сѣщото, че то е абсолютно непри-сѣщно съ естеството на индивидуума. в) Противорѣчиво е, да се признава на индивидуума правото да отвръща зло за зло и да се ограничава това право даже и въ естественото състояние до тамъ, до гдѣго позволява необходимостта отъ защита. г) Противорѣчие е, да се признае, даже безъ никакво ограни-чение, правото да се отвръща зло за зло, защото правото е тъкмо обратно на несправедливостта и ако се е извършила една несправедливостъ по отно-шение на мене, азъ нѣмамъ право да бжда тоже несправедливъ отъ своя страна, макаръ и да съмъ длъженъ да се огранича да не отвърна нищо повече отъ обидата, която съмъ получили. Ако, напримѣръ, нѣкой ми открадне нѣщо, ако убие нѣкого отъ ближ-нитѣ ми, ако оскърби дѣщеря ми или жена ми, то,

споредъ буквалното значение на теорията на Локе, ще ми бъде позволено да стана и азъ отъ своя страна крадецъ, убиецъ, подлецъ, който злоупотрѣбва съ силитѣ си, за да оскърбява една жена или дѣте. Но, казватъ, че обсолютното правосъдие, правото въ истинското значение на думата, не е, освѣнъ взаимность. Да, взаимността е едно отъ слѣдствията на правото, обаче тя не е неговъ принципъ, тя не го създава и не би могла да направи справедливо едно дѣйствиe същественно противно на справедливостта. Взаимността не оправдава никое прѣстѣпление и не може да го прѣвърне въ добродѣтелъ. д) И най-послѣ, да се поддържа, че нѣкои отъ нашитѣ естествени права сж били отстъпни на обществото чрѣзъ договоръ — това е едноврѣменно хипотеза и противорѣчие; защото и тоя общественъ договоръ не е оставилъ никакви слѣди въ спомена на хората, както не е оставило и естественото състояние. Това е противорѣчие, защото естественото право е неотчуждаемо и непросрочимо. Не ни е позволено да отчуждаваме свободата си, живота си и съвѣстѣта си, а особено свободата и съвѣстѣта си. Освѣнъ това, ние не можемъ да отстъпваме опова, което нѣмаме, а, погорѣ видѣхме, че индивидуумътъ нѣма право да наказва“.

19. Да прѣминемъ къмъ учението на мистическата школа или школата на божественото право. Апостолитѣ на това учение сж Тертулианъ, Св. Ав-

густинъ и др., но най-краснорѣчивъ защитникъ то е намѣрило въ лицето на Жозефъ де Местръ.

Всѣка власть иде отъ Бога — говори тая школа. Най-голъмата и единствена добродѣтель, която хората могатъ и трѣбва да слѣдватъ е — да се оставятъ да бждатъ водени безропотно отъ своитѣ началници, които сж земни прѣдставители на Бога; тѣ нѣматъ право нито да обсаждатъ, нито да контролиратъ, нито да измѣняватъ, а още по-малко — да отиѣняватъ, макаръ и при единодушно съгласие, законитѣ си, защото това е работа на Бога, който е ввелъ върху себе си грижата да урежда тѣхнитѣ свѣтски, духовни, политически и религиозни работи. Богъ е създаде хората такива, каквито сж, и тѣ трѣбва да се покоряватъ, защото нѣматъ право да искатъ да станатъ нѣщо повече отъ онова, което е заповѣдалъ Богъ, който е тѣхенъ законодатель, устроителъ, суверенъ и сѣдия. Участието на Бога въ прѣд-назначението на човѣшкитѣ общества се манифестира главно чрѣзъ наказанието на виновнитѣ, въ числото на които влиза безъ изключение всѣки въ по-голъма или по-малка степенъ. Наказанието исхожда отъ Бога и той го раздава чрѣзъ своитѣ земни прѣдставители. По тоя начинъ, първиятъ прерогативъ, първиятъ атрибутъ на властта е, да наказва, да упражнява въ всичката му цѣлостъ правото на животъ и смъртъ.

Лѣсно е да се отблѣсне това учение, щомъ се земе прѣдъ видъ, че между човѣшкото общество

и божеството нѣма нищо общо. Обществото не може да има за цѣль да направи да царува божественъ редъ на земята; неговата мисия е — да гарантира свободата на всички, като защитава правата на всѣкого. Учението на мистическата школа е противно на морала, на правото и дори на самата религия: противно е на морала, защото раздава наказанието арбитрано, по волята на божеството или на неговитѣ прѣдставители, безъ да се попита нито една минута, дали това е справедливо; противно е на правото, защото възстава противъ цѣльта на обществото; и, най-сѣтнѣ, противно е дори на самата религия, защото въ наказанието то вижда отмъщение на божеството, когато споредъ учението на религията, божеството се отличава съ благодѣтелство, доброта и вѣчна любовъ.

20. Спиритуалистическата школа е основана отъ германския философъ Кантъ, който зима за база принципа на възмѣждане на злото чрѣзъ зло и разглежда наказанието като срѣдство на морално очищение ¹⁾.

¹⁾ „Наслуженото зло, което ти правишъ другиму отъ сѣмъя народъ, правишъ го самъ на себе си: ако го безчестишъ, ти безчестишъ самъ себе си; ако го ограбвашъ, ти ограбвашъ самъ себе си; ако го удришъ, ти удришъ самъ себе си; ако го убиешъ, ти убивашъ самъ себе си. Нѣма друго право, освѣнъ правото на възмѣждане, което да може да опрѣдѣли по единъ точенъ начинъ качеството и количеството на наказанието, на присѣдата. . . . Всички други права сѣ непостоянни и не могатъ, по причина на външнитѣ съображения, които се прихвѣтватъ къмъ тяхъ, да се съгласятъ съ присѣдата на едночисто и строго правосѣдие“. (*Principes métaphysiques du droit*).

Тоя принципъ на възмъadie е осъденъ отъ историята, но даже ако допустнемъ, че той въ основата си е правъ, пакъ тая школа не може да ни покаже законността на правото на наказание въ рѣцѣтъ на хората или на обществото, защото не виждаме, отъ гдѣ може да исхожда за тѣхъ правото или дългътъ да го прилагатъ. Отъ друга страна съмнително е, дали възмъadiето е единственното сръдство за морално очищение, или, съ други думи, дали страданиято, което се налага на виновния, прѣдставлява най-справедливото отношение къмъ извършеното прѣстѣпление?

Спиритуалистическата школа се разклонява на нѣколко системи, които исхождатъ отъ единъ и сѣщи принципъ, но се различаватъ по начина на приложението му. Ето едно кратко изложение на главнитѣ отъ тѣхъ:

а) *Система на Кузенъ*. Първиятъ законъ на реда, казва Кузенъ, е — да се съблюдава вѣрность на добродѣтелята, на оная частъ отъ добродѣтелята, която се отнася до обществото, именно справедливостта. Ако не е съблюдена тая вѣрность, вториятъ законъ на реда е — да се очисти грѣшката, а това очищение не става, освѣнъ чръвъ наказание. По тоя начинъ, справедливостта е истинската основа на наказанието. Обществото *може* да налага наказание, защото е *дължно*; тукъ единствениятъ изворъ на правото е длъжността

венниятъ редъ — това е за човѣка длѣжностъ, наложена нему отъ самото естество. И понеже единъ отъ основнитѣ и най-абсолютнитѣ принципи на морала е — да се възнаграждава доброто съ добро и злото съ зло, то явява се безспорно, че обществото има право да отвърне съ зло на оногова, който се откаже отъ тая своя естествена длѣжностъ, т. е. който разваля общественния редъ, било като нарушава сигурността и спокойствието на обществото изцѣло, било като потяква индивидуалнитѣ права на нѣкого отъ членовѣтъ му, и пр. — Ето, прочее, обществото установено въ своето право да наказва, споредъ Росси. — Колко обширно е, до гдѣ се простира това право? — На тоя въпросъ отговаря самата цѣль на наказанието. „Неговата сѣществена и пряма цѣль е — възстановяване на общественния редъ, нарушенъ въ единъ отъ елементитѣ си чрезъ прѣстѣплението“¹⁾. „Наказателното правосѣдие трѣбва да дѣйствува, въ случай на прѣстѣпление, когато естествениѣ дѣйствия на това правосѣдие могатъ да се развиятъ въ полза на общественния редъ“²⁾. „Общественното правосѣдие се спира тамъ. гдѣто нѣма повече нужда и срѣдства“.

Ако се подложи на внимателна критика тая система, ще се види, че тя твърдѣ малко се отличава отъ оная на Гизо и страда отъ сѣщия недо-

¹⁾ Rossi, t. I, стр 292.

²⁾ Ibid, стр. 293.

статъкъ — именно: че правото на обществото да наказва тя ни го дава само по метафора, но не и възъ основа на единъ истински аргументъ. Истина е, че общественниятъ животъ не е само една необходимостъ, но е сжщеврѣменно и една морална длъжностъ за човѣка, защото той е едно условие, безъ което никоя друга длъжностъ не може да бжде изпълнена. Истина е така сжщо, че моралътъ почива върху два принципа: принципа на длъжността и принципа на санкцията, т. е. на възмѣдие доброто чрѣзъ добро и злото чрѣзъ зло, и че тия принципи си оставатъ въ сила и при общественния редъ¹⁾. Но защо именно обществото да е повикано да раздава това възмѣдие? — Ето въпроса, на който Россия не може да отговори.

21. Остава ни да кажемъ нѣколко думи и за учението на филантропическата школа, основана въ началото на настоящето столѣтие отъ докторъ Галъ²⁾. Всѣки отъ атрибутитѣ, които характеризиратъ човѣшкия родъ — учи тая школа —, всѣки отъ инстинктитѣ ни, отъ поривитѣ ни и чувствата ни и, най-нослѣ, всѣка отъ нашитѣ интелектуални способности, сж локализирани въ една опрѣдѣлена частъ отъ нашия мозъкъ, отъ която тѣ зависятъ напълно: така щото всичкитѣ ни способности се намиратъ въ точна пропорция съ голѣмината на мѣстото, което

¹⁾ Ad. Franck, op. c., стр. 79.

²⁾ Gall, Anatomie et physiologie du système nerveux en général et du cerveau en particulier, etc.

имъ е отредено въ мозъка ни, и никоя отъ тѣхъ, въ това число съзнанието и волята, не стои вънъ отъ тоя законъ. А щомъ съзнанието и волята ни зависятъ отъ единъ чисто физически феноменъ, то ние не можемъ да бъдемъ пълни господари на дѣйствиата си; слѣдователно, би било несправедливо и абсурдно да се наказватъ тия дѣствия. Както не може да се наказва куция затова, че се е родилъ съ единъ кракъ, така не може да се наказва и онзи, всичката вина на когото е тая, че естеството не е благоволило да му даде толкова мозъкъ, колкото е трѣбвало. Слѣдователно, всѣка наказателна система, върху какъвто и принципъ да почива, е неизбежно безосновна. Въмѣсто да наказваме, нашата задача тукъ е да лѣкуваме, да потърсимъ срѣдства, чрѣзъ които болниятъ органъ да може да се излѣкува и развие, както трѣбва, срѣдства, които да поправятъ каприза на природата.

Тая доктрина се оборва отъ самото вътрѣшно съзнание на човѣка. Всѣки отъ насъ има естествено и непоколебимо съзнание, че е отговоренъ авторъ на дѣйствиата си и че доброто или злото, което е направилъ, би могълъ да не го направи. Оборва се тая доктрина така също и отъ издирванията на анатомията¹⁾, която е открила, че мозъкътъ нѣма нищо общо съ оная велика задача, която му отдава д-ръ

¹⁾ Lélut: Qu'est-ce que la phrénologie? — Rejet de l'organologie phrénologique de Gall et de ses successeurs. — Physiologie de la pensée.

Галлъ; той е просто единъ двигателенъ органъ, който поддържа равновѣсие между многобройнитѣ движения на тѣлото.

Къмъ френологическата доктрина на д-ръ Галлъ се приближава оная на психиатритѣ, които въ всѣко дѣйствиe на волята, въ всѣка мисль и въ всѣка страсть, която излиза внѣ отъ границитѣ на едно сръдно състояние на сърдцето и духа, виждатъ една болестъ на ума. Така, самиятъ гений не е, освѣнъ единъ неврозъ. Най-славнитѣ поети, оратори, политици, артисти и философи сж болни хора, както сж болни и всички прѣстѣпници. Прѣстѣпничеството е лудостъ.

И тая доктрина е твърдѣ погрѣшна. Между лудостъта и прѣстѣпничеството има такава грамадна разлика, която никога не може да се изглади. Тѣ нѣматъ нищо общо помежду си. Законитѣ, които ги управляватъ и признацитѣ, по които ги различаваме, не сж едни и сѣщи. Прѣстѣпничеството е съзнателно, и, въ слѣдствие на това, влѣче отговорностъ; а лудостъта е несъзнателна, независаща отъ волята, и, въ слѣдствие на това, неотговорна. Прѣстѣпничеството прѣдполага свобода на волята, а лудостъта е, напротивъ, частично или пълно лишние отъ таа свобода. Прѣстѣпничеството прѣслѣдва една цѣль точно опрѣдѣлена и обмисленна, въ служба на която сж турени всичкитѣ способности на ума; а лудостъта не само че нѣма цѣль, но и прѣдставлява лишние отъ умъ.

22. И тъй, гдѣ лежатъ законността и истинската основа на правото на наказание?

Слѣдъ направения до тукъ критически прѣгледъ на сѣществующитѣ школи и системи, струва ни се, че мнѣнието на професора отъ Парижкия колежъ Ад. Франкъ, теорията на когото имаме главно прѣдъ очи въ цѣлата тая глава, иде като наложителенъ отговоръ на тоя въпросъ¹⁾:

Законността и основата на правото на наказание почиватъ върху два принципа²⁾: първо, принципа на самосъхранение и защита и, второ, принципа на поправяне (*réparatin*) на причиненото зло.

Само съпоставянieto на тия два принципа е, което прави законно и основно правото на наказание въ рѣцѣтъ на обществото.

¹⁾ Къмъ сѣщото мнѣние се приближава и заключението на автора на *Traité théorique et pratique du Droit pénal français*, R. Gargaud, който говори, че отъ общественна или обективна гледна точка, правото на наказание принадлежи на обществото, защото и обществото има право, както и индивидуума, да се самосъхранява и защитава. Наказуемостта е проявление на една необходима функция на общественния организъмъ. Именно необходимостта е, която прави тая функция законна. А отъ индивидуална или субективна гледна точка, наказуемостта е актъ на справедливостъ, защото прѣстѣпникътъ заслужа обуздание. — Правото на наказание, разгледавано *in abstracto*, намира своята основа въ абсолютната справедливостъ; но разгледавано като единъ общественъ актъ, неговата основа лежи въ правото на обществото да съхранява хармония въ общественнитѣ отношения и да съблюдава длъжноститѣ и правата на всѣкого. Правото на наказание въ рѣцѣтъ на обществото бива законно и основно, само когато тия двѣ гледни точки се съединяватъ въ едно. (Gargaud, *op. c.*, стр. 44—46).

²⁾ A. Franck, *op. c.*, стр. 84—92.

1) *Принципъ на самосъхранение и защита.*

Обществото има, както индивидуумътъ, неоспоримо, неотчуждаемо и абсолютно право да се грижи за своето собствено съхранение. Това съхранение не само че е най-първо право на обществото, но то е още и една отъ най-първитѣ длѣжности на всѣки индивидуумъ, защото обществото прѣдставлява онова условие, вѣнъ отъ което е неосмѣстимъ моралния редъ за човѣка. Слѣдователно, онова право, което обществото упражнява върху индивидуумитѣ въ интересъ на своето самосъхранение, не може да се смѣсва съ принципа на общия интересъ (гледай погорѣ § 16). Ослонено върху законитѣ на морала, това право се урежда и ограничава отъ тия закони и то може да бѣде законно и основно прилагано само до толкова, до колкото законитѣ и институциитѣ на обществото прѣдставляватъ сръдство за защита на свободата и за фаворизирване и развитие на естественитѣ способности на човѣка.

Обществото може да упражнява по два начина правото на самосъхранение: чрѣзъ *принуждение* и чрѣзъ *обуздание*. То дѣйствува чрѣзъ принуждение, когато се види задължено да истѣгли силомъ услугитѣ, безъ които то не може да живѣе и които напраздно би се очаквали само отъ патриотизма и съзнанието на гражданитѣ. Тоя е начинътъ, по който се взиматъ, наприкладъ, данъцитѣ и военната повинность. — Обществото дѣйствува чрѣзъ обуздание, когато иска да възпрѣпятствува или прѣдваря ония дѣйствия,

които нарушаватъ сигурността му, било като подравятъ общия строй, върху който почива държавата, било като накърняватъ частнитѣ права на гражданитѣ. — Принудението и обузданието, въ очертанитѣ до тукъ граници, сж напълно законни, защото тѣ двѣтѣ сж абсолютно необходими за съхранението не на това или онова правителство, на този или онзи режимъ, а на самия общественъ редъ, разгледавъ въ своитѣ най-универсални и елементарни начала.

Въ общественния животъ, както и въ сферата на частния животъ, правото на самосъхранение, съ други думи, правото на животъ и съществуване, не е, освѣнъ право на законна защита¹⁾, или поне правото на законна защита е една нераздѣлна и необходима частъ отъ правото на самосъхранение.

Но какъ правото на защита (било като обгръщающе правото на самосъхранение, било като частъ отъ него) може да довѣде до правото на наказание, т. е. до една наказателна система? Правото на защита, както се каза по-горѣ (гл. § 17) се упражнява противъ прѣстъпления, които сж на пътъ да

¹⁾ Faustin Hélie не сподѣля тая идея на нашия авторъ: „Общественото никакъ не упражнява едно право на защита, както погрѣшно се мисли; то упражнява чисто и просто едно право на съхранение, право, което се простира върху всичкитѣ други права и интереси на обществото и което съдържа само въ себе си, като логическо и необходимо развитие, нѣркитѣ на прѣдвидливостъ и нѣркитѣ на обуздаване.“ — Въ слѣдствие на това ние мислимъ, че е по-право да се земе втората пропозиция отъ цитираната фраза на нашия авторъ, т. е. че правото на законна защита е една нераздѣлна и необходима частъ отъ правото на самосъхранение.

се извършатъ, но не сж се още извършили, или противъ покушенията за прѣстѣпления; то не е освѣтъна сила, противопоставена на друга сила, обуздание на едно налѣжащо зло. А наказанието е сила, употребена противъ единъ неприятелъ побѣденъ и обезоръженъ, противъ едно зло вече извършено и непоправимо, съ намѣрение да се прѣдвари едно бѣдащо зло. На какво основание, въ името на кой мораленъ принципъ, тоя обезоръженъ неприятелъ тоя побѣденъ нападателъ се подлага подъ ударитѣ на обществото? Тоя е най-главниятъ въпросъ, безъ който, както се каза по-горѣ (§ 17) теорията на законната защита би била достатъчна да оправдае съществуването на наказателната система. Разрѣшеннето на тоя въпросъ ще ни даде принципътъ, за който пристѣпваме да говоримъ.

2) *Принципъ на поправяне (réparation) на причиненото зло.* Обществото, отъ гледна точка не само на правата, които то прѣдставлява, но и на лицата, които го съставляватъ, може да бѣде разгледано като едно недѣлнмо цѣло. Който онеправдава едного отъ членоветѣ му, онеправдава всичкитѣ членове; защото когато единъ човѣкъ бѣде ограбенъ, обиденъ, истезанъ, убитъ, всички захващатъ да треперятъ за своитѣ имоти, за своята честь, за своята сигурностъ и за своя животъ, довѣрието на всички въ защитата на законитѣ се расколебава, и тоя страхъ е едно реално зло, толкова голѣмо, колкото голѣмо е извършеното прѣстѣпление, което го е при-

чинило. Тоя страхъ трови сжествуването на хората, парализира дѣятелността имъ, спира полѣта на талантитѣ имъ и на индустрията имъ и накърнява интереситѣ имъ така сжщо, както и правата имъ. Слѣдователно, злото изисква поправяне, незабавно и пълно поправяне, което обществото е длъжно да извърши. Какъ може да се получи това поправяне? Чрѣзъ възстановяване на расклатената сигурностъ, чрѣзъ възобновяване на общественното довѣрие, съ една дума, чрѣзъ едно заплашително срѣдство, способно да попрѣчи за въ бѣдѣ извършването на сжщото прѣстѣпление. Кой трѣбва да носи тѣжастъта на това поправяне на злото? Очевидно, онази, който е извършилъ злото. Слѣдователно, справедливо е, щото той да падне подъ удара на наказателния законъ, справедливо е, щото той да прѣтърпи онѣя строгости, които сж способни да уплашатъ нему подобнитѣ и да обуздаятъ самия него.

Ето, прочее, наказателниятъ законъ оправданъ (мотивиранъ) отъ името на правото, отъ името на справедливостъта. Страданието, което се налага на виновния тукъ, не е наказание въ собственото значение на думата, не е и срѣдство на очищение, а е просто срѣдство на поправяне на едно зло и прѣдваряне на ново зло, чрѣзъ заплашването, което то прѣдставлява за другитѣ, и чрѣзъ обузданието, което прави на виновния.

Тоя принципъ на поправяне на злото не само че оправдава сжествуването на една наказателна

система, но има още и тая добра страна, че очертава доста ясно границитѣ, до които могат да се простиратъ нейнитѣ удари. И дѣйствително, щомъ страданието, което се налага на виновния отъ наказателния законъ, нѣма за цѣль друго, освѣнъ да се възвърне на обществото онова, което му се е отнело, (довѣрието, което то е внушавало на гражданитѣ, уважението къмъ неговитѣ закони и ефикасността на неговитѣ защитителни дѣйствия), то само по себе си се разбира, че всѣко страдание, което излиза вънъ отъ тая цѣль, не почива на правото и е незаконно.

ГЛАВА VII.

ИСТОРИЯ НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВО.

23. Наказателното право не почива върху еднакви начала у всичкитѣ врѣмена и народи. По основнитѣ му характеристики, неговата история може да се раздѣли както по територия, така и по врѣме.

24. По територия наказателното право може да се раздѣли на: източно и европейско.

25. Източното право и днесъ си остава почти сѣщото, каквото го виждаме въ най-старитѣ врѣмена. То е чисто теократическо, т. е. основнитѣ му начала изхождатъ отъ божеството. Прѣстѣпното дѣяние, какъто и характеръ да носи, съставлява оскърбление на божеството. При това, елементитѣ на прѣстѣпното

дѣяние биватъ само материални, т. е. гледатъ се чисто физическитѣ дѣйствия, които го съставляватъ. Моралнитѣ же елементи не сж познати. — Колкото до наказанието. то се счита като срѣдство, съ което се измолва опрощение отъ оскърбеното божество.

26. Европейското же наказателно право еволюира. То може да бѣде раздѣлено по врѣме, защото то приема характера на врѣмето: класическата дрѣвностъ, срѣднитѣ вѣкове и новитѣ врѣмена сж внесли нови елементи въ примитивното право.

27. Старитѣ Гърци първи сж изгонили божеството отъ наказателното право. На неговото мѣсто у тѣхъ стои държавата. Наказателното право е дѣло на хората, но то не е частно, а общо право и, като такова, само държавата има право да го упражнява¹⁾. То е еднакво и общо за всички и стои по-горѣ отъ частното право.

28. Сжщо такова е наказателното право и у Римлянетѣ. Но слѣдъ падането на републиката то деградира, а именно, прѣстава да признава равенството между гражданитѣ, става деспотическо и фаворизирва терора.

29. Въ срѣднитѣ вѣкове наказателното право влиза въ двѣ различни направления. Въ слѣдствие на борбата между черквата и държавата, едната

¹⁾ R. Gatteaud : „Въ Гърция, ако погледнемъ въ най-първитѣ врѣмена, наказателното право носи дълбокъ ориенталски отпечатъкъ. Тѣй напритѣръ, атинскитѣ наказателни закони относително убийството не сж освѣтъ стари обичаи, примѣсени съ религиозни обреди. Но Гърция не е останала за дълго съ тоя възгледъ на прѣстѣжното дѣяние. Дър-

и другата си създаватъ свое право. По тоя начинъ ние виждаме едно *черковно* или *каноническо* право (*droit canon*) и друго *държавно* (*droit germanique*).

а) Черковното право дава повече значение на моралния елементъ на прѣстѣпното дѣяние, т. е. на намѣреніето. То се инспирира отъ християнскитѣ идеи и приема равенството на всички прѣдъ наказателния законъ; на наказанието то гледа като на срѣдство за поправяне на прѣстѣпника. Но въ своето послѣдующе развитие то выпуска тоя пътъ и попада въ теократическитѣ начала на източнитѣ народи: прѣстѣпното дѣяние започва да се счита като оскърбление на божеството и наказанието става срѣдство за изкупване милостта му. За да попадне въ тая погрѣшка, се дължи на политическитѣ увлѣчения на черквата, които неусѣтно я доведоха до Инквизицията.

б) Държавното право (*droit germanique*) дава прѣдимство на материалнитѣ елементи на прѣстѣпното дѣяние, т. е. на чисто физическитѣ дѣйствия. Макаръ и погрѣшно въ основата си, то се развива бързо. Но и то се спира на една незавидна висота, въ слѣдствие на безбройнитѣ произволи и жестокости на феодалната анархия. Въпрѣки нѣколко опита, да се въведе въ наказателното право единство и що-годѣ научна система, то си остава чисто дѣло на произвола на властта почти до края на XVIII вѣкъ.

жавата, която е повнзена въ общественния животъ да бѣде като органъ на правото, не е закъсняла да се яви, макаръ и смутно, като прѣдиктъ на наказателната защита“.

30. Френската Революция създаде нова ера за наказателното право. Множество писатели от XVIII вѣкъ, като Волтеръ, Баккария, Филанжиери и др., подготвиха почвата за помирение между началата на правосъдието и ония на чововѣческитѣ права, на цивилизацията и на свободата. Революцията, съ прѣмахването на старитѣ злоупотрѣбления, направи да въстѣржествуватъ новитѣ идеи. На Революцията се дължи въстѣржествуването на слѣднитѣ теории по наказателното право: теорията за съразмѣряване на наказанието съ прѣстѣпното дѣяние; теорията на причинитѣ, които исклучватъ наказателната отговорностъ, теорията на причинитѣ, които извиняватъ прѣстѣпното дѣяние или смѣгчаватъ вината; изключване на мъчителнитѣ наказания; уважение на чововѣческата личностъ; приложение на наказанията по хуманенъ и полезенъ начинъ и пр. Също на френската Революция се дължи въстѣржествуването и на слѣднитѣ теории въ углавното сѣдопроизводство: уважение на личното право; публичностъ на сѣденето; състезателенъ редъ въ сѣдебното дирене; участие на журі при сѣденето на по-тѣжкитѣ прѣстѣпления и пр.

За жалость, всичкитѣ тие начала не проникнаха въ Наполеоновия Кодъ отъ 1810 год. Въ слѣдствие личното влияние на Наполеона, тоя Кодъ остана назадъ отъ епохата си, и се прѣнесе въ много други страни съ недостатѣцитѣ си. Оттоманскитѣ Наказателенъ Законъ, който до скоро дѣйствуваше и въ Бъл-

гария, не е освѣтъ едно лошо съкращение на Наполеоновия Кодъ.

Но въ послѣдно врѣме западнитѣ държави прѣработиха своитѣ наказателни закони върху по-рационални основи. Така, белгийскитѣ Code pénal отъ 1867 г., германскитѣ Наказателенъ Законъ отъ 1871 год. и новонаработенитѣ наказателни закони на Италия, Унгария, Швейцария и др. прѣдставляватъ голѣмъ напрѣдѣкъ надъ френскитѣ Code pénal. Сжщото трѣбва да кажемъ и за българскитѣ Наказателенъ Законъ.

ГЛАВА VIII.

ДѢЙСТВУЮЩЕ НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО ВЪ БЪЛГАРИЯ.

31. Както на всѣкъдѣ, дѣйствующето наказателно право въ България се дѣли на: *общо и специално*.

1) *Общо наказателно право* се нарича оново, което обгрѣща общитѣ закони по наказателната материя. То се дѣли на: *материално и процесуално* (или формално).

а) *Общото материално наказателно право* се състои отъ *Наказателния Законъ*, вотиранъ и приетъ отъ втората редовна сесия на VIII-то Обикновено Народно Собрание, утвърденъ съ княжески указъ отъ 2 февуария 1896 г. подъ № 43 и обнародванъ въ Държавенъ Вѣстникъ, брой 40, отъ 21 февруария с. г.

б) Общото процесуално наказателно право се състои: α) отъ закона за *Углавното Сждопроизводство*, вотиранъ и приетъ отъ първата редовна сесия на IX-то Обикновенно Народно Събрание, утвърденъ съ княжески указъ отъ 3 априлия 1897 г. подъ № 65 и обнародванъ въ Държавенъ Вѣстникъ, брой 77, отъ 7 априлия с. г. и β) отъ закона за *Сждопроизводството по углавнитѣ дѣла, които сж подсждни на мировитѣ сждии*, утвърденъ отъ Княза на 3 юния 1880 г.

2) *Специално наказателно право* се нарича онова, което обгръща всичкитѣ специални закони по наказателната материя. По теория и то се дѣли на *материално* и *процесуално*, но практически повечето пкти материята и формата излизатъ отъ рацѣтѣ на законодателя въ едно цѣло.

Специалнитѣ закони уреждатъ: а) наказуемостта на отдѣлни прѣстѣпни дѣяния, които или не сж прѣдвидени въ общитѣ закони, или, ако сж прѣдвидени, законодателятъ намира, че въ даденото врѣме и обстоятелства трѣбва да се подложатъ на една особна наказуемостъ; б) сждоустройството и сждопроизводството относително тия прѣстѣпни дѣяния, ако законодателятъ намира, че то не е прѣдвидено въ общитѣ процесуални закони, или е прѣдвидено въ форма, която се счита недостатъчна за даденото врѣме и обстоятелства.

Въ специалното наказателно право влизатъ: *Военно-наказателниятъ Законъ, Законътъ за сж-*

денне министритѣ, Законътъ за печата, Законътъ за прѣстѣпнитѣ дѣяния, наказуеми отъ селско-общинскитѣ съдове и др.

32. Дѣлението на наказателното право на *общо* и *частно* или *специално* е неизбежно, защото правилата, що се прѣдписватъ отъ наказателнитѣ закони, сж отъ двояко естество: едни отъ тѣхъ сж *общи* и *постоянни*, а други обгръщатъ само нѣкои *специални* или *прѣходни* случаи. Къмъ тия послѣднитѣ се отнасятъ, напримѣръ, прѣстѣпнитѣ дѣяния, извършвани отъ една класа, като воинството, духовенството и пр. Тоже къмъ тѣхъ се отнасятъ извѣстни полицейски наредби, които сж твърдѣ измѣнчиви и врѣменни. Кодифициранието на всичкитѣ тия правила въ единъ и сжщъ законъ е невъзможно, защото тоя законъ не би могълъ да се подвива подъ новитѣ нужди.

33. Наказателниятъ Законъ се дѣли на двѣ главни части, или на двѣ книги.

Книга първа излага общитѣ начала на наказателното право. Тя се състои отъ деветъ глави и се свършва съ членъ 97-й.

Книга втора дава класификацията на прѣстѣпнитѣ дѣяния и описва всѣко едно отъ тѣхъ отдѣлно, като разпрѣдѣля и наказанията, що имъ се падатъ.

34. А двата поменати общи закони за углавното сѣдопроизводство излагатъ всичкитѣ общи форми и правила, по които се упражнява наказателното право въ България.

35. Въ това съчинение се изучава само общото *материално* наказателно право, т. е. Наказателния Законъ, и то само въ общата му част¹⁾. А общото *процесуално* нак. право, т. е. общатъ закони по наказателното сждопроизводство, ние ще дадемъ въ особно съчинение.

Наказателното право, както се каза и по-горѣ, е кодифицирано въ Наказателния Законъ, който влѣзъ въ сила отъ 1-й мая 1896 г.

До тая дата въ България бѣше въ сила Оттоманскиятъ Наказателенъ Законъ отъ 28-й Зидхидже 1274 г. (1857 г. сл. Р. Хр.) и разнитъ прибавления къмъ него, правени отъ българския законодатель, отъ които заслужва да се упомене *Законътъ за прѣстѣпнитѣ дѣяния противъ Особата на Негово Височество Князътъ*, утвърденъ съ княжески указъ отъ 4-й мая 1883 г. подъ № 334.

Първиятъ опитъ за изработване на единъ общъ Наказателенъ Законъ датира отъ есента на 1888 г. Тогавашиятъ министръ на Правосъднето, Стоиловъ, състави подъ свое прѣдсѣдателство една дванадѣсеточленна комиссия отъ сѣдии, която изработи единъ проектъ за Наказателенъ Законъ. Слѣдъ това проектътъ биде внесенъ въ втората редовна сесия на V-то Обикновено Народно Събрание. На 2-й ноември 1888 г. Събранието го прие по прин-

¹⁾ Изучаваято на Нак. Законъ въ двѣтъ му части. обща и специална, ние ще дадемъ въ единъ голѣмъ трактатъ, който приготвялаше.

ципъ и го прѣпрати на изучаване отъ парламентарната комисиия по Министерството на Правосъдието. Комисиията го внесе съ докладъ на второ четене въ Народното Събрание въ засѣданието му отъ 27-й ноемврия с. г. Вотиранieto слѣдваше бързо и съ твърдѣ малки разисквания, които ще останатъ характерни по своята безсѣдържателностъ и дълбоко невѣжество¹⁾. По тоя начинъ се стигна до чл. 157-й²⁾ нахоящъ се въ главата „Прѣстѣпления противъ общественния редъ“. Нѣколцина изъ между народнитѣ прѣдставители въстанаха противъ тоя членъ, който прѣдвижда наказание „легоъ тъмниченъ затворъ до една година“ за онзи, „който чрѣвъ явна проповѣдь прѣдъ събрание, или чрѣвъ распространяване и явно излагане ликове или печатни произвѣдения, хвали или оправдава прѣстѣпление, или тогова, който и за гдѣто е извършилъ това прѣстѣпление“. Опоцентитѣ намиратъ, че тоя членъ потъпква свободата на събранията и обсъжданията, гарантирана отъ чл. 82-й на Конституцията и искатъ неговото прѣмахване. Министрътъ, Д-ръ К. Стоиловъ, съ видимо огорчение, въ една кхса саркастическа рѣчь се опитва да отблъсне тая атака, която, споредъ собственитѣ му думи, отива дори да сравни тоя проектъ „съ историческия законъ на Дракона“. Той се стрѣми да убѣди, че тоя проектъ, сравненъ

¹⁾ Самиятъ докладчикъ, К. Равчевъ, е лице безъ никакво образование.

²⁾ Цѣлиятъ проектъ се състои отъ 506 члена.

съ другитѣ закони, „е най-легкиятъ и най-свободолюбивиятъ, който съществува въ цивилизованитѣ държави“, — „въ тѣзи държави, добавя той не бее сарказмъ, гдѣто се защитава свободата не само въ Народното Събрание, но и въ частния животъ“. Въ заключение, той положи министерски въпросъ. Даденъ на вотирание, чл. 157-й се отхвърли отъ Народното Събрание. Въ слѣдствие на тоя вотъ, министрътъ отлъгли проекта си и излъче въ оставка.

Слѣдъ тоя пръвъ опитъ за изработване на единъ общъ Наказателенъ Законъ, дѣлото биде изоставено за нѣколко години и никой отъ послѣдующитѣ министри на Правосъдието не се нагърби съ него. Едвамъ прѣвъ 1895 год., когато Министерството на Правосъдието се намираше подъ управлението пакъ на Д-ръ К. Стоилова, първиятъ проектъ се извади отъ архивитѣ, състави се нова комисия, която го прѣгледа и отчасти допълни, и слѣдъ това проектътъ биде на ново внесенъ въ Народното Събрание, което го прие по принципъ на 27-й октомврия 1895 г. (засѣдание V). Тоя пѣтъ имаше повече принципиални дебети, но сѣ пакъ недостатъчно съдържателни.

Главнитѣ дебати се отнасятъ до: смъртното наказание, отношението между специалнитѣ и общитѣ закони, двубоя, условното наказание, богохулството и пр.

36. Новиятъ *Наказателенъ Законъ* има значителни прѣдимства въ сравнение съ съществуващитѣ

до издаването му наказателни законоположения. Тие прѣдимства сж :

а) *Цѣлостъ*. Въмѣсто многобройнитѣ и мало-трайни наказателни закончета, ние имаме сега единъ цѣлъ кодексъ, обгръщающъ почти всичкитѣ материи по общото наказателно законодателство.

б) *Пълнота*. Много отъ прѣстѣпнитѣ дѣяния, непрѣдвидени въ турския Наказателенъ Законъ и въ другитѣ допълнителни закони, а така сжщо и нѣкои нови институции, неизвѣстни до сега на нашето правовѣдство, като прѣдсрочното освобождение, реабилитацията, сж застѣпени на надлѣжното мѣсто въ новия законъ.

в) *Система*. Въмѣсто сжществуущето до сега безразборно смѣсване на диспозитива и санкцията, Наказателниятъ Законъ, както въ своята обща часть, така и въ специалната си часть, прѣдставлява едно дѣло строго систематично и съобразно съ постигнатитѣ резултати отъ издирванията на науката и опыта.

37. Наредъ съ изброенитѣ прѣдимства, трѣбва да се упомѣнатъ и недостатъцитѣ, отъ които не е могло да отбѣгне хубавото дѣло на наказателната реформа. Главнитѣ отъ тие недостатъци сж: отдалѣчение отъ сжществуущето до сега наказателно право и извѣнмѣрна строгость.

а) *Отдалѣчение отъ сжществуущето наказателно право*. Пръвъ С. Бобчевъ посочи тоя недостатъкъ на новия Наказателенъ Законъ¹⁾. „Има

¹⁾ „Юридически Прѣгледъ“, год. IV, кн. VII.

нѣкомъ, въ числото на които влизаме и ние, които сж били на мнѣние, щото за изходна точка въ наказателната реформа да послужеше до сега дѣйствиющиятъ наказателенъ законъ, който, както се знае, е копие отъ французския *Code pénal*. Запазването на този източникъ при наказателната реформа щѣше да има нѣкои добри страни. Прѣди всичко не щѣше да се прави единъ силенъ скокъ, като отъ едно дѣйствиуще и почти усвоено право се прѣхвърляме въ друго, чуждо, което има друга система и други редъ. Каквото и да се казва, творчеството на законодателя никога не трѣбва да отива до тамъ, щото да игнорирва сѣществувашето, да го не взема въ смѣтка при бѣджитѣ си кроежи. До една степенъ новиятъ Наказателенъ Законъ въ своитѣ наредби и система май не твърдѣ се озърта къмъ миналото, за да види, какво е било, та да намѣни, допълни и поправи дѣйствиущето, като сътвори по-ново и по-добро.“ Така, упрѣкътъ, който изобщо се прави на нашия законодатель въ цѣлата сфера на дѣятелността му — че бързомислено и рѣшително копира чуждото законодателство, безъ да го съгласи съ народното право — неизбѣжно се налага и къмъ наказателната реформа. Може би тукъ тая погрѣшка е най-много чувствителна, защото наказателното писано право изключва категорически обичайното право (гледай погорѣ § 7).

б) *Строгостъ*. Въ общи черти, новиятъ Наказателенъ Законъ се отличава съ извънмѣрна строгостъ,

която най-много се чувствува при ония прѣстѣпни дѣяния, които, при степенѣта на цивилизацията на нашия народъ, сж почти неизвѣстни на народната маса или дори твърдѣ слабо се различаватъ отъ добродѣтелята. Тукъ може да се отнесе почти цѣлата глава VII, „Прѣстѣпления противъ общественния редъ“, а така сжщо и глава XV, „Докачение на чостѣта“, глава XXIII, „Обсебване“, и глави III, IV, V и пр. отъ втория дѣлъ.

БЪЛГАРСКО
НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО.

ЧАСТЪ ПЪРВА.

ЗА

НАКАЗАТЕЛНИТЪ ЗАКОНИ.

ГЛАВА I.

ОПРЪДЪЛЕНИЕ НА НАКАЗАТЕЛНИТЪ ЗАКОНИ.

38. Наказателенъ законъ е всѣко заявление на законодателната власть, съ което тя донася до всѣобщо знание, кои сж дѣйствиата, които тя прѣдписва или запрѣщава подъ страхъ на едно зло, което се нарича наказание.

39. Всѣки наказателенъ законъ съдържа слѣднитѣ два елемента: *диспозитивъ* и *санкция*.

Диспозитивъ или *прѣдписаніе* се нарича она частъ на закона, която опрѣдѣля, какво прѣдписва или запрѣщава законодательтъ.

Санкция се нарича наказанието, което законътъ опрѣдѣля за оние, които прѣстѣпватъ прѣдписаніята му.

ГЛАВА II.

ТЪЛКУВАНЕ НА НАКАЗАТЕЛНИТЪ ЗАКОНИ.

40. Отъ самото опредѣление на наказателнитъ закони се вижда, че наказание може да се наложи на нѣкого само въ случаитъ, които сж изрично отъ тѣхъ показани. А въ случаитъ, гдѣто наказателнитъ закони сж недостатъчно изрични или пълни, прѣслѣдваното лице трѣбва да се освободи отъ прѣслѣдване.

41. Обаче, както законътъ е писанъ отъ хора, които могатъ да разсждаватъ, така и сждътъ, който е повиканъ да прилага закона, се състои отъ хора мислящи и разсждаючи. Затова, както законодательтъ, тѣй и сждитъ, иматъ право да тълкуватъ закона, т. е. да обсждятъ и изнамѣрятъ истинската смисль, що е желалъ да му даде авторътъ му.

Тълкуванието на закона бива: *официално или публично* и *частно или доктринално*.

42. *Официално или публично* се нарича тълкуванието, което изхожда отъ органитъ на властта. То бива два вида:

а) Законодателно, — когато изхожда отъ законодателната властъ. Правото на законодателната властъ да тълкува законитъ е неуспорно. Само нейното тълкувание е *задължително* за сдилищата: *Ejus est interpretari legem, cujus est condere*. Законодателното тълкувание е неограничено, т. е. то

може да даде на закона както разширителна, тъй и стѣснителна смисъл и съдътъ е длъженъ да го приеме.

б) Сждебно, — когато изхожда отъ единъ съдъ. Съдътъ тоже има право да тълкува закона, но въ слѣднитѣ рамки: само *по случай на дѣлото*, което го занимава и когато законътъ е *неясенъ*. Сждебното тълкувание не може да бѣде нито *общо* (т. е. за повече случаи отъ този, който го е прѣдизвикалъ), нито *задължително*: освѣнъ това, сждебното тълкувание бива *стѣснително* (стриктно), но не и разширително.

43. Правото на тълкувание на наказателния (углавния) съдъ не е еднакво съ онова на гражданския съдъ. Гражданскиятъ съдъ, който е повиканъ да се произнесе по едно гражданско дѣло, трѣбва неизбѣжно да го рѣши въ полза на ищеца или отвѣтника. Той не може да се въздържи отъ да се произнесе подъ претекстъ на мълчанието, непълнотата неяснотата или противорѣчивостта на закона. Ако го направи, той се провинява въ отказъ на правосъдие (чл. чл. 10 и 11 отъ Гражданското Сждопроизводство). Затова, гражданскиятъ съдъ не само може да тълкува непълния, неясния или противорѣчивия законъ, но е длъженъ да рѣшава и при пълно отсъствие на такъвъ законъ, като основе рѣшението си на *обичая* и *справедливостта*.

Не такова е правото на наказателния съдъ при същитѣ случаи. Безъ съмнѣние, наказателниятъ съдъ може да произведе сждебното дирение и да исчерпи

всичкитѣ съзгѣзання по въпроса, но той не може да *отсѣди*, ако не сжществуватъ следнитѣ двѣ условия: а) дѣянieto на прѣслѣдваното лице да е *изрично* прѣдвидено въ единъ наказателенъ законъ като *прѣстѣпно* а б) той нак. законъ да опрѣдѣля *изрично* едно наказание за това дѣяние. Ако тие двѣ условия не сжществуватъ, наказателниятъ сждъ трѣбва да освободи лицето отъ прѣслѣдване.

Правотата на тая теория намъ се чини, че е научно неуспорима. Между това изглежда, че нашиятъ законодатель не се съгласява съ нея, както това се вижда отъ слѣднитѣ два члена на закона за Углавното Сждопроизводство:

„Чл. 8. Всичкитѣ сждилища трѣбва да рѣшаватъ дѣлата по точния разумъ на сжществующитѣ закони, а въ случай на *несясность* или *противорѣчие* въ законитѣ, по които прѣстѣпното дѣяние се наказва, трѣбва да основаватъ присждитѣ си възъ *общия смисълъ* на тия закони“.

„Чл. 9. Забранено е да се отказва рѣшаването на дѣлата подъ прѣдлогъ, че *нѣма закони*, или че тѣ сж *непълни*, *неясни* или *противорѣчиви*. За неиспълнение на това правило, виновниятъ ще отговаря за отказъ на правосжде.“

Тие два члена на Углавното Сждопроизводство сж приповторение на членове 10 и 11 отъ Гражданското Сждопроизводство и тѣ сж за насъ абсолютни необясними прѣдъ видъ на казаното по-горѣ. Ние не можемъ да си прѣдставимъ една присжда,

издадена въз основа на „общия смисъл на законитѣ“, когато *нѣма* законъ, който да прави прѣстъпление отъ съденото дѣяние.

44. *Частно или доктринално* се нарича тълкуванието, което даватъ на Наказателния Законъ правовѣдцитѣ и въобще научнитѣ хора. То може да се раздѣли на граматическо и логическо.

45. Както частното тълкувание на Нак. Законъ, така и съдебното, не може никога да се прави по аналогия, нито въ разширителна смисълъ.

Когато законътъ е неясенъ, прѣвъзхожда онова мнѣние, което е най-благоприятно за обвиняемия.

ГЛАВА III.

ЗА ЗАДЪЛЖИТЕЛНАТА СИЛА НА НАКАЗАТЕЛНИТѢ ЗАКОНИ.

46. Задължителната сила на наказателнитѣ закони трѣбва да се научи трояко: а) по отношение на врѣмето, б) по отношение на територията и в) по отношение на лицата.

А. По отношение на врѣмето.

47. Законътъ е задължителенъ и може да се прилага само въ врѣмето, когато той се намира *въ сила и дѣйствие*. Терминътъ „въ сила и дѣйствие“, употребенъ отъ Конституцията (чл. 46), може да бѣде замѣняванъ съ терминитѣ: „въ сила“, или „въ дѣйствие“, като равнозначущъ съ тѣхъ. И дѣйстви-телно, нѣма никаква теоригическа или практическа

разлика, ако се каже, че единъ законъ е „въ сила“, или че е „въ дѣйствие“, или, най-сѣгнѣ, че е „въ сила и дѣйствие“.

48. Понеже законътъ е задължителенъ само въ врѣмето, когато се намира въ сила и дѣйствие, то важно е да се знае точно, кой е моментътъ, отъ който законътъ влиза въ сила и дѣйствие, а сжщо и кой е моментътъ, отъ който законътъ прѣстава да бжде въ сила и дѣйствие?

„Слѣдъ като се утвърди отъ Княза, законътъ въ пълния си текстъ трѣбва да се обнародва. При обнародванието на закона трѣбва да се каже, че той е приетъ отъ Народното Събрание. Никой законъ нѣма сила и дѣйствие, докль той не се обнародва“ (чл. 46 отъ Конституцията).

И така, законътъ влиза въ сила и дѣйствие веднага, слѣдъ като се обнародва. Обнародването е послѣдниятъ актъ, що трѣбва да се извърши, за да се тури законътъ въ сила и дѣйствие.

49. Каза се, че законътъ влиза въ сила и дѣйствие, слѣдъ като се обнародва. Тукъ му е мѣстото, обаче, да се попитаме, въ кой моментъ трѣбва да се счита, че законътъ е обнародванъ? Счита ли се, че е обнародванъ законътъ, слѣдъ като се извади отъ машината на печатницата? — Отговорътъ на тоя въпросъ можемъ да намѣримъ въ етимологическото значение на думата „обнародванъ“. Обнародванъ значи: доведенъ до знанието на народа. Слѣдователно, обстоятелството, че законътъ е отне-

чатакъ, не е достатъчно, за да се счита, че народътъ (сирѣчь жителитѣ на държавата) го знае. За достигането на тая цѣль нужно е да се извършатъ още нѣкои други дѣйствия. Кои сж тие дѣйствия? Точенъ отговоръ на тоя въпросъ не може да се даде. Но теория може да се каже, че е необходимо да се извършатъ всичкитѣ оние дѣйствия, които сж нуждни, за да се доведе до знанието и на послѣдния жителъ на държавата, живущъ въ нейнитѣ най-недостъпни мѣста, а сжщо и на послѣдния неинъ подданикъ, живущъ на земното кълбо, че еди-какъвъ законъ е издаденъ. Но на практика това е непостижимо. Никоя държава не располага съ оние сръдства, що сж нуждни за подобна работа. Затова неизбѣжно прибѣгватъ до една фикция. Нѣкои законодателства опрѣдѣлятъ единъ срокъ, който започва да тече отъ деня, въ който законътъ бже отпечатанъ и слѣдъ изтичането на който се счита, че законътъ е станалъ всеобщо извѣстенъ. Така, въ Белгия законитѣ влизатъ въ сила и дѣйствие дѣсетъ деня слѣдъ обнародванетоъ имъ въ официалния вѣстникъ. Нашето законодателство не е опрѣдѣлило такъвъ срокъ. При отсъствието на такъвъ срокъ и по стѣснителното разбиране на чл. 46 отъ Конституцията, законътъ влиза въ сила и дѣйствие веднага слѣдъ обнародванетоъ му. Ако желаемъ да пресизираме още повече въпроса, ние мислимъ, че деня, въ който се свършва обнародването, не трѣбва да се брои: т. е. че законътъ влиза въ сила и дѣйствие отъ

първия част на денонощието, което иде слѣдъ онова денонощие. въ което се е извършилъ послѣдния актъ на обнародванието. Отъ тоя частъ нататкъ се счита, че законътъ е „обнародванъ“, т. е. доведенъ до знанието на всички, при всичко че практически това не е тъй.

Но пакъ трѣбва да се попитаме: кое е послѣдното дѣйствие, слѣдъ което може да се счита, че законътъ е обнародванъ? Никой текстъ не опрѣдѣля това дѣйствие, но практически то не е мѣчно да се намѣри. Досегашната законодателна практика е освятила правилото, че обнародванието на законитѣ трѣбва да става въ Държавенъ Вѣстникъ. Ако законътъ се напечата въ другъ вѣстникъ, или въ брошура, или по какъвто и да е другъ начинъ, това не съставлява онова обнародване, което се изисква отъ чл. 46-й на Конституцията, за да влѣзе той въ сила и дѣйствие. Само отпечатването му въ колонитѣ на Държавенъ Вѣстникъ съставлява обнародванието, което законодателятъ разбира подъ тая дума.

И така, законътъ се счита обнародванъ веднага, слѣдъ като се появи въ Държавенъ Вѣстникъ. Не важи, дали Държавенъ Вѣстникъ е раздаденъ, или не: достатъчно е, единъ неговъ екземпляръ да излѣзе отъ печатницата, за да се счита, че послѣдното дѣйствие на обнародванието е извършено.

50. Правилото, че законътъ влиза въ сила и дѣйствие веднага, слѣдъ като се обнародва, търпи едно изключение въ случая, когато законодателятъ

изрично опрѣдѣли една друга дата. Така, Наказателниятъ Законъ биде обнародванъ на 21-й февруария 1896 г., но влѣзе въ сила и дѣйствие на 1-й мая същата година, защото така бѣ постановилъ законодательтъ, който въ неговия чл. 538-й казва: „Тоя законъ влиза въ сила отъ първий мая 1896 г.“.

Законодательтъ има право да опрѣдѣли за туряне на закона въ сила и дѣйствие такава дата, каквато му е угодно; но когато се касае за наказателни закони, тая дата по никой начинъ не може да бѣде по-ранна отъ датата на обнародванието, безъ да се нарушатъ съ това основнитѣ начала на наказателното право, както това ще се види по-долу.

51. Отъ деня на обнародванието законътъ се намира непрѣкъснато въ сила и дѣйствие до деня въ който:

- а) бѣде отмѣненъ,
 - б) „ измѣненъ.
 - в) „ суспендиранъ, и
 - г) истича срокътъ, за който е билъ издаденъ,
- ако такъвъ срокъ законодательтъ е опрѣдѣлилъ.

Единъ наказателенъ законъ не може никога да прѣстане да бѣде въ сила и дѣйствие въ слѣдствие на това, че на практика е излѣзълъ отъ употребление. Неиспълнението на наказателния законъ, или установлението на противни обичаи, не може нито да го отмѣни, нито да го измѣни, нито да го суспендира.

52. Могатъ ли наказателнитѣ закони да иматъ обратна сила?

„Никому не може да се наложи наказание, което не е установено отъ законитѣ“ (чл. 75-й отъ Конституцията).

„Всѣко прѣстѣпление или нарушение се наказва съ онова наказание, което е опрѣдѣлено отъ закона, *прѣди* да е то извършено“ (чл. 2-й отъ Нак. Законъ).

Отъ ясната смисълъ на тие текстове става очевидно, че никой наказателенъ законъ не може да има обратна сила. Това е единъ отъ основнитѣ принципи на наказателното право, който изхожда отъ това обстоятелство, че вътрѣшното съзнание на онова, що е право, не е еднакво у всичкитѣ хора, за да може да се мисли, че всѣкой единъ е достатъчно прѣдупрѣденъ отъ съвѣстѣта си, за да нѣма нужда да му се казва, кои дѣйствия сж забранени и кои се прѣдписватъ. Безъ това прѣдупрѣждение, всѣки човѣкъ има право да мисли, че всичко, което не е прѣдписано, му е безразлично.

53. Тоя общъ принципъ, че наказателнитѣ закони не могатъ да иматъ обратна сила, има въ България двоенъ характеръ:

а) *Конституционенъ*. Съ вписването му въ Конституцията тоя принципъ е задължителенъ за самия законодатель. На законодателната власть е отнето правото да издава наказателни закони съ обратна сила, и ако тя би издала такъвъ наказателенъ законъ, очевидно е, че той ще бѣде противоконституционенъ.

б) *Съдебенъ*. Конституционниятъ характеръ на тоя принципъ не е достатъченъ, за да го направи задължителенъ за сѣдилищата, които нѣматъ право да се пропанасятъ, упавени ли сѣ всичкитѣ наказания въ Конституцията условия при издаването на нѣкой законъ (чл. 49-й отъ Конституцията) и затова законодателятъ твърдѣ основателно е счелъ за нужно да повтори сѣщия принципъ въ общия Нак. Законъ (чл. 2-й). Съ това принципътъ приема съдебенъ характеръ и става задължителенъ за сѣдилищата.

54. Отъ принципа на необратната сила на наказателнитѣ закони изхожда правилото, че всѣко прѣстѣпно дѣяние трѣбва да бѣде наказвано по оня законъ, който е билъ въ сила и дѣйствиe въ врѣмето, когато дѣянieto е било извършено.

Но ако слѣдъ извършването на дѣянieto и прѣди издаването на присѣдата се издаде другъ законъ, тогава горното правило прѣстава да бѣде абсолютно. Това се вижда отъ втората часть на чл. 2-й отъ Нак. Законъ: „Ако между извършването на дѣянieto и издаването на присѣдата послѣдватъ различни закони, то въ такъвъ случай трѣбва да се приспособява оня, който е по-мекъ“.

Тукъ спадатъ слѣднитѣ случаи:

а) *Когато новиятъ законъ е по-строгъ отъ стария*. Тогава се приспособява стариятъ законъ.

б) *Когато новиятъ законъ е по-лѣкъ отъ стария*. Тогава се приспособява новиятъ законъ.

Не трѣбва да се счита, че съ това се отива въ противорѣчие съ общия принципъ на необратната сила на наказателнитѣ закони. Това правило изхожда отъ справедливостта и логиката. И дѣйствително, като опрѣдѣля по-мекко наказание въ новия законъ, законодателятъ ео ipso признава, че строгото наказание на стария законъ не е вече необходимо, а, като такова, то прѣстава да бѣде законно и справедливо. Това заключение се налага *non pietatis sed justitiae causa*.

в) *Когато едно слѣдъ друго се издадатъ три различни закони. отъ които вториятъ е по-мекъ отъ първия, а третиятъ е по-строгъ отъ втория.* Така, прѣстѣпното дѣяние е било извършено при първия законъ, а се сѣди при третия. Наказанието ще се наложи по втория законъ.

55. Какъ се опрѣдѣля строгостта или меккостта на двата закони?

За да се отговори на тоя въпросъ, трѣбва да се различатъ слѣднитѣ три случая:

а) Ако наказанията сж отъ различно естество, тогава трѣбва да се сравнятъ таблицитѣ на наказанията на двата закона, като се има на видъ, че главнитѣ наказания стоятъ надъ допълнителнитѣ.

б) Ако наказанията сж отъ еднакво естество, тогава опрѣдѣлението става пакъ чрѣзъ сравнение на таблицитѣ, като се има на видъ, че тъмничниятъ затворъ е по-голѣмо наказание отъ запирането, а това послѣдното е по-голѣмо отъ глобата.

в) Ако прѣстѣпното дѣяние е наказуемо съ повече наказания, тогава сравнението се прави само между главнитѣ наказания, а не и между допълнителнитѣ, освѣнъ ако първитѣ сѣ идентични.

г) Ако има разлика въ минимумитѣ и максимумитѣ на наказанията, т. е. ако новиятъ законъ повишава минимумитѣ и намалява максимумитѣ, или обратно, тогава при сравнението се зиматъ прѣдъ видъ само максимумитѣ.

56. Правилото на втората половина на чл. 2-й отъ Нак. Законъ се отнася и до наказателната давност (прескрипция), т. е. ако двата закони прѣдвизждатъ различна давностъ, трѣбва да се прилага онзи законъ, който е по-благоприятенъ.

57. Всякитѣ изложени до тукъ правила за не-обратната сила на наказателнитѣ закони се отнасятъ само до *материалнитѣ* наказателни закони, а не и до *формалнитѣ*. Така, законитѣ по наказателното (углавно) сждопроизводство, сждоустройство и сждебната компетентностъ иматъ всѣкога обратна сила, освѣнъ ако законодательтъ е постановилъ противното.

Б. По отношение на територията.

58. Наказателното право е *териториално*, т. е. задължителната сила на наказателнитѣ закони се простира до границитѣ на държавата. Това е общото правило, що ни дава чл. 3-й на Нак. Законъ въ слѣднитѣ термини: „По този законъ се наказватъ

всичкитѣ прѣстѣпления и нарушения, извършени *въ прѣдѣлитѣ на българската държава*“.

Но наказателнитѣ закони могатъ да се приспособяватъ и върху дѣяния, извършени вѣнъ отъ прѣдѣлитѣ на държавата, въ извѣстни случаи, които ще видимъ по-долу. (Гл. § 61 — 64).

Въ слѣдствие на това, би могло до извѣстна степенъ да се поддържа, че наказателното право не е изключително териториялно, както и не е изключително лично, а е смѣсено: *териториялно-лично*.

Ние, обаче, мислимъ, че е по-право, ако наказателното право се счита за териториялно, защото личнитѣ случаи, които разпростиратъ задължителната сила на наказателнитѣ закони и върху дѣяния, извършени вѣнъ отъ прѣдѣлитѣ на държавата, сж *исключителни* и малобройни и, като такива, не могатъ да уврѣдятъ на общото правило.

59. По тоя въпросъ R. Garraud¹⁾ изброява *à priori* четири системи: 1) Споредъ първата, наказателниятъ законъ не може да бѣде освѣнъ *територияленъ*; той се приспособява, слѣдователно, къмъ всѣко лице, живуще въ територията, каквато и да бѣде народността му, но не и къмъ лице, живуще вѣнъ отъ нея. 2) Споредъ втората система, наказателниятъ законъ е *личенъ*; той се приспособява къмъ всичкитѣ подданици, гдѣто и да бѣде извършено прѣстѣпното дѣяние, но не се приспособява къмъ

¹⁾ Précis de Droit Criminel. 1898, стр. 94.

чужденци, макаръ и да сж извършили прѣстѣпно дѣяние въ територията. 3) Споредъ третата система, наказателниятъ законъ има смѣсенъ характеръ: *територияленъ*, т. е. приспособимъ върху всички, живущи въ територията, и *личенъ*, т. е. приспособимъ къмъ извѣстни лица, които сж извършили прѣстѣпно дѣяние макаръ и въ странство. 4) И, най-послѣ, споредъ четвъртата система, вездѣсжщността (*ubiquité*) на прѣстѣпното дѣяние съотвѣтствува съ вездѣсжщността на закона и на прѣслѣдванието, и виновниятъ ще намѣри на всѣкѣдъ своя сждия и своето наказание, безъ различие на народностъ и територия.

„Отъ тие четири системи, продължава Гарро, има двѣ, втората и четвъртата, които не сж освятени отъ никое законодателство. Въ всячкитѣ страни се приема като едно послѣдствие на *суверенитета*, че прѣстѣпнитѣ дѣяния, *извършени върху територията*, подпадатъ подъ абсолютната власть на наказателния законъ, който се прилага безразлично, както когато авторътъ на прѣстѣпното дѣяние е мѣстенъ подданикъ, така и когато той е чужденецъ. Разногласие се явява, само когато се касае да се избира между първата и третата системи. Трѣбва ли да се приеме, щото всѣко, каквото и да било, прѣстѣпно дѣяние, извършено вънъ отъ прѣдѣлитѣ, да не подпада по право (*de plein droit*) подъ ударитѣ на наказателния законъ? Или законътъ трѣбва да се прилага и върху лица, които дохождатъ въ стра-

ната, слѣдъ като сж извършили едно прѣстѣпно дѣяние въ странство? Обществениата безопасностъ не би била достатъчно осигурена отъ едно законодателство, което не би наказвало извѣстни прѣстѣпни дѣйствия, извършвани въ странство; затова по-голѣмата частъ отъ законодателствата се прѣдпазватъ отъ да ограничатъ, по единъ абсолютенъ начинъ, задължителната сила на наказателния законъ само въ прѣдѣлитъ на държавата. Но щомъ се касае да се опрѣдѣлятъ случаятъ, въ които може да се даде вънземна (екстериториялна) сила на наказателния законъ и условията, при които ще се приспособява отечествениятъ законъ върху прѣстѣпни дѣяния, извършени въ странство, разногласието испъква на лице и всѣко законодателство се вдълбавя повече или помалко въ една отъ противнитъ идеи на територияния и личния характеръ на закона, — идеи, които не могатъ да служатъ за юридически критерий, защото въпросътъ, дали наказателниятъ законъ на една държава може да се приспособява върху прѣстѣпнитъ дѣяния, извършени върху територията на една съседна държава, трѣбва да се разрѣшава споредъ принципитъ, които оправдаватъ наказуемостта, т. е. споредъ ползата, що може да се има, отъ национална гледна точка, отъ прѣслѣдванието и наказванието на извършенитъ въ чужда страна прѣстѣпни дѣяния“.

60. Каза се, че наказателнитъ закони сж териториялни. Важно е, слѣдователно, да се знае, какво се разбира подъ думата територия?

Чл 3-й отъ Нак. Законъ казва: „въ прѣдѣлитѣ на българската държава.“ Но точната смисълъ на закона обгръща въ тия думи не само *реалнитѣ* прѣдѣли на държавата, а и *фиктивнитѣ*, до които се простира българскиятъ държавенъ суверенитетъ. Тукъ влизатъ: а) териториялното море, териториялниятъ Дунавъ (т. е. частъта отъ Дунава, която принадлежи на българската територия, и въобще портоветѣ); б) българскитѣ параходи въ чуждитѣ води; в) помѣщенията на българскитѣ дипломатически и търговски агентства; и г) окупиранитѣ отъ български войски мѣста вънъ отъ прѣдѣлитѣ на държавата, било въ военно, било въ мирно врѣме.

Всичкитѣ прѣстѣпни дѣяния, извършени „въ прѣдѣлитѣ на българската държава,“ така опрѣдѣлени, сж наказуеми въ България.

61. Но прѣстѣпни дѣяния могатъ да бждатъ вършени и вънъ отъ прѣдѣлитѣ на държавата. Пита се: има ли тя нѣкакво право да прѣслѣдва и наказва тия прѣстѣпни дѣяния?

Въпросътъ е отъ международенъ характеръ. Положителното законодателство, обаче, неизбѣжно се натяква на него и, безъ да се старее да го разрѣши, взема за основа принципа на необходимостта отъ охранение на обществената безопасностъ, която е една отъ основитѣ на вътрѣшното наказателно право. Обществената безопасностъ може да бжде заплашвана не само отъ вътрѣшни, но и отъ външни покушения. Слѣдователно, държавата има

еднакво право да се охранява както отъ еднитѣ, така и отъ другитѣ. Прѣслѣдването и наказанието, въ известни случаи, на прѣстѣпни дѣяния, извършени въ странство, се налага на държавата отъ нейнитѣ национални интереси и не може да се забрави отъ международното право.

62. Ако прѣстѣпнитѣ дѣяния, вършени въ прѣдѣлитѣ на българската държава, подпадатъ подъ абсолютната властъ на българскитѣ наказателни закони, това е, както видѣхме, по силата на държавния *суверенитетъ*. Отъ прѣдидущия параграфъ, обаче, видѣхме, че българската държава, въ известни случаи, може да прѣслѣдва и наказва и вършенитѣ вънъ отъ нейнитѣ прѣдѣли прѣстѣпни дѣяния. Значи ли това, че българскиятъ суверенитетъ може да се простира, въ известни случаи, и вънъ отъ прѣдѣлитѣ на българската държава? — Не. Прѣслѣдването и наказанието на вършенитѣ въ странство прѣстѣпни дѣяния не съставлява актъ на суверенитетъ, защото то не се изпълнява *въ странство*, а *въ България*, — когато виновното лице, по единъ или другъ начинъ, се намирѣ върху българската територия.

63. Правото на българската държава, да прѣслѣдва и наказва вършенитѣ вънъ отъ прѣдѣлитѣ и прѣстѣпни дѣяния, не е безгранично; то получава граници: а) отъ идеята, която законодателятъ си прави за националнитѣ интереси и б) отъ международното право и договоритѣ.

Общиятъ Нак. Законъ прѣдвижда единъ редъ случаи, които могатъ да се обгърнатъ въ слѣднитѣ двѣ хипотези:

I. Прѣстѣпления противъ сигурността или кредита на българската държава. Тукъ спадатъ слѣднитѣ случаи: Ако единъ български поданикъ или чужденецъ извърши вѣнъ отъ държавата прѣстѣпления: измѣна, прѣдателство и подправка на парични знаци (книги II, дѣлъ I, глави I, II п VIII отъ Нак. Законъ), които се приематъ отъ българскитѣ държавни каси, или ако чиновници на българската държава извършатъ дѣяние, което се счита отъ Нак. Законъ като прѣстѣпление по службата. — Въ всичкитѣ тие случаи българскиятъ поданикъ или чужденецътъ се сѣдятъ и наказватъ, ако и да сѣ били сѣдени и наказани въ оная страна, гдѣто е извършено прѣстѣплението (чл. 4-й отъ Нак. Законъ).

И наистина, българската държава има непосредственъ интересъ да прѣслѣдва прѣстѣпленията отъ тоя родъ по двѣ съображения: а) защото тѣ сѣ насочени направо противъ нея и б) защото държавата, въ която тѣ сѣ извършени, може да има интересъ да бѣде индиферантна къмъ тѣхъ.

Нѣкои законодателства правятъ разлика, ако тие прѣстѣпления сѣ извършени отъ свой поданикъ или чужденецъ. И това е по-право, защото поданството често може да измѣни характера на дѣянието, когато се касае до прѣстѣпления противъ сигурността на държавата. Ние не знаемъ мотивитѣ на

нашния законодатель, по които той е скупиралъ тая разлика, но мислимъ, че могатъ да се явятъ случаи, въ които прѣдписанието на закона не би могло да се приспособи точно.

II. Всѣкакви други прѣстѣпления. Тукъ законодателятъ прави разлика между български и чужди поданници, а именно:

1) Ако единъ български поданикъ извърши въ странство нѣкое отъ прѣстѣпленията, прѣдвидени въ Нак. Законъ, той се сѣди и наказва по тоя законъ (чл. 5), освѣнъ (чл. 7):

а) ако извършеното прѣстѣпно дѣяние по законитѣ на чуждата земя не съставлява прѣстѣпно дѣяние;

б) ако отъ чуждестраннитѣ сѣдилища съществува присѣда, влѣзла въ законна сила, и е послѣдвало оправдание по сѣдъ, опрощаване или пъкъ ако наказанието е изпълнено;

в) ако углавното прѣслѣдване или изпълнението на присѣдата, споредъ законитѣ на чуждата държава, сѣ се просрочили, и

г) ако не е послѣдвало нужното заявление отъ потърпевшето лице за прѣслѣдване на дѣянието въ случаи, когато това се изисква отъ законитѣ на чуждата държава.

2) А ако единъ чужденецъ извърши въ странство едно отъ прѣдвиденитѣ въ Нак. Законъ прѣстѣпления, той се сѣди и наказва по тоя законъ само при съвокупността на слѣднитѣ три условия: а) ако прѣстѣпле-

нието е наказуемо най-малко съ тъмниченъ затворъ,
б) ако не послѣдва екстрадицията на чужденеца, и
в) ако министрътъ на Правосъдието се распореди
за възбуждане на угово прѣслѣдване (чл. 6 Н. З.)

3) Ако българскиятъ поданикъ е извършилъ въ
странство нѣкое отъ прѣстѣпленията, прѣдвидени въ
кн. II, дѣлъ I, глава XIII и гл. XIV, чл. 216, той
се наказва по Нак. Законъ даже и тогава, когато
извършеното прѣстѣпление по законитѣ на чуждата
земя не съставлява прѣстѣпно дѣяние. (Заб. на чл.
7 Н. З.). — Чужденецътъ не попада подъ това правило.

4) Ако българскиятъ поданикъ е извършилъ вънъ
отъ държавата такова дѣяние, което споредъ Нак.
Законъ влѣче подирѣ си лишение отъ извѣстни права,
то за приложението на допълнителното наказание се
възбужда угово прѣслѣдване и въ случая, когато
наказанието е било прѣтърпяно вънъ отъ държавата,
или е било опростено отъ надлежната чуждестранна
власть (чл. 10 Н. З.)

64. Както се види отъ изложеното до тукъ,
отъ прѣстѣпнитѣ дѣяния, вършени вънъ отъ прѣ-
дѣлитѣ на българската държава, било отъ български
поданици, било отъ чужденци, наказуеми съ по Нак.
Законъ, и въ горѣопредѣленитѣ граници, само прѣ-
стѣпленията, но не и нарушенията.

В. По отношение на лицата.

65. Наказателнитѣ закони иматъ задължителна
сила и се приспособяватъ върху всички, които оби-
таватъ българска територия.

Тоя принципъ е освятенъ отъ Конституцията, която въ своя чл. 62-й казва: „Законитѣ на благоустройството и полицейскитѣ закони еднакво сж задължителни за *всички лица, които живеятъ въ Княжеството*“.

Благоустройство — подъ тая дума учредителниятъ законодатель разбира *общественъ редъ* (ordre public).

Общиятъ Нак. Законъ възпроизвѣжда сжщия принципъ въ своя чл. 3-й както слѣдва: „По този законъ се наказватъ *всичкитѣ прѣстѣпления и нарушения, извършени въ прѣдѣлитѣ на българската държава*“.

66. Но тоя принципъ на всеобща отговорность прѣдъ наказателнитѣ закони получава нѣколко исключения, едни отъ които изхождатъ отъ *вътрѣшното държавно право*, а други — отъ *международното право*.

I. Случаи на наказателна неотговорность, изходящи отъ вътрѣшното държавно право. Тукъ спадатъ:

1) *Князѣтѣ*. „Лицето на Княза е священо и неприкосновено“ (чл. 8 отъ Конституцията). Правосъдието се раздава отъ името на Княза (чл. 13 отъ Конст.) и той е неотговоренъ прѣдъ него. И дѣйствиелно, независимостта на изпълнителната власть, която принадлежи Князу (чл. 12 отъ Конст.), въ отношенията ѝ съ съдебната власть, ще бѣде унищожена, ако държавниятъ Глава би билъ прѣслѣдванъ

и сѣденъ еднакво съ другитѣ граждани за политическитѣ и общитѣ прѣстѣпления, що му приписватъ. Затова Князътъ не може по никой начинъ да бѣде обвиненъ и прѣстѣдванъ.

2) *Народнитѣ прѣдставители.* Неотговорността на народнитѣ прѣдставители прѣдъ наказателнитѣ закони въ извѣстни случаи е *абсолютна*, а въ други — *релативна*.

Абсолютна — когато се касае до даденитѣ мнѣния и вотове при изпълнение на длъжността имъ. „Всѣкой членъ на Съборието има право да изказва свободно своето *мнѣние* и да дава *гласъ* по свое убѣждение и съвѣсть. — Никой не може да иска отъ него за изказаното мнѣние смѣтка, или да подига за това срѣщу него гонение“. (Чл. 93-й отъ Конституцията).

Релативна — когато се касае за всѣкакви други прѣстѣпни дѣяния. Въ тоя случай нар. прѣдставители сѣ отговорни, *ако това рѣши Нар. Събрание*. Тукъ се прѣдставляватъ двѣ хипотези:

а) За прѣстѣпни дѣяния, извършени *въ засѣданieto* на Нар. Събрание. „За сторенитѣ въ засѣданieto на Съборието отъ членоветѣ му погрѣшки и прѣстѣпления, които сѣ прѣдвидени отъ криминалнитѣ закони, виновнитѣ за това могатъ да бѣдѣтъ тѣглени на сѣдъ *само по рѣшението на Съборието*“. (Чл. 95-й К.)

б) За прѣстѣпни дѣяния, извършени *вънъ отъ засѣданieto* на Нар. Събрание. „Членоветѣ на На-

родното Събрание, петъ деня до отварянето и прѣзъ всичкото врѣме, доклѣ траятъ засѣданията, не могатъ да бждатъ затваряни и сждими, освѣнъ въ случаетѣ, когато они се обвиняватъ за прѣстапления, за които се налагатъ по криминалния законъ най-тѣжки наказания. Въ тие случаи за затварянето трѣбва незабавно да се яви на Народното Събрание, *само съ разрѣшението на което може да стане тѣгленето на сждѣ*. (Чл. 96-й К.)

Тукъ е необходимо, обаче, да се забелѣжи, че врѣмето, което опрѣдѣля тоя членъ — „петъ деня до отварянето и прѣзъ всичкото врѣме, доклѣ траятъ засѣданията“ — не се отнася къмъ прѣстапното дѣяние, а — къмъ прѣслѣдванието и сжденето на прѣстапника. Съ други думи, прѣстапното дѣяние не се покрива съ ненаказуемостъ, а само отговорността на прѣстапника прѣдъ полицейскитѣ и слѣдственнитѣ власти и прѣдъ наказателнитѣ закони се сюспендирва врѣменно, освѣнъ при исклучението, което самиятъ членъ прѣдвижда. Слѣдъ истичането на това врѣме, прѣстапникътъ става отъ ново прѣслѣдваемъ и сждимъ на общо основание, т е. отъ ново започва да носи отговорността, която е тѣжала върху него по-рано.

II. Случаи на наказателна неотговорностъ, изходящи отъ международното право. Тукъ спадаатъ :

1) *Иностраннитѣ дипломатически прѣдставители.* Лицата, които сж официални прѣдставители

въ България на една друга държава, какъвто и да бжде титрътъ имъ (посланници, пълномощни министри, извънредни пратеници, шаржета, дипломатически агенти и пр., а сѣщо и тѣхнитѣ законни жени и дѣца, не могатъ да бждатъ нито прѣслѣдвани, нито сѣдени въ България, както по граждански, така и по наказателенъ (углавенъ) редъ. Тѣхната неотговорностъ отива дори до неприкосновенностъ.

Това правило не е изразено въ никой текстъ на положителнитѣ закони, понеже спада въ областта на международното право, но то е задължително за всички държави, които влизатъ въ международния концертъ. То е основано върху слѣднитѣ двѣ положения: а) Всѣко лице, което е облчено съ дипломатическа официална миссия, прѣдставлява цѣлия народъ, отъ името на който се испраща. Затова, всѣко дѣйствиe противъ неговата личностъ е дѣйствиe противъ неговия народъ; съ неговото оскърбление оскърбява се неговиятъ народъ, съ неговото прѣслѣдване прѣслѣдва се неговиятъ народъ — нѣщо, което не може да става, когато двата народа се намиратъ въ правилни отношения. б) Независимостта на дипломатическия прѣдставител е първото условие, за да може той да изпълнява длъжността си. Ако би се допуснало да бжде той прѣслѣдваемъ и сѣдимъ, то значи да се даде възможностъ на едно недобросъвѣстно правителство, подъ претекстъ на прѣстѣпление, да прѣслѣдва и затваря дипломатическия прѣдставителъ, а сѣщо и да прѣтърсва жи-

лицето и писалището му. Само страхът от подобно злоупотребиение е достатъченъ, за да направи невъзможно изпълнението на дипломатическата мисия.

Ако дипломатическиятъ прѣдставителъ на една чужда държава би извършилъ прѣстѣпление въ България, счита се, че той го е извършилъ въ своето отечество и той е наказателно отговоренъ само прѣдъ неговитѣ закони.

2) *Иностраннитѣ царствующи държавни Глави.* Когато въ България би се намиралъ владѣющиятъ шефъ на нѣкоя друга държава, той е тоже неотговоренъ прѣдъ властитѣ за прѣстѣпнитѣ дѣяния, що би извършилъ. Международнитѣ обичаи разпростиратъ тая неотговорность и върху членоветѣ на неговото семейство, но това не е толкова възъ основа на правото, колкото отъ интереса да се съхраняватъ добритѣ отношения.

За да може шефътъ на една държава да се ползува съ тая неотговорность, изискватъ се слѣднитѣ три условия: а) да е той *владѣющъ*, б) да е *признатъ*, споредъ правилата на международното право и в) да е *прѣдизвѣстилъ* българското правителство за вѣтѣпането си на българска територия.

3) *Екипажътъ на чуждитѣ параходи.* Принадлежащитѣ на една друга държава военни и търговски параходи съставляватъ часть отъ територията на своята държава, макаръ и да се намиратъ въ български води. Затова, извършенитѣ въ тѣхъ прѣстѣпни дѣяния не сж наказуемъ въ България въ случаитѣ,

които видѣхме по-горѣ въ общитѣ правила за извършванитѣ вѣнъ отъ прѣдѣлитѣ на българската държава прѣстѣпни дѣяния (гледай § 61—64). Но ако върху единъ иностраненъ параходъ, находящъ се въ българскитѣ води, се извърши такова дѣяние, което заплашва спокойствието и реда въ пристанището, или ако българската властъ е била призована въ парахода, — въ тие случаи тая послѣдната има право да вземе надлежнитѣ охранителни мѣрки, макаръ и прѣстѣпното дѣяние да е отъ числото на оние, които не сж наказуеми по българскитѣ наказателни закони.

ГЛАВА. IV

ЗА ЕКСТРАДИЦИЯТА.

А. Опрѣдѣление на екстрадицията.

67. Екстрадиция се нарича онова дѣйствие, чрѣзъ което една държава прѣдава на друга държава нѣкое лице, за да бжде отъ нея сждено и наказано¹⁾).

Б. Законность и основа на екстрадицията.

68. Прѣстѣпнитѣ дѣяния даватъ лоши послѣдствия не само въ страната, гдѣто сж били извършени,

¹⁾ R. Garraud: „L'extradition est l'acte par lequel l'Etat, sur le territoire auquel un condamné ou un accusé s'est réfugié, le livre à l'Etat qui a compétence pour le juger ou le punir.“ Макаръ и въ по-малко думи, мислитъ, че нашето опрѣдѣление е не по-малко точно.

но и въ всички други страни, гдѣто има човѣчески общества. Може да се каже, че всѣко прѣстѣпно дѣяние е атентатъ противъ цѣлото човѣчество. Затова, правосѣдието изисква, да не остане то ненаказано, гдѣто и да би се намиралъ прѣстѣпникътъ. Държавитѣ не само че не бива да даватъ прибѣжище на прѣстѣпникитѣ, но, напротивъ, сѣ длѣжни взаимно да си помагатъ за прѣслѣдование на прѣстѣпникитѣ дѣяния. Екстрадицията е едно отъ срѣдствата за постигане на тая цѣль. Законността и основата на екстрадицията сѣ, слѣдователно, очевидни; тѣ изхождатъ: а) отъ общитѣ начала на правосѣдието, и б) отъ взаимния интересъ на държавитѣ, да ратуватъ солидарно противъ прѣстѣпникитѣ дѣяния.

69. Екстрадицията има за цѣль да въспрѣпятъствува на прѣстѣпникитѣ, които сѣ забѣгнали въ друга държава, да останатъ ненаказани. Съ други думи, тя прави, щото прѣслѣдованията на наказателнитѣ закони да могатъ да се простиратъ и вънъ отъ прѣдѣлитѣ на държавата. Трѣбва, обаче, да се забелѣжи, че съ това не се разширява държавниятъ суверенитетъ вънъ отъ прѣдѣлитѣ на държавата. Искането на една държава, да ѝ се прѣдаде извѣстенъ прѣстѣпникъ, не съставлява актъ на суверенитетъ.

Отъ друга страна и държавата, която прѣдава на една друга държава искания прѣстѣпникъ, не прави съ това актъ на унижение или подчинение;

тя изпълнява само една международна длъжност, съ която услужва не само на иностранното правосъдие, но и на своето собствено правосъдие, защото си осигурява взаимността въ аналогични случаи.

В. Характеръ и условия на екстрадицията.

70. Екстрадицията има двоенъ характеръ: *вжтрѣшенъ* и *международенъ*. Съ други думи, екстрадицията съставлява частъ отъ вжтрѣшното държавно право и, като такова, тя трѣбва да бѣде уредена съ единъ законъ. Но заедно съ това, екстрадицията съставлява и частъ отъ публичното международно право и, като такава, трѣбва да бѣде прѣдмѣтъ на международни договори или съглашения, или поне да се урежда отъ международнитѣ обичаи.

71. Въ България още нѣма законъ за екстрадицията. Единственото законоположение по вжтрѣшното уреждане на екстрадицията се съдържа въ чл. 11 Н. З., който гласи: „Българскятъ поданикъ не се прѣдава на чужда държава за прѣслѣдване или наказание. — Чужденци не се прѣдаватъ за политически прѣстѣпления“.

Отъ тоя текстъ изхождатъ слѣднитѣ правила:

1) Българскятъ поданикъ, когато се намира на българска територия, по никой начинъ не може да се прѣдаде на една чужда държава за прѣслѣдване или наказание. Подъ това правило спадатъ двѣ хипотези: а) ако българскятъ поданикъ е извършилъ прѣстѣпно дѣяние въ България, и б) ако бъл-

гарският поданикъ е извършил прѣстѣпно дѣяние въ странство и слѣдъ това е забѣгналъ въ България. — И въ двата случаи той се прѣслѣдва и сѣди отъ българскитѣ власти и съгласно българскитѣ закони.

2) Чужденецътъ, които е извършилъ политическо прѣстѣпление и се намира на българска територия, не се прѣдава на чужда държава за прѣслѣждане и наказание. Тукъ спадатъ слѣднитѣ хипотези : а) ако чужденецътъ е извършилъ политическо прѣстѣпление въ прѣдѣлитѣ на българската държава. Въ тоя случай той се прѣслѣдва и сѣди по българскитѣ закони ; б) ако чужденецътъ е извършилъ политическо прѣстѣпление въ странство и слѣдъ това е забѣгналъ въ България. Въ тоя случай той не се прѣдава на чуждата държава даже и тогава, когато не би могълъ да бѣде прѣслѣдванъ и наказанъ по българскитѣ закони.

3) Чужденецътъ, който е извършилъ всѣко друго прѣстѣпление, освѣнъ политическо, се прѣдава на чуждата държава, само въ случаитѣ, когато той не може да бѣде прѣслѣдванъ и наказанъ по българскитѣ закони. (Suprà, § 63, 64 и 66, II).

72. Като частъ отъ публичното международно право, екстрадицията, както се каза по-горѣ (гл. § 70), трѣбва да бѣде прѣдмѣтъ на международни договори или съглашения, или поне да се урежда отъ международнитѣ обичаи.

България до сега не е сключила формални договори съ никоя държава за екстрадицията. Българ-

ското правителство е направило съ нѣкои иностранны правителства размѣнение на възгледи само относително взаимното прѣдаване на извѣстни лица въз основа на международнитѣ обичаи. Такова размѣнение на възгледи е направено между българското и гръцкото правителства, а сжщо между българското и ромънското правителства за взаимно прѣдаване на дезертьоритѣ отъ войскитѣ на распективнитѣ държави. Колкото се отнася до екстрадицията на общитѣ престѣпници — това по настоящемъ става въз основа на международнитѣ обичаи.

Г. Производство на екстрадицията.

73. Никой законъ въ България не опрѣдѣля производството, което трѣбва да се слѣдва, за да се поиска или да се даде екстрадицията на извѣстно лице. Но понеже екстрадицията е единъ актъ отъ общественъ редъ (*ordre public*), който се отнася до личната неприкосновеностъ на живущитѣ върху българска територия, такъвъ законъ е необходимо да се издаде за отбѣгване на възможни злоупотрѣбления. Като се говори за производството на екстрадицията, прѣдставляватъ се слѣднитѣ двѣ хипотези:

а) *Производство за искане екстрадиция.*
Тукъ трѣбва да се опрѣдѣлятъ формитѣ, що има да се изпълнятъ, когато българската държава желае да поиска отъ една друга държава екстрадицията на извѣстно лице. За сега, при отсъствието на законъ се държи слѣдния редъ: оная власть (администра-

тивна, сѣдебна или военна), която търси забѣгналото въ странство лице, слѣдъ като е узнала мѣстонахождението му, отнася се до министерството, подъ вѣдомството на което се тя намира, съ молба за екстрадиция. Сѣзираното съ такава молба министерство отъ своя страна се отнася до министерството на Външнитѣ Работи и Исповѣданията, което пъкъ се отнася до сѣщото министерство на държавата, въ която се намира забѣгналото лице.

б) Производство за даване екстрадиция.

Тукъ въпросътъ се явява по-сложенъ и нуждата отъ единъ законъ се повече усѣща. Трудността изхожда отъ това, че държавата не може безосновно да посѣгне върху свободата на единъ свой жителъ. Пита се, прочее, простииятъ фактъ, че една чужда държава е поискала екстрадицията на извѣстно лице, може ли да съставлява достатъченъ поводъ за българскитѣ власти, да посѣгнатъ върху свободата на това лице? Възможността на злоупотрѣбление кара да се отговори отрицателно. Слѣдователно, прѣди да се прѣдприеме каквато и да е мѣрка противъ лицето, необходимо е, да се провѣри, до колко съдържащитѣ се въ искането на екстрадицията причини и доказателства оправдаватъ тие мѣрки отъ гледна точки на българскитѣ закони. Кой и какъ трѣбва да извърши тая провѣрка?

Иностраннитѣ законодателства сѣ усвоили една или други отъ слѣднитѣ системи: 1) провѣрката се прави отъ административнитѣ власти, 2) провѣрката

се прави отъ съдебнитѣ власти по частенъ редъ и 3) провѣрката се прави отъ съдебнитѣ власти по състезателенъ редъ. — Най-добрата отъ тие системи, безсъмнѣно, е послѣдната, понеже тя прѣдставлява най-много гаранции противъ злоупотрѣбленията. Тя е усвоена отъ белгийското законодателство.

Въ България, по нѣмане законъ, екстрадицията става по чисто административенъ редъ¹⁾.

Д. Послѣдствия на екстрадицията.

74. Първото послѣдствие на екстрадицията е това, че държавата, която дава екстрадицията, губи правото да прѣслѣдва и наказва лицето, което е било прѣдадено. Това право всѣцѣло прѣминува върху държавата, която е получила екстрадицията.

Прѣдаденото лице не може да бѣде прѣдмѣтъ на друго прѣслѣдване освѣнъ онова, за което е станала екстрадицията. Това е едно правило всѣобщо признато и строго съблюдавано. И дѣйствително, щомъ екстрадицията е била искана и дадена за едно опрѣдѣлено дѣйствие, държавата, която я е получила, се е тацитно задължила да не прѣслѣдва и наказва лицето за никое друго прѣдшествуеще дѣйствие, освѣнъ въпросното. Ако, прочее, противъ прѣдаденото лице се възбуди друго прѣслѣдване, то има право да опонира и сѣдѣтъ е длъженъ, дори служебно, да приустанови прѣслѣдванието, защото счита се, по фикция, че екстрадираното лице се намира вънъ отъ прѣдѣлитѣ на държавата.

¹⁾ Този редъ е описанъ отъ Н. Никова, *опр. с.*, стр. 23 и 24.

ЧАСТЪ ВТОРА.

ЗА

ПРѢСТЪПНИТѢ ДѢЯНИЯ.

ГЛАВА I.

ЗА ПРѢСТЪПНИТѢ ДѢЯНИЯ ИЗОБЩО.

А. Опредѣление на прѣстѣпнитѢ дѣяния.

75. Всѣко дѣяние, което е забранено отъ наказателнитѢ закони, подъ страхъ на наказание, се нарича прѣстѣпно дѣяние.

Общиятъ Наказателенъ Законъ възпроизвежда опредѣлението на прѣстѣпнитѢ дѣяния въ слѣднитѢ думи:

„Прѣстѣпление или нарушение се счита онова дѣяние, което е обявено отъ закона за такова“.

Смисълта на едното и другото опредѣления е еднаква.

76. Отъ опредѣлението на наказателнитѢ закони (infra § 38) ние видѣхме, че тѣ не само за-

браняватъ, но и *прѣдписватъ* извѣстни дѣйствия. подъ страхъ на наказание. Въ слѣдствие на това, би могло да се направи още слѣдното опрѣдѣление на прѣстѣпнитѣ дѣяния: Всѣко дѣяние *или бездѣйствиет*, което е забранено отъ наказателнитѣ закони, подъ страхъ на наказание, се нарича прѣстѣпно дѣяние.

Ние, обаче, прѣдпочитае горното опрѣдѣление по слѣднитѣ съображения: а) по общо правило, наказателнитѣ закони трѣбва да бждатъ *запрѣтителни*, а не *заповѣдни* (императивни); тѣ могатъ да бждатъ заповѣдни само по исключение; б) но независимо отъ това, самото бездѣйствиет

сѣставлява дѣяние. Това се вижда и отъ опрѣдѣлението на прѣстѣпнитѣ дѣяния отъ Нак. Законъ: „Прѣстѣпление или нарушение се нарича онова *дѣяние*, което е обявено отъ закона за такова“. Слѣдователно, ако бездѣйствието въ извѣстни случаи е обявено отъ закона за прѣстѣпление или нарушение, то е, защото законътъ го счита за *дѣяние*; в) най-сетнѣ, когато законътъ заплашва бездѣйствието съ наказание, неговитѣ думи пакъ иматъ повече *запрѣтителенъ*, отъ колкото *заповѣденъ* характеръ: законътъ *не заповѣдва* да се дѣйствува, а *забранява* да се бездѣйствува подъ страхъ на наказание.

77. Терминътъ *прѣстѣпно дѣяние* е общъ и обгръща въ себе си както *прѣстѣпленията*, така и *нарушенията*.

Често пѣти даватъ на думата *прѣстѣпление* сѣщото общо значение; това се срѣща особно много въ говоримия езикъ. Обаче въ научния езикъ това трѣбва да се отбѣгва, защото води къмъ конфузия. Както ще видимъ по-долу (гл. § 85), думата *прѣстѣпление* има специално значение, а не общо.

78. Трѣбва да се прави разлика между *прѣстѣпнитѣ дѣянія* и *дисциплинарнитѣ нарушения* и *прѣстѣпления*. — Дисциплинарно прѣстѣпление или нарушение се нарича онова дѣяние, което е забранено, подъ страхъ на наказаніе, отъ дисциплинарнитѣ закони и правилници, като унижающе честьта и прѣстижа на извѣстно тѣло, къмъ което се числи виновниятъ.

Дисциплинарнитѣ прѣстѣпления и нарушения, слѣдователно, не сѣ прѣстѣпни дѣянія въ общото значение на тоя терминъ.

79. Отъ опрѣдѣлението на прѣстѣпнитѣ дѣянія изхождатъ слѣднитѣ три важни правила:

1) *Нѣма прѣстѣпно дѣяние безъ наказателенъ законъ* — *nullum crimen sine lege*.

2) *Всѣко прѣстѣпване на който и да е наказателенъ законъ съставлява прѣстѣпно дѣяние*.

3) *Нѣма наказателенъ законъ безъ наказание*.

Б. Дѣйци и прѣдмѣти на прѣстѣпнитѣ дѣянія.

80. Всѣко прѣстѣпно дѣяние прѣдиполага:

а) единъ *дѣецъ* или *авторъ* и б) единъ *прѣдмѣтъ* или *жертва*.

81. *Дѣецъ или авторъ* на прѣстѣпното дѣяние може да бѣде само чловѣкътъ. Животнитѣ и вѣщитѣ никога не могатъ да бѣдатъ негови дѣйци, при всичко че е било врѣме, когато това се е допускало за животнитѣ. Всѣко събитие, което нѣма чловѣка като дѣецъ, не е прѣстѣпно, колкото и опасни да сѣ неговитѣ послѣдствия за обществения редъ.

Юридическитѣ лица тоже не могатъ да бѣдатъ дѣйци на прѣстѣпнитѣ дѣяния. Римското Право, а сѣщо и онова на срѣднитѣ вѣкове, погрѣшно сѣ ги признавали за такива. Юридическата личностъ е една фикция, а наказателното право не допуска фикции. Наказаніята сѣ *лични* и не могатъ да паднатъ върху една фикция. Ако юридическата личностъ, отъ каквато и категория да бѣде, се намѣри замѣсена въ едно прѣстѣпно дѣяние, то не е, освѣнъ чрѣвъ физическитѣ лица, които я прѣдставляватъ; затова и истинскитѣ дѣйци на дѣянието сѣ само тие послѣднитѣ, а не и фактивната личностъ.

82. *Прѣдмѣтъ или жертва* на прѣстѣпното дѣяние, напротивъ, може да бѣде всичко, което е прѣдмѣтъ на правото. На първо мѣсто чловѣкътъ. Чловѣческата личностъ, въ каквото и състояние да бѣде, се намира подъ защитата на законитѣ. Затова чловѣкътъ може да бѣде прѣдмѣтъ на прѣстѣпно дѣяние веднага слѣдъ зачатieto си, прѣвъ живота си и дори слѣдъ смъртъта си. — Юридическитѣ личности тоже могатъ да бѣдатъ прѣдмѣтъ на прѣстѣпно дѣяние, а сѣщо и всѣкакви корпорации.

признати отъ закона, макаръ и да не сѣставляватъ юридически личности. — Животнитѣ и вѣщитѣ, до колкото сѣ прѣдмѣтъ на правото, еднакво могатъ да бѣдатъ прѣдмѣтъ на прѣстѣпно дѣяние.

В. Дѣление на прѣстѣпнитѣ дѣянія.

83. Дѣлението, или класификацията на прѣстѣпнитѣ дѣянія е единъ отъ най-труднитѣ въпроси на наказателното право. Всичкитѣ прѣстѣпни дѣянія, които могатъ да бѣдатъ прѣдмѣтъ на наказателнитѣ закони, не сѣ еднакви и законодателятъ не може да гледа на тѣхъ еднакво. Тѣхното дѣление на категории прѣдставлява не само наученъ, но и чисто практически интересъ, защото отъ него зависи до нѣгдѣ системата на законитѣ.

По теория, прѣстѣпнитѣ дѣянія подлежатъ на слѣднитѣ петъ дѣления: 1) по *важността* имъ, 2) по *умишлеността* имъ, 3) по *материалността* имъ, 4) по *естеството* имъ и 5) по *характера* имъ.

84. Нашиятъ Наказателенъ Законъ не е изриченъ въ всичкитѣ тия дѣления, но при всѣ това тѣ се съдържатъ тацитно въ него. Затова тѣхното изучаване тукъ прѣдставлява особна важность.

85. Дѣление на прѣстѣпнитѣ дѣянія по *важността* имъ. Теорията и законодателствата правятъ двойко дѣление на прѣстѣпнитѣ дѣянія отъ гледна точка на тѣхната важность, а именно: *тройно* и *двойно* дѣление.

1) *Тройно дѣление.* Всичкитѣ прѣстѣпни дѣяния се раздѣлятъ на три категории: злодѣяние (crime), прѣстѣпление (délit) и нарушение или простѣпка (contravention).

Опрѣдѣленията (дефиницитѣ), които даватъ на всѣка една отъ тие категории прѣстѣпни дѣяния, сж слѣднитѣ:

а) Злодѣяние се нарича онова прѣстѣпно дѣяние, което законитѣ наказватъ съ страдателни или прѣзрителни (affictives ou infamantes) наказания;

б) Прѣстѣпление се нарича онова дѣяние, което законитѣ наказватъ съ поправителни (correctionnelles) наказания; и

в) Нарушение или простѣпка се нарича онова дѣяние, което законитѣ наказватъ съ полицейски наказания.

2) *Двойно дѣление.* По теорията на двойното дѣление, всичкитѣ прѣстѣпни дѣяния се раздѣлятъ на двѣ категории: *прѣстѣпления* и *нарушения* или *простѣпки*.

а) Прѣстѣпление се нарича онова прѣстѣпно дѣяние, което уврѣжда пѣкое сжществено държавно или частно благо.

б) Нарушение или простѣпка се нарича всѣко прѣстѣпно дѣяние, което не е прѣстѣпление, т. е. което уврѣжда по-малко важнитѣ блага.

86. Въпросътъ, кое отъ тие двѣ дѣления е по-право, е споренъ. Защитницитѣ на двойното дѣ-

ление правятъ слѣдната критика противъ тройното дѣление: Първо, то е *нелогическо*, защото взема за база *distinctio delictorem ex poena*, т. е. характерътъ на прѣстѣпното дѣяние да се опрѣдѣля споредъ наказанието, което му се налага, когато, логиката изисква обратното: наказанието да зависи отъ характера на прѣстѣпното дѣяние — *distinctio poenarum ex delicto*. Второ, тройното дѣление е *произволно*, защото отъ нищо не се вижда, върху какво почива раздѣлянието на прѣстѣпнитѣ дѣянія на три, а не на четире, петъ и т. н. категории.

Защитниците на тройното дѣление отговарятъ: погрѣшно е да се мисли, че тройното дѣление опрѣдѣля характера на прѣстѣпнитѣ дѣянія отъ наказанието, което имъ се прилага. Напротивъ, то почива върху важността на прѣстѣпнитѣ дѣянія. Дѣленieto имъ на три категории е твърдѣ естествено, защото, по характера си, прѣстѣпнитѣ дѣянія не могатъ да бѣдѣтъ освѣнъ: много важни, или помалко важни, или най-малко важни (лѣки). Затова и първитѣ се наричатъ *злочѣяния* (*crimes*), вторитѣ — *прѣстѣпления* (*délits*) и третитѣ — *нарушения* (*contraventions*); самитѣ тие термини показватъ характера на всѣко дѣяние. И когато законодателятъ опрѣдѣля наказанието за всѣко прѣстѣпно дѣяние, той се ръководи отъ това дѣление. Еднажъ, обаче, тая работа свършена, т. е. наказанията за всѣко дѣяние опрѣдѣлени споредъ важността му, законодателятъ се повръща и дава на тълкувателитѣ на

закона и на сѣдитѣ едно сигурно и точно мѣрило, за да измѣрватъ добръ важността на всѣко дѣяние, т. е. законодателятъ имъ казва: гледайте наказанието, което съмъ опрѣдѣлилъ, за да разберете значението и характера, що съмъ далъ на прѣстѣпното дѣяние. Това е едно чисто практическо сръдство за улѣснение задачата на законотълкувателитѣ и сѣдитѣ, което не измѣнява основата на дѣлението на прѣстѣпнитѣ дѣяния.

87. Българскитѣ Наказателенъ Законъ приема двойната система¹⁾. Споредъ него, всичкитѣ прѣстѣпни дѣяния се дѣлятъ на: *прѣстѣпления* и *нарушения*.

Законътъ не дава опрѣдѣление на всѣка отъ тие категории. Въ своя чл. 1-й той само туря като общо правило, че „прѣстѣпление или нарушение се счита онова дѣяние, което е обявено отъ закона за такова.“ Въ развитие на това правило, законътъ се ограничава само да изброи всичкитѣ дѣяния, които съставляватъ прѣстѣпления или нарушения. Така, прѣстѣпления сѣ всичкитѣ оние прѣстѣпни дѣяния, които се изброяватъ въ цѣлия дѣлъ I, книга II на Нак. Законъ, а нарушения сѣ прѣстѣпнитѣ дѣяния, изброени въ дѣлъ II на същата книга.

А самото опрѣдѣление на прѣстѣпленията и нарушенията остава прѣдмѣтъ на теорията и ние го дадохме въ § 85, 2.

¹⁾ Двойната система е приета отъ наказателнитѣ закони още на слѣдитѣ страни: Испания, Холандия и Италия. Въобще, съвременното законодателство прѣдпочита тая система.

88. Отоманскиятъ Наказателенъ Законъ, който бѣше въ сила до издаванетоъ на новия Нак. Законъ и който е съкратено капис на френския Code pénal, съдържа тройното дѣленіе на прѣстѣпнитѣ дѣянія, а именно на: 1) злочѣянія, 2) прѣстѣпления и 3) погрѣшки или прѣстѣпки. — „Злочѣяние е дѣло, което се наказва съ страдателно наказание“ (чл. 3). — „Прѣстѣпление е дѣло, което се наказва съ поправително наказание“ (чл. 4). — „Погрѣшка е дѣло или постѣпка, която се наказва съ полицейско наказание“ (чл. 5).

За да отхвърли тая система и да приеме системата на двойното дѣленіе, нашиятъ законодатель е ималъ слѣднитѣ съображения, които се намиратъ въ изложението на мотивитѣ къмъ проекта на Наказат. Законъ: „1) Отъ теоритическа гледна точка, нѣма никакво основание да дѣлимъ прѣстѣпнитѣ дѣянія на двѣ или три категории. Защото, по теория, всичкитѣ прѣстѣпни дѣянія, безъ разлика, прѣдставляватъ едни и сѣщи отличителни признаци; науката не е могла да установи линия, която да отдѣли злочѣяніята отъ прѣстѣпленията, или прѣстѣпленията отъ простѣпкитѣ; тѣзи дѣленія сѣ сѣ въ по-големъ или по-малкъ размѣръ искусствени. По теория, най-лѣкитѣ и най-тѣжкитѣ прѣстѣпления иматъ еднакъвъ характеръ. 2) За мѣрило на тройственото дѣленіе се взима обикновено наказанието, което се налага на едно прѣстѣпно дѣяние. Този критерій е неправиленъ, защото наказанието трѣбва

да се опрѣдѣля отъ важността на прѣстѣпното дѣяние, а не характера на дѣянieto — отъ наказанието, което му се налага. Освѣнъ това, наказанието не може да служи за мѣсцабъ на дѣлението, понеже то не е нѣщо опрѣдѣлено; то се мѣнява споредъ държавитѣ, врѣмената и цѣлитѣ, които народитѣ гонятъ. Отъ това, че за едно прѣстѣпно дѣяние се налага това наказание, а за друго — едно друго наказание, не може да се тѣгли едно разграничение, което да има значение на една научна класификация. 3) Колкото обаче и да е трудно да се разграничатъ разнитѣ видове прѣстѣпни дѣяния, сѣ пакъ между прѣстѣпленията и нарушенията се съглежда една разлика, каквато не съществува между злодѣянията и прѣстѣпленията. Тази разлика е отличителна характеристика на двойственото дѣленie и тя произлиза отъ това, че прѣстѣпленията иматъ изобщо държавно-обществено значение, а нарушенията прѣдставляватъ мѣстенъ интересъ или полицейски характеръ. Първитѣ нарушаватъ общезвѣстни норми, които се отнасятъ до най-важитѣ блага на чловѣцитѣ и на държавитѣ, а вторитѣ сж нарушения на правила за благоустройството, реда и т. н. врѣмenni прѣходни интереси.“

89. По-горѣ (§ 85, 2) ние дадохме опрѣдѣлението на онова, което се нарича прѣстѣпление. Тоя терминъ, обаче, има не само наказателно (углавно) значение, но и чисто гражданско и се срѣща въ гражданскитѣ закони. Така, отдѣление трето на

закона за Задълженията и Договоритѣ е озаглавено: „*За прѣстѣпленията и за полупрѣстѣпленията*“. Опрѣдѣлението на прѣстѣпленията, както го дадохме по-горѣ, нѣма нищо общо съ гражданскитѣ прѣстѣпления и полупрѣстѣпления. Опрѣдѣлението на тие послѣднитѣ ни се дава отъ чл. 56 на закона за Договоритѣ и Задълженията, както слѣдва: „Всѣко дѣйствиe на чeловѣка, *което причинява врѣда на друго*“. Това дѣйствиe носи характеръ на прѣстѣпление или полупрѣстѣпление, защото се върши въ нарушение прѣдписанията на закона, който се стрѣми да охрани чeловѣцитѣ отъ всѣка врѣда; но за гражданския законъ е безразлично, дали дѣйствието има, заедно съ гражданския си, и уголовенъ характеръ, или не. Отъ тукъ става очевидна и разликата между гражданското и уголовното прѣстѣпление; първото съществува само въ слѣдствие на ущетенiето, що е нанесло, а второто съществува въ слѣдствие на запрѣщението, що прави законътъ, безъ да се гледа, дали има нанесена врѣда, или не.

90. Дѣление на прѣстѣпнитѣ дѣянія по умишлеността имъ. При това дѣление се взематъ прѣдъ видъ моралнитѣ елементи на прѣстѣпното дѣяние, т. е. *разумѣнието и волята* на дѣеца. Споредъ това, прѣстѣпнитѣ дѣянія биватъ: *умишлени, непрѣдпазливи* (немарливи) и *случайни*.

а) Прѣстѣпното дѣяние е *умишлено*, ако виновниятъ, когато го извърши, иска или допуща такива

последствия, каквито сж послѣдвали, или има да послѣдватъ отъ туй дѣяние. (Чл. 40 Н. З.).

б) Прѣстѣпното дѣяние е *непрѣдпазливо* (немарливо), ако виновниятъ, когато го извършва, макаръ и да е прѣдвиждалъ послѣдствията, които сж послѣдвали отъ него, но е мислилъ да ги прѣдвари, или ако и да не ги е прѣдвиждалъ, могълъ е, или е билъ длъженъ да ги прѣдвиди. (Сжщия чл. Н. З.).

в) Прѣстѣпното дѣяние е *случайно*, когато дѣецътъ не е могълъ да прѣдвиди послѣдствията му. (Чл. 43 Н. З.).

91. Дѣление на прѣстѣпнитѣ дѣяния по материалността имъ. Това дѣление взема прѣдъ видъ *външния актъ*, който придружава прѣстѣпното дѣяние и който съставлява неговия *материаленъ* елементъ. Съобразно съ това, прѣстѣпнитѣ дѣяния биватъ: *моментални и продължителни, прости и квалифицирани* (или събирателни), *сввокупни и по навикъ* (или занаятъ).

а) Прѣстѣпното дѣяние е *моментално*, когато то се извършва въ едно врѣме, безразлично дали е то повече или по-малко продължително.

Моменталното прѣстѣпно дѣяние се счита свършено, щомъ се свърши онова дѣйствиe, което го съставлява. Убийството, телѣснитѣ поврѣди, подпалването и пр. сж моментални прѣстѣпления, защото тѣ се свършватъ веднага слѣдъ свършването на онова дѣйствиe, което е нужно, за да са убие, рани, запали и пр.

б) Прѣстѣпното дѣяние е *продължително*, когато то прѣдставлява едно *состояние продължително* слѣдъ извършването на прѣстѣпното дѣйствие.

Така, незаконното лишение отъ свобода е продължително прѣстѣпно дѣяние.

в) Прѣстѣпното дѣяние е *просто*, когато се съставлява само отъ едно дѣйствие.

Така, кражбата, когато се състои отъ просто засвояване чужда вѣщь, е просто прѣстѣпление.

г) Прѣстѣпното дѣяние е *квалифицирано* или *събирателно*, когато главното дѣйствие, което съставлява прѣстѣпното дѣяние, се придружава и отъ други спомагателни дѣйствия, които иматъ значение на увеличавающи вината обстоятелства; или съ други думи, когато много дѣйствия, свързани помежду си съ една и съща цѣль, съставляватъ само едно прѣстѣпно дѣяние.

Кражба, извършена съ стропаване ключалка, съ прѣскачане ограда и пр. е квалифицирано или събирателно прѣстѣпление.

д) Прѣстѣпното дѣяние е *съвкупно*, когато едно и също дѣйствие съставлява нѣколко прѣстѣпни дѣянія.

Подпалване сграда, въ която изгарятъ и хора или животни, е съвкупно прѣстѣпление.

е) Прѣстѣпното дѣяние е *по навикъ* или *по занаятъ*, когато има сборъ отъ дѣйствия, които сами по себе си не съставляватъ прѣстѣпни дѣянія, но

които ако се извършват отъ едно и също лице, доказватъ у него единъ пороченъ и опасенъ навикъ.

Така, послѣдователното склоняване къмъ развратъ, послѣдователното укриване на злочинци и пр. сж прѣстѣпни дѣяния по навикъ.

92. Дѣлението на прѣстѣпнитѣ дѣяния по материалността имъ има важно значение за *наказуемостта, давността и сждопроизводството*.

Едно и също прѣстѣпно дѣяние, ако е моментално, се наказва по-лѣко, отъ колкото ако е продължително, защото продължителността съставлява увеличаващо вината обстоятелство. Също, ако прѣстѣпното дѣяние е просто или събирателно (квалифицирано).

Отъ друга страна, ако прѣстѣпното дѣяние е било продължително, давността захваща да тече само отъ деня, въ който е прѣстанало до съществува прѣстѣпното състояние; когато за същото дѣяние, ако е било моментално, давността захваща да тече отъ деня, въ който е билъ извършенъ акта, който го съставлява.

А за сждопроизводственото значение на дѣлението гледай чл. 27 и 28 отъ закона за Углавното сждопроизводство.

93. Дѣление на прѣстѣпнитѣ дѣяния по естеството имъ. По своето естество, прѣстѣпнитѣ дѣяния се дѣлятъ на: *общи и политически*. Въ това дѣление влизатъ само прѣстѣпленията, но не и на-

рушеніята, тъй като послѣднитѣ не могатъ никога да иматъ политическо естество.

Това дѣленіе има сѣществено значение относително *сждопроизводството* и *послѣдствіята на наказуемостта*.

Сждопроизводственото му значение се състои въ слѣдното: а) Сжденето на политическитѣ прѣстѣпници става съ участието на сждебни засѣдатели (чл. 26 отъ закона за Угл. Сждопр.) и б) политическитѣ прѣстѣпници не се прѣдаватъ на чужда държава за сждане и наказване (чл. 11 Н. Зак.).

А значението на това дѣленіе отъ гледна точка на наказателнитѣ послѣдствия се състои въ слѣдното: а) политическитѣ прѣстѣпници се освобождаватъ отъ тѣжки работи (чл. 17 Н. З.), б) тѣ не се осжждатъ на лишението отъ правата, изброени въ алинея 5—7 на чл. 30 Н. З. (Сравни чл. 108 и 118 Н. З.), и в) въ затвора тѣ се държатъ въ особни отдѣленія (чл. 19 Н. З.).

94. Опрѣдѣленіето на общитѣ и политическитѣ прѣстѣпления е едно отъ най-труднитѣ. Нашиятъ Нак. Законъ не дава изрично опрѣдѣление на политическитѣ прѣстѣпления, а само мимоходомъ въ своя чл. 17 ал. 4 посочва единъ сборъ отъ прѣстѣпления, които той счита за политически. Тѣ сж прѣстѣпленията, изброени въ книга II, дѣлъ I, глави I и II: *Измѣна* и *Прѣдателство*. Слѣдователно, по Нак. Законъ политически прѣстѣпления сж само оние дѣянія, които по текста на тоя законъ съставляватъ измѣна

или прѣдательство. Всички други прѣстѣпления сѣ общи.

95. Това опрѣдѣление на политическитѣ прѣстѣпления е крайно ограничително и несъгласно съ теорията. Безъ съмнѣние, сѣдилищата сѣ длѣжни да го приематъ — *dura lex, sed lex*, — но за насъ има наученъ интересъ, да намѣримъ рационалното опрѣдѣление на политическитѣ прѣстѣпления.

Политическо прѣстѣпление е онова прѣстѣпно дѣяние, което има за цѣль да разруши, измѣни или разстрои политическия строй на държавата въ който и да е отъ неговитѣ елементи. — А елементитѣ на политическия строй сѣ: а) суверенитетътъ на държавата, б) цѣлостта на територията ѝ, в) отношенята ѝ съ другитѣ държави, г) формата на правителството ѝ, д) устройството на общественитѣ власти, и е) политическитѣ права на гражданитѣ.

96. Но едно прѣстѣпно дѣяние може да носи едновременно политически и общъ характеръ, споредъ гледната точка, на която бихме застанали. Така, убийството, напримѣръ, на шефа на правителството, разгледано по своето естество, съставлява прѣстѣпление отъ общъ характеръ, но разгледано отъ гледна точка на намѣренната на дѣеца, то може да бѣде взето за политическо прѣстѣпление, ако неговата цѣль е била, напримѣръ, да измѣни съ това политическия строй на държавата. — Следователно, независимо отъ опрѣдѣлението, което направихме на политическитѣ прѣстѣпления, нужденъ е единъ по-

точенъ критерій, за да се причисли прѣстѣпното дѣяние къмъ общитѣ или къмъ полпитическитѣ прѣстѣпления. Нѣкои автори сж на мнѣние, че трѣбва да се взема въ съображение само *естеството* на дѣянието, взето само по себе си, безъ да се държи смѣтка за намѣрението на дѣеца. Други, напротивъ, поддържатъ, че трѣбва да се вземе въ съображение *намѣрението* на дѣеца, но не и естеството на акта. — Така, споредъ първата отъ тие теории, горѣпри- вѣденниятъ примѣръ е прѣстѣпление отъ общъ ха- рактеръ, а споредъ втората — отъ политически.

Извѣстниятъ френски авторъ R. Garraud из- бира единъ сръденъ пътъ между тие двѣ противни теории. Той е на мнѣние, че трѣбва да се прави разлика между слѣднитѣ двѣ положения:

а) Когато прѣстѣпното дѣяние има политически двигателъ, но не е свързано нито съ едно възстание, нито съ гражданска война. Въ тоя случай прѣстѣп- лението не е политическо, а — общо, защото „поли- тическиятъ или неполитическиятъ характеръ на едно дѣяние, което и въ двата случая е еднакво прѣстѣпно не се опрѣдѣля отъ съществуването или несъщест- вуванието на политически мотиви, но зависи отъ естеството на дѣянието, взето само по себе си. Съ други думи, отъ юридическа гледна точка, както не се прави разлика, ако убийството, кражбата, подпал- ването, експлозията, сж били извършени за отмъ- щение, за обогатяване или за любовъ, така не може да се прави разлика и ако убийството, кражбата,

подпалването, експлозията, сж били извършени по политически мотиви. Сядията, при изслѣдване *личната виновност*. може и е длъженъ да държи сметка за двигателитѣ, повече или по-малко противообществени или възмутителни, на прѣстѣпното дѣяние, но това дѣяние, какъвто и да е билъ двигателъ му, си остава пакъ такова, каквото си е: убийство, подпалване, кражба, разрушение на здание. т. е. общо прѣстѣпление (de droit commun)."

б) Когато прѣстѣпното дѣяние има политически характеръ и се извършва въ врѣме на възстание или гражданска война¹⁾. — Въ тоя случай R. Gargaud взема за критерий правилата на международното право при аналогични обстоятелства: „1) Всичкитѣ общи прѣстѣпления, като грабежи, убийства, подпалвания, които биха били законни *въ врѣме на редовна война*. могатъ да се обгърнатъ до известна степенъ отъ политическото прѣстѣпление, за което тѣ сж необходими или неизбежни.“ „2) Но ако, въ врѣме на възстанието бждатъ извършени такива покушения противъ частнитѣ лица или собствеността, които биха били осждени отъ международното

¹⁾ Ние бихме прибавили: и митингъ, или какъвто и да е политическа демонстрация. Митингътъ и политически дѣмонстрации сж неразривно свързани и изхождатъ отъ политически права на гражданитѣ, а послѣднитѣ, както водѣхме (гл. § 95), сж единъ отъ елементитѣ на държавния строй. Митингътъ и политически дѣмонстрации не сж, освѣтъ мирни възстания или безоръжна гражданска война, и затова тѣ не могатъ да бждатъ по характера си отделени отъ тяхъ.

право даже въ една редовна война, тие дѣянія ще бѣдѣтъ общи прѣстѣпления“.

97. Повечето законодателства приематъ и едно друго дѣление на прѣстѣпнитѣ дѣянія по *естественото имъ*, освѣнъ упоменатото по-горѣ дѣление на общи и политически, а именно: а) *прѣстѣпни дѣянія противъ общественото нѣщо* (contre la chose publique) и б) *прѣстѣпни дѣянія противъ частни лица* (contre les particuliers). Въ първата категория влизатъ оние прѣстѣпни дѣянія, които нанасятъ повече общественно зло, отъ колкото частно, като: прѣстѣпленията противъ държавата, противъ обществения редъ и пр. А въ втората категория влизатъ оние прѣстѣпни дѣянія, които нанасятъ повече частно зло, отъ колкото общественно като: прѣстѣпленията противъ частнитѣ лица, противъ частната собственостъ, противъ честѣта на гражданитѣ и пр.

Това дѣление е останало отъ врѣмето, когато сѣ били наказуеми само прѣстѣпнитѣ дѣянія противъ общественото нѣщо, а оние противъ частнитѣ лица сѣ се оставяли на прѣслѣдванието само на пострадалитѣ. Очевидно е, слѣдователно, че, при днешния напрѣдъкъ на наказателната наука, това дѣление е изгубило своето значение и ако много законодателства още го запазватъ, то о повече по традиция, отъ колкото за научното или практическото му значение.

Отоманският Нак. Законъ, който бѣше въ сила и дѣйствиe въ България до издаването на сега дѣйствующия Нак. Законъ, съдържа това дѣлениe. понеже той не е, освѣтъ лошо съкратено копие на френския Code pénal; новиятъ Наказателенъ Законъ, обаче, го отхвърля.

98. Единственото рационално дѣлениe на прѣстѣпнитѣ дѣяния, *по естеството имъ*, е дѣлението имъ на общи и политически, както това изложихме до тукъ. Но въ свръзка и като допълнение на това дѣлениe, трѣбва тукъ да упоменемъ и една друга много важна група прѣстѣпни дѣяния, която по естеството си спада къмъ общитѣ прѣстѣпни дѣяния, но по характера си често пѣти се приближава и къмъ политическитѣ. Думата ни е за *прѣстѣпленията по печата*.

Прѣстѣпление по печата е всѣко прѣстѣпно изявяване на мнѣния и мисли публично чрѣзъ печата.

Изявяването публично на прѣстѣпни мнѣния и мисли е общо прѣстѣпление, когато то става по какъвто и да е другъ начинъ, освѣтъ чрѣзъ печата; бѣде ли, обаче, извършено чрѣзъ печата, то е *прѣстѣпление по печата*. Печатъ — тая дума трѣбва да се вземе въ широкото ѣ значениe: всѣко срѣдство на публикация.

99. Дѣлениe на прѣстѣпнитѣ дѣяния по характера имъ. Има извѣстни прѣстѣпни дѣяния, които се отдѣлятъ отъ общитѣ прѣстѣпни дѣяния по своя *специаленъ характеръ*, който изхожда или

отъ *особното състояние* на работитѣ, при което се извършва дѣянieto, или отъ *особното качество* на дѣеца. Отъ тая глѣдна, точка прѣстѣпнитѣ дѣянія се дѣлятъ на *общи* и *специални*.

Точно опрѣдѣление на специалнитѣ прѣстѣпни дѣянія е трудно да се даде, тъй като тѣхното число зависи отъ волята на законодателя, който може да го увеличава или намалява, споредъ по-голѣмата или по-малка опасностъ, що могатъ тѣ да прѣдставляватъ за обществения редъ въ дадено врѣме. Има, обаче, една категория прѣстѣпни дѣянія, които въ всѣко врѣме запазватъ своя специаленъ характеръ: тѣ сж *военнитѣ прѣстѣпления*.

Има единъ практически критерій, който правилно распознаването на специалнитѣ прѣстѣпни дѣянія отъ общитѣ; той ни се дава отъ алинея 2 на чл. 3 Н. З. Всѣко прѣстѣпно дѣяние, което се наказва не по общия Нак. Законъ, а по особенъ за него законъ, е *специално*. Така, военнитѣ прѣстѣпления се наказватъ по Военно-Наказателния Законъ; прѣстѣпленията противъ фиска се наказватъ по фискалнитѣ закони и т. н.

100. Дѣлението на прѣстѣпнитѣ дѣянія на общи и специални има както наказателно, тъй и сждопроизводствено значение. *Наказателно* — въ тая смисль, че тѣхниятъ специаленъ характеръ се счита всѣкога за увеличивающе вината обстоятелство, освѣнъ ако законътъ изрично постановява противното. *Сждопроизводствено* — първо, въ смисль на ком-

пететността: въ повечето случаи тѣ се сѣдятъ отъ специални сѣдилища; и, второ, въ смисълъ на бързин ходъ, който се дава при сѣденето.

ГЛАВА II.

ЕЛЕМЕНТИ НА ПРѢСТЪПНИТѢ ДѢЯНИЯ.

101. Всѣко прѣстѣпно дѣяние се съставлява отъ двѣ категории елементи: *общи* и *специални*.

Общи елементи сѣ оние, които се съдържатъ въ всичкитѣ прѣстѣпни дѣяния безъ изключение.— Общитѣ елементи служатъ, за да опрѣдѣлятъ *самата прѣстѣпностъ* на дѣянieto. Тѣ съставляватъ прѣстѣпността. Безъ тѣхъ дѣянieto не е прѣстѣпно.

Специални елементи сѣ оние, които се съдържатъ въ едно или друго прѣстѣпно дѣяние, взето отдѣлно, независимо отъ общитѣ елементи. Тѣ служатъ, за да опрѣдѣлятъ *вида* на прѣстѣпното дѣяние.

Отъ горното слѣдва, че всѣко прѣстѣпно дѣяние, независимо отъ общитѣ елементи, които сѣ еднакви за всичкитѣ дѣяния, има и своитѣ специални елементи, които сѣ *различни* отъ оние на другитѣ прѣстѣпни дѣяния.

102. Както общитѣ, тъй и специалнитѣ елементи на прѣстѣпнитѣ дѣяния се дѣлятъ на: 1) *морални* или *субективни* и 2) *материални* или *обективни*.

Това дѣленіе е естествено и изхожда отъ естеството на слѣднитѣ два фазиси, що прѣживѣва всѣко прѣстѣжито дѣяние: 1) *Мораленъ фазисъ*. Най-напрѣдъ се появява идеята за прѣстѣжито дѣяние; слѣдъ това чловѣкъ обсъжда тая идея, изучава я и най-послѣ взема окончателно рѣшеніе. Всичкитѣ етапи, що прѣминава чловѣкъ отъ момента на първата идея до окончателното му рѣшеніе да извърши прѣстѣжито дѣяние, съставляватъ *моралния фазисъ* на дѣяніето. Затова и съставнитѣ елементи на дѣяніето, до като се намира още въ тоя фазисъ, се наричатъ *морални или субективни*, т. е. съдържащи се вътрѣ въ субекта. 2) *Материаленъ фазисъ*. Слѣдъ като чловѣкъ е взелъ окончателно рѣшеніе да извърши прѣстѣжито дѣяние, той прѣминува къмъ външни, материални, дѣйствия: избира и приготвя сръдствата, съ които ще извърши дѣяніето. Тукъ тоже има единъ редъ етапи, които той трѣбва да прѣмине. Всичкитѣ оние външни дѣйствия, които дѣецътъ извършва отъ момента на окончателното рѣшеніе до момента на окончателното извършване на прѣстѣжито дѣяние, съставляватъ *материалния фазисъ* на дѣяніето. Затова и съставнитѣ елементи на дѣяніето, въ врѣмето, когато то се намира въ тоя фазисъ, се наричатъ *материални или обективни*, т. е. находящи се вънъ отъ субекта.

103. Едно дѣяние, отъ каквото и естество да бѣде, и каквито и да сѣ послѣдствіята му, не е прѣстѣжито, въ смисълъ на наказателнитѣ закони, и

не е наказуемо, ако не съдържа *едновременно* моралните и материалните елементи въ разгледаните, които по-долу ще изучимъ. Така :

1) *Не е прѣстѣпно и наказуемо онова дѣяние, което се състои само отъ морални елементи.* Чловѣкъ може да замисли всичко, що му е угодно, прѣстѣпната идея може да бѣде отъ него обсъждана, изучавана и прѣвърната въ окончателно рѣшение. Всичко това е работа на неговата съвѣсть. За своите прѣстѣпни идеи, мисли, проекти и рѣшения, чловѣкъ може да бѣде нравствено укоренъ, но не и углавно прѣслѣдванъ или наказанъ. Онова, което произхожда въ душата на човѣка, може да бѣде *грѣхъ*, но обществените закони наказватъ не грѣховете, а прѣстѣпленията. До като прѣстѣпната мисль не се прѣвърне въ физическо дѣйствиe, т. е. до като замисленото дѣяние не влѣзе въ материалния фазисъ, до тогава прѣстѣпно дѣяние въ смисль на наказателните закони нѣма и чловѣкъ не може да бѣде нито прѣслѣдванъ, нито наказанъ отъ тѣ закони. Истинна е, че ако се установи съществуването на едно сериозно прѣстѣпно рѣшение, това може да бѣде една причина за безпокойствие и страхъ, но то е работа на полицията, която единствена е повикана да *прѣдварва* прѣстѣпните дѣяния, а не на правосъдието.

Идеите, мислите, проектите и рѣшенията на чловѣка да извърши прѣстѣпно дѣяние не му навличатъ углавна отговорность и тогава, когато той ги

съобщи било устно, било писмено, или въобще, когато тѣ бѣдатъ констатирани по какъвто и да е начинъ. Принципътъ е общъ и положителенъ. Истина е, че нѣкои правовѣдци намиратъ исключения отъ тоя принципъ въ слѣднитѣ случаи: а) когато законодателятъ наказва *съзаклятието*, макаръ и да не е прѣми-нало къмъ дѣйствие (чл. 102 и 176 Н. З.); б) когато законодателятъ наказва *заплашването* (чл. 330-333 Н. З.) и в) когато законодателятъ наказва *прѣдложе-нието* или *уговарянието* другото къмъ извършване на прѣстѣпление. — Обаче повечето автори сж съгласни да признаятъ, че е погрѣшно да се приематъ тие случаи като исключение отъ общия принципъ. И наистина, съзаклятието, заплашването и прѣдложението или уговарянието къмъ прѣстѣпни дѣянія прѣдставляватъ нѣщо повече отъ прѣстѣпно рѣшение; тукъ има вече влизане въ *материалния фазисъ* на дѣянието. Така, дѣецътъ, слѣдъ като е взелъ окончателно рѣ-шение да извърши прѣстѣпно дѣяние, започва *да агитира* прѣдъ други лица, за да се състави съ-заклятие, безъ което той мисли, че дѣянието не може да се извърши. Това съставлява вече приго-товление на *срѣдствата* за извършването на дѣя-нието и излиза отъ сферата на моралния фазисъ. Същото е и въ случаитѣ на заплашване, прѣдложение или уговаряние. Тукъ има вече *материални* дѣйствия и затова законътъ може да се намѣси. Очевидно е, слѣ-дователно, че изброенитѣ случаи не съставляватъ ис-ключение отъ общия принципъ, нито пъкъ го нарушаватъ,

2) *Не е прѣстѣпно и наказуемо онова дѣяние, което се състои само отъ материални елементи.* Единъ материаленъ актъ, или едно външно дѣйствиe, взето само по себе си, не може да навлѣче на автора си углавна отговорностъ, ако не бѣде въ логическа свръзка съ неговото прѣстѣпно рѣшение. Така, ако чловѣкъ гърми съ пушка, това дѣяние не е нито прѣстѣпно, нито наказуемо: но същото дѣяние е прѣстѣпно и наказуемо, ако се намира въ логическа свръзка съ едно взето рѣшение на тоя чловѣкъ да убие. Тукъ има вече логическо стечение на оние морални и материални елементи, които сж неизбежно пуждни, за да дадатъ на дѣянието прѣстѣпенъ характеръ.

А. Морални или субективни елементи на прѣстѣпнитѣ дѣния.

104. Моралнитѣ или субективни елементи на прѣстѣпнитѣ дѣния сж два: *разумѣние* и *свободна воля*.

Разумѣние — това значи: способностъ на дѣеца да схваща и разбира прѣстѣпността на дѣянието си.

Свободна воля. Тя се дѣли на двѣ: *вътрѣшна* и *външна*. Вътрѣшна свободна воля е способността на дѣеца да желае, или да не желае. — Външна свободна воля е способността на дѣеца да направи или да не направи. — Имамъ свободна воля, това значи: *желаю и мога*.

Моралнитѣ елементи на прѣстѣпнитѣ дѣянія, слѣдователно, се резюмиратъ въ слѣднитѣ думи:
разбирамъ, желая и мога

І. За вмѣняемостѣта.

105. Всѣко прѣстѣпно дѣяние прѣдполага единъ дѣецъ (*suprà* § 80). Наказателнитѣ закони се стрѣмѣтъ да поправятъ причиненото отъ прѣстѣпното дѣяние зло, не въ самото сщество на дѣянието, а — въ лицето на ноговия дѣецъ. Въ дѣеца лежи извора на дѣянието: той е, слѣдователно, отговоренъ за послѣдствіята му. Но, за да може дѣецътъ да бѣде отговоренъ за дѣянието, не е достатъчно да го е той физически извършилъ, а е необходимо нужно още и това: дѣянието да е нему *вмѣняемо*, т. е. да може да се мине на негова смѣтка, или въ негова вина. Вмѣняемостѣта е неизбежно нужна, за да има виновностъ и, слѣдователно, отговорностъ.

Що е вмѣняемостъ? — Подъ вмѣняемостъ се разбира сборътъ на моралнитѣ елементи на прѣстѣпното дѣяние.

Отъ това опрѣдѣление на вмѣняемостѣта логично слѣдва, че дѣянието е *вмѣняемо*, т. е. може да се мине на смѣтката на дѣеца, само когато сществува гортѣноменатитѣ два морални елементи, т. е. когато дѣецътъ е дѣйствувалъ съ разумѣние и пълна воля. Вмѣняемостъ не може да има, ако липсва единъ отъ моралнитѣ елементи на прѣстѣпното дѣяние. Така, ако дѣецътъ е дѣйствувалъ при пълно-

разумѣние, но не при свободна воля, прѣстѣпното дѣяние, колкото и голѣми да сѣ послѣдствіята му, не може да му бѣде вмѣнено и той не е нито виновенъ, нито отговоренъ. Сжщѣ и ако дѣецътъ е располагалъ съ волята си, но не е ималъ разумѣние, т. е. лишенъ е билъ отъ способността да схване и разбере прѣстѣпността на дѣянието.

106. Но вмѣняемостъта не е всѣкога еднаква, защото моралнитѣ елементи не влизатъ всѣкога въ една и сжща пропорция въ дѣянието.

Нѣкои автори отдѣлятъ вмѣняемостъта отъ виновността въ слѣдната смисълъ: че виновността е послѣдствие на вмѣняемостъта и че само виновността може да има степени, т. е. да е по-голѣма или по-малка, а вмѣняемостъта нѣма степени: тя може само да се признае или отрѣче изцѣло. — Обаче това различие нѣма смѣствена важность. Отъ гледна точка на наказателното право, вмѣняемостъта и виновността сѣ синоними: вмѣняемъ значи виновенъ и виновенъ значи вмѣняемъ. Слѣдователно, и вмѣняемостъта може да има степени, както и виновността.

Главнитѣ степени на вмѣняемостъта (или виновността) сѣ: *прѣстѣпно намѣрение (dolo)* и *непрѣдпазливостъ (culpa)*.

I. Прѣстѣпно намѣрение (dolo). Намѣрение, въ общото значение на думата, значи съзнателно насочване на волята къмъ една цѣль. Намѣрението е *прѣстѣпно*, когато цѣльта, къмъ която е насо-

чена волята, е прѣстѣпно дѣяние. Когато дѣецътъ, който се ползува съ свободна воля, разумѣва прѣстѣпния характеръ на дѣяннето и при всѣ това е искалъ да го извърши, казва се, че той е дѣйстви-валъ съ прѣстѣпно намѣрение. Очевидно е, че въ тоя случай дѣяннето изхожда по единъ позитивенъ начинъ отъ разумѣнието и волята на дѣеца. Прѣстѣпното намѣрение се резюмпра съ думитѣ: *знамъ, желая*; това ще рѣче, че въ състава на прѣстѣпното намѣрение влизатъ слѣднитѣ морални елементи: разумѣние и вътрѣшна свободна воля.

Прѣстѣпното намѣрение се дѣли на: прѣд-мишлено и случайно.

а) *Прѣдумишлено прѣстѣпно намѣрение (dolus deliberatus)* е онова, което изхожда отъ повече или по-малко дълго обсъждане.

б) *Умишлено прѣстѣпно намѣрение (dolus repentinus)* е онова, което се появява внезапно.

Освѣнъ това, трѣбва да се прави разлика между прѣстѣпното намѣрение и *цѣльта* на дѣеца. Така, дѣецътъ подпалва една сграда; констатира се, че той е искалъ да изгори сградата: това е неговото *намѣрение* (*causa proxima delicti*), безъ което не би имало подпалване. Но това подпалване е станало, за отмѣщение или срѣщу награда—това е *цѣльта*. Очевидна е, слѣдователно, разликата между намѣренето и цѣльта на дѣеца.—По общо правило, виновността зависи отъ намѣрението на дѣеца, а за цѣльта не се държи смѣтка. Обаче това правило има

исключения, които намиратъ широко мѣсто въ законодательствата и които влияятъ, било за да намалятъ вината, било да я увеличатъ. Да намалятъ — въ случаитѣ, напримѣръ, когато дѣецътъ е гонилъ една благородна или похвална цѣль.

II. Непрѣдпазливостъ (culpa). Подъ непрѣдпазливостъ се разбиратъ случаитѣ, когато дѣецътъ, който се радва на разумѣние и свободна воля, не е ималъ намѣреніе да извърши прѣстѣпното дѣяние, обаче е могълъ да го прѣдвиди и прѣдвари. — Тукъ дѣянието нахожда по единъ негативенъ начинъ отъ разумѣнието и волята на дѣеца. — По принципъ, непрѣдпазливостъта не е наказуема, освѣнъ въ случаитѣ, когато послѣдствията ѝ сж важни и повторенията ѝ прѣдставляватъ опасностъ. (Сравни чл. 40. ал. 3 Н. З.).

Непрѣдпазливостъта прѣдставлява три случая :

а) Дѣецътъ е прѣдвиждалъ послѣдствията на дѣянието, но е мислилъ да ги прѣдвари.

б) Дѣецътъ не е прѣдвиждалъ послѣдствията на дѣянието, но е билъ длъженъ да ги прѣдвиди.

в) Дѣецътъ е допушалъ послѣдствията на дѣянieto, но не е направилъ нищо, за да ги прѣдвари.

107. Както се каза по-горѣ, прѣстѣпното намѣреніе и непрѣдпазливостъта сж степени на вмѣняемостъта (или виновностъта). Слѣдователно, ако дѣецътъ е ималъ прѣстѣпно намѣреніе, той е вмѣняемъ и наказуемъ. Сжщо вмѣняемъ и наказуемъ е

той и когато е дѣйствувалъ съ непрѣдпазливостъ. И въ двата случая неговото дѣяние съдържа оние морални елементи, които съставляватъ вмѣняемостѣта.

Трѣбва, обаче, да се запомни, че понеже прѣстѣпното намѣрение изхожда по единъ позитивенъ начинъ отъ разумѣнието и волята на дѣеца, то *никога не се презюмира* (прѣдполага); неговото съществуване *трѣбва да се докаже*. Какъ може да се докаже? — Понеже прѣстѣпното намѣрение се състои отъ чисто морални елементи, съдържащи се въ вътрѣшния миръ на чловѣка, то доказателствата за неговото съществуване могатъ да се извадятъ само отъ външнитѣ дѣйствия, които по своя логически редъ могатъ да създадатъ подобно убѣждение.

108. Отъ казаното въ прѣдидущия параграфъ логично испъкватъ слѣднитѣ двѣ общи правила, които уреждатъ вмѣняемостѣта.

1) *Вмѣняемостѣта обгръща само непосредственитѣ послѣдствия на дѣянието.*

2) *Дѣецътъ е наказателно отговоренъ само за оние послѣдствия на дѣянието си, които е прѣдвидѣлъ, или е билъ длъженъ и могълъ да прѣдвиди.*

Въ положителното право тие правила се намиратъ въспроизведени въ чл. 43 на Н. Законъ, който гласи: „Не се вмѣнява въ вина онова дѣяние, послѣдствията на което дѣецътъ не е могълъ да прѣдвиди (случайно дѣяние). — Фактическиятъ обстоятелства, които принадлежатъ къмъ състава на прѣ-

стѣпленнето, не могатъ да се вмѣняватъ въ вина на извършителя, ако той не е знаалъ за тѣхъ при извършването на дѣянieto. — Настоящото правило може да се прилага и къмъ дѣянiя, които сѣ извършени по непрѣдпазливостъ, само въ такъвъ случай, когато и самото незнание не е било слѣдствие отъ непрѣдпазливостта“.

109. Въ свързка съ вмѣняемостта се прѣдставлява още слѣдниятъ въпросъ: въ каква степенъ вмѣняемъ е онзи, който е извършилъ съ прѣстѣпно намѣрение едно дѣянiе, което е дало по-голъми послѣдствия, отъ колкото сѣ вливали въ неговото прѣстѣпно намѣрение, а именно послѣдствията на непрѣдпазливостта? Така, дѣецътъ е искалъ да изгори една къща, но заедно съ това той е изгорилъ и единъ човѣкъ, за когото не е знаалъ, че се намира вътрѣ. Въ тоя и подобнитѣ нему случаи послѣдствията на дѣянiето сѣ надминали прѣстѣпното намѣрение на дѣеца. Отговоренъ ли е той за тѣхъ?

Разрѣшението на тоя въпросъ може да се намѣри по два начини: възъ основа на изложенитѣ въ прѣдидущия параграфъ правила, или пъкъ възъ основа на едно раздѣление на дѣянiята, като се изхожда отъ полученитѣ послѣдствия.

1) Ако върху дадения примѣръ се приспособятъ правилата на вмѣняемостта, изложени по-горѣ, заключението е: че дѣецътъ на първо мѣсто е отговоренъ за непосредственото послѣдствие на дѣянiето си — изгаряне на къщата; колкото до дру-

гитѣ послѣдствия — изгаряне на чловѣкъ въ къщата и пр. — той е отговоренъ до толкова, до колкото ги е прѣдвидѣлъ, или е билъ длъженъ и е могълъ да ги прѣдвиди: очевидно е, че понеже къщата е прѣдназначена за жилище на хората, дѣецътъ е билъ длъженъ и е могълъ да прѣдвиди, че въ момента на подпалването въ нея може да се намира чловѣкъ.

2) Но най-лѣсното и правилно разрѣшение на тоя въпросъ може да се намѣри, ако се вземе прѣдъ видъ, че тукъ имаме работа съ двѣ прѣстѣпни дѣянія: едно, което изхожда направо отъ прѣстѣпното намѣрение на дѣца, и друго, което изхожда отъ неговата непрѣдпазливостъ. Тѣй като се раздѣли въпросътъ, наказателната отговорностъ на дѣца за послѣдствията на непрѣдпазливостта му ще се опрѣдѣли отъ това, ако непрѣдпазливостта може да му бѣде виѣнена — нѣщо, което въ дадения примѣръ е очевидно. — Колкото до наказанието, на което подлежи въ тоя случай дѣецътъ, за това има особни правила, които ще се изучатъ въ слѣдующата часть на тая книга.

II. За причинитѣ, които исклучватъ виѣняемостта и прѣстѣпността.

110. Наказателната отговорностъ на дѣца не зависи само отъ виѣняемостта, но и отъ прѣстѣпността на дѣянието. Съ други думи, за да бѣде дѣецътъ наказателно отговоренъ, не е достатъчно

само даденото прѣстѣпно дѣяние да е нему вмѣняемо, но се изисква още, то да не е било извършено при такива условия, които отнематъ прѣстѣпния му характеръ.

Причинитѣ, които исклучватъ вмѣняемостта или прѣстѣпността, се наричатъ *оправдателни причини*.

Оправдателнитѣ причини се дѣлятъ на субективни и обективни.

Субективни оправдателни причини сж оние, които исклучватъ вмѣняемостта. Тѣ сж: а) недоразвитостта, б) умственото разстройство, в) безсъзнателността, г) малолѣтието и непълнолѣтието и д) случайнитѣ дѣяния.

Обективни оправдателни причини сж оние, които отнематъ самия прѣстѣпенъ характеръ на дѣянieto отъ гледна точка на неговитѣ материални елементи. Тѣ сж: а) дѣйствиата, които се извършватъ въ изпълнение на закона или на законна служебна заповѣдъ, б) законната отбрана, в) насилието (заплашването), г) крайната нужда и д) въ известни случаи, съгласието на пострадалото лице.

III. I. Субективни оправдателни причини.

Вмѣняемостта се съставя отъ разумѣнието и свободната воля на дѣеца. Лѣсно е отъ това да се разбере, че оние причини, като онищожаватъ тие елементи, или който и да е отъ тѣхъ, eo ipso правятъ да исчезне вмѣняемостта и, слѣдователно, на-

казателната отгвоорность на дѣца. Тукъ ние ще разгледаме всѣка една отъ тѣхъ отдѣлно.

1) *Недоразвитость*. Разумѣнието и свободната воля прѣдполагатъ ако не прѣвѣсходно, то поне достатъчно умствено и физическо развитие на дѣца. Затоа, ако умственото или физическото развитие на дѣца не е достатъчно въ най-невзискателното значеніе на тая дума, безспорно е, че това може да нащѣри неговата вмѣняемость, или даже да я онищжи. Ето защо, нѣкои законодателства (белгийското, чл. 76, германското, § 58 и унгарското, § 88) считатъ за оправдателна причина глухонѣмието и признаватъ глухонѣмитѣ за невмѣняеми, когато се намѣри, че сж дѣйствували безъ разумѣние. И дѣйствително, признато е, че глухонѣмитѣ живѣятъ изолирани въ интелектуално и обществено отношение и затоа обикновено развитието на умственитѣ имъ способности е несъвършено. Обаче, причинитѣ на умствената и физическата недоразвитость сж доста многобройни и деликатни, та изброяването имъ въ положительното законодателство е трудно. Затоа прѣдпочтителна е системата на другитѣ законодателства (френското и холандското), които съ неизбояването имъ даватъ свобода на сада, да вклучи въ тая категория на оправдателни субективни причини всичкиѣ случаи на умствена и физическа недѣлгавость, които по общитѣ правила на вмѣняемостта исклучватъ единъ или другъ отъ нейнитѣ елементи. Тая е системата и на нашия Нак. Законъ

(чл. 41), който, като употребява общия терминъ *недоразвитостъ*, дава най-широка свобода на съда, да включи подъ тоя терминъ всичкитѣ случаи на умствена и физическа неджгавостъ, каквото сж на-
примѣръ: микроцефалията, рашитизма, слѣпотата, глу-
хонѣмието и пр.

2) *Умствено разстройство*. Когато функциитѣ на мозъка не се произвеждатъ по една или друга причина правилно, това разстройва умственитѣ спо-
собности, а заедно съ това и елементитѣ на вмѣня-
емостѣта.

Но какво трѣбва да се разбира подъ умствено разстройство? Тоя терминъ, приетъ отъ нашия за-
конъ, не се срѣща у всичкитѣ законодателства. Въ
това отношение законодателствата могатъ да се раз-
дѣлятъ на три групи: а) Едни, между които и френ-
ското, означаватъ съ думата „безумие“ (*démence*), или
друга ней аналогична дума, всѣко състояние на умствено
разстройство, което изключва вмѣняемостѣта, но безъ
да даватъ научното опрѣдѣление на тая дума; б) Ан-
глийското право употребява сѣщия терминъ, но за-
едно съ това юрисприденцията е наредила извѣстни
правила, които опрѣдѣлятъ, въ какво се състои безу-
мието¹⁾; и в) Най-новитѣ законодателства (гер-
манското, § 51, италиянското, чл. 46 и холандското,
§ 37), напротивъ, приематъ една система, състояща
въ това—да се избѣгва всѣко наименование на бо-
лѣститѣ, които изключватъ вмѣняемостѣта и вмѣсто

¹⁾ Mandsley, Le crime et la folie.

това, да се изрази въ обща форма, че разстроеното състояние на умственитѣ способности е причина на невмѣняемостъ.

Нашиятъ законъ е приелъ третата система. Употрѣбениятъ отъ него терминъ „умствено разстройство“ (чл. 41) е общъ, който, безъ да означава известна опредѣлена болѣсть, обгръща всичкитѣ умствени болѣсти, които, споредъ свидѣтелството на науката, не сж позволявали на дѣеца, да разбира свойството и значението на дѣйствіята си или да ръководи по-стѣпкитѣ си. И наистина, тая система най-много съотвѣтствува на справедливостъта, защото ако се употребятъ абсолютни термини за означение на умственитѣ болѣсти, съ това ще се обгърнатъ само крайнитѣ типове, но не и всичкитѣ срѣдни степени на умственъ отпадъкъ, броятъ на които е голѣмъ. Съ употребението на тоя общъ терминъ, законътъ се е турилъ на оная научна висота, до която сж достигнали издирванията на съврѣменната психология и е далъ пълна свобода на сѣда, при всѣки конкретенъ случай, да му даде най-широко тълкувание, като се съобразява съ успѣхитѣ на науката.

Обаче, къмъ случаитѣ на умствено разстройство, за които е тукъ дума, не трѣбва да се смѣсватъ случаитѣ на *безсѣзнателностъ* за които се говори по-долу.

По отношние на ефектитѣ на умственото разстройство трѣбва да се прави разлика, ако то се е произвело *въ врѣме* на извършване прѣстѣпното дѣ-

яние, или *послѣ* него. Тукъ могатъ да се прѣдста-
вятъ слѣднитѣ три хипотези :

а) Ако умственото разстройство е съществувало въ вѣрѣме на извършването на прѣстѣпното дѣяние. Този е случаятъ, за който се говори въ чл. 41. При тие условия, дѣецътъ е абсолютно невмѣняемъ и, слѣдователно, неотговоренъ. Законътъ е ясенъ и положителенъ : „*Не се вмѣнява въ вина* дѣяние, извършено отъ лице, което *прѣзъ това вѣрѣме* не е могло да разбира неговото свойство и значение или да раководи постѣпкитѣ си по умствено разстройство“.

Тукъ, обаче, трѣбва да се забѣлѣжи, че думитѣ „*прѣзъ това вѣрѣме*“ не сж свършено абсолютно и подлежатъ на тълкувание. „Прѣзъ това вѣрѣме“ значи : *не по-късно* отъ извършването на дѣянието. Умственото разстройство е причина на невмѣняемостъ, само ако не се е произвело *слѣдъ* извършването на дѣянието. Но ако умственото разстройство е съществувало нѣколко вѣрѣме *прѣди* момента на извършването на дѣянието, ние мислимъ, че безуспѣшно би се търсилъ аргументъ въ думитѣ на закона „прѣзъ това вѣрѣме“, за да се отрече влиянието на това прѣдшествующе умствено разстройство върху вмѣняемостъта. Сѣдѣтъ е длѣженъ да приеме въ съображение това влияние до толкова, колкото то се опрѣдѣля отъ науката.

б) Ако умственото разстройство се появи слѣдъ извършването на дѣя-

нието, но прѣди издаването на окончателната присѣда. Въ тоя случай се спира наказателното прѣслѣдване на дѣеца, защото е невъзможно да се обвинява лице, което, по своята умствена недѣлгавостъ, не е въ състояние да се защищава. Това, обаче, не спира оние дѣйствия, които иматъ за цѣль откриването на доказателствата, защото тѣ сѣ дѣйствия *in rem*, а не *in personam*.

в) Ако умственото разстройство се появи слѣдъ издаването на окончателната присѣда. Тукъ се явява въпросътъ: може ли да се изпълни произнесеното наказание надъ единъ умствено разстроенъ прѣстѣпникъ? Законътъ не съдържа никакъвъ текстъ по тоя прѣдмѣтъ. Ние, обаче, мислимъ, че, възъ основа на общитѣ начала, трѣбва да се отговори на горния въпросъ негативно. Умственото разстройство, въ каквото и врѣме да се произведе, всѣкога съставлява спънка за упражненіе на наказателното право. Исклучение отъ това правило може да се допусне само въ единъ случай: когато произнесеното наказание е глоба. Глобата, слѣдъ като бѣде произнесена, губи до извѣстна степенъ своя наказателенъ характеръ и се прѣвръща въ дългъ, който тѣжи върху имотното състояние на осѣдения и който е вискъающъ, каквото и да бѣде състоянието на осѣдения. Ако, обаче, осѣдениятъ на глоба умствено разстроенъ е несѣстоятеленъ, глобата не може да бѣде замѣнена съ лишение отъ свобода, съгласно чл. 28 Н. З.,

защото лишението отъ свобода въ наказателното право има двоенъ характеръ: като наказание и като испытание на състоятелността на затворения, а единъ умствено разстроенъ не може да бѣде подложенъ нито на наказание, нито на испытание, защото той не знае, нито защо го наказватъ, нито какво претѣжава¹⁾).

Обаче, умственото разстройство, което се е появило слѣдъ издаването на окончателната присѣда, има за ефектъ само врѣмешното неиспълнение на присѣдата, до оздравяването на осѣдения, но не и окончателното изоставяне на наказанието. Съ оздравяването на осѣдения, присѣдата става изпълнима.

3) *Безсѣзнателность*. Тукъ спадатъ случаитѣ, въ които съзнанието на дѣеца е било изгубено не въ слѣдствие на недоразвитость или умствено разстройство, а въ слѣдствие на други врѣмешни влияния, каквито сж: сомнамбулизмътъ, хипнотизмътъ, сънътъ, пиянството и пр. Разумѣнието и свободната воля, които сж сжщественитѣ елементи на вмѣняемостта, прѣдполагатъ пълно съзнание; слѣдователно, ако това съзнание по нѣкаква причина липсува, това прави дѣеца невмѣняемъ. Тая е третата и послѣдна категория отъ случаитѣ на невмѣняемость, прѣдвидени въ чл. 41 Н. З.

а) *Сомнамбулизмъ*. Спорно е още, дали сомнамбулизмътъ е специфична болѣсть, или е само проявление на извѣстно вътрѣшно вълнение; съ други

¹⁾ Garraud, о р. с., стр. 189.

дуи, дали той е едно явление патологическо, или е явление чисто физиологическо, каквото е сънътъ. Въ първия случай, сомнамбулизмътъ трѣбва да се брои въ числото на причинитѣ на умствено разстройство, за които говорихме по-горѣ. Обаче, науката е повече наклонна да счита сомнамбулизма за чисто физиологическо явление, което може да се случи и съ лица съвършено здрави. Затова именно и ние го туряме въ числото на причинитѣ не на умствено разстройство, а на безсъзнателностъ.

Дѣяние, извършено отъ лице, [което въ това врѣме се е намирало въ сомнамбулическо състояние, не се вмѣнява въ вина по силата на чл. 41 Н. З., защото сомнамбуликътъ е лишенъ отъ съзнание и, слѣдователно, дѣйствиата му не могатъ да се отнесатъ къмъ неговото разумѣние и свободна воля. *Dormiens furioso aequiparatur.*

б) Хипнотизмъ. Въ хипнотизма, както твърдятъ нѣкои автори, сж възможни три главни състояния: летаргическо, каталептическо и сомнамбулистическо. Тукъ ние имаме да се занимаемъ само съ послѣдното, защото когато лицето се намира въ едно отъ първитѣ двѣ състояния, то е абсолютно неспособно да извърши каквото и да е прѣстѣпно дѣйствие; то може да бѣде само *прѣдмѣтъ* на прѣстѣпно дѣяние, въ който случай летаргическото или каталептическото му състояние може да съставлява утѣглително обстоятелство за вината на прѣстѣпника, но не и дѣецъ. А тукъ е думата само за оние прѣ-

стапни дѣяния, на които находящиятъ се въ хипнотическо състояние е билъ дѣецъ или авторъ. Лице, което се намира въ хипнотическо-сомнамбулистическо състояние, дѣйствително може да извърши извѣстно прѣстѣпно дѣяние, но въ тоя случай то се намира изключително подъ волята на своя хипнотизаторъ-внушителъ и не е освѣнъ инструментъ на неговитѣ заповѣди. Истина е, че, въ извѣстни случаи, хипнотизираниятъ проявява извѣстно съпротивление, когато му се внушава да извърши прѣстѣпно дѣяние, отъ което той се отвращава, но науката не е могла още да измѣри, до какви граници може да отиде това съпротивление. Затова, изобщо се счита, че хипнотизираното лице не е господарь на волята си и, слѣдователно, извършенитѣ отъ него въ хипнотическо-сомнамбулистическото му състояние прѣстѣпни дѣяния не могатъ да му се виѣнятъ въ вина. Всичката вина прѣминува върху неговия хипнотизаторъ-внушителъ, който е съучастникъ въ извършването на прѣстѣпното дѣяние.

в) Сѣнь. Не рѣдко прѣстѣпни дѣяния сѣ бивали извършвани и въ врѣме на сѣнь. Колкото и да е трудно обяснението на една такава дѣятелность, безспорно е, че сѣньтъ, въпрѣки това, е състояние на безсѣзнателность и, слѣдователно, причина на невмѣняемость.

г) Пиянство. Пиянството, само по себе си, когато е доброволно и публично, съставлява прѣстѣпно дѣяние и е наказуемо като такова (чл. 486 Н. З.).

Но тукъ е въпросътъ: каква е отговорността на лице, което е извършило извѣстно прѣстѣпно дѣяние въ пияно състояние? Законътъ не говори нищо по тоя въпросъ и разрѣшението му остава да се даде възъ основа на общитѣ принципи.—Психологическитѣ послѣдствия на пиянството сж аналогични съ оние на умственото разстройство; но онова, което го отличава сжществено отъ него, е — че умственото разстройство е неволно нещастие (*infelicitas fati*), а пиянството е доброволна грѣшка (*voluntaria insania*). Въ всѣкой случай, тукъ трѣбва да се прави различие между болѣстното пиянство и простото пиянство. Пиянството може да бѣде една отъ причинитѣ на умственото разстройство. Науката на умственитѣ болѣсти, като прави класификацията си по причинитѣ, отъ които сж тѣ излѣзли, отдѣля особно мѣсто за умоповрѣденитѣ отъ постоянно употребление на алкоолъ, опиумъ, хашишъ, морфинъ и пр. (алкоолическа лудостъ или токсическа лудостъ). Не ще и дума, че лице, което би извършило прѣстѣпно дѣяние, когато се намира въ такова състояние, е невмѣняемо по силата на чл. 41 Н. З. — Тукъ, обаче, е думата само за простото пиянство.

По начало, има двѣ противни теории по тая материя. Едната отъ тѣхъ не държи никаква смѣтка за пиянството, като казва, че понеже пиянството само по себе си е прѣстѣпно, то не може да се приеме като причина на невмѣняемостъ или даже на смегчавание вината въ друго прѣстѣпно дѣяние, защото

невмѣняемостѣта и смегчителнитѣ за вината обстоятелства не могат да се извадятъ отъ никое прѣстѣпно дѣяние. Другата же теория, напротивъ, казва, че извършеното въ пълно пияно състояние прѣстѣпно дѣяние трѣбва винаги да остава ненаказуемо, защото истина е, че дѣецътъ е направилъ една грѣшка, като се е опилъ, но не по-малко истина е, че въ това състояние той не е билъ господаръ на съзнанието си, не е билъ способенъ да разумѣва прѣстѣпността на дѣйствиата си и затова е неотговоренъ. Че пиянството само по себе си съставлява прѣстѣпно дѣяние, това никой не отрича; но да се прави абстракция на пиянството, за да се прѣцѣни извѣстно прѣстѣпно дѣяние, извършено въ това състояние, подъ прѣдлогъ, че пиянството е прѣстѣпно, — това не може да се приеме.

Господствующата доктрина по тая материя държи срѣдно мѣсто между тие двѣ теории и различава слѣднитѣ хипотези на просто пиянство: а) Случайно пиянство. Тукъ се разбиратъ случаитѣ, когато лицето се е опило не въ слѣдствие на навикъ или опрѣдѣлено намѣрение, а свършено случайно или неусѣтно. Случайното пиянство може да бѣде пълно или непълно. Ако лицето, което се е случайно опило, извърши прѣстѣпно дѣяние въ пълно пияно състояние, пиянството безспорно е причина на невмѣняемостъ. Пияниятъ не може да си даде смѣтка за онова, що върши, и затова дѣйствиата му не могат да се отнесатъ къмъ неговата съзна-

телна воля. Единствената отговорность, що може да тѣжи върху него, е гражданската — за щетитѣ и загубитѣ, що е нанесълъ съ дѣйствитѣа си, които се дължатъ на неговата примордиална непрѣдпазливость, че се е опилъ. (Тукъ, обаче, сме длъжни да забѣлѣжимъ, че не всички автори приематъ абсолютната невмѣняемость въ случаитѣ на случайно пълно пиянство. Голѣмо число отъ тѣхъ поддържатъ, че пияното състояние може да отстрани само *долозивната* *вмѣняемость*, т. е. онова, което ние подразбираме подъ *прѣстѣпно намѣрение*¹⁾; обаче пияниятъ прѣстѣпникъ е всекога отговоренъ за оние свои дѣйствия, които могатъ да се отнесатъ къмъ неговата *непрѣдпазливость* *сѣбра*. Така, ако пияниятъ е извършилъ такива прѣстѣпни дѣянія, при които законътъ търси да накаже прѣстѣпното намѣрение на дѣеца, като напр. подправка на документи, заплашване, обида и пр., той е невмѣняемъ и неотговоренъ, освѣнъ за самото пиянство; но ако пияниятъ е извършилъ прѣстѣпни дѣянія, които могатъ да бждатъ вѣнени като послѣдствия на непрѣдпазливостта, като напр. убийство, тѣлесна поврѣда, подпалване и пр., той остава наказуемъ, само че наказанието се отнася не къмъ прѣстѣпното му намѣрение, а къмъ непрѣдпазливостта му, и се налага въ размѣра, опрѣдѣленъ за нея). — Това за пълното случайно пиянство. Нека прѣминемъ сега къмъ непълното случайно пиянство. Когато лицето се намира още въ началото на

¹⁾ Supra, § 106.

опояванието си, то продължава да владѣе съзнанието на дѣйствиата си, характератъ му не е измѣненъ и то може още да си дава смѣтка за онова, що върши. Обаче при сѣ това, неговото състояние не е свършено нормално, а именно: отслабнала е силата му да противостои на буйнитѣ и страстнитѣ увлѣчения. Дѣйствиата, които това лице извършва, не могатъ да се сравнятъ напълно съ дѣйствиата на едно хладнокрѣвно лице. Затова, безъ да се отрича, че то е отговорно за дѣйствиата си, безспорно трѣбва да се признае, че има причини, тая отговорностъ да се смегчи толкова по-много, колкото по-напрѣдано е непълното пияно състояние. Слѣдователно, непълното случайно пиянство, безъ да бѣде причина на невмѣняемостъ, трѣбва да се вземе като смегчително за вината обстоятелство. β) Доброволно пиянство. Тукъ се разбиратъ случантѣ, когато лицето се опива съзнателно или по пороченъ навикъ. Пиянството отъ тоя родъ съдържа единъ елементъ на отѣгчаване вината, състоящъ въ факта, че то изхожда отъ една простѣпка повече или по-малко тѣжка. Но отъ друга страна, не може да се отрѣче и влиянието на несъзнанието и полусъзнанието въ смегчителна за вината смисълъ. Затова, невъзможно е да се даде едно обсолютно правило за тоя родъ пиянство. Най-добръ е, да се остави на съда, въ всѣки конкретенъ случай да опрѣдѣли неговото влияние върху вмѣняемостъта или върху смегчаването или утегчаването на вината. γ) Прѣдумишлено

пиянство. Тоя родъ пиянство е най-важенъ. Тукъ спадатъ случаитѣ, когато лицето, което има намѣрение да извърши извѣстно прѣстѣпно дѣяние, прѣдумишено се напива, съ цѣль да намѣри въ пиянството повече дързость, или да удави гризението на съвѣстѣта си, или най-сѣтнѣ да си създаде една оправдателна причина. Ни едно законодателство не признава влиянието на тоя родъ пиянство въ смегчителна смисль, а нѣкои даже изрично го обявяватъ като утѣгчително за вината обстоятелство. И това е право, защото тукъ не може да става дума за безсъзнателность. И дѣйствително, ако едно лице се е опило нарочно, съ цѣль да извърши дадено прѣстѣпно дѣяние, и ако въ пиянството си го е дѣйствително извършило, както го е прѣдварително обмислило и рѣшило, тоя фактъ показва, че неговото пиянство не е било достигнало до онова състояние, което омищожава съзнанието; напротивъ, въ пиянството то е намѣрило оная дързость или онзи щитъ противъ гласа на съвѣстѣта му, който му е билъ необходимъ, за да може да извърши прѣстѣпно дѣяние. Очевидно е, слѣдователно, че пиянството отъ тоя родъ съставлява утѣгчително за вината обстоятелство.

4) *Малолѣтие и непълнолѣтие.* Както физическото развитие на човѣка, така и умственото, става бавно и постепенно. Нужно е дълготрайно и търпеливо възпитание, за да може да се развиятъ оние нервни центрове, чрѣзъ които се проявява

умътъ, та по тоя начинъ да се достигне до върха на способноститѣ, съ които човѣкътъ е надаренъ. Безспорно е, слѣдователно, че въ първитѣ години на съществуването си, човѣкътъ не прѣтѣжава онова умствено развитие, което е необходимо, за да може да бѣде вмѣняемъ. Затова, отъ гледна точка на наказателното право, извънредно важно е, да се знае, кой е моментътъ, отъ който човѣкъ става вмѣняемъ, т. е. наказателно отговоренъ за дѣйствиата си? Тоя моментъ е различенъ за разнитѣ лица. Всѣкой отъ насъ се намира въ различни условия на развитието си и затова началото на зрѣлостта у едного се появява по-скоро, у другиго по-бавно. Въ слѣдствие на това, възможни сѣ само двѣ системи, които могат да се приематъ отъ законодателството: а) или никакъ да не говори за възрастта, като прѣдостави на съда, при всѣки конкретенъ случай самъ да опрѣдѣли вмѣняемостта или невмѣняемостта на лицето, каквато и да бѣде възрастта му; б) или пъкъ да опрѣдѣли по презумция извѣстни граници между вмѣняемата и невмѣняемата възраст, въ който случай неговитѣ правила не могатъ да бѣдатъ обсолютни.

Нашиятъ законодатель държи втората система и раздѣля, по отношение на вмѣняемостта, човѣшкия животъ на четири части: малолѣтие, непълнолѣтие, пълнолѣтие и прѣстарѣлость. „Малолѣтието се брои до навършването на дѣсетъ-годишната възраст; непълнолѣтието се брои отъ началото на единадѣсетъ-годишната до навършването на седемнадѣсетъ-годиш-

ната възраст; пълнолѣтието се брѣе отъ началото на осемнадѣсетъ-годишната до двадѣсегъ и една годишната възраст; а прѣстарѣлъ е всѣкъ, който има отъ шестдѣсетъ и петъ години нагорѣ“ (чл. 539 Н. З.).

Това дѣленне е приспособено къмъ правилата на виѣняемостѣта както слѣдва:

а) Малолѣтнѣто е абсолютно невмѣняемо (чл. 42 Н. З.). Законътъ презюмира, че до навършването на дѣсетъ-годишната възраст дѣтето е несъзнателенъ авторъ на дѣйствиата си и затова тие дѣйствиа не могатъ да му бѣдатъ вмѣнени. Това правило е абсолютно и не търпи никакво възражение: напраздно би поддържалъ нѣкой, че въ извѣстенъ даденъ случай дѣсетъ-годишниятъ прѣстѣпникъ е ималъ, по своето констатирано интелектуално развитие, съзнание на дѣйствиата си и че, слѣдователно, е отговоренъ. Презумцията на закона е абсолютна и отхвърля подобно възражение.

б) Непълнолѣтието е относително невмѣняемо (чл. 42 Н. З.): Не се виѣнява въ вина дѣяние, извършено „отъ непълнолѣтно лице, което не е навършило седемнадѣсетъ-годишна възраст, ако това послѣдното е дѣйствувало безъ разумѣние“. Тукъ вече законътъ прѣстава да бѣде абсолютенъ, защото при развитието, което младежътъ притѣжава въ периода на непълнолѣтието си, захваща да става съмнително неговото прѣдполагаемо неразумѣние. Фактически може да се случи, и въ тоя пе-

риодъ младештъ да е дѣйствувалъ безъ разумѣние, обаче въ повечето случаи по-вѣрно е обратното. Затова, законътъ е много справедливъ, като не се опитва тукъ да тури едно абсолютно правило на вмѣняемостъ или невмѣняемостъ, а прѣдоставя на съда правото, да се произнесе за всѣки конкретенъ случай: дѣецътъ притѣжавалъ ли е или не онова разумѣние на дѣйствиата си, което влѣче вмѣняемостта?

Какви сж послѣдствията на относителната невмѣняемостъ? — Тъ сж: α) Ако непълнолѣтниятъ прѣстѣпникъ е дѣйствувалъ безъ разумѣние, той е невмѣняемъ и наказателно неотговоренъ. Но може ли да се счита, че той е и невиновенъ? Нѣкои автори въ тоя случай искатъ да отдѣлятъ невмѣняемостта отъ виновността, като изхождатъ отъ тая точка: оная, който е призналъ за невиновенъ, не може да подлежи не само на никакво наказание, но и на никаква прѣдпазителна или възпитателна мѣрка; а между това, повечето законодателства постановяватъ, щото непълнолѣтнитъ невмѣняеми прѣстѣпници да се прѣдаватъ на отговорния надзоръ на своитѣ родители или настойници, или да се настаняватъ въ нѣкое възпитателно заведение, — което значи, че законътъ, въпрѣки невмѣняемостта имъ, ги счита за виновни, само че неподлежащи на наказание, а — на поправление. Това сжщото постановление се съдържа и въ нашия законъ (чл. 42 *in fine*), но намъ се чини по-право мнѣнието на противнитъ ав-

тори, които и тукъ поддържатъ, че невмѣняемостта е синонимна съ невиновността. Невмѣняемъ значи невиновенъ. Подлагането на непълнолѣтнитѣ невмѣняеми прѣстѣпници подъ отговорния надзоръ на родителитѣ или настойниците имъ, или настаняването имъ въ нѣкое въспиталище, не съставлява наказание, а е чисто поправителна мѣрка, която не подразбира никаква виновностъ. — β) Ако сждѣтъ признае, че непълнолѣтниятъ прѣстѣпникъ е дѣйствувалъ съ разумѣние, въ тоя случай той е вмѣняемъ и наказателно отговоренъ. Обаче и тукъ законътъ би отишълъ въ противорѣчие съ естеството, ако би отрѣкълъ абсолютно влиянието на непълнолѣтието, когато се придружава съ разумѣние; затова законътъ твърдѣ справедливо приема, че непълнолѣтието, когато се придружава съ разумѣние, не може да съставлява оправдателна причина, но за това пѣкъ то е винаги една извинителна причина, която влияе въ благоприятна смисълъ върху размѣра на наказанието. По тоя въпросъ ние ще говоримъ по-долу (*infra* § 193).

в) Пълнолѣтието е винаги вмѣняемо. Законътъ презюмира, че отъ началото на осемнадесетъ-годишната си възраст човѣкъ е достатъчно умствено развитъ, за да може да носи отговорността на дѣйствиата си. Но и тукъ трѣбва да се направятъ слѣднитѣ двѣ бѣлѣжки: α) Освѣтъ онова дѣленне на човѣшкия животъ, което вече видѣхме, законътъ прави и едно друго дѣленне, което се означава съ несполучливо избранитѣ думи *невзрѣлостъ* и *въз-*

растностъ. Подъ „невъзрастностъ“ се разбиратъ всичкитѣ възрасти до навършването на двадѣсетъ и една година (чл. 539 Н. З.). Явно става отъ тукъ, че пълнолѣтието съставлява послѣдната частъ отъ периода на невъзрастността. Ако за другитѣ части на невъзрастността законътъ допуска такова влияние на несвършеното физическо и интелектуално развитие на лицето, което отива до абсолютна невмѣняемостъ, то логично и съобразно съ законитѣ на естеството ли е, да се отрича абсолютно това влияние за пълнолѣтието, което макаръ и да е крайна частъ на невъзрастността, сѣ таки влиза въ нея? Очевидно че не, и затова законътъ е твърдѣ справедливъ, като признава и на пълнолѣтието известное извинително влияние, което намалява наказанието, както това ще видимъ по-долу (*infra* § 193). —

β) Като се каза, че пълнолѣтието е винаги вмѣняемо, това не изключва другитѣ особни условия на невмѣняемостъ, които могатъ да се случатъ при единъ пълнолѣтенъ и които ние вече разгледахме.

γ) Прѣстарѣлостта е тоже вмѣняема. Възрастта, колкото и напреднала да е, не може сама по себе си нито да онищожи, нито да намали виновността. Но, безспорно е, че старостта много пѣти води къмъ силно отслабване на умственитѣ способности; по играта на естеството, човѣкъ често пѣти свършва съ това, съ което е започналъ: дѣтството. Разбира се, че единъ вдѣтиненъ старецъ не може да бѣде обвиненъ съ голѣма сериозностъ. Но ако въ

тоя случай му се признае невмѣняемостта, това не е въ слѣдствие на възрастта, а — въ слѣдствие на отслабването на умственитѣ му способности. Бже ли, обаче, прѣстарѣлиятъ признатъ за вмѣняемъ и отговоренъ, въ тоя случай законътъ признава влиянието на прѣстарѣлостта му само въ една смисълъ, за която говори чл. 59 Н. З.: „Смъртното наказание се замѣнява съ доживотенъ строгъ тъмниченъ затворъ за лицата, които сж навършили повече отъ шестдѣсетъ и петъ години въ началото на изпълнението на присъдата“.

5) *Случайни дѣянія.* Както видѣхме по-горѣ (§ 108), вмѣняемостта се движи въ рамкитѣ на слѣднитѣ двѣ правила: а) вмѣняемостта обгръща само непосредствениѣ послѣдствия на дѣянието и б) дѣецътъ е наказателно отговоренъ само за оние послѣдствия на дѣянието си, които е прѣдвидѣлъ или е билъ длъженъ и е могълъ да прѣдвиди. Ние сме принудени да повторимъ тие правила, за да стане пълно изброяването на оние случаи, които исклучватъ вмѣняемостта. Отъ тѣхъ логично слѣдва правилото, съдържащо се въ чл. 43 Н. З.: „Не се вмѣнява въ вина онова дѣяние, послѣдствията на което дѣецътъ не е могълъ да прѣдвиди (случайно дѣяние). — Фактическиѣ обстоятелства, които принадлежатъ къмъ състава на прѣстапленieto, не могатъ да се вмѣняватъ въ вина на извършителя, ако той не е знаалъ за тѣхъ при извършването на дѣянието. — Настоящото правило може да се прилага и къмъ дѣ-

яния, които сж извършени по непрѣдпазливостъ, само въ такъвъ случай, когато и самото незнание не е било слѣдствие отъ непрѣдпазливостта“.

II. II. Обективни оправдателни причини.

Едно забранено отъ закона дѣяние както може да бѣде прѣстѣпно, но невмѣняемо (по нѣкоя отъ причинитѣ, изброени въ § 111), така и обратно, може да бѣде вмѣняемо, но непрѣстѣпно. За да бѣде прѣстѣпно дѣянието, трѣбва материалниятъ актъ, който го съставлява, да е билъ извършенъ въ нарушение на правото. Прочее, еко едно дѣйствие е било извършено въ изпълнение на едно дадено отъ закона право, то не може да бѣде прѣстѣпно, макаръ и да спада подъ дефиницията на прѣстѣпнитѣ дѣяния и да е вмѣняемо на автора си. Авторътъ му въ тоя случай може да се защити така: *Feci, sed jure feci*.

Тукъ, обаче, трѣбва добръ да се отбѣлѣжи разликата между невмѣняемостта и непрѣстѣпността. Невмѣняемостта се състои отъ тѣй нарѣченитѣ субективни оправдателни причини, т. е. отъ причинитѣ, които иматъ за слѣдствие, не да отнематъ прѣстѣпния характеръ на дѣянието, а само да не може то да бѣде приписано въ вина на своя авторъ. А непрѣстѣпността се състои отъ тѣй нарѣченитѣ обективни оправдателни причини, т. е. отъ причинитѣ, които иматъ за слѣдствие, не да онищожатъ вмѣняемостта, а — да отнематъ самия прѣстѣпенъ характеръ на дѣянието отъ гледна точка на неговитѣ материални елементи. Въ първия случай дѣянието е

прѣстѣпно, но невмѣняемо; въ втория случай то е вмѣняемо, но непрѣстѣпно. Законътъ прави добръ тая разлика. Той казва: „не се вмѣнява въ вина“, когато се касае за субективнитѣ оправдателни причини; и „не е прѣстѣпно“, когато се касае за обективнитѣ оправдателни причини. Тая разлика е вуждно да се прави, защото причинитѣ на невмѣняемостта се различаватъ съществено отъ оние на непрѣстѣпността; първитѣ сж лични, *in personam*, и ползватъ само оногова, у когото се срѣщатъ, но не и неговитѣ съучастници; а вторитѣ сж фактически, *in rem*, и ползватъ всички съучастници. Така, съучастникътъ къмъ едно прѣстѣпно дѣяние, извършено отъ единъ умствено разстроенъ човѣкъ, не може да се защити съ невмѣняемостта на послѣдния; обаче съучастникътъ къмъ едно забранено отъ закона дѣяние, извършено за законна отбрана, е ненаказуемъ, защото самото дѣяние е непрѣстѣпно.

Обективни оправдателни причини сж:

1) *Дѣйствиата, които се извършватъ въ изпълнение на закона или на законна служебна заповѣдь.* „Не е прѣстѣпно онова дѣяние, което е извършено въ изпълнение на закона, или на служебна заповѣдь, ако е дадена отъ надлежната власть по установенитѣ правила, и ако тя не налага очевидно прѣстѣпление“ (чл. 44 Н. З.). Тукъ собствено спадатъ два различни случая:

а) Въ изпълнение на закона. Законътъ, въ извѣстни случаи, дава право на гражданитѣ, били

тѣ органи на властѣта, или не, да упражнятъ насилственн дѣйствія, когато това е нужно за запазване общественя редъ. Така, всѣки има право по закона, да хване прѣстѣпника въ случай на заварено прѣстѣпление; всѣки има право да наруши неприкосновеностѣта на жилището, като строши вратата и влѣзе вътрѣ, когато види, напримѣръ, че вътрѣ се подхваща пожаръ, и пр. Правото, да се извършватъ тие дѣйствія, иде направо отъ закона, безъ да има нужда отъ никакво производство и формалностъ, и тѣ сж непрѣстѣпни и ненаказуеми.

б) Въ изпълнение на законна служебна заповѣдь. Въ другитѣ случаи, гдѣто законътъ не дава непосредствено пълномощие да се извърши извѣстно дѣйствие, това послѣдното може да бѣде извършено, само слѣдъ издаването на надлѣжната законна заповѣдь. Тукъ сж необходими три елемента: α) да има издадена служебна заповѣдь; β) заповѣдѣта да е издадена отъ оная властъ, която по закона има право да я издаде, и γ) заповѣдѣта да не налага очевидно прѣстѣпление. — Така, ако единъ органъ на властѣта насили, напр., неприкосновеностѣта на жилището въ случай, позволенъ отъ закона, но безъ да е била издадена служебна заповѣдь; или ако заповѣдѣта е била издадена, но не отъ оная властъ, която по закона има право да я издаде, — дѣянieto е прѣстѣпно и наказуемо. И обратно, ако надлежната властъ е издала служебна заповѣдь, за извършване насилието,

но ако, въ дадения случай, то е противно на закона, пакъ дѣяніето е прѣстѣпно и наказуемо.

Но тукъ се появява единъ твърдъ важенъ въпросъ: каква е отговорността на единъ органъ на властта, който е извършилъ прѣстѣпно дѣяние въ изпълнение заповѣдта на своя началникъ? — Въпросътъ е труденъ и важенъ, особно въ отношение на военната дисциплина. Да се приеме, че подчинениятъ не е никога виновенъ и че отговорността пада изключително върху неговия началникъ, който е далъ заповѣдта. — това значи, да се даде твърдъ голъма власть за злоупотрѣбление въ рѣцѣтъ на началниците. Но ако пъкъ се приеме, че подчинениятъ е винаги отговоренъ, това значи, да бѣде той направенъ сѣдия на законността на заповѣдитѣ, що получава, и по тоя начинъ да се онищожи иерархическата подчиненостъ и да се направи невъзможно упражнението на властта. Тоя въпросъ е разискванъ дълги вѣкове. Общиятъ принципъ, къмъ който всички се съгласяватъ, е — че едно човѣшко сѣщество не може никога да се прѣвърне въ слѣпъ инструментъ. Слѣдователно, по начало, подчинениятъ е отговоренъ за дѣйствиата си. Но за да не се отиде по тоя пътъ до оная крайностъ, която разрушава иерархическата подчиненостъ и дисциплината, повечето законодателства ограничаватъ тая отговорностъ само върху случантѣ на очевидно прѣстѣпление. Сѣщото начало е провѣдено и въ нашия законъ (чл. 44 in fine). Така, не е прѣстѣпно за подчинения изпъл-

нението на оная заповѣдъ на началството му, която прѣдписва изпълнението на такова дѣяние, за прѣстѣпността или непрѣстѣпността на което може да става споръ. Но ако, въпрѣки заповѣдта, що е получилъ, подчинениятъ е ималъ пълно съзнание за незаконността на дѣянieto и при всѣ това се е съгласилъ да бѣде слѣпъ инструментъ на изпълнението му, очевидно е, че той трѣбва да носи отговорността на дѣйствиата си. Въ тоя случай за него остава само едно сръдство на защита: да потърси въ факта на подчинеността си едно обстоятелство, което смѣтчава вината му. Туеъ, обаче, не трѣбва да се смѣсватъ случаитѣ, въ които би имало опасностъ за живота, свободата и пр. на подчинения, ако не изпълни заповѣдта. Въ тие случаи той може да бѣде *извиняемъ* въ слѣдствие на насилието, що се е упражнило надъ него, съгласно съ правилата, които ще разгледаме по-долу.

2) *Законна отбрана.* Човѣшката личностъ и нейнитѣ права се намиратъ подъ защитата на обществената власть. Но тоя принципъ има двоенъ характеръ: абсолютенъ и относителенъ. Абсолютенъ — когато извѣстно прѣстѣпно дѣяние е вече извършено; само обществената власть има изключителното право, да накаже едно извършено прѣстѣпно дѣяние. — Относителенъ — когато извѣстно прѣстѣпно дѣяние не е още извършено, но е належаще. Въ тоя случай обществената власть не може съ право да вземе изключително върху себе си прѣ-

дотвърдението на надеждата прѣстѣпно дѣяние, защото не винаги тя може да направи това. Нападателят; обществената власт не се намира на мѣстото на нападениято, или намира се, но е слаба да ме защити; азъ имамъ безспорно право да се защита самъ и да отблъсна силата съ сила. Това е, което разбираме подъ думитѣ „законна отбрана.“

Принципътъ на законната отбрана е изразенъ въ чл. 45 Н. З., както слѣдва: „Не е прѣстѣпно онова дѣяние, което е извършено при неизбежна отбрана, за да се отолъсне противозаконното и непосредственото нападение върху личността или имота на нападения или на другиго“.

Отъ тоя текстъ лѣсно е да се състави опредѣлението на законната (или неизбежната, както я нарича законътъ) отбрана: Законна отбрана е правото на човѣка, признато отъ закона, да употреби сила, за да защити себе си или другиго отъ незаконно и непосредствено зло, което заплашва личността или имота му.

Това право е, прѣди всичко, естествено; то не е било никога отричано. Положителното законодателство се е видѣло принудено да го приеме, защото е признало, че обществената власт, колкото добръ и да бѣде устроена, не може да защити винаги човѣка, и затова трѣбва, по изключение, да му даде право, въ извѣстни случаи да се защитава самъ.

Но за до има законна отбрана, необходимъ е

сборътъ на слѣднитѣ елементи, които я съставляватъ:

Нападението да е:

а) Незаконно. Когато нападението е законно, т. е. когато то се прави отъ единъ органъ на властѣта, дѣйствующъ въ правилно изпълнение на службата си, не може да има законна отбрана. Ужъ не може да има законна отбрана, когато самото нападение съставлява законна отбрана.

Но ако нападението е незаконно, отблъсването му съставлява законна отбрана. Тукъ спадатъ слѣднитѣ три хипотези: α) Когато незаконното нападение иде отъ частно лице, което не е органъ на властѣта. Тая хипотеза не прѣдставлява никакво съмнѣние: нападнатиятъ има безспорно право да го отблъсне. β) Когато незаконното нападение иде отъ едно лице невмѣняемо, като напр. отъ едно дѣте, отъ единъ лудъ, пиянъ и пр. Тукъ може да се яви съмнѣние, че понеже нападателтъ е невмѣняемъ и неподдѣжащъ на наказание, то нападнатиятъ нѣма право да употреби противъ него сила. Тоя възгледъ, обаче, не е правъ, защото ударитѣ, които нападнатиятъ нанася при законната отбрана, не съставляватъ наказание, каквото дѣйствително не може да се налага на единъ невмѣняемъ, а — *защита*, която е винаги законна, щомъ нападателтъ, който и да е той, напада безъ право. γ) Когато незаконното нападение иде отъ единъ органъ на властѣта. Тая трета хипотеза е най-важна и най-трудна, защото се докосва

до свободата на гражданитѣ отъ една страна и до правата на властѣта отъ друга. Сѣществуватъ двѣ противни теории по тая материя. Споредъ първата, всѣко съпротивление на распорежданията на властѣта е незаконно, колкото и незаконно да е това распореждане. Всѣки гражданинъ е длъженъ да се подчини поради уважението, което се дължи на властѣта, толкова повече че органътъ на властѣта е отговоренъ за злоупотрѣбленията съ нея и всѣки гражданинъ, който е билъ жертва на тие злоупотрѣбления, може да се отнесе до правосѣдното за обезщетение. — Втората теория, напротивъ, казва, че съпротивлението е всѣкога законно, щомъ нападението е незаконно, отъ когото и да изхожда то. Съпротивлението е толкова по-законно, колкото по-незаконно е нападението, а нѣма по-незаконно нападение отъ онова, което иде отъ единъ злоупотрѣбляющъ органъ на властѣта, защото неговата мисия е, да защитава, а не да напада. А страхътъ, че гражданитѣ могатъ да злоупотрѣбляватъ съ това право, е безосновенъ, защото и тѣ сѣ отговорни прѣдъ правосѣдното за своитѣ противозаконни постѣпки. — Тая втора теория за пръвъ пътъ е била турена въ дѣйствието отъ французката Революция. Чл. 11 отъ Декларацията на човѣшкитѣ права гласи: „Всѣко дѣйствие, упражнено надъ човѣка, вънъ отъ случаитѣ и безъ формитѣ, които се опрѣдѣлятъ отъ закона, е произволно и тиранско; онези, противъ когото биха пожелали да изпълнятъ насилствено такава дѣйствие, има право

да го отблъсне съ сила.“ Тоя членъ слѣдъ това е билъ прѣписанъ и въ Конституцията отъ 24 юния 1793 г. — Въпросътъ, който ни занимава, и днесъ продължава да бѣде споренъ въ доктрината. Повечето автори, обаче, клонятъ къмъ първата теория, като изхождатъ отъ това съображение, че да се позволи на гражданитѣ, да се противятъ на всѣко незаконно дѣйствиe на властѣта, то значи да имъ се даде правото, при всѣки случай, когато властѣта упражнява надъ тѣхъ извѣстно распорѣждане, да контролиратъ законността на това распорѣждане както по сжщество, тѣй и по-форма; а това ще направи управлението невъзможно. Къмъ тая теория клонятъ и повечето законодателства. — Нашиятъ Нак. Законъ се приближава повече къмъ втората теория, т. е. че съпротивлението е всѣкога законно, щомъ нападението е незаконно, отъ когото и да изхожда то. Нак. Законъ наказва за *явно непокорство* всѣки, „който се въспротиви спрямо законна наредба, възбрана, заповѣдь или покана, сторена отъ публична властъ“ (чл. 154). Законътъ ясно казва, че тая наредба, възбрана и пр. трѣбва да е *законна*. Явно непокорство не можа да има, когато наредбата или възбраната и пр. е била незаконна. Но отъ формална страна, чл. 154 не туря като сжщественно условие на явното непокорство това — наредбата, или възбраната и пр., да е била издадена въ съблюденіе на вслчкитѣ форми. Относително формитѣ, ние мислимъ, че остава въ сила общата презумция, състояща въ

слѣдното: органитѣ на властѣта, въ слѣдствие на самото нѣхъ качество, се прѣдполага, че, когато се намиратъ при изпълнение на службата си, дѣйствуватъ не иначе, а — съобразно съ закона. Това прѣдположение стига, за да направи, всѣки гражданинъ да бѣде длъженъ да се подчинява.

б) Непосрѣдствено. Незаконното нападение трѣбва да е непосредствено; това значи: да е станало въ момента на законната отбрана. Законна отбрана може да има само въ момента на нападението, но не и по-послѣ. Ако опасността е вече прѣминувала и въпрѣки това нападатиятъ си служи съ насилствени дѣйствия, това вече не е законна отбрана, а е отмъщение. Въ тоя случай единственото обстоятелство, което може да говори въ полза на дѣеца, е — прѣдизвикателството: той може да се извинява съ това, че е билъ прѣдизвиканъ, но не и да се оправдава чрѣзъ законната отбрана. Обаче, за да има законна отбрана, не е необходимо нужно, нападателтъ да е материално започналъ дѣйствиата си: достатъчно е, нападатиятъ да е могълъ да има сериозни причини, да допуска тие дѣйствия. Впрочемъ, това е единъ фактически въпросъ, който ще се прѣцѣнява отъ съда въ всѣки конкретенъ случай, като се държи смѣтка за важността на нападението, пола, възрастта и пр. на нападателя, както и на нападатия.

в) Незабѣжно. Това значи, злото, що е заплахвало да се произведе, да е непоправимо по

другъ начинъ. Законна отбрана не може да има, ако нападението е могло да бѣде отблжснато по какъвто и да е другъ начинъ, като напрымѣръ, ако е могла да се повика на помощъ властѣта, ако нападнатиятъ е ималъ възможността да обезоръжи, да затвори или хване нападателя и пр. При това, законната отбрана трѣбва да се състои отъ такива дѣйствиа, които по важността си да не надминаватъ много злото, което е заплашвало да се произвѣде: тѣ трѣбва да сж приблизително съразмѣрни съ него. Законната отбрана не трѣбва да надминува границитѣ на необходимостѣта. Ако нападнатиятъ отиде въ отбраната си по-далечъ, отъ колкото необходимостѣта е изисквала, неговитѣ дѣйствиа прѣставатъ да бждатъ законни. Въ тоя случай тѣ могатъ да останатъ ненаказуемп, само ако могатъ да се отдадатъ на неговото уплашване или смущение (чл. 45 *in fine*).

г) Върху личността или имота на нападнатия или на другпго. Това е четвъртиятъ и послѣденъ елементъ на законната отбрана. Нападение върху личността — това значи: върху живота, върху здравieto, върху свободата, или върху целомждрието. За да има законна отбрана, не е необходимо, нападението да е заплашвало самия животъ на нападнатия; достатъчно е, да сж били заплашени: здравieto му, свободата му и пр. Така, жена, на която е заплашено целомждрието, безспорно има право на законна отбрана. — Освѣнъ това, законната отбрана не изисква непрѣменно нашата лич-

ность да е ~~бъла~~ нападната: ние имаме ако не законна длѣжностъ, то поне законно право, да защитимъ всѣко лице, което е противозаконно нападнато. — Най-послѣ, законна отбрана може да има и тогава, когато нападеніето заплашва не личността, а имота. Въ тоя послѣдния случай, обаче, онази, който прибѣгва до законната отбрана, трѣбва да бѣде особено прѣдпазливъ. И найстина, нападеніето върху имота не прѣдставлява винаги онзи сериозенъ характеръ, който се срѣща при нападеніето върху личността: загубата на единъ имотъ не е тѣй не-поправима, както загубата на живота, здравето или целомъдрието. Отбраната на имота съ насилствени дѣйствиа може да бѣде законна, само когато нападеніето става при такива условия, които правятъ абсолютно неоправимо по другъ начинъ застрашающето зло. Примѣръ: крадецъ разбива касата на единъ търговецъ и слѣдъ като задига съкровището, което съставлява главната частъ на имотното му състояние, спуща се да бѣга и тъмнината не позволява да бѣде познатъ. Очевидно е, че злото е неоправимо, ако собственикътъ не успѣе да рани или убие крадеца. Отбраната на имота въ тоя случай е напълно законна.

3) *Насилие (заплашване)*. Не е прѣстѣпно дѣяніето на лице, което е било заставено да го извърши отъ една сила, на която то не е могло да противостои.

Насилието е причина, която изключва по-скоро вигнѣяемостъта, отъ колкото прѣстѣпността: наси-

лието унищожавя свободата на дѣца, а това е елементъ на вмѣняемостѣта. Прочее, ние не можемъ да си обяснимъ, защо нашиятъ законодатель е турилъ насилието между обективнитѣ оправдателни причини, а не между субективнитѣ: вмѣсто „не е прѣстѣпно“, трѣбвало би да се каже: „не се вмѣнява въ вина“ онова дѣяние, което е било извършено по насилие.

Насилието е оправдателна причина, защото законътъ нѣма право да иска отъ гражданитѣ, да бждатъ герои или мъченици. Когато дѣецътъ не е господарь на своята физическа или морална свобода, той е невиновенъ.

Насилието може да бжде физическо и морално.

а) Физическо насилие. Физическо насилие се нарича онова, което дѣйствува върху тѣлото на човѣка. То може да изхожда или отъ нѣкое външно насилствено дѣйствие, или отъ непрѣодолима сила, или пъкъ отъ нѣкоя природна стихия. Така, нѣкой ме тласва върху друго лице, което въ слѣдствие на това пада и си нанася тѣлесна поврѣда. Или началникъ на военни сили, слѣдъ като бжде законно поканенъ отъ надлежната гражданска власть, не може да ѣ даде съдѣйствие въ слѣдствие на едно наводнение, което му е запрѣчило пътя. Въ тие и аналогичнитѣ тѣмъ случаи, дѣянieto не е прѣстѣпно, защото дѣецътъ се е покорилъ на една сила, на която не е можалъ да противостои.

б) Морално насилие. Морално насилие се нарича онова, което дѣйствува върху волята на

дѣнца, като го застрашава съ едно належаще зло. И моралното насилие, подобно на физическото, може да изхожда отъ непрѣодолима сила, или отъ природна стихия, или най-сѣтѣвъ, отъ дѣйствиата на другъ човѣкъ, но онова, което го отличава отъ физическото насилие, е — че то дѣйствува върху волята на човѣка, когато това послѣдното дѣйствува само върху тѣлото. Сѣществени условия на моралното насилие сж: застрашаващото зло да е голѣмо и належаще; да се застрашава личността или имота на дѣнца; злото да е очевидно (не е необходимо да е реално), и дѣецътъ да не може по другъ начинъ да го отбѣгне, освѣнъ чрѣвъ извършване на прѣстѣпното дѣяние. При моралното насилие сж възможни слѣднитѣ двѣ хипотези: α) Когато насилието изхожда отъ човѣкъ. Така, лице, което се намира подъ юридическата или фактическата власть на друго лице, получава заповѣдь отъ послѣдното, да извърши извѣстно прѣстѣпно дѣяние, подъ страхъ на едно зло. На първъ погледъ, това насилие се прѣдставлява, че не изключва вмѣняемостъта, защото, при всичко че волята търпи извѣстно влияние на насилието, тя не исчезва съвършено и дѣецътъ може да избира между злото, що го застрашава, и злото, що се иска отъ него да извърши. И ако той извърши прѣстѣпно дѣяние, би могло да се каже за него: *coactus voluit, sed voluit*. Обаче тоя възгледъ не е съвършено правъ. Истина е, че никакво насилие не може да даде право, да се извърши извѣстно прѣстѣпно дѣяние, но не

по-малко истина е и това, че насилието расклатва волята до толкова, щото вмѣняемостъта става певъзможна и наказанието несправедливо. — β) Когато насилието произхожда отъ непрѣодолима сила или отъ природна стихия. Така, при опасенъ за живота пожаръ, единъ човѣкъ тласка друго отъ стълбата, за да си отвори пътъ, и го ранява или убива. Тукъ се явява правото на необходимостъта, *jus necessitatio*. Безспорно е, че това дѣяние е невмѣняемо, защото и най-твърдата воля се подвива подъ инстинкта на самосъхранение.

4) *Крайна нужда*. Крайната нужда се приближава къмъ насилието, но се отличава отъ него по това, че нейното дѣйствие върху волята не иде отъ вънъ, а отъ вътрѣ. Когато човѣкъ испадне въ такава нужда, която застрашава неговия или на ближнитѣ му животъ и когато за нейното удовлетворение му остава само едно срѣдство — да извърши извѣстно прѣстѣпно дѣяние, очевидно е, че въ тоя случай неговото дѣяние е оправдаемо. И тукъ ние имаме работа съ *jus necessitatio*. „Не се наказва онова дѣяние, което е извършено отъ нѣкого, за да спаси своя животъ или живота на своитѣ ближни, отъ непосредствена опасностъ, която произхожда отъ крайна нужда, ако тая опасностъ не може да бѣде отклонена по другъ начинъ“ (чл. 46 Н. З.). Така, ако животътъ на нѣкого се намира въ опасностъ въ слѣдствие на крайно лишение отъ храна и ако за неговото спасение нѣма друго срѣдство, освѣнъ

да се набави необходимата храна чрѣвъ кражба. — това дѣяние не е прѣстѣпно и не е наказуемо.

Съставнитѣ елементи на крайната нужда сж: да се е намиралъ въ опасностъ собствения животъ или живота на ближния; опасността да е била непосредствена, и отстранението на опасността да не е могло да стане по никой другъ начинъ, освѣнъ чрѣвъ извършване на даденото прѣстѣпно дѣяние.

Ако единъ или другъ отъ тие елементи отсъствува, крайната нужда прѣстава да бѣде оправдателна причина, т. е. причина, която изключва вмѣняемостъта или прѣстѣпността на дѣянието, а може да се прѣвърне, споредъ обстоятелствата, въ причина на смегчаванне вината.

Редакцията на чл. 46-й Н. З. прѣдизвиква една бѣлѣжка. Тоя членъ се захваща съ думитѣ: „не се наказва“. Трудно е да се разбере, защо сж употребени тие думи, а не е казано: „не е прѣстѣпно“ или „не се вмѣнява въ вина“. Разликата между тие изражения е сжществена. „Не се наказва“ — това значи, че прѣстѣпността и вмѣняемостъта сжществуватъ, но само наказанието отпада. Такъвъ е случаятъ, когато сжществуватъ извинителни обстоятелства, които отстраняватъ наказанието (*infra* § 198), но които, въпрѣки това, оставятъ да си сжществуватъ прѣстѣпността и вмѣняемостъта. Но чл. 46-й се намира въ главата за вмѣняемостъта и прѣстѣпността и затова не може да се приеме, че неговото правило се отнася до извинителнитѣ обстоятелства (*excuses* рѣ-

remptaires). Едно отъ двѣтѣ: или тоя членъ се отнася до извинителнитѣ обстоятелства, и въ такъвъ случай не му е мѣстото въ тая глава; или той се отнася до виѣняемостѣта или прѣстѣпностѣта, и тогава думитѣ „не се наказва“ сѣ неправилно употребени.

5) *Съгласие на пострадалото лице.* Когато законътъ опрѣдѣля наказания за прѣстѣпнитѣ дѣяния, той има прѣдъ видъ общитѣ интереси на държавата, а не само интереситѣ на частнитѣ лица. Затова, ако едно прѣстѣпно дѣяние е било извършено съ съгласието на пострадалото лице, по начало това не може да отнеме прѣстѣпния му характеръ. Обаче тоя принципъ търпи нѣколко изключения, а именно въ случаитѣ, когато даденитѣ прѣстѣпни дѣяния не нарушаватъ обществения редъ (частни прѣстѣпни дѣяния). Такива сѣ: прѣстѣпнитѣ дѣяния противъ собственостѣта, като кражба, мошеничество, злоупотребление на довѣрие; прѣстѣпнитѣ дѣяния противъ личностѣта, като противозаконно задържане и пр. — Но за да може въ тие случаи съгласието на пострадалото лице да оправдае дѣеца, трѣбва: лицето да е било способно да даде съгласието си, и съгласието да не е резултатъ отъ злоупотребление на довѣрие. Ако съгласието е било дадено слѣдъ извършването на дѣянието, то не може никога да съставлява оправдателна причина, а може само да смѣгчи вината.

III. За незнанието или кривото разбиране на наказателния законъ.

III.3. Едно лице, което владѣе напълно съзнанието и волята си, може да извърши едно забранено отъ закона дѣяние въ слѣдствие на незнание или криво разбиране на прѣстѣпния му характеръ.

Прѣди да пристѣпимъ къмъ обяснение на тие случаи, нека отбѣлѣжимъ, че трѣбва да се прави разлика между незнанието и кривото разбиране. Незнание — това значи: отсъствие на всѣко понятие за наказателния законъ; лицето не знае, че съществува такъвъ законъ. А криво разбиране значи: лицето да има погрѣшно мнѣние или за отношението на нак. законъ къмъ даденото дѣяние, или за самото естество на дѣянието.

1) *Незнание на нак. законъ.* Слѣдъ като законътъ се обнародва въ „Държавенъ Вѣстникъ“, прѣдполага се, че той е извѣстенъ на всички. Никой не може да претендира, че не го знае и да търси въ незнанието си причина на оправдание. *Nemo jure ignorare censetur.* „Незнанието на наказателния законъ не извинява никого“ (чл. 47 Н. З.).

Обаче нѣкои автори допускатъ едно изключение отъ това правило въ случаитѣ, когато обвиняемиятъ би доказалъ, че се е намиралъ въ абсолютна невъзможност да знае съществуването на нак. законъ. *Примѣръ:* единъ капитанъ на параходъ, който пристига въ порта, не знае за съществуването на

единъ новъ законъ, който е билъ промулгиранъ въ неговото отсъствие и който прѣдписва изпълнението на извѣстни формалности при пристигането на параходитѣ. Въ тоя случай той трѣбва да бѣде оправданъ възъ основа на общитѣ начала на вѣрнѣемостта.

2) *Криво разбиране на нак. законъ.* Както се прѣдполага, че всѣкой единъ знае за сѣществуванието на нак. законъ, сѣщо се прѣдполага и че всѣкой единъ го добръ разбира. Затова и кривото разбиране на закона не навинява никого (чл. 47 Н. З.). Колкото и да е билъ добросъвѣстенъ дѣеца, той е всѣ пакъ отговоренъ затова, че е злѣ разбралъ или злѣ тълкувалъ закона. Но нѣкои автори допуштатъ, че при извѣстни случаи кривото разбиране може да съставлява смѣгчающа вината обстоятелство.

3) *Фактическа погрѣшка.* Въ свръзка съ горнитѣ два случая тукъ трѣбва да се упомене още и тоя — когато дѣецътъ е билъ добръ освѣтленъ, както върху сѣществуванието на закона, така и върху неговата смисълъ, но когато въпрѣки това се е провинилъ въ извѣстно прѣстѣпно дѣяние по една чисто фактическа погрѣшка. Така, като е мислилъ, че дава едно безвръдно или даже полезно питие, въ сѣщностъ той е далъ отрова. Каква е неговата отговорностъ въ тоя случай? Тукъ трѣбва да се различатъ слѣднитѣ двѣ хипотези: α) Ако прѣстѣпното дѣяние е такова, при което се наказва самата непрѣдпазливостъ, дѣецътъ е наказуемъ; β) Ако ли пъкъ то е отъ такова естество, при което непрѣдпазливостта не се наказва,

а законътъ изисква, да е имало непрѣменно прѣстѣпно намѣрение, тогава дѣецътъ е ненаказуемъ, защото очевидно е, че въ тоя случай прѣстѣпното намѣрение отсъствува и дѣянieto е резултатъ на единъ простъ аксидентъ. Обаче, при всѣ това, необходимо е, фактическата погрѣшка да е била отъ такова естество, щото въ нея да би могълъ да попадне всѣки човѣкъ при даденитѣ условия.

*Б. Материални или обективни елементи
на прѣстѣпнитѣ дѣянія.*

II4. Моралниятъ фазисъ на прѣстѣпното дѣяние се свършва съ *прѣстѣпното рѣшение*. Най-напрѣдъ у дѣеца се появява идеята за извършване на прѣстѣпното дѣяние. Това е първиятъ етапъ на моралния фазисъ. Слѣдъ това идатъ другитѣ етапи, що съставляватъ тѣй нарѣчения *iter criminis*: дѣецътъ обсъжда идеята си, критикува я, изучава я и пр. и най послѣ рѣшава. Прѣстѣпното рѣшение, слѣдователно, е твърдо установяване на волята, да извърши прѣстѣпното дѣяние (*voluntas sceleris*). То е финалниятъ актъ на психологическия *iter criminis*, т. е. на оня редъ психологически етапи, що прѣминува дѣецътъ, прѣди да пристѣпи къмъ външни, физически, дѣйствия.

Както видѣхме по-горѣ (§ 103), прѣстѣпното рѣшение може да бѣде укорително, но не и наказуемо. Това е логично, защото законътъ наказва само прѣстѣпнитѣ дѣянія, когато тѣ съдържатъ *едноверѣменно* нужнитѣ морални и материални елементи, а

прѣстѣпното рѣшеніе прѣдставлява само моралнитѣ елементи, но не и материалнитѣ.

За да има прѣстѣпно дѣяніе, нужно е, дѣецътъ, слѣдъ като е взелъ прѣстѣпното рѣшеніе, да прѣмине къмъ външни, физически, дѣйствія въ смисълъ на прѣстѣпното рѣшеніе. Тие дѣйствія съставляватъ *материалнитѣ елементи* на прѣстѣпното дѣяніе. Съ други думи, материални елементи на прѣстѣпнитѣ дѣянія се наричатъ всички външни, физически, дѣйствія на дѣеца, които се намиратъ въ логическа свръзка съ неговото рѣшеніе да извърши прѣстѣпно дѣяніе.

На материалнитѣ елементи обикновенно даватъ името *corpus delicti*. Тоя терминъ се употребява съ тройко значеніе: а) за да означаи сборътъ на всичкитѣ материални елементи, отъ приготвителнитѣ дѣйствія до окончателното свършване на прѣстѣпното дѣяніе; б) за да означаи само сборътъ на оние материални елементи, които съставляватъ *испълнението* на прѣстѣпното дѣяніе (но не и приготвителнитѣ дѣйствія), и в) за да означаи всѣкой единъ материаленъ елементъ, взетъ отдѣлно.

115. Числото на материалнитѣ елементи е безбройно, защото безбройни сѣ и дѣйствіята, съ които дѣецътъ може да си послужи. Но отъ момента на прѣстѣпното рѣшеніе до оня на окончателното свършване на дѣяніето, дѣецътъ прѣминува прѣзъ нѣколко периоди, отлични единъ отъ другъ. Така че, прѣстѣпното дѣяніе, разгледано отъ чисто материална

страна, прѣдставлява тоже нѣколко степени, както и когато се разглежда отъ чисто морална страна. Главнитѣ материални степени сѣ три: 1) *приготовление*, 2) *опитване* (покушение) и 3) *испълнение*.

І. Приготовление.

116. Приготовлението е първата форма на реализиране на прѣстѣпното рѣшение. Подъ *приготовление* се разбиратъ оние дѣйствия, които дѣецътъ извършва, съ цѣль да направи възможно изпълнението на своето прѣстѣпно рѣшение. — Така на примѣръ, дѣецътъ купува отрова, съ намѣрение да отрови нѣкого. Купуването отрова съставлява *приготовление* къмъ отравянето. Също, ако дѣецътъ се снабди съ оръжие, въ свѣрска съ рѣшението си да убие; или съ подправенъ ключъ, въ свѣрска съ рѣшението си да откравне и пр.

Приготовлението се състои отъ чисто материални дѣйствия. Турено въ логическа свѣрска съ прѣстѣпното рѣшение на дѣеца, то прѣдставлява и всякакитѣ морални елементи, които сѣ нужни, за да има наказуемостъ. Обаче, по общо правило, прѣстѣпното приготовление не е наказуемо. Мотивитѣ на това сѣ: а) Когато дѣецътъ се намира още при своитѣ пригoвителни дѣйствия за прѣстѣпното дѣяние, неговото прѣстѣпно рѣшение не е неотмѣнимо и не прѣдставлява винаги сериозна опасностъ. Възможно е, дѣецътъ да се откаже отъ намѣрението си. Законътъ има интересъ да го насърчи въ тая смисълъ,

а това той най-добър постига, като общае ненаказуемостъ. б) Дѣйствиата, които съставляватъ приготвлението, се отнасятъ косвено, а не направо, къмъ прѣстѣпното дѣяние. Затова тѣ прѣдставляватъ двусмисленъ характеръ. Така, дѣецътъ си приготвява оръжие: това може да се отнася до неговото намѣрение да убие; но отъ гдѣ знаемъ, че това не се прави за законна отбрана при даденъ случай, или въобще за каквато и да е друга цѣль?

Но това общо правило, че приготвлението е ненаказуемо, трѣпи нѣколко изключения, а именно въ случайтѣ, когато дѣйствиата, които го съставляватъ, сѫ отъ важно за обществения редъ естество, или когато дѣецътъ се намира при особни условия, които увеличаватъ опасността. Така, приготвлението за извършване измѣна (чл. 104 Н. З.), мятежъ (чл. 139 Н. З.), подправка на парични знаци (чл. 190 Н. З.) и пр. е наказуемо. — Случайтѣ, въ които приготвлението е наказуемо, могатъ да се раздѣлятъ на три категории:

а) Когато приготвлението съставлява *особно sui generis*, прѣстѣпление Законътъ взема приготвлението каквото си е, но като вижда, че то сочи къмъ едно прѣстѣпление очевидно опасно, започва да гледа на него не вече като на приготвление, а като на особно прѣстѣпление. Така, *свзаклятието* между нѣколко лица, да извършатъ извѣстно прѣстѣпление, взето само по себе си, не е освѣтъ приготвление къмъ даденото прѣстѣпление. Но понеже

тукъ има сговоръ отъ повече лица, то опасността, че прѣстѣплението ще се извърши, е по-голяма и надѣждата за отказване отъ прѣстѣпното намѣрение е по-малка, отъ колкото ако имаше само единъ дѣецъ. Затова, законътъ прѣстава да гледа на това дѣйствиe като на просто приготвление, а прави отъ него особно, *suí generis*, прѣстѣпление и го наказва като такова. Освѣнъ съзаклятието (чл. 102, 103, 115, 139, 390 Н. З.), тукъ спадатъ още: фабрикацията на прѣдмѣти, които сж прѣдназначени за подправка на парични знаци (чл. 190 Н. З.), приготвление за лишаванне отъ животъ (чл. 256 Н. З.) и пр.

б) Когато приготвлението съставлява *съучастие*, т. е. когато то се прави отъ единъ съучастникъ на прѣстѣплението (чл. 395 Н. З.).

в) Когато приготвлението съставлява *утѣгчителство за вината обстоятелство*. Въ тоя случай приготвлението е наказуемо, само ако самото прѣстѣпно дѣяние е било навършено. Така, подправката на ключъ, съ цѣль за кражба, съставлява увеличавающе вината обстоятелство и е наказуемо, ако кражбата е дѣйствително послѣдвала при помощта на подправения ключъ.

II. О п и т в а н и е (п о к у ш е н и е).

117. Слѣдъ като е свършилъ приготвлението, дѣецътъ прѣминува къмъ единъ другъ редъ дѣйствия, които сж нуждни, за да се реализира прѣ-

стъпното му рѣшение. Втората, подиръ приготвянето, форма на реализацията е *опитванието*. Подъ опитване се разбиратъ оние дѣйствия, съ които се започва непосредствено, но не се свършва, изпълнението на прѣстѣпното дѣяние; или, както казва Наказателниятъ Законъ (чл. 48), „дѣйствието, съ което е наченато, но още недовършено изпълнението на намисленото прѣстѣпно дѣяние, съставлява опитване“.

Опитванието захваща срѣдно мѣсто между приготвянето и окончателното извършване на дѣянieto, но не бива да бѣде смѣсвано нито съ едното, нито съ другото. За да може да се прави безпогрѣшно това различие, тукъ ще изложимъ подробно елементитѣ на опитванието. Тѣ сѣ два: единъ мораленъ — *опредѣлена воля* за извършване на прѣстѣпното дѣяние, и единъ материаленъ — *начало на изпълнение на дѣянieto*. При това, тие два елемента трѣбва да сѣ придружени и отъ едно специално на опитванието условие: *испълнението да е само наченато, но не и довършено*.

1) *Опредѣлена воля*. Подъ това се разбира прѣстѣпното намѣрение (*dolus*). Прѣстѣпното намѣрение е сѣществено условие за опитванието. Отъ това слѣдва, че опитване не може да има по неопредѣливостъ. Така наприкладъ, не може да има опитване къмъ случайно убийство.

Освѣтътъ това, прѣстѣпното намѣрение трѣбва да бѣде ясно опредѣлено (*dolus determinatus*). Не е

достатъчно да се констатира едно дѣйствие, което сочи къмъ извѣстно дѣяние: нужно е да се установи, че намѣреніето на дѣеца е, да се извърши именно това дѣяние, а не друго. Ако законътъ наказва опитванието, то е зарадъ влата воля на дѣеца, а тя ще се намѣри, само слѣдъ като се установи точно неговото намѣрение. Примѣръ: Х нанася ударъ на У съ оръдие; Х не може да бѣде обвиненъ въ опитване да извърши убийство, освѣнъ ако се докаже, че такова, а не друго, е било неговото намѣрение. *Voluntas spectatur non exitus.*

2) *Начало на изпълнение на дѣяніето.* За да има опитване, трѣбва изпълнението на намисленото дѣяние да е било *наченато*. Не само теорията, но и положителното законодателство изисква изрично това условие (чл. 48 Н. З.). Кога може да се счита, че има начало на изпълнение? Въпросътъ е труденъ. Прѣди всичко, трѣбва да се отдѣлятъ добриѣ оние дѣйствия, които съставляватъ приготвлението. По-горѣ ние дадохме дефиницията на приготвлението. Като разграничителна черта между приготвлението и опитванието може да се тури слѣдното правило: приготвителнитѣ дѣйствия се отнасятъ *косвено* къмъ извършването на прѣстѣпното дѣяние, а дѣйствията, които съставляватъ опитванието, се отнасятъ *непосрѣдствено* къмъ него; съ други думи, приготвителнитѣ дѣйствия иматъ двусмисленъ характеръ и не откриватъ по единъ позитивенъ начинъ прѣстѣпното намѣрение, а дѣйствията на опит-

ванието издаватъ отеднажъ и безъ колебание прѣстѣпното намѣрение.

Това разграничение посочва вече, кога има начало на изпълнение: щомъ дѣецътъ прѣмине къмъ такива дѣйствия, които надминуватъ приготвлението, начало на изпълнение има, опитванието съществува. Не е необходимо нужно, дѣецътъ да е започналъ самото дадено дѣйствие, което съставлява прѣстѣпното дѣяние. Така: когато дѣецътъ се улови, че разбива касата, въ която се намиратъ скъпоцѣнности, що иска да открадне, опитванието къмъ кражба съществува; не е неизбѣжно нужно, той да е турилъ рката си върху тие скъпоцѣнности. Разбиването на касата е едно дѣйствие, което надминува приготвлението, а същеврѣменно то не остава никакво съмнѣние върху намѣрението на дѣеца: опитванието, слѣдователно, съществува съ всичкитѣ си елементи. Също когато дѣецътъ, който иска да извърши убийство, бѣде уловенъ въ момента, когато се спуща да нанесе удара. И въ тоя случай опитванието съществува, макаръ и жертвата да не е била засѣгната.

Но това елементарно правило за разграничение на приготвителнитѣ дѣйствия отъ оние на опитванието е приспособимо само къмъ проститѣ случаи, аналогични на горѣпривѣденитѣ примѣри. При по-сложнитѣ же случаи то е недостатъчно. Дѣйствията на опитванието, макаръ и да се отнасятъ непосредствено къмъ прѣстѣпното дѣяние, не всѣкога изда-

ватъ по единъ позитивенъ начинъ истинното намѣрение на дѣеца: и тѣ могатъ да съдържатъ известна неопредѣленостъ и двусмисленостъ. Както се каза, за да има опитване, не е необходимо нужно, дѣецътъ да е започналъ самото онова дѣйствие, което съставлява прѣстѣпното дѣяние. Но въ такъвъ случай, дѣйствіята на опитването не сж всѣкога еднакво отдалѣчени отъ прѣстѣпното дѣяние. Едни отъ тѣхъ сж по-ближни, други по-отдалѣчени. Тие послѣднитѣ сж именно, които могатъ да съдържатъ известна неопредѣленостъ и двусмисленостъ. За освѣтление на това, нека вземемъ горѣпривѣдения примѣръ на дѣеца, който иска да извърши убийство. Както се каза, ако той бѣде уловенъ въ момента, когато се спуска да нанесе удара, опитването е очевидно, защото това негово дѣйствие надминува приготвлението и не допуска никакво съмнѣние върху намѣрението му. Но ако дѣецътъ бѣде уловенъ въ момента, когато се е закрилъ задъ единъ прѣдмѣтъ и съ смъртоносното оръжие въ рака чака появяването на жертвата? И въ тоя случай неговото дѣйствие надминува приготвлението, обаче то не е толкова ближно и непосредствено на факта на прѣстѣпното дѣяние, за да издаде безспорно намѣрението на дѣеца. Тукъ има мѣсто на съмнѣние. Може би дѣецътъ да е застаналъ въ това положение, съ цѣль да причака и убие едно опасно животно. Или може би той се намира свършено случайно въ таково положение, което по външнитѣ изгледи прави

да се подозира у него едно прѣстѣпно намѣрение, каквото въ сѣщностъ нѣма. Ако отидемъ още по-назадъ и сюрпризираме дѣеца въ момента, когато налива отъ кѣщата си съ оружieto и трѣбва да търси жертвата, числото на съмнѣнията става още по-голѣмо. — Другъ примѣръ: дѣецътъ се улавя, когато съ подправенъ ключъ отваря външната врата на жилището и иска да се вмъкне вжтрѣ. Каква е била неговата цѣль? Да краде ли? Да убие ли? Или нѣщо друго? Фактътъ на вмъкването съ подправенъ ключъ не издава истинното намѣрение на дѣеца. Очевидно е, че тукъ има начало на изпълнение, но къмъ какво прѣстѣпление?

Отъ тие примѣри става явно, че колкото даденото дѣйствие се намира по-далѣчъ отъ факта на прѣстѣпното дѣяние, толкова по-трудно е да се установи опитванието. Далѣчните дѣйствия или сѣ толкова двусмислени и неопрѣдѣлени, щото допускатъ отсъствието на всѣко прѣстѣпно дѣяние, или пъкъ ако даватъ да се прозира безспорно началото на изпълнение на извѣстно прѣстѣпно дѣяние, не издаватъ положително истинското дѣяние, което влиза въ намѣрението на дѣеца. — За тие сложни случаи трудно е да се намѣри единъ общъ критерий. Нѣкои автори прѣдлагатъ слѣднитѣ двѣ правила, съ помощта на които да се распознава сѣществуването на опитванието: 1) Да се испита, какво е било *намѣрението* на дѣеца? Това е единъ чисто *фактически въпросъ* (question de pur fait), който

ще се испита и рѣши споредъ обстоятелствата, надѣ които сѣдѣтъ има абсолютно право на оцѣнка. И 2) да се установи, извършеното дѣйствиe съставлява ли *начало на изпълнение* на намисленото отъ дѣеца прѣстѣпно дѣяние? — което e единъ *юридически въпросъ* (question de droit).

118. Отъ изложеното въ прѣдидущия параграфъ логично излизатъ слѣднитѣ двѣ важни правила:

1) Опитване не може да има въ случаитѣ, когато прѣстѣпното дѣяние се състои отъ едно дѣйствиe минутно или недѣлимо, което не допуска срѣдно състояние между започването и окончателното изпълнение на дѣянието. Така напримѣръ, не може да има опитване къмъ лѣжесвидѣтелство, лѣжливо заклѣване, оклеветяване и пр.

2) Също не може да има опитване и въ случаитѣ, когато опитването се състои отъ едно таково дѣйствиe, отъ което законътъ прави особно прѣстѣпно дѣяние. Така, изнасилването неприкосновеността на жилището, съ цѣль да се лиши незаконно отъ свобода едно лице, по право съставлява *опитване* къмъ лишение отъ свобода. Но тъй като законътъ прави особно прѣстѣпление отъ факта на изнасилването на жилището, то тукъ и дума не може да става за опитване. Това дѣйствиe ще бѣде сѣдено като особно, *sui generis*, прѣстѣпление а не като опитване. — Обаче законътъ допуска да има *опитване* къмъ това особно прѣстѣпно дѣ-

яние: опитване към изнасилване неприкосновенността на жилището.

II9. Степени на опитванието. Както видяхме от даленото по-горѣ опредѣление (§ 117), опитванието не е, освѣнъ начало на изпълнение, което се е *спрѣло*, прѣди да се довърши. Но това спиране може да стане двойко: или по волята на дѣеца, или независимо отъ тал воли. Отъ тукъ става очевидно, че опитванието има двѣ степени: 1) *отказано опитване* и 2) *възпрѣпятствувано опитване*.

Това дѣление е наше и почива върху логиката и текста на Нак. Законъ. Наказателнитѣ автори изобщо правятъ едно друго дѣление на опитванието на степени. Тѣ исклучватъ отъ дѣлението онова опитване, което е било спрѣно по волята на дѣеца (отказано опитване), понеже повечето законодателства не се занимаватъ съ него. Остава, слѣдователно, само *възпрѣпятствуваното опитване*, което тѣ степенуватъ така: ако дѣйствиата, които съставляватъ опитванието, сж били прѣкъснати, или недостатъчно изпълнени, казватъ, че има *опитано прѣстѣпление* (*delit tenté*); 2) ако всичкитѣ дѣйствия, които сж нуждни, за да се извърши прѣстѣплението, сж били извършени, но дѣецътъ не е можалъ да постигне желаемия резултатъ, казватъ, че има *несполучено прѣстѣпление* (*delit manqué*).

Ние не можемъ да приемемъ това степенуване по слѣднитѣ причини: 1) По теория, не е право, отказаното опитване, т. е. онова, което е било

спрѣсно по волята на дѣеца, да се исклучва отъ степенитѣ на опитванието. Прѣкъсванието на дѣйствието което съставлява начало на изпълнение на прѣстѣпното дѣяние, ако е станало по собственото побуждание и воля на дѣеца, може да влияе върху ненаказуемостта, но не и да отнема *характера* на дѣйствието. Отъ друга страна, и положителнитѣ законодателства не на всичкитѣ страни исклучватъ това опитвание: въ Англия, напримѣръ, то е наказуемо. 2) Погрѣшно е, *неполученото прѣстѣпление* (*délit manqué*) да се приема като степенъ на опитванието. Опитванието прѣдполага *прѣкъсване на изпълнителнитѣ дѣйствия*, а не непостиганне на желаемия резултатъ. Ако, слѣдователно, всичкитѣ изпълнителни дѣйствия сѣ били извършени, не може вече да става дума за опитвание: ние се намираме вече при едно прѣстѣпление. И ако това прѣстѣпление е неполучено (*manqué*), това е вече степенъ на *испълнението*, а не на опитванието. 3) Нелогично е да се виматъ *прѣстѣпленията* като степени на опитванието: опитано *прѣстѣпление* (*délit tenté*), неполучено *прѣстѣпление* (*délit manqué*). Самитѣ тие термини показватъ, че тукъ имаме работа не съ *опитвание*, а съ *факта на прѣстѣплението*.

И така, споредъ насъ, единственото рационално степенуване на опитванието е онова, което направихме по-горѣ и което е въспроизвѣдено и въ нашия Нак. Законъ, а именно:

1) *Отказано опитване.* То е опрѣдѣлено отъ алинея 1 на чл. 49 Н. З.: „когато дѣецътъ по собствено побуждение се е отказалъ да довърши намысленото прѣстѣпно дѣяние“.

Примѣръ: дѣецътъ, който иска да убие, замѣрва съ пушката върху жертвата, но, прѣди да тѣгли, отказва се отъ намѣрението си. Тукъ всичкитѣ елементи на опитванието сѣ на лице; това опитване се нарича *отказано*, защото дѣецътъ самъ, по свое побуждение, се е отказалъ да продължи дѣйствиата, които щѣха да довършатъ намысленото прѣстѣпно дѣяние.

По нашия Нак. Законъ (чл. 49, ал. 1), отказаното опитване не се наказва. Повечето отъ иностранныитѣ законодателства правятъ същото. И то е право: 1) защото, по теория, наказателнитѣ закони могатъ да се намѣсватъ само въ случаитѣ, когато има едно нанесено зло. Колкото я да сѣ напрѣднали дѣйствиата на опитванието, щомъ волята на дѣеца се е измѣнила въ смисълъ на добро, прѣди злото да се е причинило, законътъ ще бѣде несправедливъ, ако го накаже; 2) защото обществото има интересъ да насърдчи дѣеца въ смисълъ на раскаянието. Ако раскаянието не се земе като причина на ненаказуемостъ, дѣецътъ косвено ще бѣде потласнатъ къмъ извършване на дѣянието си.

Но отказаното опитване може да бѣде двояко, а именно: 1) отказано опитване *по раскаяние* и 2) отказано опитване по *нѣкоя възниа причина*,

като напримѣръ страхъ, сѣмнѣние въ сполуката и пр. Горѣпоменатата ненаказуемость простира ли се върху двата вида на отказаното опитване? По тоя въпросъ се срѣщатъ три системи: а) Споредъ първата, ненаказуемо е само онова отказано опитване, което излиза отъ *разкаянieto* на дѣеца; б) Споредъ втората, всѣко отказано опитване е ненаказуемо, отъ каквито и причини да би то изхождало: вътрѣшни или външни; и в) А третата система държи срѣдно мѣсто между първитѣ двѣ и казва¹⁾: „Законътъ не се занимава, разбира се, съ мотивитѣ, които сж опрѣдѣлили волята на дѣеца; той не изисква даже, отказването да е сърдечно. Онова, що законътъ изисква, е — отказването да има характеръ на едно *доброволно дѣйствие*. Трѣбва, слѣдователно, да се издири, дали дѣецътъ е ималъ моралната свобода да се спре; дали, като е могълъ да довърши прѣстѣпното си дѣло, той не е желалъ да го направи? Само при тие условия отказването е една причина на ненаказуемость“. — Нашиятъ Нак. Законъ държи третата система, което се вижда отъ употребенитѣ отъ него думи „*по собствено побуждение*“; очевидно е, че собствено побуждение може да има, само когато дѣецътъ се ползува съ своята морална свобода, т. е. има свободна воля.

Къмъ отказаното опитване се приближава твърдѣ много по своето естество и единъ другъ случай, за който се говори въ алинея 2 на чл. 49 Н. З.: „ко-

¹⁾ Garraud, о р. с., стр. 133.

гато дѣецътъ, прѣди да се открие дѣянieto му, по собствено побуждение прѣмахне онова послѣдствие, което принадлежи къмъ състава на прѣстѣпното дѣяние.“ Така, дѣецътъ, който иска да подпали една сграда, туря огънь на избраното мѣсто и се оттѣгля. Но прѣди огънътъ да се е разгорѣлъ и да тѣ жалаемo послѣдствие, и прѣди това дѣйствие да е открито, дѣецътъ самъ, по собствено побуждение, хвърля единъ сѣдъ вода или въобще взема надлежнитѣ мѣрки, за да прѣмахне послѣдствието на дѣянieto си. — Тоя случай съ по-голѣмо право може да се приближи не къмъ опитванието, но къмъ изпълнението, защото наистина тукъ има изпълнение, което не е дало резултатъ по волята на дѣеца. Ние повече клонимъ къмъ послѣдното и бихме го взели като една отъ степенитѣ на изпълнението, за които ще говоримъ по-долу; но тъй като законътъ го прѣд-вижда веднага слѣдъ отказаното опитване и въ главата за опитванието, ние го упоменуваме тукъ. — Законътъ покрива и тоя случай съ ненаказуемостъ по сжщитѣ мотиви, които видѣхме по-горѣ за отказаното опитване, защото той го счита като единъ втори видъ на отказано опитване.

Съ отказаното опитване, когато е то ненаказуемо, не трѣбва, обаче, да се смѣсватъ случаитѣ, гдѣто дѣйствието на опитванието съставлява особно прѣстѣпно дѣяние. Това е твърдѣ добръ изразено въ чл. 50 Н. З.: „Ако това дѣяние, въ което се е проявило опитване, не се наказва като такова въ

посоченитѣ въ чл. 49 случаи, но при всѣ това съдържа въ себе си законенъ составъ на друго прѣстѣпно дѣяние, то наказуемостъта на това послѣдното не се прѣмахнува отъ съдържащитѣ се въ чл. 49 постановления“.—Примѣръ: дѣецътъ, който е искалъ да убие, се спира доброволно, слѣдъ като е нанесълъ първия несмъртоносенъ ударъ. Въ тоя случай той не е виновенъ въ опитване къмъ убийство, но е виновенъ въ нанасяние тѣлесна поврѣда.

2) *Възпрѣпятствувано опитване*. Дѣйствиата, които съставляватъ опитванието, ако сж били прѣкжснати отъ независящи отъ волята на дѣеца причини, опитванието е възпрѣпятствувано.—Примѣръ: дѣецътъ, който иска да убие, дига пушката, за да замѣри върху жертвата, но въ тоя моментъ нѣкой му хваща раката и не го оставя да слѣдва дѣйствиата си. Другъ примѣръ: дѣецътъ, който иска да краде, разбива касата, въ която се намиратъ паритѣ, но, прѣди да успѣе да тури рака върху тѣхъ, бѣде подгоненъ отъ ступанина. Такива примѣри могатъ се даде безъ брой.

Възпрѣпятствуваното опитване, обаче, не трѣбва да се смѣсва съ *неполученото прѣстѣпно дѣяние* (гледай *infra*, § 121, 2). Тукъ ние се намираме още при оние дѣйствия, които съставляватъ *опитване*, а не окончателно *испълнение* на дѣянието.

Възпрѣпятствуваното опитване е винаги наказуемо, но съ наказание по-слабо, отъ колкото ако прѣстѣпното дѣяние бѣде навършено (чл. 49 Н. З.).

120. Въпросът за наказуемостта на опитванието е доста важенъ, за да заслужи специално изучаване. Собствено, тоя въпросъ за насъ прѣдставлява повече теоритически интересъ, тъй като нашиятъ Нак. Законъ е твърдъ ясенъ и положителенъ въ урежданieto на тая материя.

Въ законодателствата се срѣщатъ три системи за уреджаніе наказуемостта на опитванието, а именно :

а) Система на Римското Право. Тая система допуска наказуемостъ на опитванието само въ оние случаи, въ които законодателятъ прави особно прѣстъпно дѣяние отъ опитванието. Тя е почти изоставена отъ съврѣменното законодателство.

б) Система на тройното дѣление на прѣстъпнитѣ дѣяния. Оние законодателства, които приематъ тройното дѣление на прѣстъпнитѣ дѣяния, приспособяватъ сжщата система и къмъ наказуемостта на опитванието така: опитванието къмъ злодѣянията е наказуемо, освѣнъ въ нѣкои изключения; опитванието къмъ прѣстъпленията не е наказуемо, освѣнъ въ нѣкои изключения; и опитванието къмъ нарушенията е ненаказуемо.

в) Система на двойното дѣление на прѣстъпнитѣ дѣяния. Сжщо и законодателствата, които приематъ двойното дѣление на прѣстъпнитѣ дѣяния, приспособяватъ това дѣление и къмъ опитванието така: опитванието къмъ прѣстъпленията е наказуемо, освѣнъ

въ нѣкои исключения, а опитванието къмъ нарушенията е винаги ненаказуемо.

Ако се сравнятъ тритѣ тие системи, не е трудно да се види, че тѣ се вдъхновяватъ отъ една и съща идея: че законътъ трѣбва да наказва само оние опитвания, които се отнасятъ до важни прѣстѣпни дѣянія. Това е твърдѣ логично и справедливо: маловажнитѣ прѣстѣпни дѣянія, като не застрашаватъ сериозно общественния редъ, заслужватъ снисходителността на обществената власть; а понеже опитванието къмъ такива дѣянія стои още една степенъ по-долу, то неговото наказание става невъзможно. Но ненаказуемостта на опитванието къмъ маловажнитѣ прѣстѣпни дѣянія почива още и върху една друга чисто теоритическа основа: както видѣхме по-горѣ, *прѣстѣпното намѣрение* е съществено условие за опитванието (§ 117, 1), а когато законътъ наказва маловажнитѣ прѣстѣпни дѣянія, той не всѣкога държи смѣтка за прѣстѣпното намѣрение; слѣдователно, опитванието къмъ тие прѣстѣпни дѣянія не всѣкога съдържа всичкитѣ елементи, които се изискватъ за неговата наказуемостъ. — Ето защо, всичкитѣ съврѣменни законодателства сж съгласни върху това, че *опитванието къмъ нарушенията е ненаказуемо*. Нашиятъ Нак. Законъ съдържа това правило въ своя чл. 49 ал. 3.

Но на какво наказание подлежи опитванието въ случаитѣ, когато то е наказуемо? По тоя въпросъ, който е не по-малко важенъ, съществуватъ двѣ системи:

а) Система на изравнение между опитванието и извършеното прѣстѣпно дѣяние. Тая е системата на френския Code pénal, който наказва опитванието съ същото наказание, което би се наложило, ако прѣстѣплението или злодѣянието би се извършило напълно. Мотивитѣ на тая система сѣ слѣднитѣ: тъй като законътъ наказва не факта на прѣстѣпното дѣяние, а злата воля на дѣеца, то, щомъ тоя послѣдниятъ е извършилъ всичко, каквото е зависяло отъ него, за да стане прѣстѣпното дѣяние, той е еднакво *виновенъ* и еднакво *опасенъ*, било че дѣянието се е реализирало, било че реализацията му е била въспрѣпятствувана отъ нѣкоя независеща отъ волята на дѣеца причина.

б) Система на съразмѣряване на наказанието съ прѣстѣпното дѣяние. Както ще видимъ въ слѣдната частъ на тая книга, единъ отъ основнитѣ принципи на наказанието е слѣдниятъ: наказанието трѣбва да бѣде *съразмѣрно* съ прѣстѣпното дѣяние, т. е. колкото по-голъмо е причиненото съ дѣянието зло, толкова по-голъмо трѣбва да е и наказанието, и обратно. Тѣй като е, очевидно става, че горѣпри- вѣдената система на наказателно изравнение между опитванието и извършеното прѣстѣпно дѣяние е несправедлива, защото злото, което се нанася съ опитванието, е несравнено по-малко отъ онова на извършеното прѣстѣпно дѣяние: опитванието прѣдставлява само едно заплашване, но не и единъ извършенъ фактъ. Затова, повечето законодателства отхвър-

лять старата система на френския Code pénal и приематъ тая втората система, която прѣдписва да се съразмѣрѣва наказанието съ причиненото зло. Така, нидерландскиятъ Нак. Законъ, чл. 45, постановява: „Максимумътъ на главнитѣ наказания, опрѣдѣлени за прѣстѣплението, се намалява съ една трета за опитванието. А опитванието къмъ прѣстѣпления, които навличатъ доживотенъ затворъ, се наказва най-много съ 15 год. затворъ“. Германскиятъ Наказ. Законъ § 44, урежда тоя въпросъ така: наказанието на опитванието никога не може да достигне до максимума на наказанието на прѣстѣпното дѣяние, но то може да слѣзѣ до една четвъртъ отъ минимума. Приблизително такова съразмѣряване прѣдвиждатъ и законодателствата на Белгия (чл. 52), Испания (чл. 66 и 67), Русия (чл. 114 и 115), Женевския кантонъ (чл. 5), Италия (чл. 61 и 62) и пр.

Нашиятъ Нак. Законъ урежда тая материя въ чл. 49, който гласи: „Опитванието сравнително съ извършеното прѣстѣпно дѣяние се наказва въ ума-ленъ размѣръ по реда, установенъ въ чл. 61“. — Чл. 61 говори за влиянието на крайно смѣгчающитѣ вината обстоятелства върху размѣра на наказанието, — което показва, че нашиятъ законодатель, по отношение размѣра на наказанието, приравнява опитванието къмъ тие обстоятелства. Чл. 61 допуска, наказанието да може да слѣзѣ съ една трета отъ минимума, прѣдвиденъ за даденото прѣстѣпно дѣяние, а ако такъвъ минимумъ не се прѣдвижда, може

да се прѣмине къмъ други родъ наказание до такъвъ редъ: отъ смъртно наказание — къмъ строгъ доживотенъ или врѣмененъ тъмниченъ затворъ на 15 години; отъ доживотенъ строгъ тъмниченъ затворъ къмъ врѣмененъ строгъ тъмниченъ затворъ не по-малко отъ 10 години; отъ врѣмененъ строгъ тъмниченъ затворъ — къмъ тъмниченъ затворъ.

III. Исполнение (извършване).

121. Исполнението е третата и последна степенъ на материалния фазисъ на прѣстѣпното дѣяние, последниятъ етапъ на материалния *iter criminis*. Подъ исполнение се разбира сборътъ на всичкитѣ условия, които законътъ изисква, за да има прѣстѣпно дѣяние. Исполнението прѣдполага, че дѣецътъ е исчерпилъ всичкитѣ дѣйствия, които се изискватъ, за да стане прѣстѣпното дѣяние.

Терминътъ *исполнение* може да се употреби въ двойно значение: 1) *общо*, което обгръща изцѣло и отдѣлно всичкитѣ дѣйствия отъ начеванието до окончателното свършване на прѣстѣпното дѣяние. Въ тая смисълъ опитванието се обгръща отъ исполнението и съставлява частъ отъ него, защото дѣйствиата на опитванието не сж освѣнъ чисто изпълнителни; 2) *специално*, когато подъ исполнение се разбиратъ само оние дѣйствия, които свършватъ прѣстѣпното дѣяние, сирѣчь които надминуваъ опитванието. — Тукъ ние разбираме тоя терминъ въ неговото спе-

циално значение — онова, като французитѣ изразяватъ съ термина *consommation du délit*.

Както се каза, изпълнението прѣдполага, че дѣецътъ е исчерпилъ всичкитѣ дѣйствия, които се изискватъ, за да стане прѣстѣпното дѣяние. Но станало ли е, наистина, прѣстѣпното дѣяние? Тукъ сж възможни нѣколко хипотези, които, собствено, съставляватъ степени на изпълнението, а именно:

1) Ако прѣстѣпното дѣяние е станало, ако цѣльта на дѣеца е била постигната, тогава то сжществува напълно, т. е. съ всичкото значение, що му дава законътъ.

2) Но и слѣдъ като дѣецътъ е исчерпилъ всичкитѣ дѣйствия, що сж били нуждни, за да стане прѣстѣпното дѣяние, възможно е, да доде една непредвидена причина, която да направи, щото тие дѣйствия да не дадатъ желаемия резултатъ и цѣльта на дѣеца да не се постигне. Въ тоя случай ние имаме *несполучено прѣстѣпно дѣяние*. Примѣръ: дѣецътъ, който иска да убие, замѣрва съ пушката върху жертвата и грѣмва. Всичкитѣ дѣйствия на изпълнението сж исчерпани. Но куршумътъ не ударва жертвата, било че тя се е отиѣстила, било че дѣецътъ не е мѣрилъ добръ, било по каквато и да е друга причина. Тукъ не може вече да се говори, че има опитване, защото дѣецътъ не се намира при *началото* на изпълнението, а при неговия *край*: той е исчерпилъ всичкитѣ дѣйствия, що сж били нуждни, за да се постигне цѣльта.

Несполученото прѣстѣпно дѣяние се наказва отъ нашия Нак. Законъ двояко: а) Като извършено прѣстѣпно дѣяние. Въ известни случаи законътъ не прави разлика между несполученото и извършеното прѣстѣпно дѣяние; достатъчно е, то да е било изпълнено, т. е. да сѣ изчерпани всичкитѣ дѣйствия, които се изискватъ, за да стане дѣянието, макаръ и цѣльта на дѣеца да не е била постигната. Примери: лъжесвидѣтелство, лъжливо заклѣване, подправка на документи и пр. б) Като възпрѣпятствувано опитване. Това е въ случаитѣ, когато законътъ изисква, желаемиятъ резултатъ да е билъ постигнатъ, за да бѣде прѣстѣпното дѣяние изпълнено. Ако резултатъ не е билъ постигнатъ, законътъ приравнява несполученото прѣстѣпно дѣяние съ възпрѣпятствуваното опитване и го наказва като такова. Примери: несполучено убийство, несполучена кражба и пр.

3) Третата степенъ на изпълнението се съставлява отъ онова, което юриститѣ наричатъ *невъзможно прѣстѣпно дѣяние*. При несполученото прѣстѣпно дѣяние ние видѣхме, че дѣецътъ е изчерпилъ всичкитѣ нуждни дѣйствия, за да стане дѣянието, но че една непрѣдвидена причина е възпрѣпятствувала да се получи желаемия резултатъ. Невъзможното прѣстѣпно дѣяние тоже прѣдполага, че дѣецътъ е изчерпилъ всичкитѣ нуждни дѣйствия, за да стане дѣянието, и че една непрѣдвидена причина е възпрѣпятствувала да се получи желаемия резултатъ, но разликата между несполученото и невъзможното

прѣстѣпно дѣяние е тая, че при първото прѣпят-
ствующата причина е *случайна*, когато при второто
тя е *постоянна и неизмѣнна*, т. е. такава, която
прави *невъзможно* постиганиято на резултата при
каквато и да е алтернатива. Впрочемъ, самитѣ тер-
мини достатъчно ясно очертаватъ тая разлика: не-
сполучено прѣстѣпно дѣяние е онова, което *не е*
сполучило, а невъзможно прѣстѣпно дѣяние е онова,
което е *невъзможно* да стане. Примѣръ: дѣецътъ,
съ цѣль да убие, нанася удари върху мъртво тѣло,
или съ цѣль да отрови, дава на обекта захаръ, като
го мисли, че е арсеникъ и пр. Въ двата случаи прѣ-
стѣплението е невъзможно.

При невъзможното прѣстѣпно дѣяние се явя-
ватъ двѣ хипотези:

а) Когато прѣдмѣтътъ на прѣстѣплението не
сѣществува, или, по своето естество, не се поддава
на прѣстѣпното намѣрение на дѣеца. Примѣръ: дѣ-
ецътъ иска да убие единъ човѣкъ, който е умрѣлъ,
или иска да подпали една сграда, която е построена
само отъ камѣкъ или желѣзо. — Също такъвъ е и
случаятъ, когато срѣдството, съ което дѣецътъ мисли
да извърши прѣстѣплението, по своето естество не
може да служи за тая цѣль. Примѣръ: дѣецътъ, съ
цѣль да убие, гърми съ револверъ върху жертвата,
която се намира единъ километръ далѣтъ отъ него;
или, съ цѣль да отрови, дава на обекта неотровно
вѣщество. — Въ всичкитѣ, изброени до тукъ случаи,
прѣстѣплението е невъзможно. Нѣкои автори, за да

характеризиратъ и отдѣлятъ хипотезата, която обгръща тие и аналогичнитѣ тѣмъ случаи, казватъ, че тукъ имаме работа съ *абсолютна невъзможностъ*.

б) Втората хипотеза е оная на *относителната невъзможностъ*. Тя обгръща слѣднитѣ случаи: когато прѣдмѣта на прѣстѣпленieto сѣществува, но не се намира тамъ, гдѣто дѣецътъ го е мислилъ; или пъкъ когато сръдството, съ което дѣецътъ мисли да постигне прѣстѣпното си намѣрение, не е било употребено съ нуждната вѣщина. Примѣри: дѣецътъ разбива единъ ковчегъ, въ който мисли, че има пари, каквито въ сѣщностъ тамъ нѣма; или туря при основитѣ на едно здание бомба, но не умѣе да я направи да избухне.

Какъ трѣбва да бѣдатъ прѣцѣнени тие хипотези отъ гледна точка на наказателнитѣ закони? Нашиятъ Нак. Законъ пази мълчание по невъзможнитѣ прѣстѣпни дѣяния. Сѣщото мълчание се срѣща и въ законитѣ на нѣкои други държави, като напр. Франция. Разрѣшението на въпроса въ тие страни остава да лежи върху науката и сѣдебната практика (юриспруденцията). Едно голѣмо число законодателства, обаче, прѣдпочита да уреди тая материя въ положителнитѣ закони. Така, испанскиятъ Нак. Законъ приравнява невъзможнитѣ прѣстѣпни дѣяния къмъ възпрѣпятствуваното опитване и ги обявява наказуеми като такива, освѣнъ въ случаитѣ, когато обектътъ на прѣстѣпното дѣяние не сѣществува; ако невъзможността излиза отъ нѣкоя друга причина, освѣнъ не-

существованието на обекта, като наприхѣръ: неговото липсувание, непригодността на оръдието и пр. — тя е наказуема. Така приблизително статуира и норвежския законъ. — Въ други държави, обаче, като напр. Австрия, Италия и пр., невъзможността, отъ каквато и причина да излиза, е ненаказуема.

Оние автори, които дѣлятъ невъзможнитѣ прѣстѣпни дѣянія на абсолютно невъзможни и относително невъзможни¹⁾, прѣдлагатъ слѣдната наказателна система: абсолютно невъзможнигѣ прѣстѣпни дѣянія сж ненаказуеми, като юридически несъвпадающии нито съ условията на извършеното дѣяние, нито съ оние на наказуемото опитване; а относително невъзможнитѣ прѣстѣпни дѣянія, понеже се приближаватъ много до несполученитѣ прѣстѣпни дѣянія (*délits manqués*), сж наказуеми като такива. Тая теория, обаче, не намира много подражатели, при всичко че юриспруденцията на нѣкои страни се доближава до нея. Въ сжщностъ, дѣленieto на прѣстѣпнитѣ дѣянія на абсолютно невъзможни и относително невъзможни не се вижда да има нѣкакво теритическо значение за наказуемостъта. Отъ теоричическа гледна точка е важно да се знае: има ли невъзможность, или нѣма? Колкото до това, че невъзможностьта била абсолютна или относителна, това не измѣнява въ нищо условията на прѣстѣпното дѣяние: и въ двата случая то не може да се произведе. Затова, да се обявяватъ абсолютно невъзможнитѣ прѣстѣпни дѣянія за не-

¹⁾ Ortolan, Hauss, Mittermaier и др.

наказуеми, а относително невъзможните — за наказуеми, това правило е повече произволно, отколкото теоритическо.

Повече теоритически и логични се показват слѣднитѣ двѣ разрѣшения на въпроса: а) Ако се поставимъ на чисто *обективна* почва, т. е. ако разгледаме дѣянieto не отъ гледна точка на намѣренieto на дѣеца, а отъ гледна точка на получения резултатъ, безспорно е, че не само невъзможните прѣстѣпни дѣяния, но и опитванията къмъ тѣхъ, не подлежатъ на никакво наказание; б) Но ако се поставимъ на *субективна* почва, т. е. ако разгледаме дѣянieto не като единъ голъ физически актъ, но като изражение на волята на дѣеца, тогава нито дума може да става за невъзможни прѣстѣпни дѣяния. Въ тоя случай не се търси да се наказе извършеното дѣяние, но прѣстѣпността, която то издава у автора си.

Тие двѣ разрѣшения, обаче, сж твърдѣ абсолютни и несотвѣтствующи съ системата на никой наказателенъ законъ. Теорията на наказателното право, а сжщо и законодателствата, не могатъ да разглеждатъ прѣстѣпнитѣ дѣяния нито по изключително обективенъ, нито по изключително субективенъ начинъ. — Ние прѣдлагаме слѣдното разрѣшение на въпроса за наказуемостъта на невъзможнитѣ прѣстѣпни дѣяния:

Понеже наказателнитѣ закони иматъ за цѣль, да осигурятъ реда въ обществото, то тѣ могатъ съ право да наказватъ само оние дѣяния, които нару-

шаватъ, или поне заплашватъ да нарушатъ, тоя редъ. Едно дѣяние, което е невъзможно да се реализира, съ нищо не нарушава реда въ обществото. Всичкиѣ усилия на дѣеца оставатъ безплодни, и къмъ тѣхъ обществото може да остане индиферентно. Отъ тая гледна точка, невъзможнитѣ прѣстѣпни дѣянія сѣ не наказуеми. Примѣри: Жена, която погрѣшно се мисли, че е трудна, употребява сръдства, за да убие плодътъ си, който не съществува. — Дѣецътъ, който иска да убие, замѣрва и тѣгли съ пушка, която е била прѣдварително испразднена, или строшена; или замѣрва и тѣгли въ тъмнината върху единъ прѣдметъ, за който погрѣшно мисли, че това е човѣкътъ, що желае да убие. — Дѣецътъ, който иска да отрови, дава на обекта захаръ, като мисли, че това е отрова. — Въ всичкиѣ тие и аналогичнитѣ тъмъ случаи, прѣстѣпнитѣ дѣянія сѣ невъзможни и се изпълняватъ при такива условия, които нито нарушаватъ, нито застрашаватъ реда въ обществото. Затова, обществото трѣбва да се отнесе къмъ тѣхъ индиферентно и да ги покрие съ ненаказуемостъ

Но едно невъзможно прѣстѣпно дѣяние може да бѣде изпълнено при такива условия, които, наистина, не нарушаватъ непосредствено реда въ обществото, но могатъ да създадатъ сериозенъ страхъ. Страхътъ е едно косвено нарушение на реда, и колкото по-голямъ е той, толкова по-малко може обществото да се отнася индиферентно къмъ него. Въ тие случаи, правото на обществото да наказва е не-

оспоримо. Примери: Дъецътъ, съ цѣль да убие или разруши, поставя една бомба, подпалва фитила и се отгѣгля; обаче бомбата не избухва затова, че фитилътъ не е приготвенъ достатъчно добрѣ, за да може да прѣдаде огъня, или че самата бомба не е добрѣ приготвена. — Дъецътъ, съ цѣль да краде, разбива една каса, която се указва праздна, или бръква въ единъ чуждъ джѣбъ, въ които кесията не се намира. — Въ тие и аналогичнитѣ тѣмъ случаи прѣстѣпното дѣяние е тоже невъзможно, но то се извършва при такива особни условия, които създаватъ сериозенъ и основенъ страхъ. Обществото не може да остане индиферентно къмъ оня, който поставя бомби, разбива каси, бърка въ чужди джѣбове и пр. Макаръ и да не се е постигналъ желаниия резултатъ, то може твърдѣ справедливо да счита себе си заплашено и има право да накаже дѣеца. Съ какво наказание? — Ние мислимъ, че, при мълчанието на закона, къмъ наказуемитѣ невъзможни прѣстѣпни дѣяния логично може да се приспособи сжщата наказателна система, която видѣхме по-горѣ (гл. ал. 2 на настоящия параграфъ) за несполученитѣ прѣстѣпни дѣяния, защото тѣ сж твърдѣ близки къмъ тѣхъ по своето естество. Така: а) въ случаитѣ, когато, за да се счита, че прѣстѣпното дѣяние сжществува напълно, законътъ изисква необходимо, да се е постигналъ желаемиия резултатъ, невъзможнитѣ прѣстѣпни дѣяния (ако сж отъ числото на наказуемитѣ, споредъ горѣизложенния критерий)

ще се наказватъ като извършени прѣстѣпни дѣянія, щомъ дѣецътъ е исчерпилъ всичкитѣ изпълнителни дѣйствія; б) а въ случаитѣ, когато, за да се счита, че прѣстѣпното дѣяние сѣществува напълно, законътъ изисква необходимо, да се е постигналъ желаемииятъ резултатъ, тогава невъзможнитѣ прѣстѣпни дѣянія (ако сѣ отъ числото на наказуемитѣ) ще се наказватъ като възпрѣпятствувани опитвания.

ГЛАВА III.

ЗА СЪУЧАСТИЕТО.

122. До тукъ ние разгледахме случаитѣ, въ които прѣстѣпното дѣяние се извършва само отъ единъ дѣецъ. Обаче, едно прѣстѣпно дѣяние може да бѣде резултатъ отъ сѣвмѣстнитѣ усилия на повече дѣйци. Въ такъвъ случай казва се, че има *сзучастие*¹⁾. Сзучастието, слѣдователно, е взаимно сѣдѣйствие между нѣколко лица, съ цѣль да извършатъ прѣстѣпно дѣяние. — Числото на тие лица е неограничено.

А. Условія на наказуемото сзучастие.

123. Сзучастието, за да бѣде наказуемо, трѣбва прѣди всичко да сѣдържа общитѣ елементи на всѣко прѣстѣпно дѣяние, а именно:

¹⁾ Литература: Bonneville de Marsangy, De l'amélioration de la loi criminelle (1868); Haus, Principes généraux de droit pénal belge; Schütze, Konkurrenz als Frage der Gesetzgebung и пр.

а) Морални елементи. Тѣ сж: разумѣние и свободна воля. Трѣбва съучастникътъ да е разумѣвалъ значението на дѣянieto, къмъ което се е присѣдинилъ, и да е желалъ да го подпомогне; съ други думи, той трѣбва да е дѣйствувалъ съзнателно и доброволно. Онзи, който е далъ съдѣйствието си за извършването на едно прѣстѣпно дѣяние несъзнателно, т. е. безъ да знае, че дѣйствиата му служатъ, за да подпомогнатъ извършването на прѣстѣпното дѣяние, не може, разбира се, да бѣде виновенъ въ съучастие.

Но за да бѣде нѣкой обвиненъ въ съучастие, не е достатъчно, да е далъ своето съдѣйствие съзнателно и доброволно, а се изисква още, да е направилъ това съ *намѣрение* да се извърши даденото прѣстѣпно дѣяние. Прѣстѣпното намѣрение (*dolus*) е, слѣдователно, неизбѣжно условие, което трѣбва да придружава моралнитѣ елементи на съучастieto. Прѣстѣпното намѣрение се изразява въ съглашението, което трѣбва да е станало прѣдварително между съучастникитѣ, да работятъ въ една смисълъ. Безъ това съглашение не може да има взаимно съдѣйствие въ смисълъ на Нак. Законъ, а въ слѣдствие на това не може да има и наказателно (углавно) съучастие. Това не ще рѣче, че нѣколко лица не могатъ да извършатъ едно прѣстѣпно дѣяние безъ прѣдварително съглашение, но че въ такъвъ случай нѣма съучастие: всѣкой отъ дѣйциитѣ, като е дѣйствувалъ самостоятелно, е извършилъ са-

мостоятелно дѣяние, за което ще носи отговорността отдѣлно и независимо отъ другитѣ дѣйци. Като примѣръ на това, могатъ се посочи прѣстѣпнитѣ дѣяния, извършвани отъ тѣли¹⁾.

Извѣстни законодателства изрично прѣдвигдатъ прѣстѣпното намѣрение като условие на наказуемото съучастие, но това не е винаги необходимо нужно, понеже то изхожда твърдѣ логично отъ това обстоятелство, че съучастието прѣдполага сливане на волитѣ къмъ една и съща цѣль. Сѣ таки, при нѣкои отъ видоветѣ на съучастието, това напомняне е умѣстно. Така, въ случаятъ, когато съучастието се състои въ подбуждение или даване съвѣти, да се извърши прѣстѣпното дѣяние, прѣстѣпното намѣрение е толкова явно, щото е излишно да се говори за него. Не свършено тѣй стои, обаче, работата, когато съучастието се състои въ даване срѣдства за извършване на дѣянието: онзи, който дава срѣдствата, прѣди всичко, може да не знае, за какво ще бждатъ тѣ употребени, или, ако даже знае, може да не ги е далъ съ такова именно намѣрение. Въ тоя случай, съществуването на прѣстѣпното намѣрение не испъква отъ фактитѣ, и заради това то трѣбва да бжде отдѣлно доказано. Тая е, вѣроятно, причината, по която нашиятъ Нак. Законъ, като говори за тие случаи (чл. 51. ал. 3), употребява думата: *умишлено*, което значи: съ прѣстѣпно намѣрение. Съществуването на това прѣстѣпно намѣ-

¹⁾ Съ тѣлитѣ, обаче, не трѣбва да се смѣсватъ съзаклятията.

рение трѣбва да се докаже. Нѣкои автори допущатъ, че при тие случаи прѣстѣпното намѣрение може да се презюмира (прѣдполага), съ това, обаче, ограничение, че обвиняемиятъ си запазва свободата да прѣдстави доказателства въ противна смисль; но ние мислимъ, че това е колкото опасно, толкова и противно на общото правило, което вече знаемъ (*supra*, § 107 in fine), че прѣстѣпното намѣрение не се презюмира.

Понеже прѣстѣпното намѣрение е неизбежно условие на съучастието, отъ това слѣдва, че не може да има съучастие по непрѣдпазливостъ (*culpa*).

б) Материални елементи. Подъ това се разбира, че съучастието трѣбва да се изрази въ едно материално дѣйствие. Това, обаче, не значи, че съучастието трѣбва да бѣде материално — то може да бѣде и морално и материално —, но че трѣбва да се прояви, да се манифестира, въ едно материално дѣйствие.

Освѣнъ това, материалното дѣйствие трѣбва да бѣде позитивно, а не негативно, защото, както видѣхме, наказателното съучастие прѣдполага прѣстѣпно намѣрение, а прѣстѣпното намѣрение не може да се прояви въ негативни дѣйствия и, въ слѣдствие на това, наказателното съучастие е невъзможно. Законътъ наказва само позитивното съучастие. Обаче негативното съучастие по нѣкога е отъ таково важно естество, щото е опасно да остане ненаказано. Въ такъвъ случай законътъ прави отъ него особно прѣстѣпно

дѣяние и го наказва като такова. Собствено има два вида негативно съучастие: а) По недоносение: когато лицето знае, че има да се извърши извѣстно прѣстѣпно дѣяние, но не съобщава на властта и по тоя начинъ го оставя да се извърши. Нашиятъ Нак. Законъ не наказва тоя актъ като съучастие; но като особно, *sui generis*, прѣстѣпно дѣяние, той го наказва само въ случая, прѣдвиденъ въ чл. 531. б) По въздържание или бездѣйствиe: когато лицето е могло да възпрѣпятствува извършването на извѣстно прѣстѣпно дѣяние, но се е въздържало или бездѣйствувало, т. е. не направило нищо за възпрѣпятствуванието му. По общо правило, и тоя актъ, като негативенъ, не съставлява съучастие и е ненаказуемъ даже и въ оние морално укорителни случаи, когато той би билъ уговоренъ или платенъ. Обаче, когато това бездѣйствие иде отъ чиновникъ, или отъ лице, което по своето качество или положение е по закона длъжно да дѣйствува, законътъ го наказва като особно, *sui generis*, прѣстѣпно дѣяние (чл. 146, 282, 410, 419, 437 и пр. Н. З.)

124. Слѣдъ това, съучастието трѣбва да съдържа двѣ други условия, които сж нему специални, а именно:

а) Съучастието да се отнася къмъ едно прѣстѣпно дѣяние. Прѣстѣпността на съучастието зависи отъ прѣстѣпността на главното дѣйствие, къмъ което то се отнася. Не може да има прѣстѣпно съучастие, ако актътъ, извършванието на

който е било подпомогнато отъ съучастието, самъ по себе си не е прѣстѣпенъ. Така, онзи, който би подпомогналъ на едно лице, да открадне собствената си вѣщъ, която незаконно се намира въ владѣнието на друго, не е извършилъ прѣстѣпно съучастие, защото самата кражба на собствена вѣщъ при тие условия не е прѣстѣпна.

Сжщо и наказуемостъта на съучастието зависи отъ наказуемостъта на главното дѣйствиe, къмъ което то се отнася. Ако главното дѣйствиe е прѣстѣпно, то и съучастието къмъ него и прѣстѣпно; но ако главното дѣйствиe, макаръ и прѣстѣпно, е станало ненаказуемо, по *амнистия* или по *давностъ*, то eo ipso и съучастието става заедно съ него ненаказуемо, макаръ и да е прѣстѣпно.

Понеже наказуемостъта на съучастието зависи отъ наказуемостъта на главното дѣйствиe, къмъ което се то отнася, то, по теория, съучастието къмъ всѣко наказуемо дѣяние е наказуемо. Обаче, почти всички законодателства не се придържатъ строго въ тая теория и приематъ за правило, да не наказватъ съучастието къмъ нарушенията, освѣнъ по изключение. Сжщото правило е провѣдено и въ нашия Нак. Законъ, макаръ и въ твърдѣ ограниченъ размѣръ. Чл. 51 Н. З., който е началенъ членъ на главата за съучастието, се започва така: „Съучастници на извършено *прѣстѣпление*“ . . . и пр. Ако нашиятъ законодатель би искалъ да обгърне тукъ и съучастието къмъ нарушенията, щѣше да прибави: „или *нару-*

иение“, или пъкъ, виѣсто *прѣстѣпление*, щѣше да каже: *прѣстѣпно дѣяние*. Истина е, че въ чл. 52 е употребенъ терминътъ *прѣстѣпно дѣяние*, но това е недостатъкъ на редакцията, а не съ цѣль да се разшири правилото и върху съучастието къмъ нарушенията. Сжщиятъ недостатъкъ се срѣща и въ много други членове на Нак. Законъ. А че терминътъ *прѣстѣпно дѣяние*, употребенъ въ чл. 52, разбира само прѣстѣпленията, а не и нарушенията, това се вижда отъ съдържанието на чл. 56, за който ей-сега ще говоримъ.

Съучастието къмъ нарушенията, както казахме, е наказуемо отъ законътъ само по исключение. Това е ясно изразено въ чл. 56 Н. З.: „За нарушение, извършено отъ нѣколцина сговорници, прѣслѣдватъ се само непосредственитѣ извършители; останалитѣ се прѣслѣдватъ само въ прѣдвиденитѣ отъ закона случаи.“ — И така, на усвоеното отъ закона правило, да не се наказва съучастието къмъ нарушенията, се правятъ двѣ исключения: а) за непосредственитѣ извършители, които оставатъ наказуеми въ всичкитѣ случаи, и б) за другитѣ съучастници само въ случаитѣ, които законътъ е прѣдвидѣлъ. — Както става явно, чл. 56 подчеркнува правилото на чл. 51 за ненаказуемостта на съучастието къмъ нарушенията. Обаче тоя трудъ е билъ излишенъ, защото съдържащитѣ се въ чл. 56 исключения сж толкова широки, щото оставениятъ за правилото материалъ става едва забѣлѣжимъ. Ние мислимъ, че

щѣше да е по-логично, ако законодателятъ би чисто и просто възпроизвелъ още въ чл. 51 правилото на теорията, че е наказуемо съучастието къмъ всѣко наказуемо дѣяние, безразлично, дали е то прѣстѣпление или нарушение, а като единствено изключение отъ това правило да би упоменалъ въ чл. 56, че при съучастие къмъ нарушения сж ненаказуеми само подбудителитѣ и помагачитѣ, освѣнъ въ изрично прѣдвиденитѣ въ закона случаи. Съ сегашната редакция на чл. 51 и 56 законодателятъ е далъ вѣншонъ изгледъ на едно либерално начало, каквото въ сжщностъ не е напълно провѣдено въ глава V.

Казахме, че съучастието, за да бѣде наказуемо, трѣбва да се отнася къмъ едно прѣстѣпно дѣяние. Но нужно ли е, това дѣяние да е било окончателно *испълнено*, или е достатъчно, да е имало *опитване* къмъ него? По теория, разрѣшението на тие въпроси е много лѣсно. Въ началото на настоящия параграфъ ние видѣхме, че прѣстѣпността и наказуемостта на съучастието зависятъ отъ прѣстѣпността и наказуемостта на главното дѣйствие, къмъ което съучастието се отнася. Слѣдователно, съучастието е прѣстѣпно и наказуемо въ всичкитѣ случаи, въ които главното дѣйствие, къмъ което то се отнася, е обявено отъ закона за прѣстѣпно и наказуемо, безъ да се гледа, дали това главно дѣйствие сѣставлява само по себе си *опитване* или *испълнение* на прѣстѣпното дѣяние. Така, понеже въспрѣпятствуваното опитване е обявено отъ закона за прѣстѣпно и нака-

зуемо (чл. 49 Н. З.), то и съучастието къмъ него трѣбва да бѣде прѣстѣпно и наказуемо; както несполученото прѣстѣпно дѣяние е прѣстѣпно и наказуемо, така и съучастието къмъ несполучено прѣстѣпно дѣяние трѣбва да бѣде таково. И обратно: както отказаното опитване е обявено отъ закона за непрѣстѣпно и ненаказуемо (чл. 49, ал. 1. Н. З.), така и съучастието къмъ отказано опитване трѣбва да бѣде непрѣстѣпно и ненаказуемо. — Нашиятъ Нак. Законъ, обаче, не е ясенъ по тоя въпросъ и оставя мѣсто на съмнѣние и тълкувание. Чл. 51 говори: „Съучастници на *извършено прѣстѣпление*“ и пр. Какво трѣбва да се разбира подъ *извършено прѣстѣпление*? За да се отговори на тоя въпросъ, опасно е да се ограничимъ само съ тълкуванието на употребения въ чл. 51 терминъ, защото въобще терминологията на закона е много распусната и неопредѣлена. Нак. Законъ съдържа редъ членове, отъ текста на които може ясно да се види, че, за да има наказуемо съучастие, не е необходимо нужно, прѣстѣпното дѣяние, къмъ което съучастието се отнася, да е било извършено, а е достатъчно да е имало наказуемо опитване, или даже само наказуемо приготовление. Така, чл. 142 *in fine* говори, че подбудителитѣ къмъ мятежъ се наказватъ и тогава, когато, слѣдъ като сж били поканени отъ гражданска или военна власть, прѣкъснатъ съучастието си къмъ мятежа. А чл. 185 подвърга на наказание съучаствитѣ въ подправка или распространение

на подправени парични знаци, „ако е извършено какво-годѣ приготвително дѣйствие“. Подобни примѣри има достатъчно въ закона. Отъ тѣхъ става очевидно, че текстътъ на чл. 51 не трѣбва да се взема въ ограничителна смисълъ и че въпроса за наказуемостъ съучастие законодателятъ е разрѣшилъ съ горѣизложеното правило на теорията, т. е. че съучастието е прѣстѣпно и наказуемо въ всичкитѣ случаи, въ които главното дѣйствие, къмъ което то се отнася, е прѣстѣпно и ненаказуемо, безъ да се гледа, дали това главно дѣйствие съставлява само по себе си изпълнение, опитване или даже приготвление.

Въ свръзка съ горното се появява още слѣдниятъ въпросъ. Ние видѣхме (*suprà*, § 119, 1), че е ненаказуемъ онзи дѣецъ, който по собствено побуждение се е отказалъ да довърши намисленото прѣстѣпно дѣяние (т. е. въ случая, който ние разбираме подъ отказано опитване). Пита се: ползува ли се съ сжщата ненаказуемостъ и онзи съучастникъ, който, прѣди прѣстѣпното дѣяние да е било извършено, се е отказалъ отъ съучастието? Съ други думи, както има ненаказуемо отказано опитване, може ли да има и ненаказуемо отказано съучастие? По отношение на ненаказуемостта, отказаното съучастие не може да бѣде приравнено къмъ отказаното опитване по тая проста причина, че тѣхнитѣ послѣдствия могатъ да бѣдатъ различни. Ако законътъ покрива съ ненаказуемостъ отказаното опитване, то е, както видѣхме, защото никакво зло не е било нанесено; съ

отказванието на дѣца да продължи дѣйствиата си, послѣдствията на прѣстѣпното намѣрение не сѣ могли да се пронавърдатъ. Не тъй стои, обаче, работата при отказаното съучастие. Злото, що се е гонило съ намисленото прѣстѣпно дѣяние, може да се нанесе и слѣдъ като съучастникътъ е прѣкъсналъ своитѣ съучастнически дѣйствиа. За това, едно голо раскаяние на съучастника е недостатъчно, за да му извоюва амнистията на закона. Но ако съучастникътъ, слѣдъ като се е раскаялъ и отказалъ отъ съучастието си, употребѣи всичкитѣ си усилия, за да възпрѣпятствува извършванието на прѣстѣпното дѣяние, тогава за неговата ненаказуемостъ съществуватъ сѣшитѣ мотиви, които видѣхме и за ненаказуемостта на отказаното опитване (*suprà*, § 119, 1). Това правило е ясно изразено въ чл. 53 Н. З.: „Освобождава се отъ наказание онзи съучастникъ, който, прѣди да е прѣстѣплението довършено, се отрѣче отъ своето понататъшно съучастие и стори своевременно всичко възможно отъ негова страна, за да бѣде прѣстѣплението (прѣстѣпното дѣяние? Б. А.) прѣдварено“.

б) Съучастието да е станало по единъ отъ начинитѣ, изброени въ закона. По това второ условие на съучастието съществуватъ двѣ системи: една, която не изисква неизбѣжно законътъ да изброява всичкитѣ начини, по които трѣбва да се е произвѣло съучастието, за да е наказуемо, а прѣдоставя пълна свобода на съда да прѣцѣни, дали даденото дѣйствиє съставлява съучастие, или

не; и друга, която, напротивъ, изисква, всичкитѣ начини на съучастие и въобще всичкитѣ дѣйствия, които могатъ да съставляватъ съучастие, да бъдатъ изрично специфицирани въ текста на закона. Нашиятъ законъ, на гледъ, държи втората система, и въ чл. 51 изброява два реда дѣйствия на съучастие; обаче, покрай това законодателятъ е прибавилъ, както въ втората, така и въ третата алинеи на тоя членъ думитѣ „или по другъ нѣкой начинъ“, съ което прѣдоставя на съда правото, да приема за съучастнически и такива дѣйствия, които не сж изрично изброени въ закона. Така че, чл. 51 прѣдставлява едно смѣшение на двѣтъ системи. При всѣ това, ние мислимъ, че както общиятъ духъ на закона, така и справедливостта, налагатъ на съда най-ограничително тълкувание на думитѣ „или по другъ нѣкой начинъ“. Така напр., въ тѣхъ никога не може да се включи негативното съучастие.

Б. Видове на наказуемото съучастие.

125. Когато прѣстѣпното дѣяние е резултатъ отъ съвмѣстнитѣ усилия на повече дѣйци, съучастieto на тие послѣднитѣ може да се различава тройко: по степенъ, по сжщество и по време.

1) По степенъ. Съучастieto, по степенъ, се дѣли на: главно и допълнително.

а) Съучастieto е главно, когато дѣйцитѣ взематъ непосредствено и еднакво участие въ извършването на дѣянието и то по такъвъ начинъ, щото безъ тѣхното съдѣйствие прѣстѣпното дѣяние не би

могло да се извърши така, както е било извършено. Виновнитѣ въ главно съучастие се наричатъ *автори* на прѣстѣпното дѣяние.

б) Съучастието е допълнително, когато дѣйцитѣ взематъ косвено и отъ второстепенна важность участие. Допълнителното съучастие е полезно на извършването на прѣстѣпното дѣяние, но не и необходимо.

2) *По сѣщество*. Както главното съучастие, така и допълнителното, могатъ да се отнасятъ било къмъ моралната, било къмъ материалната частъ на прѣстѣпното дѣяние. Отъ това произлиза едно второ дѣленіе на съучастието на: морално и материално.

а) Съучастието е морално, когато то е резултатъ на чисто психологически дѣйствия, които сѣ направили, да се вземе прѣстѣпното рѣшение.

б) Съучастието е материално, когато то се състои отъ физически дѣйствия, които сѣ отъ естество да улѣснятъ и благоприятствуватъ прѣстѣпното дѣяние.

3) *По време*. Дѣйствията на съучастието не всѣкога се произвеждатъ въ едно и сѣщо време. Споредъ това съучастието подлежи на още едно, трето, дѣленіе на: прѣдходно и едноврѣменно.¹⁾

а) Съучастието е прѣдходно, когато дѣйствията, които го съставляватъ, сѣ били извършени прѣди извършването на самото прѣстѣпно дѣяние.

б) Съучастието е едноврѣменно, когато то се произвежда въ едно и сѣщо време съ извършването на прѣстѣпното дѣяние, къмъ което се то отнася.

¹⁾ Гледай, обаче, *infra*, § 127.

126. Наказателният законъ дѣли на три категории виновнитѣ въ всичкитѣ видове съучастие: 1) *непосрѣдствени извършители*, 2) *подбудители* и 3) *помагачи*.

I. Непосрѣдствени извършители. Законътъ не дава едно опрѣдѣление на тая първа и най-главна категория съучастници, обаче то лѣсно може да се намѣри въъ основа на опрѣдѣленията, дадени отъ закона за другитѣ категории съучастници. Собствено, непосредственитѣ извършители носятъ повече характеръ на дѣйци, отъ колкото на съучастници, и затова обикновено тѣхъ наричатъ *автори* или *сѣватори* въ различие отъ другитѣ категории причастни къмъ прѣстѣпното дѣяние лица, на които даватъ общото име *съучастници*. Тая идея е косвено провъдена и въ нашия Нак. Законъ, чл. 53, гдѣто се казва: „извършителитѣ или съучастницитѣ“, което значи, че тоя членъ дава на думата *съучастници* онова специално значение, което изключва отъ нея *извършителитѣ*, т. е. авторитѣ или сѣваторитѣ. Това, обаче, не значи, че непосредственитѣ извършители не сѣ съучастници, а само показва, колко тая категория съучастници стои близо и се почти слива съ дѣеца на прѣстѣпното дѣяние. Собствено, всѣкой единъ отъ непосредственитѣ извършители не е, освѣнъ *дѣецъ* или *авторъ* въ онова значение на тие думи, което видѣхме по-горѣ въ §§ 80 и 81, и ако ному се дава името *съучастникъ*, то не е въ слѣдствие на нѣкакво измѣнение въ характера на него-

витѣ прѣстѣпни дѣйствия, а — само защото той не е единственъ дѣецъ или автаръ на прѣстѣпното дѣяние. Въ слѣдствие на това и съобразно съ даденитѣ отъ закона опредѣления на другитѣ категории съучастници, става явно, че подъ непосредствени извършители законътъ разбира: 1) оние, които физически сж извършили дѣйствието, което съставлява прѣстѣпното дѣяние, и 2) оние, които присѣктствено и непосредствено сж помагали на извършването му. Така, ако е било извършено, напримѣръ, убийство при участието на нѣколко лица, то за непосредствени извършители ще се считатъ не само оня или оние, които сж нанесли смъртнитѣ удари, но сжщо и оня или оние, които, напримѣръ, сж държали жертвата, да не може да се защищава, или сж ѝ затикнали устата, да не може да вика на помощъ и пр. Сжщо при кражба, извършена отъ нѣколцина, непосредствени извършители сж не само оние, които сж взели вѣщата, която е прѣдмѣтъ на кражбата, но още и оние, които, напримѣръ, сж строшили вратата, или сж подложили гърба си, за да стѣпи върху него крадецътъ и се прѣхвърли въ оградата и пр. Съ една дума, непосредствени извършители сж всички оние, които *присѣктствено* сж дали такова съдѣйствие, което е било *необходимо* и безъ което прѣстѣпното дѣяние не би могло да се извърши така, както е било извършено.

Нѣкои законодателства приематъ една друга система, която къмъ числото на непосредственитѣ из-

вършители (съавтори) включва, освѣнъ горнитѣ двѣ категории лица, още и една трета — оние, които по какъвто и да е начинъ сж подбудили дѣеца, да извърши прѣстѣпното дѣяние, т. е. така нарѣченитѣ *интелектуални автори*. Това, обаче, не е правилно, защото ролята на непосредственитѣ извършители, които сж *материалнитѣ автори* на прѣстѣпното дѣяние, е съвършено различна отъ оная на интелектуалнитѣ автори: тие послѣднитѣ сж *подбудители* (*motores criminis*), а не дѣйци или автори (*correi*) и очевидно е, че не могатъ да бѣдатъ съ тѣхъ смѣсвани.

А други нѣкои законодателства приематъ една трета система, която, напротивъ, ограничава до минимумъ кръга на непосредственитѣ извършители и счита за такива само оние, „които съзнателно и доброволно сж извършили дѣйствието, което съставлява опитване или изпълнение на прѣстѣпното дѣяние“, а всички други не сж, освѣнъ съучастници. Тая система не е лишена отъ теоритическа основа, но практически тя създава извѣстни мъкотии въ тая смисълъ, че е трудно да се раздѣли виновността, напримѣръ, при едно убийство, между онзи, който е нанесълъ смъртния ударъ, и онзи, който е прѣпътствувалъ на жертвата да избѣга.

II. Подбудители. Подбудителъ или интелектуаленъ авторъ на прѣстѣпното дѣяние се нарича онзи, който е придумалъ другиго, по единъ отъ изброенитѣ отъ закона начини, да го извърши.

Отъ това опредѣление се вижда, че подбуждението трѣбва да отговаря на слѣднитѣ три условия:

1) *Да е станало чрѣзъ придумване.* Това значи, че подбуждение чрѣзъ негативни дѣйствия не може да съществува. Придумването отъ своя страна трѣбва да отговаря на двѣ условия, а именно да е:

а) Непосрѣдствено. Белгийскитѣ Нак. Законъ изрично упоменава това условие (чл. 66), а нашиятъ законъ го подразбира. Нуждата, да се привлѣче внимание върху него, изхожда отъ това, че при нѣкои отъ видоветѣ на подбуждението то не се вижда ясно и въ слѣдствие на това съдѣтъ може да се увлѣче въ грѣшка. Така, когато подбуждението става, напр., чрѣзъ заплашване, непосредствеността на подбуждението е очевидна и не подлежи на съмнѣние; но когато подбуждението става, чрѣзъ прикрити и двумислени срѣдства, тогава може да се появи съмнѣние, че подбудителтъ не е ималъ за цѣль, да насочи волята на дѣеца именно къмъ даденото прѣстѣпно дѣяние. За да може въ тоя случай подбудителтъ да бѣде признатъ за виновенъ въ съучастие, нужно е, да се докаже, че неговото подбудително дѣйствие се е отнасяло *непосрѣдствено* къмъ онова прѣстѣпно дѣяние, което е било извършено.

б) *Индивидуално (лично).* Отъ това се иска да се каже, че подбуждението трѣбва да се отнася къмъ едно опредѣлено лице. Това, обаче, не значи, че не може да има подбуждение къмъ повече

лица, но че въ тоя случай то съдържа особни условия (чл. чл. 105, 109, 167, 172, 173 и пр.). Когато подбуждението се отнася не къмъ едно, а къмъ повече лица, то се нарича *публично подбуждение* и неговитѣ условия сж: а) да е станало по единъ отъ начинитѣ, изброени въ чл. 172 Н. З., а именно: чрѣзъ явна проповѣдь прѣдъ събрание, чрѣзъ распространяване и явно излагане ликове или печатни произведения, и б) да е имало за непосредственъ прѣдмѣтъ онова прѣстъпно дѣяние, което е било извършено или за извършването на което е имало наказуемо опитване или приготвление.

Публичното подбуждение, когато отговаря на тие условия, се наказва като подбуждение, т. е. като актъ на съучастие. Обаче публичното подбуждение не всѣкога съдържа условията, изброени подъ буква б, т. е. не всѣкога то има за прѣдмѣтъ едно опрѣдѣлено прѣстъпно дѣяние. Такъвъ е, напримѣръ, случаятъ, когато чрѣзъ явна проповѣдь или чрѣзъ печата се подбужда къмъ общо неповиновение на извѣстенъ законъ. Въ тоя и аналогичнитѣ нему случаи, безразлично, дали е дало, или не, прѣстъпни и наказуеми послѣдствия, подбуждението се наказва отъ затова вече кона като подбуждение, т. е. като актъ на съучастие, а като особно, *sui generis*, прѣстъпно дѣяние.

Тие сж условията на публичното подбуждение. Законътъ гледа на него по-строга, отъ колкото на индивидуалното, което е прѣдмѣтъ на разглеждане тукъ, защото то се отнася къмъ повече лица и въ

слѣдствие на това то има повече шанси, да даде прѣстѣпни послѣдствия, толкова повече като се знае, че тѣлпата по-лѣсно се увлича и распалва, отъ колкото отдѣлнитѣ лица. Затова именно законътъ, когато не може да го накаже като подбуждение, т. е. като актъ на съучастие, прави отъ него особно прѣстѣпно дѣяние. Тие случаи сѣ прѣдмѣтъ на подробно разглеждане въ специалната часть на наказателното право.

2) *Да е станало по единъ отъ изброенитѣ отъ закона начини.* Не всичкитѣ дѣйствия, съ които подбудителтъ се стрѣми да придума нѣкого, да извърши прѣстѣпно дѣяние, могатъ да съставляватъ наказуемо подбуждение. Така, даването на идеята, съставляването на единъ планъ, помолването, или даже опълномошаването нѣкого, да извърши прѣстѣпно дѣяние, не съставлява наказуемо подбуждение, защото това не влияе рѣшително върху волята му: той остава напълно свободенъ, да извърши или не дѣянието. Но ако подбуждението става чрезъ дарове, заплашвания и пр., тогава волята на подбуждаемия може да бѣде сериозно расколебана и подбуждението може да стане, ако не единствена, то поне една отъ причинитѣ на неговото прѣстѣпно рѣшение, и затова то става наказуемо. Съ една дума, подбуждението е наказуемо само тогава, когато е станало по единъ такъвъ начинъ, който е билъ въ състояние да въздѣйствува рѣшително върху волята на дѣеца въ смисълъ на извършване на даденото прѣстѣпно дѣяние. Колко и кои сѣ тие начини? — Законътъ ги

изброява въ ал. 2 на чл. 51: дарове, обѣщания, заплашвания, злоупотребуване на авторитетъ или властъ, или по другъ нѣкой начинъ.

а) Дарове и обѣщания. Както видѣхме, подбуждението е наказуемо, само ако е могло да въздѣйствиува рѣшително върху прѣстѣпната воля на дѣеца. Затова, онзи, който е далъ другиму дарове или обѣщания, за да го придума да извърши прѣстѣпно дѣяние, е виновенъ въ подбуждение, само ако дароветъ или обѣщанията сж били дадени *прѣди* извършването на дѣянieto, защото само въ такъвъ случай тѣ сж могли да иматъ влияние върху волята му. Дарове или обѣщания, които сж били дадени за едно прѣстѣпно дѣяние, *слѣдъ* като е било то окончателно извършено, могатъ по нѣкога да съставляватъ особено, *sui generis*, прѣстѣпно дѣяние, но не и актъ на съучастие.

б) Заплашвания. Подбуждението, когато става чрѣзъ заплашване, е тоже наказуемо. Законътъ не опрѣдѣля, въ какво трѣбва да се състои заплашването, но и не е нужно това, защото ние имаме вече критерия, по който се опрѣдѣля наказуемото подбуждение: да се е въздѣйствиувало рѣшително върху прѣстѣпната воля на дѣеца. Слѣдователно, свършено безразлично е, какво е било дѣйствието, което съставлява заплашването, а е важно само да се знае: дали страхътъ отъ злото, което се изразява чрѣзъ заплашването, е билъ една отъ причи-

нитѣ, които сж прѣдизвикали прѣстѣпното рѣшение на дѣла:

в) Злоупотрѣбления на авторитетъ или властъ. Подбуждението чрѣзъ злоупотрепление на авторитетъ или властъ се приближава много до онова чрѣзъ даване съвѣтъ или пълномощие, но се различава отъ него и е наказуемо по това, че то се упражнява върху лица, които се намиратъ въ повиновение къмъ подбудителя по силата на неговия авторитетъ или на неговата властъ. Подъ думата *авторитетъ* законътъ разбира властѣта, която, било по право, било фактически, има извѣстно лице надъ друго, както напримѣръ, бащата надъ дѣтето, господарѣтъ надъ слугата, хипотизаторѣтъ надъ хипотизирания и пр. А подъ думата *властъ* законътъ разбира мощѣта, що иматъ гражданскитѣ, военитѣ и духовнитѣ чинове надъ тѣхнитѣ подчинени.

г) Или по другъ нѣкоѣ начинъ. Тоя терминъ на закона е твърдѣ широкъ и подлежащъ на тълкувание. Както видѣхме (*suprá*, § 124, б), прѣдпочтително е, законътъ да изброява точно всичкитѣ дѣйствиа, които могатъ да съставляватъ наказуемо съучастие, и да не прѣдоставя това на тълкуванието на съда. Въ всѣки случай, това тълкувание не може да бѣде въ разширителна смисълъ. Въ случая, който тукъ ни занимава, това се налага императивно отъ условието, което видѣхме, че трѣбва неизбѣжно да придружава акта на подбуждението, за да стане това послѣдното наказуемо, а именно: подбуждението да е

било извършено по единъ отъ начинитѣ, които сѣ въ състояние да въздѣйствуватъ върху прѣстѣпната воля на дѣца. Това условие служи за авторитетенъ критерий, по който се опрѣдѣля наказуемостта, както на изброенитѣ по-горѣ видове на подбуждение, така и на всички оние, които законодателятъ подразбира подъ думитѣ „или по другъ нѣкой начинъ“. Като примѣръ на подбуждение отъ тая четвърта категория може да се посочи на онова подбуждение, което става чрѣвъ такава измама, лувкаство или хитрина, която е имала за цѣль и резултатъ да заблуди дѣца и по тоя начинъ да стане една отъ причинитѣ на прѣстѣпното му рѣшение.

3) *Да е дало наказуеми послѣдствия.* Това трето условие на наказуемото подбуждение се разбира само по себе си слѣдъ онова, което казахме въ § 124 а, и неговото повторение тукъ въ сѣщностъ е излишно. Но ако при всѣ това ние го повтаряме, то е, за да истъкнемъ по-нагледно разликата, що трѣбва да се прави между подбуждението като актъ на съучастие и онова подбуждение, отъ което законътъ прави особно прѣстѣпно дѣяние. По начало, всѣко подбуждение, отъ каквото и дѣйствиe да се съставлява, е ненаказуемо, ако не е дало наказуеми послѣдствия, т. е. ако не е прѣдизвикало такива дѣйствия, които законътъ наказва, било като извършено прѣстѣпно дѣяние, било като опитване, било даже като просто приготвление. Отъ това общо правило, обаче, почти всичкитѣ законодателства правятъ

исклучение въ случаитѣ, когато подбуждението, макаръ и да не е дало наказуеми послѣдствия, само по себе си създава извѣстенъ страхъ за общественния редъ. Въ тие случаи законътъ обявява подбуждението за наказуемо, но не вече като актъ на съучастие, а — като особно, *sui generis*, прѣстѣпно дѣяние. Така, чл. 105 Н. З. наказва съ тъмниченъ затворъ подбуждението къмъ намѣна, ако това подбуждение не е подѣйствувало. Аналогични на това сж и случаитѣ, прѣдвидени въ чл. 109, 172, ал. 2 и пр.

Понеже наказуемостта на подбуждението, по общо правило, зависи отъ наказуемостта на неговитѣ послѣдствия, то логично испъкватъ слѣднитѣ въпроси :

а) Quid, ако послѣдствията на подбуждението сж били по-малки, отъ колкото ги е желалъ подбудителятъ? Бесспорно е, че подбуждението въ тоя случай е наказуемо по тая проста причина, че онзи, който желае цѣлото, желае ео *ipso* и частитѣ му; или, съ други думи, щомъ прѣстѣпната воля на подбудителя се е простирала върху дадено прѣстѣпно дѣяние, то ео *ipso* тя обгръща и всичкитѣ оние дѣйствия, които влизатъ въ състава на дѣянието и е, слѣдователно, отговорна за тѣхъ.

б) Quid, ако послѣдствията на подбуждението сж били по-големъ, отъ колкото ги е желалъ подбудителятъ? Въ тоя случай, по силата на сѣщия аргументъ, що изложихме въ точка а, отговорността на подбудителя се простира до тамъ, до гдѣто се е

простираше и неговата прѣстѣпна воля. Това правило е ясно изразено въ чл. 54 Н. З. въ слѣднитѣ думи: „Ако дѣецътъ е извършилъ дѣяние, което влѣче подирѣ си по-тѣжко наказание, отъ колкото онова, къмъ което го е придумалъ подбудителътъ, та това дѣяние, което по-тѣжко се наказва, не трѣбва да се вмѣнява въ вина на подбудителя“.

III. Помагачи. Помагачъ се нарича онзи, който умишлено е помогналъ, по единъ отъ изброенитѣ отъ закона начини, да бѣде прѣстѣпното дѣяние извършено.

Отъ това опредѣление се вижда, че помагането трѣбва да отговаря на слѣднитѣ три условия:

1) *Да е умишлено.* Тукъ се разбиратъ моралнитѣ елементи на съучастието, които трѣбва да се изразяватъ въ добръ опредѣлено прѣстѣпно намѣрение, безъ което, както видѣхме, не може да има никакво съучастие (*supra*, § 123. a). Това условие е общо за всичкитѣ видове съучастие, но ако тукъ се повтаря изрично, то е, за да се отбѣгне всѣко погрѣшно тълкувание, тъй като дѣйствиата, които съставляватъ помагането, не всѣкога даватъ да се вижда прѣстѣпното намѣрение така ясно, както оние, които съставляватъ извършването на прѣстѣпното дѣяние или подбуждението къмъ него. Тая практика е усвоена почти отъ всичкитѣ законодателства, въ това число и нашиятъ Нак. Законъ, който въ чл. 51, ал. 3, казва изрично, че помагането трѣбва да е умишлено.

2) *Да е полезно на извършването на прѣстѣпното дѣяние.* Това второ условие служи, за да се различаватъ помагачитѣ отъ непосредственитѣ извършители. Ние видѣхме, че непосредствени извършители сж не само оние, които физически сж извършили дѣйствието, което съставлява прѣстѣпното дѣяние, но сжщо и оние, които присѣствено и непосредствено сж *помагали* на извършването му. Обаче разликата между тие послѣднитѣ и помагачитѣ се състои въ това, че тѣхното съдѣйствие се съставлява отъ такива дѣйствия, които сж били *необходими* за извършването на прѣстѣпното дѣяние и безъ които то не би могло да се извърши така, както е било извършено; когато съдѣйствието на помагачитѣ се съставлява отъ такива дѣйствия, които не сж необходими, а сж само *полезни* на извършването на прѣстѣпното дѣяние. Съ други думи, съучастието на непосредственитѣ извършители е *главно* (suprá, § 125, 1, а), а онова на помагачитѣ е *допълнително* (suprá, § 125, 1, б).

3) *Да е станало по единъ отъ изброенитѣ отъ закона начини.* Законътъ ги изброява въ чл. 53, ал. 3: съвѣти и разяснения, набавяне срѣдства или отстраняване спѣнки, или по другъ начинъ.

а) *Съвѣти и разяснения.* Даването съвѣти и разяснения на дѣца на едно прѣстѣпно дѣяние съставлява помагане само при слѣднитѣ двѣ условия: а) съвѣтитѣ и разясненията да не сж придружени съ дарове, обѣщания, заплашвания, злоу-

потрѣбление на авторитетъ или властъ, нито даже съ измама, лукавство или хитрина, защото всичкитѣ тие случаи съставляватъ подбуждение, и β) съвѣтитѣ и разясненията да сѣ били дадени съ намѣрение да улѣснатъ извършването на даденото прѣстѣпно дѣяние. Даването съвѣти и разяснения безъ такова намѣрение не може да съставлява наказуемо съучастие даже и тогава, когато тѣ би направили голѣма услуга на дѣеца, защото, както знаемъ вече, прѣстѣпното намѣрение е сѣществуено условие на всѣко съучастие. Така, ако единъ слуга би посочилъ мѣстото, гдѣто господарьтъ му крие паритѣ си, и би разказалъ най-удобния способъ, по който би могло да се отиде до тамъ, и ако слушательтъ му би се възползувалъ отъ тие разяснения и би извършилъ кражбата, казаниятъ слуга може да бѣде обвиненъ въ съучастие, само ако се докаже, че е далъ тие разяснения съ намѣрение да улѣсни кражбата.

б) Набавяне сръдства или отстраняване спѣлки. Законътъ не изброява оние сръдства, набавянето на които съставлява помагане, защото тѣхното число е безбройно. Тукъ влиза даването оръжия, оръдия и всичко друго, което може да улѣсни извършването на прѣстѣплението. Единственото условие, що се изисква, е — набавянето или даването на тие сръдства да е станало съ намѣрение да се улѣсни даденото прѣстѣпно дѣяние. — Законътъ по сѣщитѣ причини не изброява и оние спѣлки, отстранението на които съ-

ставява помагане, но тѣ лѣсно могатъ да се разпознаятъ въъ основа на общитѣ условия, на които, както видѣхме, трѣбва да отговаря всѣко помагане, а именно: всѣка спѣшка, въ каквото и да се състои тя, отстранението на която е *полезно* на извършването на прѣстѣпното дѣяние и е станало съ намѣрение да се улѣсни то. Като примѣръ на това може да се посочи случая, когато, напримѣръ, единъ слуга би оставилъ отворена пѣтната врата съ намѣрение да улѣсни влизанието на крадеца.

в) Или по другъ начинъ. Тукъ се подразбиратъ всички други начини, които не попадатъ подъ горнитѣ двѣ категории, но които могатъ да съставляватъ наказуемо помагане, ако сж отъ естество да улѣснятъ въ що-годѣ извършването на прѣстѣпното дѣяние и ако съ такова намѣрение сж били употребени. Като примѣръ на тая трета категория помагане може да се посочи случая, когато, напримѣръ, помагачътъ играе съ силно звѣнтящъ музикаленъ инструментъ, съ цѣль да отвлича вниманието отъ извършващото се прѣстѣпно дѣяние, или да заглушава шума му и пр.

127. Накъ Законъ не знае никой другъ видъ съучастие освѣнъ оние, които изброихме и разгледахме въ прѣдидущия параграфъ. Както е лѣсно да се види, всичкитѣ тие видове съучастие се състоятъ отъ дѣйствия или прѣдшествующи, или едноврѣмenni на извършването на прѣстѣпното дѣяние. Значи ли това, че съучастнето не може да се състои и отъ

такива дѣйствия, които сж били извършени *слѣдъ* прѣстѣпното дѣяние, но които се намиратъ въ причинна връзка съ него? Така напримѣръ, не е ли съучастникъ онзи, който, слѣдъ като извѣстно прѣстѣпно дѣяние е било извършено, улѣснява избѣгването на извършителя, или укрива вѣщитѣ, които сж били прѣдмѣтъ на прѣстѣпното дѣяние, или онѣ, които жожава слѣдитѣ на дѣяннето, съ цѣль да осуети откриването му, и пр.?

Френскиятъ *Code pénal* счита и тие дѣйствия за съучастнически и ги наказва като такива. Съ други думи, освѣнъ *прѣдходното* и *едноврѣменното* съучастие, френскиятъ Нак. Законъ признава и едно трето подраздѣление на съучастие по врѣме: *послѣдующе* съучастие (*participation subséquente*) и включва въ него всички оние, „които, съ послѣдующи дѣйствия, съзнателно и доброволно улѣсняватъ авторитѣ или съучастникитѣ на прѣстѣпното дѣяние“, т. е. оние, които доктрината нарича съ общото име *fauteurs*. За да приеме това правило, френскиятъ законодатель стои върху слѣдната основа: когато дѣяцѣтъ знае, че слѣдъ извършването на прѣстѣпното дѣяние ще може да расчита на помощта на други лица, за да остане ненаказанъ, или да укрива било дѣяннето си, било себе си, то това обстоятелство може да въздѣйствува рѣшително върху неговата воля въ смисълъ на извършване на прѣстѣпното дѣяние, и затова оние, които по тоя начинъ му даватъ съдѣйствие, ставатъ виновни въ съучастие.

Обаче, тая теория е отхвърлена отъ повечето европейски законодателства като несъотвѣтствующа нито на моралнитѣ, нито на материалнитѣ условия на съучастието. Отъ гледна точка на моралнитѣ условия ние видѣхме (*suprà*, § 123, *a*), че прѣстѣпното намѣрение, което е сжщественъ елементъ на всѣко съучастие, се изразява въ съглашението, което трѣбва да е станало *прѣдварително* между съучастниците да работятъ за извършването на прѣстѣпното дѣяние. Такова съглашение е невъзможно, слѣдъ като дѣянieto е било вече извършено. Сжщо и отъ гледна точка на материалнитѣ условия на съучастието нужно е, щото дѣйствиата на съучастника да носятъ характеръ на съдѣйствие или помощъ въ извършването на онзи актъ, които съставлява прѣстѣпното дѣяние, но не и на оние актове, които може да послѣдватъ, слѣдъ като прѣстѣпното дѣяние е било вече извършено. Ето защо, теоритически не може да се допусне сжществуването на послѣдующе съучастие (*participation subséquente*). Това, обаче, не значи, че, слѣдъ като извѣстно прѣстѣпно дѣяние е било извършено, трети лица не могатъ да извършатъ такива наказуеми дѣйствия, които се намиратъ въ причинна връзка съ него. Такива дѣйствия сж винаги възможни, но тѣ нито могатъ да иматъ за цѣль извършването на прѣстѣпното дѣяние, нито могатъ да му бѣдатъ причина, понеже и безъ тѣхъ то е било вече извършено, и затова тие послѣдующи дѣйствия, аке носятъ наказуемъ характеръ, трѣбва

да бъдат наказуеми не като съучастие, а като особни прѣстѣпни дѣяния.

Тая е теорията, върху която се основаватъ повечето западни законодателства, въ това число и нашето¹⁾, за да отхвърлятъ послѣдующето съучастие. Всички дѣйствия, които сж били извършени слѣдъ извършването на прѣстѣпното дѣяние и които намиратъ причината си въ него, сж или съвършено не-наказуеми (примѣръ: даване даръ на извършителя, когато тоя даръ не е билъ обѣщанъ прѣди извършването на прѣстѣпното дѣяние; даване храна на прѣстѣпника; одобрение непублично на извършеното прѣстѣпно дѣяние и пр.), или наказуеми като особни прѣстѣпни дѣяния. Въ тая втора категория влизатъ: а) хваленето и оправданieto на прѣстѣпленieto или на оногoва, който и за гдѣто го е извършилъ (чл 147, Н. З.); б) самоволното освобождаване затворникъ изъ мѣсто, гдѣто е затворенъ по распореджанието на властѣта, или изъ подъ надзоръ или стража, или спомагане на такъвъ да избѣга (чл. 152, Н. З.); в) свидѣтелствуването лъжливо въ полза на виновния (чл. 193, Н. З.) и г) разнитѣ видове укриване (глава XXVII, дѣлъ I, Н. З.).

В. Наказание на съучастieto.

128. Всичкитѣ видове съучастие не играятъ еднакво важна роль въ извършването на даденото

¹⁾ Обаче законътъ за истрѣбление разбойничеството, утвърденъ съ указъ № 431 отъ 14 декември 1897 г., остава още при принципа на френския Code pénal, който е взетъ и въ Оттом. Нак. Законъ.

прѣстѣпно дѣяние. Отъ това естествено слѣдва въпросътъ: на какво наказание подлежи всѣкой отъ тѣхъ? — Общото начало въ распрѣдѣлението на наказанието е, че наказанието трѣбва да бѣде *сѣразмѣрно* съ прѣстѣпното дѣяние, т. е., колкото по-голѣмо е причиненото съ дѣянието зло, толкова по-голѣмо трѣбва да е и наказанието, и обратно. Слѣдователно, разнитѣ видове съучастие подлежатъ на равно наказание, съобразно съ важността си.

Наказателниятъ Законъ урежда тая материя въ своитѣ членове 52 и 53. Чл. 52 гласи: „Непосрѣдственитѣ извършители и подбудители се наказватъ съ сѣщото наказание, което законътъ прѣдвижда за извършеното прѣстѣпно дѣяние, а помагачитѣ се наказватъ по реда установенъ въ чл. 61“.

Прѣди да разгледаме съдържанието на тоя членъ, нужно е да направимъ една граматическа поправка, която влияе върху смисълъта му. Тамъ се казва: „непосрѣдственитѣ извършители и подбудители“, което дава да се мисли, че опрѣдѣлителната дума „непосрѣдственитѣ“ се отнася както къмъ извършителитѣ, така и къмъ подбудителитѣ; или, съ други думи, че законътъ различава два вида подбудители: непосредствени и посрѣдствени, или косвени. А ние знаемъ вече, че такова раздѣление на подбудителитѣ не съществува; посрѣдствени или косвени подбудители нѣма, освѣнъ въ случаитѣ, изброени въ чл. 173, ал. 2 и 3, Н. З., които се наказватъ не като подбуждение, а като особно прѣстѣпно дѣяние (*suprà*, § 126,

II). Очевидно е, слѣдователно, че законодателятъ е искалъ да каже: „непосрѣдственитѣ извършители и подбудителитѣ“.

Слѣдъ тая поправка, нека сега разгледаме самото съдържание на члена.

1) Непосрѣдственитѣ извършители и подбудителитѣ се наказватъ съ сѣщото наказание, което законътъ прѣдвижда за извършеното прѣстѣпно дѣяние. — Законътъ, слѣдователно, не прави, по отношение на наказанието, никаква разлика между непосредственитѣ извършители и подбудителитѣ. Това правило е доста рационално, защото ако непосредственитѣ извършители, или тѣй нарѣченитѣ материални автори, сж физически реализирали прѣстѣпната мисль, съ това тѣ сж извършили само материалната половина на прѣстѣпното дѣяние, а неговата морална половина е останала да тѣжи върху оние, които сж родили тая прѣстѣпна мисль и които сж съ това станали причина на прѣстѣпното дѣяние, т. е. върху подбудителитѣ или тѣй нарѣченитѣ морални автори. Очевидно е, слѣдователно, че непосредственитѣ извършители и подбудителитѣ сж така тѣсно свързани помежду си, щото всички заедно образуватъ оная колективна личностъ, която е била необходимо нужна, за да се създаде прѣстѣпното дѣяние въ всичкитѣ му елементи. За това, законътъ е правъ, като ги асимилира и ги счита еднакво виновни и подлежащи на еднакво наказание.

Нѣкои законодателства, каквото е, напримѣръ, френското, включватъ въ тая асимилация още и помагачитѣ (чл. 59 Code pénal), освѣнъ въ нѣкои изключителни случаи, но тая теория, като противорѣчуща на основния принципъ за съразмѣряване на наказанието съ важността на прѣстѣпното дѣяние, е отхвърлена отъ съврѣменното законодателство, а и въ самата Франция, гдѣто тя е формално защитена, юриспруденцията и доктрината сж тѣрсили да я поправятъ, като я подвѣждатъ подъ институцията на смегчающитѣ вината обстоятелства, което води къмъ сжщия практически резултатъ: помагачитѣ да се наказватъ по-слабо.

Правилото, че непосредственитѣ извършители и подбудителитѣ се наказватъ съ сжщото наказание, което законътъ прѣдвижда за извършеното прѣстѣпно дѣяние, не трѣба да се тълкува въ смисълъ, че на всичкитѣ трѣба да се наложи *еднакво* наказание. Асимилацията, що законътъ прави между непосредственитѣ извършители и подбудителитѣ, е *юридическа*, а не *фактическа*. Това значи, че когато сждѣтъ е повиканъ да се произнесе върху наказанието на нѣколко непосредствени извършители и подбудители, той трѣба да държи отдѣлна смѣтка: а) върху носителната имъ виновностъ, което е единъ чисто юридически въпросъ; по отношение на относителната виновностъ сждѣтъ не може да прави никаква разлика между непосредственитѣ извършители и подбудители, а трѣба само да се произнесе, какво

прѣстѣпно дѣяние съставляватъ извършенитѣ отъ тѣхъ дѣйствия и какво наказание законътъ прѣд-вижда за него? б) върху личната имъ ви-новностъ, което е единъ чисто фактически въ-просъ; слѣдъ като сждътъ е опрѣдѣлилъ по горния начинъ относителната виновностъ и намѣрилъ нака-занието, което законътъ е прѣдвидѣлъ за дадения случай, трѣба да се занимае съ фактическия въпросъ: въ каква степенъ е виновенъ всѣкоѣ единъ отъ не-посрѣдственитѣ извършители и подбудителитѣ отдѣлно и споредъ това да наложи едному максимума на прѣдвиденото отъ закона наказание, другому мини-мума, на трети да признае смекчающи вината обстоя-телства и пр.—Отъ горното става явно, че участиѣта на непосредственитѣ извършители и подбудителитѣ е юридически еднаква, а фактически различна.

2) А помагачитѣ се наказватъ по реда, уста-новенъ въ чл. 61.

Исключването на помагачитѣ отъ горната аси-милация между другитѣ видове съучастие има за цѣль да направи, да се наказватъ тѣ по-лѣко. Мотивитѣ на това сѣ два: а) понеже по начало наказанието трѣба да бѣде съразмѣрно съ важността на прѣ-стѣпното дѣяние, то несправедливо е, помагателнитѣ дѣйствия, които носятъ чувствително по-лѣкъ харак-теръ, да бѣдатъ еднакво наказвани съ подбудителнитѣ, а сѣщо и съ оние на непосредственото извършване; б) като наказва по-лѣко помагача, законодателятъ съ това прави единъ актъ на прѣдупрѣждение, за-

щото му остава единъ интересъ, да ограничава своите дѣйствия и да не ги смѣсва съ оние на непосредственитѣ извършители или подбудителитѣ.

Законътъ казва, че помагачитѣ се наказватъ по реда, установенъ въ чл. 61. А тоя членъ говори за влиянието на крайно смегчающитѣ вината обстоятелства въ смисълъ, че при такива обстоятелства може да се слѣзе или по-долу отъ прѣдвидения отъ закона минимумъ, или даже да се прѣмине къмъ другъ родъ наказание. Отъ това изхождатъ слѣднитѣ двѣ послѣдствия:

а) Че помагането трѣбва да се наказва съ онова наказание, което би се наложило, ако самото прѣстѣпно дѣяние е било извършено при крайно смегчающи вината обстоятелства; и

б) Че ако и това наказание се покаже извънредно строго, то съдътъ може, или да намали неговия минимумъ съ една трета (чл. 61, ал. 1), или да прѣмине къмъ другъ родъ наказание по реда, прѣдвиденъ въ ал. 2 на чл. 61.

129. За исчерпване всичката материя по наказанието на съучастието, трѣба да се упомене още и онова твърдѣ важно правило, което се съдържа въ чл. 53 Н. З.: „Личнитѣ свойства или отношения на едного отъ извършителитѣ или съучастницитѣ, които исклучватъ наказуемостъта на извършеното дѣяние, или пъкъ смегчаватъ или увеличаватъ наказанието, не се взематъ въ внимание относително останалитѣ извършители или съучастници.“ Или съ други думи:

когато нѣколко лица сж взели участие въ извършването на едно прѣстѣпно дѣяние, личнитѣ обстоятелства, при които се намира единъ или нѣколица отъ тѣхъ и които иматъ за послѣдствие да бѣде той освободенъ отъ наказание, или да се увеличи или намали наказанието му, не влияятъ върху размѣра на наказанието на другитѣ.

Това правило е твърдѣ рационално и то изхожда отъ това, че виновността на съучастницитѣ фактически е лична и се опрѣдѣля *in concreto* за всѣкого отъ тѣхъ отдѣлно. Въ слѣдствие на това, ако единъ отъ непосредственитѣ извършители бѣде изключенъ отъ наказателна отговорностъ, това не прѣчи, за да бѣдатъ другитѣ наказани. Сжщо, ако освѣнъ непосредственитѣ извършители е имало и подбудители или помагачи, то ненаказуемостъта на първитѣ не прѣчи за наказуемостъта на вторитѣ, и обратно. Такъвъ сжщо е и случаятъ, когато за едного отъ съучастницитѣ би съществували такива обстоятелства, които увеличаватъ или умаляватъ вината му: това остава безъ влияние върху наказуемостъта на другитѣ.

ЧАСТЪ ТРЕТА.

ЗА

НАКАЗАНИЯТА.

ГЛАВА I.

ЗА НАКАЗАНИЯТА ИЗОВЩО ¹⁾.

А. Опредѣление и условия на наказанията.

130. Наказание, въ смисълъ на наказателното право, се нарича страданието, което законътъ опредѣля да се наложи на оние, които сж прѣстѣпили прѣдписанията му.

Наказанието е неизбежно послѣдствие на прѣстѣпнитѣ дѣяния. То съставлява тъй нарѣчената *санкция* на наказателнитѣ закони (supra, § 10, 2). Нѣма наказателенъ законъ безъ наказание.

¹⁾ Литература: Emile de Girardin, Du droit de punir, Paris, 1871; Cesar Beccaria, Des délits et des peines (френски прѣводъ отъ Faustin-Hélie); Ad. Franck, Philosophie du Droit pénal, Paris, 1893; Fern. Desportes et L. Lefebur, La science pénitentiaire au Congrès de Stockholm, Paris, 1880; и пр.

131. Правото на обществото да налага наказание е за насъ установено (*supra*, § 15—22). Касае се сега, да намѣримъ, кои сж условията, на които трѣбва да отговаря наказанието? Тие условия могатъ да се раздѣлятъ на двѣ: формални и материални.

1) Формални условия. Отъ чисто формална гледна точка, страданието, което се налага на единъ човѣкъ, не е наказание въ смисълъ на позитивното наказателно право, ако не отговаря на слѣдните три условия:

а) Да е прѣдварително опрѣдѣлено отъ единъ наказателенъ законъ. „Никому не може да се наложи наказание, което не е установено отъ законитѣ“ (чл. 75 Конст.). *Nullum crimen sine lege*. „Всѣко прѣстѣпление или нарушение се наказва съ онова наказание, което е опрѣдѣлено отъ закона, прѣди да е то извършено“ (чл. 2 Н. З.).

б) Да е произнесено отъ единъ съдъ, който по закона има качество да го произнесе. „Никой не може да бѣде наказанъ безъ присѣда отъ надлѣжния съдъ, която е вече добила законна сила“ (чл. 73 Конст.).

в) Да се налага отъ лице, което по закона има право да изпълнява присѣди.

Въ слѣдствие на това, гражданскитѣ обезвръждения, щети и загуби, дисциплинарниѣ наказания, исправителнитѣ мѣрки на родителитѣ, учителитѣ и настойницитеѣ, запрѣщението, глобитѣ, налагани по

силата на административни, полицейски и други правилници и пр., не сж наказания въ смисъл на наказателното право. Сжщо не е наказание и страданието, което е причинено нѣкому въ случаитѣ на законна отбрана, или насилието върху личността и свободата за изпълнение на закона или на законна служебна заповѣдъ.

2) *Материални условия.* Разгледано отъ гледна точка на неговитѣ материални условия, или, съ други думи, отъ гледна точка на неговото сжщество и съставъ, наказанието прѣдставлява извънредно голѣми мъчнотии, които още не сж напълно прѣодолени, въпрѣки всички направени изучвания и усилия. Каза се, че наказанието се състои отъ страдание. Това не подлежи на споръ. Но страданията, на които човѣкъ може да бжде подвѣргнатъ, сж безбройни и равновидни. Кой е критериятъ, по който законодателятъ ще се ръководи, за да прѣдпочете едно или друго страдание?

Науката по наказателното право прѣдлага единъ редъ условия, черпени отъ разума и началата на естественото право, съ които всѣки съврѣмененъ законодатель трѣбва да се стрѣми да съобрази избираниитѣ отъ него наказания, каквито и други съображения, изходящи отъ различieto на врѣмената, страданиятъ, раситѣ, нравитѣ, цивилизацията, характера и възпитанието, да ръководятъ неговата законодателна дѣятелность. Наказанието трѣбва да е:

а) Възстановително. Това значи, че наказанието не трѣбва да се състои отъ такова страдание, което надминува цѣльта на наказателното правосъдие. Ние знаемъ (*supra*, § 22), че цѣльта на наказателното правосъдие е — да се възстанови авторитета на закона и да се поправи причиненото отъ прѣстѣпното дѣяние зло. Прочее, щомъ разумътъ, или науката, или най-сетнѣ съдебната практика, сполучи да намѣри онзи максимумъ на страдание, който е достатъченъ, за да служи за противовѣсъ на най-голѣмото възможно прѣстѣпление, наказателната система на законодателя трѣбва да се спре до тоя максимумъ и по никой начинъ да не го надминава. Така, ако прѣдположимъ за минута, че тоя максимумъ на страдание се състои въ смъртта на виновния, то очевидно е, че всѣко страдание, което отива по-далѣтъ, каквито сж, напримѣръ, мъченията, поруганията съ тѣлото на умъртвения и пр., ставатъ незаконни, понеже надминуватъ цѣльта на наказателното правосъдие, а заедна съ това и излизатъ вънъ отъ правото на обществото да наказва.

б) Прѣдупрѣдително, т. е. да не е извънредно строго и жестоко, а такова, което да отклонява отъ прѣстѣпнитѣ дѣяния оние, които биха желали да ги извършатъ, или, слѣдъ като едно прѣстѣпно дѣяние е било извършено, да прѣпятствува, до колкото е възможно, на повторението му.

в) Лично, т. е. да пада само върху личността на виновния, но не и върху неговитѣ близки.

Това е най-тѣжкото условие на наказанието. До сега не е могло да се изнамѣри какво-годѣ сериовно страдание, което, като се наложи върху човѣка, да не засѣга и неговитѣ близкии. Виновниятъ, който и да е той, принадлежи на едно семейство, съ членоветѣ на което има естествени и неразривни свръзки на солидарностъ. Неговото страдание е тѣхно страдание, неговиятъ срамъ е тѣхенъ срамъ. Затова, наказателната наука, като туря това условие, че наказанието трѣбва да бѣде лично, съ това разбира, че законодательтъ трѣбва да избира, изъ между разнитѣ страдания, онова, което най-малко засѣга близкитѣ на виновния.

г) Р а в н о м ѣ р н о, т. е. да пада еднакво тѣжко върху всичкитѣ прѣстѣпници. Богатиятъ и бѣднятъ, властвующиятъ и подчинениятъ, силниятъ и слабиятъ, стариятъ и младиятъ, мъжътъ и жената, трѣбва еднакво тѣжко да усѣщатъ удара на наказателнитѣ закони. Съ други думи, наказанието трѣбва да бѣде съразмѣрявано не само съ важността на прѣстѣпното дѣяние, но и съ личнитѣ условия на виновния, т. е. съ неговитѣ сръдства, сили и положение.

д) П о п р а в и т е л н о. Обществениятъ интересъ изисква, щото виновниятъ, слѣдъ като прѣтърпи наказанието си, да не се върне въ обществото пакъ готовъ, да върши нови прѣстѣпни дѣяния. Затова, наказанието трѣбва да бѣде такова, щото да

дѣйствиува върху него поправително, да го възпита и да направи отъ него единъ добъръ гражданинъ.

е) Дѣлим о, т. е. да не се състои само отъ единъ недѣлимъ актъ, а да може да се дѣли на степени съобразно съ степенитѣ на виновността.

ж) Поправим о. Понеже правосъдието се раздава отъ хора, които неизбежно падатъ въ грѣшки, то наказанието трѣбва да е такова. щото да може да се поправи причиненото отъ него зло, ако е било наложено по погрѣшка.

з) Аналогично съ прѣстѣпното дѣяние. Естеството на наказанието трѣбва да изхожда отъ естеството на прѣстѣпното дѣяние. Това значи, че за всичкитѣ прѣстѣпни дѣяния не може да се налага едно и също наказание, защото тогава цѣльта на наказанието не се постига. Като критерий на това условие може да служи слѣдното правило: страданието, което се налага на виновния съ наказателна цѣль, да засѣга по възможность оние блага, съ които виновниятъ е злоупотрѣбилъ, за да извърши прѣстѣпното дѣяние.

132. Наказанията, що до сега човѣчеството е могло да измисли, засѣгатъ: живота, здравieto, тѣлото, свободата, имотното състояние, гражданското и сѣмейното състояние, правото на мѣстожителство, честта и уважението. Но ни едно отъ тие наказания не отговаря напълно на горѣизброенитѣ научни условия, за да бѣде съобразно съ общитѣ начала на правната наука.

а) Наказания, които засягат живота. Тукъ спадатъ разнитѣ видове наследствена смъртъ. Смъртното наказание, само по себе си, се състои въ лишение отъ животъ. Така разгледано, най-рационално се явява онова смъртно наказание, което най-скоро дава тоя резултатъ. И отъ гледна точка на наказателното правосъдие дохождаме пакъ до същото заключение, защото разумътъ и опитътъ сж доказали, че оние начини на произвѣждане смъртното наказание, които протакатъ смъртната агония и провличатъ, чрезъ разни мъчения, за извѣстно време изгасването на живота, излизатъ вънъ отъ границитъ, до които се простира правото на обществото да наказва и не постигатъ никаква рационална цѣль. Но и слѣдъ като се опростотвори до своя минимумъ процедурата на смъртното наказание, пакъ, по своето естество, то е далечъ отъ да отговаря на горѣизброенитѣ условия, които се изискватъ отъ науката. По тоя въпросъ гледай *infra*, § 136.

б) Наказания, които засягатъ здравието. Тукъ влизатъ разнитѣ видове мъчения, исклчвания, отсичане на извѣстни органи и пр. Очевидно е, че тая група наказания не отговаря ни на едно отъ изброенитѣ условия и излишно е, да се спираме върху нея. Тя е окончателно осждена и отхвърлена отъ науката и модернитѣ законодателства.

в) Наказания, които засягатъ тѣлото. Такива сж: нанасяние удари, правяне разни бѣлѣзи по тѣлото, подлагане на тѣжки и мъчителни

работи и пр. И тая група наказания е осждена и отхвърлена почти отъ всичкитѣ съврѣменни законодателства.

г) Наказания, които засѣгатъ свободата. Тукъ спадатъ разнитѣ видове затворѣ. Сравненъ съ другитѣ наказания, затворѣтъ може да съедини въ себе си най-много отъ горѣизброенитѣ условия, на които трѣбва да отговаря наказанието отъ гледна точка на науката. Затова и всичкитѣ законодателства сж го приели като основа на наказателната си система. При всѣ това, и затворѣтъ е далѣчъ отъ да удовлетвори напълно исканията на науката. Ако това наказание се прѣдпочита отъ другитѣ, то е, защото сравнително то е най-цѣлѣсъобразно отъ всичкитѣ други извѣстни намѣ наказания, а освѣнъ това то се поддава на извѣстни подобрѣния, които ще го доближатъ единъ денъ до онзи типъ идеално наказание, който се желае и търси отъ науката.

д) Наказания, които засѣгатъ имотното състояние. Тукъ влизатъ конфискациитѣ и глобитѣ. Конфискацията е едно отъ най-старитѣ наказания. Тя е осждителна и неприемлива, защото съединява въ себе си слѣднитѣ сжществени недостатъци: тя е противна на правото на собственост, което е едно естествено право; тя е неравнопѣрна за прѣстапниците отъ разни състояния; тя не е лична въ тая смисълъ, че когато е произнесена противъ единъ осжденъ на смъртъ или доживотенъ зат-

воръ, тя пада изключително върху неговитѣ невинни наследници и пр. — Сжщитѣ негативни качества се съдържатъ и въ глобата.

е) Наказания, които засѣгатъ гражданското и сѣмейното състояния. Тукъ спадаатъ: гражданската смъртъ (*mort civile*), запрѣщението, лишението отъ сѣмейни права и пр. И тоя класъ наказания е осждителенъ, като противорѣчащъ на естественото право. Гражданската смъртъ, която прави да се счита за мъртво едно физически живущо лице, е една фикция, лишена отъ всѣкаква научна основа. Да се счита единъ живъ човѣкъ за мъртавъ и въ слѣдствие на това, да се сжсатъ всички връзки между него, обществото и сѣмейството му, да се открие наследството му и пр. — това е плодъ на една примитивна фантазия, която не може да намѣри мѣсто въ наказателната наука. — Колкото до запрѣщението и лишението отъ сѣмейни права, тие двѣ наказания сжщо не сж напълно съобразни съ естественото право, но могатъ по изключение да бждатъ допуснати въ нѣкои ограничителни случаи, когато извършеното прѣстѣпно дѣяние има извѣстна аналогия съ тѣхъ.

ж) Наказания, които засѣгатъ правото на мѣстожителство. Тукъ влизатъ: изгнанието вѣнъ отъ отечеството, заточението, ограничение на мѣстожителството и пр. Изгнанието вѣнъ отъ отечеството е противно на естествениятъ законъ, защото всѣки гражданинъ има естествено право да

живѣе върху оная земя, гдѣто се е родилъ. А заточението и ограничението на мѣстожителство не сж, освѣнъ частично лишение отъ свобода и тѣ по естеството си се доближаватъ до затвора. Тѣ могатъ да бждатъ допуснати за прѣстѣпления, съ които иматъ извѣстна аналогия.

в) Наказанія, които засѣгатъ честѣта и уважението. Такива сж: публичното излагане, развѣжданието на виновния голъ по улицитѣ, извършването надъ него равни позорни обряди и пр. Тоя класъ наказания съединява въ себе си всички отрицателни качества. Съврѣженнитѣ законодателства сж го напълно отхвърлили.

Б. Кратка история на наказанията¹⁾.

133. Горѣизброенитѣ наказания, ако се разгледатъ по тѣхното историческо развитие, като се начене отъ Римската Имперія, могатъ да се раздѣлятъ на четири системи:

1) *Римска система.* Тя се отличава, особно къмъ края на Имперіята, по своята строгостъ. — Наказанията се дѣлятъ на главни и второстепенни.

Главнитѣ наказания сж:

а) *Смъртно наказание.* То се подраздѣля на нѣколко вида: чрѣзъ распязване на кръстъ, чрѣзъ изгаряне, чрѣзъ отсичане на главата, чрѣзъ заравяне на прѣстѣпника живъ, чрѣзъ удавянето

¹⁾ Prins, Résumé de Droit pénal (1897).

му въ врѣщъ и чрѣзъ излагането му да бѣде извѣденъ отъ диви звѣрове.

б) Несмъртно наказание. Подъ това се разбира: осъждане на вѣчна работа въ минитѣ, на борба съ гладиаторитѣ или съ звѣроветѣ при надѣжда да заслужи помилванието на публиката, и на лишние отъ граждански и политически права.

А второстепеннитѣ наказания сж: лишние отъ свобода, отсичане нѣкой членъ на тѣлото, тѣлесни белѣзи, тѣлесни истѣзания, опозоряване, глоба и конфискация и пр.

2) *Каноническа система.* Наказанията на каноническото право сж прѣимуществено духовни и засѣгатъ религиознитѣ чувства. Като такива, тѣ не сж твърдѣ съобразни съ наказателното право. Тѣ се дѣлятъ на три категории:

а) Епитемии. Тукъ спадатъ: пости, лишние, обличание въ мъчителна дрѣха, исключение отъ божествената служба и пр.

б) Цензури. Подъ това се разбиратъ: отлъчване отъ черквата, задрѣщение, лишние отъ право да заема духовна служба и пр.

в) Наказания въ собственото значенне на тая дума. Тѣ сж: лишние отъ духовни чинове и служба, ограничение въ монастиритѣ, глоби, лишние отъ право на извѣстни черковни трѣби и пр.

3) *Система на Каролината.* Тая система характеризира кръвожадието и варварщината на врѣ-

мето си. Тя не признава равенството между виновниѣ, а ги дѣли на класи привилегировани и непривилегировани. Наказанията ѣ се дѣлятъ на слѣднитѣ категории:

а) С м ѣ р т н о н а к а з а н и е. То е нѣколко вида: чрѣвъ раскъсване съ четири коня, чрѣвъ заравяне на прѣстѣжника живъ, чрѣвъ изгаряне, чрѣвъ растѣгане на колело, чрѣвъ обѣсване, и чрѣвъ отсичане на главата.

б) Т ѣ л е с н и н а к а з а н и я. Тѣ сѣ: избождане на очитѣ, изскубване на езика, отсичане на ржката или прѣститѣ, отсичане на ушитѣ, биение съ бичъ, прѣвѣрзване съ верпки къмъ стѣлбъ и пр.

в) Н а к а з а н и я, л и ш а ю щ и о т ѣ с в о б о д а т а. Тукъ спадатъ: изгнание, заточение, туряние въ тъмница.

г) И м у щ е с т в е н н и н а к а з а н и я: конфискация на имотитѣ.

4) *Свърѣменна система.* Старитѣ системи на наказание иматъ за цѣль, да нанесатъ колкото е възможно по-голъмо страдание и безчестие на осждения. Тѣ се свѣждатъ главно къмъ смъртта.

Свърѣменната же наказателна система, отъ гледна точка индивидуална за прѣстѣжника, има за цѣль: да тури прѣстѣжника въ невъзможность да врѣди и да го поправи. Тя се изразява главно въ затвора.

134. Борбата съ прѣстѣжничеството ще съществува, до когато съществува и самото челоуѣчество. Но дългиятъ опитъ е доказалъ, че не е жестокостта

на наказанията, които ще намали прѣстѣпленията. Прѣстѣпната дѣятелностъ на човѣчеството се развива заедно съ цивилизацията и тя има своитѣ причини както въ естеството на човѣка, така и въ общественитѣ условия на живота. Затова, когато обществото търси да намѣри оние сръдства, които, макаръ и да не могатъ да омищожатъ прѣстѣпни-чеството, но поне да сж въ състояние да съставляватъ достатъченъ противовѣсъ на неговитѣ злини, не бива да излиза отъ границитѣ на разума и справедливостта. Наказателната наука не прѣстава да подига гласа си за смѣгчение и облагородяване на наказанията и, за щастие, нейнитѣ резони постепенно се усвояватъ отъ съврѣменнитѣ законодателства.

В. Система на Наказателния Законъ.

\\ 135. Наказанията, приети отъ нашия Нак. Законъ, засѣгатъ: живота, свободата, имотното състояние, правата и уважението (*existimatio*) на прѣстѣпника. — Тѣ се дѣлятъ на двѣ групи: главни и допълнителни (чл. 13 Н. З.).

1) *Главни* наказания сж:

- а) смъртно наказание,
- б) строгъ тъмниченъ затворъ,
- в) тъмниченъ затворъ,
- г) запиране (арестъ) и
- д) глоба.

2) *Допълнителни* наказания сж:

- а) лишение отъ права,

- б) конфискация на опредѣлени прѣдмети,
- в) обнародване на присъдата¹⁾.

Главниятъ наказанія се характеризирватъ по слѣднитѣ двѣ условия, които сж за тѣхъ сществени :

- а) Всѣко отъ главнитѣ наказанія може да бѣде произнесено само, или заедно съ едно или нѣколко отъ допълнителнитѣ наказанія ;

¹⁾ Парламентарната комисія по Министерството на Правосъдието, на която е било въложено отъ Народното Сѣбрание изучаването на законопроекта за Нак. Законъ, бѣше прибавила къмъ числото на допълнителнитѣ наказанія още и слѣдното: „ограничение на мѣстопрѣбиванieto“. Съставътъ и упражнението на това наказание комисията бѣше изложила въ три члена, както слѣдва :

„Чл. 39. Ограничението на мѣстопрѣбиванieto състои въ запрѣщението на осѣдени, да се явава отъ мѣста, за които му се съобщава отъ правителството. Ако осѣдениятъ е затворенъ, съобщението става прѣди освобождението му; въ противенъ случай — като влѣзе присъдата въ законна сила.

„Чл. 40. Осѣденитъ на строгъ тѣмниченъ затворъ, съ лишение на права, слѣдъ като истърпятъ наказанието си, сж подчинени по право, въ продължение на 15 години, на ограничено мѣстопрѣбиванieto. Но осѣдителната присѣда може да намали срока на това ограничение, или даже да постанови, че осѣденитъ нѣма да бѣдаты подвъргнати на него.

„Осѣдениятъ на смъртъ или вѣченъ затворъ, който получи намаление или помилване на наказанието си, подпада по право на ограничено мѣстопрѣбиванieto въ продължение на 20 години, ако друго ячение е разпрѣдѣлено въ акта за намалението или помилванието.

„Чл. 41. Просрочванieto на наказанието не освобождава осѣдени отъ ограничението за мѣстопрѣбиванieto, на което той е подвъргнатъ.

„Ограничението дѣйствува отъ деня на довършване просрочиято“.

При вотиранieto на закона отъ Нар. Сѣбрание това допълнително наказание и относящитѣ се къмъ него цитирани членове се отхвърлиха.

б) За едно и също прѣстѣпно дѣяние не може да бѣде произнесено повече отъ едно главно наказание. *Non bis in idem*. Всѣко отъ главнитѣ наказания е самостоятелно и съставлява изкупление на прѣстѣпното дѣяние; и ако къмъ него се прибави друго, то значи едно и също дѣяние да бѣде два пѣти наказано, два пѣти изкупено. Обаче, прибавянето на допълнителнитѣ наказания къмъ главното не съставлява нарушение на правилото *non bis in idem*, защото тѣ не сѣ самостоятелни наказания и се прибавятъ не съ цѣль да се наложи два пѣти наказание, а — да се утѣгчи характера на главното наказание въ зависимостъ отъ обстоятелствата, които утѣгчаватъ вината.

Допълнителнитѣ же наказания се характеризиратъ по това, че тѣ не могатъ никога да бѣдатъ произнесени сами, а винаги заедно съ главнитѣ.

Тукъ ние ще разгледаме всѣко едно отъ изброенитѣ наказания отдѣлно.

I. За смъртното наказание.

136. Смъртното наказание съществува отъ тогава, отъ когато съществува и наказателното право. То се срѣща у всичкитѣ народи и всички врѣмена. Неговото употребление е толкова по-често, колкото по-назадъ отиваме въ историята. Но отъ дълги вѣкове насамъ започватъ да се чуватъ гласове противъ смъртното наказание и тѣхното число постоянно се увеличава. Отъ начало се е искало само ограниче-

нието на това наказание, като безполезно въ много случаи, но отъ послѣ е започнала да се оспорва самата му законность и да се иска онищожението му. Първитѣ порицания противъ смъртното наказание, като незаконно, почиватъ върху религиозни основи; въ XII, XIII и XIV-й вѣкове то е било прѣдмѣтъ на твърдѣ живи спорове между католическитѣ доктринери и оние на дисидентическитѣ секти. Но отъ обществена гледна точка тоя въпросъ е подигнатъ едвамъ въ XVIII-й вѣкъ. Италианскиятъ публицистъ Чезаръ Беккариа първъ е изявилъ сериозни съмнѣния върху законността на смъртното наказание и прѣдложилъ неговото онищожение¹⁾. Слѣдъ публикуването на неговата книга въпросътъ е станалъ прѣдмѣтъ на живи разисквания, въ които сж взели участие всичкитѣ знаменитѣ писатели и философи отъ XVIII-й и началото на XIX-й вѣкове, като Ливингстонъ, Гизо. Шарль Люка. Беранже, де Брогли, де Бруккеръ, Мабли и др. Къмъ тѣхъ трѣба да се прибавятъ и имената на слѣднитѣ писатели отъ послѣдно врѣме, които сж прибавили авторитета си въ каузата на Баккариа: Лордъ Джонъ Русселъ въ Англия, Бернеръ, Фонъ Холтцендорфъ и др. въ Германия, Дюкпетно, Наусъ, Тхонисенъ въ Белгия, Манчини, Пиерантони, Керрара въ Италия, Дюмонъ, Бриеръ де Боасмовъ, Деспинъ, Жюль Симонъ въ Франция и др.²⁾ Започ-

¹⁾ Cesare Beccaria, Dei Delitti e delle Pene, Milan, 1764 (Френски прѣводъ отъ Faustin Hélie, 1870).

²⁾ Ето една листа на най-забѣлжителнитѣ съчинения по тоя въпросъ :

натото движение не закъснѣло отъ литературата да прѣмине въ живота: Германскиятъ юридически конгресъ, държанъ въ Майнцъ въ 1863 г., вотиралъ единодушно онищожението на смъртното наказание освѣтъ за нѣкои случаи, прѣдвидени въ военнитѣ закони. Въ Лиежъ се образувало едно дружество, имеюще за цѣль да работи за онищожението на смъртното наказание, а въ послѣдствие подобни дружества сж се образували и още на много други мѣста. По такъвъ начинъ, идеята на Беккариа сполучи да си пробие мѣсто въ съврѣменната цивилизация и ние виждаме, че числото на странитѣ, въ които смъртното наказание е вече онищожено, расте значително. Днесъ смъртното наказание не съществува въ слѣднитѣ страни: Ромжния (онищожено въ 1864), Португалия (1866), Холандия (1870). Италия (1890), много отъ

Mittermaier, De la peine de mort d'après les travaux de la science, les progrès de la législation et les résultats de l'expérience, 1865.

Berner, Abschaffung des Todesstrafe, 1861.

Berger, Ueber die Todesstrafe, 1864.

Molinier, Recueil de l'Acad. de législation, 1861, стр. 492.

Théazard, Observation sur la peine de mort (Revue de législation ancienne et moderne, 1861, стр. 561.

Haus, De la peine de mort, 1866.

D' Olivecrona, De la peine de mort, 1893.

A. Pierantoni, Movimenti storico della legislazione intorno l'abolizione della pena di morte dell'ano 1865 sino al 1877.

G. Tarde, La philosophie pénal, 1896.

Ellero, Giornale per l'abolizione della pena di morte.

кантонитѣ на Швейцария и нѣкои отъ държавитѣ на Северна Америка, като Мичиганъ (1848), Родъ-Исландъ (1852) и пр.

Въ България, освѣнъ нѣколкото прѣводни статии въ периодическия печатъ, първитѣ разисквания по въпроса за смъртното наказание станаха въ втората редовна сесия на V-то Обиевовено Народно Събрание (гл. Дневницитѣ за 1888 г.) по поводъ на първия проектъ за Наказателенъ Законъ, който прѣдвж-даше това наказание. Слѣдъ това въпросътъ биде изново подигнатъ и разискванъ въ Нар. Събрание прѣвъ 1895 г. по поводъ на новия проектъ. Единтѣ и другитѣ разисквания не прѣдставляватъ особенъ наученъ интересъ. Комисията, която е съставила проекта на Нак. Законъ, въ своя докладъ до Нар. Събрание говори слѣдното за смъртното наказание: „На първо мѣсто между нашитѣ главни наказания стои: смъртѣта на виновния. Върху въпроса, дали трѣбва да задържимъ това наказание въ нашия проектъ, станаха дълги и всѣстранни разисквания. Нѣма съмнѣние, че щѣхме да бъдемъ по-последователни съ началата, които сме провѣли въ законопроекта и съ духа му, ако отстраняхме смъртното наказание; но и тукъ не най-доброто, но най-справедливото и най-полезното, при даденитѣ условия, трѣбваше да се избере, и трѣбванията на суровата дѣйствителность да прѣдолѣятъ надъ идеалнитѣ съображения на науката. Комисията, като все прѣдъ видъ географическото положение на нашата държава и опита на нашитѣ

сжалища, както и разнитѣ степени на културно развитие, които се срѣщатъ възъ нашата територия, счете за нужно, да не отстранява отъ арсенала на нашия Нак. Законъ и смъртното наказание. Въ сжщото врѣме, обаче, ограничиха се, до колкото е възможно, лошитѣ страни на това наказание: 1) то се прѣдвижда въ четпри случая само, които прѣдставляватъ една извънредна важность; 2) то не е вече абсолютно наказание, защото сждията може всѣкога да го замѣни съ строгъ тъмниченъ затворъ (чл. 61) и 3) то се не приспособява на лицата отъ женскій полъ¹⁾ и на прѣстарѣлитѣ (чл. 59)“.

Както всѣки може да види, тие мотиви се отнасятъ повече до ползата отъ смъртното наказание, отъ колкото до неговата *законность*. А за да бжде едно наказание *законно*, не е достатъчно, да е то полезно. Първото условие на законностьта е: да е наказанието *справедливо*; а второто условие е: да бжде то *необходимо*.

Отговаря ли смъртното наказание на тие двѣ сжществени условия? Оние, които сж противъ него, отговарятъ: *не*; които сж за него, отговарятъ: *да*.

Нека чуемъ на кратко мотивитѣ на еднитѣ и на другитѣ.

Противниците на смъртното наказание казватъ:

- 1) Смъртното наказание *не е справедливо*:
- а) защото нѣма степени и не може да се съразмѣ-

¹⁾ Обаче въ закона това исклучение за лицата отъ женски полъ е отхвърлено. (Гл. по тоя въпрос *infra*, § 194).

рява съ степента на виновността на всъкой прѣстѣпникъ; б) защото е противно на основниятъ начала на наказателното право, което охвърля закона на възмъдието (око за око, зъбъ за зъбъ); в) защото не е прѣдупрѣдително, тъй като криминалната статистика доказва, че смъртното наказание не влияе за намалението на прѣстѣпнитѣ дѣяния и не е то, което може да спре прѣстѣпника; намалението на прѣстѣпнитѣ дѣяния се получава само отъ убѣждението въ невъзможността да се отбѣгне правосъдието, което може да се създаде не отъ строгостта на наказанията, а отъ добрата съдебна организация; г) защото не е поправимо и, като, такова прави съдебнитѣ погрѣшки да бѣдатъ чудовищни.

2) Смъртното наказание *не е необходимо*, защото другитѣ наказателни сръдства, съ които располага обществото, сж достатѣчни за неговото съхранение; обществото нѣма никаква нужда отъ смъртта на единъ човѣкъ, който е туренъ въ невъзможность да врѣди.

А партизанитѣ на смъртното наказание казватъ :

1) Смъртното наказание е *справедливо*: а) защото при извѣстни прѣстѣпни дѣяния, каквото е напр. прѣдумишленото убийство, никое друго наказание не съотвѣтствува, споредъ отвлѣченото понятие за правото, на важността на дѣянието и на степента на виновността; б) защото смъртното наказание не се налага по силата на закона за тальона, а по силата на необходимостта; в) защото то дѣй-

ствува прѣдупрѣдително. Даннитѣ на криминалната статистика, върху които се основаватъ противниците на смъртното наказание, за да твърдятъ, че то не влияе за намалението на прѣстѣпнитѣ дѣяния, сж още слаби, за да подкрѣпятъ безспорно това мнѣние. Тие данни, казва Holtzendorf, приличатъ на писмото на симитическитѣ озици, което трѣбва да се чете по догадки, въ слѣдствие отсѣтствието на гласни букви; и г) защото възражението за неоправимостъта на смъртното наказание не доказва нищо противъ неговата справедливостъ: неоправими погрѣшки правятъ всичкитѣ чловѣчески институции, но отъ това не слѣдва, че тѣ трѣбва да бѣдатъ онищожени.

2) Смъртното наказание *е необходимо*. Обаче тая необходимостъ не е абсолютна и обща, а е относителна и мѣстна. Безъ съмнѣние, има случаи и мѣста, гдѣто смъртното наказание не е необходимо; при тая алтернатива, никой не задължава обществото да прибѣгва до него, и ако прибѣгне, то ще бѣде незаконно. Но въ повечето случаи и мѣста, за жалостъ, то е необходимо. Първата длъжностъ на властъта, която прѣдставлява обществото, е — да съхранява обществото. И ако за съхранението на обществото се яви необходимостъ отъ смъртъта на единъ или другъ неговъ членъ, то има право да я наложи. И до като обществото остава при убѣждението, че смъртното наказание е единственото ефикасно срѣдство за въспрѣпятствуванието на извѣстни прѣстѣпления,

необходимостта отъ смъртното наказание не може да се отрече.

137. Борбата между противнитѣ мнѣния по въпроса за законността или незаконността на смъртното наказание не е изчерпана и още продължава. Не е мжчно да се прѣдвиди, че рано или късно побѣдата ще мине на страната на оние, които сж противъ смъртното наказание. Отъ сега още повечето отъ съврѣменнитѣ законодателства, които намиратъ за нужно да задържатъ това наказание, не се основаватъ вече толкова на неговата претендируема законность, колкото на страха отъ голѣмитѣ скокове. Тѣ искатъ да достигнатъ до онищожението му не отеднажъ, а чрѣзъ една разумна и постепенна еволюция, която се стреми постоянно да ограничава числото на случаитѣ, въ които то може да се прилага. Въ полза на тая процедура говори примѣрътъ на държавитѣ, които сж се опитали съ скокъ да онищожатъ смъртното наказание, но които слѣдъ това се видѣли принудени да опровергаятъ сами себе си и да се повърнатъ обратно къмъ него ¹⁾.

¹⁾ Швейцарската федерална конституция отъ 29 мая 1874 год. бѣше онищожила смъртното наказание (чл. 65); слѣдъ това членъ 65-й е билъ ревидиранъ на 18 мая 1879 въ смисълъ, че се позволява на всѣки кантонъ, ако желае, да възстанови смъртното наказание. Отъ това право се възползували кантонитѣ Цюрихски, Люцернски, Цугски и др. — Въ Тоскана (прѣди анексиранieto ѝ къмъ Италия) смъртното наказание е било онищожено още въ 1786 год. Слѣдъ това, въ 1852 г. е било пакъ възстановено и на 30 априлия 1859 отъ ново онищожено. При изработването, въ послѣдно врѣме, на новия италиянски наказателенъ законъ една отъ най-главнитѣ причини за неговото за-

138. Въ какво се състои смъртното наказание?

Въ старото право, както видяхме, смъртното наказание се е дѣляло на степени; законътъ и сждътъ сж мѣрили страданието, както днесъ се мѣри лишението отъ свобода.

Въ съвременното право, напротивъ, смъртното наказание се състои въ просто лишението отъ животъ; цѣльта не е, да се причинява мъчително страдание, а само да се отнеме живота. Затова, на духа на днешното наказателно право най-много отговаря онова смъртно наказание, което отнема най-дѣсно живота и причинява най-малко страдание.

Срѣдствата, употребляеми отъ цивилизованиѣ държави за изпълнение на смъртното наказание сж: гилотина, застрѣлване, бѣсилка и ударъ съ електрически токъ. — Споренъ е още въпросътъ, кое отъ тие срѣдства отговаря най-много на изискуемитѣ се условия. Ако едни държави прѣдпочитатъ едно, а други друго, — това е повече плодъ на текущитѣ идеи по въпроса, или на традицията, отъ колкото на научнитѣ данни.

При създаването на нашето Княжество, ние намѣрихме бѣсилката като срѣдство за смъртното наказание, институирано отъ прѣдишното владичество.

Възвѣщение е билъ въпросътъ: дали да се възстанови отъ ново смъртното наказание въ Тоскана? — Смъртното наказание е било сжщо унищожено и въ нѣкои отъ държавитѣ на германската федерация, но съ закона отъ 1870 год. е било отново възстановено. — Въ Русия, смъртното наказание е било унищожено отъ императрица Елисавета въ 1753 год. и послѣ отъ ново възстановено отъ Николай I.

Отъ Руситѣ ние взехме застрѣлванието като сръдство за изпълнение на смъртното наказание надъ военнитѣ прѣстѣпници и то влѣзе въ Воено-Наказателния законъ. Двѣтъ сръдства се съхраняватъ и сега, макаръ че сериозно научно основание не съществува, за да оправдае тая разлика между военнитѣ и общитѣ прѣстѣпници. Единственото основание, което се изтъква на видъ, е, че застрѣлванието повече отговаря на воинствения духъ и че би било необяснимо, да се създава особна машина въ рѣцѣтъ на военнитѣ изпълнители на една присѣда, за да нанесатъ смъртъ на осъденния, когато и безъ това всѣкой отъ тѣхъ е носителъ на една такава машина — пушката.

139. Отоманскиятъ Наказателенъ Законъ съдържа смъртното наказание въ 16 члена. Сега дѣйствующиятъ Нак. Законъ го прѣдвижда само въ слѣднитѣ случаи: 1) за *измѣна* (чл. 100), 2) за *прѣдателство* (чл. 111, 112 и 162), 3) за *прѣдумишено убийство* (чл. 247) и 4) за *палежъ* (чл. 384).

Но и въ тие случаи смъртното наказание не е абсолютно и съдѣтъ може, по силата по чл. 60 и 61, ако признае съществуването на смѣгчающи вината обстоятелства, да го замѣни съ строгъ доживотенъ или врѣмененъ тъмниченъ затворъ.

Смъртното наказание не се прилага: а) на невъзрастнитѣ лица (чл. 57 и 58) и б) на прѣстарѣлитѣ (чл. 59).

II. За наказанията, които отнемат свободата.

140. Наказанията, които отнемат свободата, се означаватъ съ общото име *затворъ*.

Затворътъ, въ общото значение на тая дума, е основата на съврѣменната наказателна система. Той съединява въ себе си най-много отъ всичкитѣ други наказателни срѣдства условията, които науката изисква, а именно:

а) Затворътъ е прѣдупрѣдителенъ, — защото изгубването на свободата е едно достатъчно зло, за да отвърне отъ прѣстѣпното дѣяние оние, които желаятъ да го извършатъ:

б) той е поправителенъ, — защото, като туря осѣдения въ продължение на извѣстно врѣме подъ расположението на властѣта, затворътъ дава възможность на тая послѣдната, да се погрижи за неговото поправление;

в) той е поправимъ, — т. е. дава възможность да се поправятъ съдебнитѣ погрѣшки;

г) той е дѣлимъ, — т. е. може да се съразмѣрява съ степенѣта на виновността.

д) въ повечето случаи той е аналогиченъ съ прѣстѣпното дѣяние, т. е. явява се като най-съотвѣтствующе наказание за оние прѣстѣпни дѣяния, извършването на които е резултатъ отъ злоупотрѣблението съ свободата.

141. Терминът *затворъ*, въ наказателното значение на тая дума, е общъ и обгръща всичкитѣ видове наказания, които отнематъ свободата, а именно: строгия тъмниченъ затворъ, тъмничния затворъ и запиранieto или ареста. Но тоя терминъ не обгръща и оние лишения отъ свобода, които не съставляватъ наказание въ смисълъ на наказателнитѣ закони. Така, отъ понятието затворъ се исклучватъ:

а) Личното задържане за дългъ, по силата на гражданскитѣ закони;

б) Прѣдварителния арестъ, който се налага въ опрѣдѣлениѣ отъ закона случаи върху лицата, нахоящи се подъ слѣдствие, за неотклонението имъ;

в) Задържанieto въ дѣчебно заведение на неразвититѣ, умствено-разстроениѣ или несъзнателнитѣ прѣстѣпници по силата на чл. 41 Н. З.;

г) Задържанieto въ въспиталище на малолѣтнитѣ прѣстѣпници, или на непълнолѣтнитѣ, които сж дѣйствували безъ разумѣние (чл. 42 Н. З.), и

д) Всичкитѣ видове дисциплинарни лишения отъ свобода.

142. Затворътъ, като наказателно срдство, се състои отъ слѣднитѣ два елемента: а) лишение отъ свобода и б) режимъ, на който се подлага нахоящия се въ лишение отъ свобода.

а) Въ своя първъ елементъ—лишението отъ свобода—затворътъ е отъ дълго врѣме извѣстенъ и практикуемъ. Историята го отбѣлзва още отъ старитѣ врѣмена, а сжщо и отъ първитѣ години на

европейскитѣ народи. За оние врѣмена затворѣтъ не е билъ нищо друго, освѣнъ лишение отъ свобода, т. е. срѣдство за избавяне обществото отъ прѣстѣпника прѣвъ опрѣдѣлено врѣме. А какво става съ прѣстѣпника, когато той се намира въ такова състояние, — съ това обществото не се е интересувадо и затова никакъвъ вѣтрѣшенъ редъ въ затвора не е съществувалъ: затворниците се туряли всички заедно, безъ различие на прѣстѣпление, възраст и даже полъ. При тие условия, затворѣтъ е билъ изворъ на болѣсти и нравствена развала.

б) Идеята за втория елементъ на затвора, състоящъ въ р е ж и м а, на който трѣбва да се подложи затвореното лице съобразно съ цѣльта на наказанието, се е появила твърдѣ късно и не отеднѣжъ, а постепенно. Слѣдъ като е било дълго врѣме въ контактъ съ своитѣ затворници, обществото най-послѣ се сѣтило, да извлѣче извѣстна полза отъ тѣхъ. Плодъ на това се явява въвъжданието на физическата работа въ затворитѣ. Но характерътъ на това нововъвъждение е чисто утилитаренъ или егоистически, който нѣма нищо общо съ отвлѣченитѣ принципи на наказателното дѣло. Трѣбвало е да се изминатъ още дълги вѣкове, до като се доде до съзнанието, че затворѣтъ като наказателно срѣдство трѣбва да се устрои тѣй, щото да съотвѣтствува на цѣльта, съ която се налага наказанието. Тая идея е могла да се появи едвамъ въ края на XVI-й вѣкъ. Първиятъ затворъ, въ който прѣстѣпниците сж били туряни

съ цѣль, не само да се лишатъ отъ свобода, но и да се подложатъ на единъ поправителенъ режимъ, е билъ основанъ въ Амстердамъ въ 1595 г. На скоро слѣдъ това подобни затвори сж били основани въ Любекъ (1613) и въ Хамбургъ (1618).

143. Но и слѣдъ като обществената властъ е достигнала да различи ясно двата смѣствени елемента, отъ които трѣбва да се съставлява затворътъ, за да може да бѣде приетъ като рационално наказание, оставатъ ѝ на разрѣшение още слѣдните два въпроси: а) до гдѣ може да се простре дължината на лишението отъ свобода? и б) кой е най-добриятъ режимъ, на който трѣбва да се подложатъ затворниците, за да се постигне цѣльта на наказанието?

1) *Дължина на лишението отъ свобода.* Всичките законодателства дѣлятъ лишението отъ свобода на *срочно* и *бессрочно*, или, ако употребимъ терминологията на нашия законъ, на *врѣменно* и *доживотно*. Теорията се е произнесла опрѣдѣлено и положително противъ доживотния затворъ. Както и да се вземе това наказание, било отъ гледна точка на справедливостта, било отъ гледна точка на интереса на прѣстѣпника, не може да му се намѣри никакво оправдание. Ако доживотниятъ затворъ не е единъ особен видъ смъртно наказание (нѣщо, противъ което възражаватъ всички), то невъзможно е да се опрѣдѣли, каква е смисълътъ на това наказание. Неговите защитници казватъ, че има прѣстѣпления отъ такава

важностъ, които не могатъ да се наказатъ съ врѣмененъ затворъ, защото това нѣма да съотвѣтствува на вината на прѣстѣпника. Тоя аргументъ, обаче, не оправдава доживотния затворъ, който е несправедливъ по слѣднитѣ причини: а) той е *неравномѣренъ* по причина на разнитѣ възрасти: наложенъ за аналогично прѣстѣпление на единъ старецъ и на единъ младъ човѣкъ, доживотниятъ затворъ дохожда въ противорѣчие съ принципа на равенството на наказанието; б) доживотниятъ затворъ е *неполезенъ*. Каква полза има, да се подлага на поправителенъ режимъ единъ човѣкъ, който никога нѣма да се върне въ обществото?

Ето защо теорията е осъдила доживотния затворъ като *non sens* и е опрѣдѣлила, че затворътъ, като наказателно срдство, има смисълъ, само когато е врѣмененъ, т. е. сроченъ¹⁾.

2) *Режимъ, на който трѣбва да се подложатъ затворниците*, за да се постигне цѣльта на наказанието. По тоя въпросъ съществуватъ слѣднитѣ четири системи:

а) Система на общия затворъ. Тая система се състои въ това: всичкитѣ затворници да се държатъ въ единъ общъ затворъ. — Недостатѣцитѣ на единъ такъвъ режимъ сж очевидни: като се позволява на затворниците да се запознаватъ и да другаруватъ помежду си, това прѣвръща затвора въ

¹⁾ Подробности по тоя въпросъ гледай въ *Revue Pénitentiaire*, 1894, стр. 795—761.

училище за прѣстѣпленія. Защитниците на тая система се стрѣмѣтъ да поправятъ недостатъците ѝ чрезъ раздѣляние на прѣстѣпниците по категории споредъ прѣдполагамата степенъ на развалата имъ. Обаче, полученитѣ резултати сж далѣчъ отъ да оправдаятъ тие условия.

б) Обюрнска система. Името си тая система носи отъ наименованието на единъ отъ най-добри устроеници затвори на Нюйорския Щатъ, гдѣто тя е била въведена отъ 1820 год. Тая система се състои въ слѣдното: Всичките затворници денемъ се турятъ да работятъ заедно, но при строго мълчание, а нощемъ се отдѣлятъ по единъ въ особни килийки. — Недостатъците на тая система сж: че тя струва скъпо и че е абсолютно невъзможно да се одържатъ въ мълчание затворниците, безъ да се подлагатъ на тѣлесни наказания.

в) Пансилванска или филаделфийска система. Тя се състои въ това: затворниците да се държатъ денѣ и нощѣ осамотени.

Тая система е прѣтърпѣла двѣ главни измѣнения, а именно: а) Отъ начало тя се е отличавала съ прѣкалена строгостъ: затворниците сж се държали абсолютно осамотени въ отдѣлни килии, безъ право на работа и на четение; тѣ не сж имали никакво съобщение не само помежду си, но и съ пазачитѣ си. Опитътъ скоро доказалъ, че тоя режимъ на абсолютно осамотение води къмъ тѣлесно или умствено поболяване и дори къмъ самоубийство.

β) Въ слѣдствие на това били сж принудени да отхвърлятъ режима на абсолютното осамотение и да го замѣстятъ съ единъ другъ режимъ на полуосамотение: затворникътъ се държи изолиранъ отъ другитѣ затворници, но съ служителитѣ въ затвора и съ нѣкои външни лица му се позволява да се сношава; освѣнъ това, той не се оставя празенъ, а му се дава рчна работа въ килията му, която се облѣгчава съ четение и учение; тамъ му даватъ онова училищно образование, което му липсва и онова морално възпитание, което е нужно, за да го поправи; единъ или два пати въ день той излиза да се разхожда въ единъ осамотенъ дворъ. — Тоя режимъ на полуосамотение въ скоро врѣме е станалъ твърдѣ популяренъ въ Европа и се е распространилъ подъ името *пенитаренъ режимъ* (*régime pénitentiaire*). Тоя режимъ има това безспорно качество, че прѣдпазва затворника отъ моралната развала, която е неизбежна при режима на старата система, а отъ друга страна той го приучва къмъ работа и му дава възможность, да си приготви извѣстни сръдства за сществуване за деня, когато ще напустне затвора.

γ) Ирландска система. Тя се състои въ едно смѣшание между пансилванската и старата системи. Като зема за основа режима на първата, тя го допълня съ оня на втората система, съ цѣль да създаде по тоя начинъ единъ постепенъ прѣходъ отъ осамотения килиенъ затворъ къмъ свободата, която

очаква затворника. Режимът на ирландската система съдържа слѣднитѣ три идеи: α) Раздѣляние срока на затвора на три периоди, първиятъ отъ които се прѣминува въ килия и не може да бѣде по-малкъ отъ деветъ месеци, вториятъ — въ общъ затворъ, и третиятъ — въ единъ тѣй нарѣченъ прѣходенъ затворъ, гдѣто затворникътъ живѣе въ състояние на полу-затворъ и по тоя начинъ се приготвява къмъ излизане на свобода; β) Въвеждане на откупителни бонове или марки (*licence* или *tickets of leave*), които се даватъ на затворения въ награда за доброто му поведѣние и поправление и срѣщу които му се прави съответствуващо намаление на затвора, и γ) Условно освобождение, което собствено съставлява вѣнецъ на тая система.

144. Системата на нашиятъ Нак. Законъ не съответствува ни на една отъ горнитѣ системи. Тя се състои въ слѣдното: α) Затворниците се държатъ въ общи отдѣления, разпрѣдѣлени споредъ вида на затвора (чл. 16, 18 и 26 Н. З.), съ изключение на политическитѣ прѣстѣпници, осѣденитѣ за двубой, невъзрастнитѣ лица, а също и оние отъ женски полъ, които се държатъ въ особни отдѣления, като се има прѣдъ видъ полътъ на осѣденитѣ и родътъ на наказанието имъ (чл. 19 Н. З.); β) Денемъ затворниците се употребяватъ съвмѣстно на работа, която бива тѣжка или лѣка, споредъ степенъта на наказанието имъ; исклучватъ се отъ работа само осѣденитѣ на задержание.

Впрочемъ, тая система не е турена още въ дѣйствиe по отсъствие на надлежни помѣщения. Законодателятъ е прѣдвидѣлъ това въ чл. 538 на Нак. Законъ, както слѣдва: „Догдѣто да се построятъ прѣдвиденитѣ въ този законъ специални помѣщения за осъденитѣ, както и за оние, които ще се осадятъ на строгъ тъмниченъ затворъ, тѣжкитѣ работи ще се замѣняватъ съ окови“.

145. Затворътъ бива, по нашия Нак. Законъ, три вида: а) строгъ тъмниченъ затворъ, б) тъмниченъ затворъ и в) запирание (арестъ).

Различието между тие три вида наказание, както ще видимъ по-долу, се съдържа въ двата имъ елемента: въ дължината и въ режима.

146. Строгъ тъмниченъ затворъ. Отличителната характеристика на строгия тъмниченъ затворъ отъ другитѣ видове затвори се състои въ неговата по-голяма дължина на шиление отъ свобода и въ по-строгия режимъ.

1) *Дължина.* Строгиятъ тъмниченъ затворъ е доживотенъ или врѣмененъ (чл. 15 Н. З.).

а) *Доживотенъ строгъ тъмниченъ затворъ.* Въпрѣки това, че теорията по тъмничното дѣло е отхвърлила доживотния затворъ като безсмысленъ и противорѣчащъ на цѣльта на наказанието, нашиятъ законодатель, по примѣра на всичкитѣ други, е счелъ за нужно, да го прѣдвиди „въ арсенала на Нак. Законъ“. За да направи това, той

се е ръководил въроятно отъ слѣднитѣ три мотиви, които нигдѣ не сж писани, но които той не е могълъ да не види въ докладитѣ на чуждитѣ законодателни тѣла: а) че доживотниятъ затворъ намира смисълъ и оправдание по силата на правото на помилване, което е дадено Князу и което, като се упражнява благоразумно и умѣрено, отъ една страна ще поддържа винаги надѣжда у затворника, че може да се освободи, и отъ друга страна ще поправа неравенството, което е неизбежно свързано съ това наказание; б) че такава сжщо смисълъ и оправдание доживотниятъ затворъ намира и въ слѣдствие съществуването на прѣдсрочното освобождение, което, като поддържа сериозна надѣжда за излизане отъ затвора, е важенъ стимулъ за неговото нравствено подобрене; и в) че при съществуването на смъртното наказание въ нашия законъ, доживотниятъ затворъ е единственото срѣдно наказание, което отстранява пропастта между смъртното наказание и врѣмения затворъ. — По тоя начинъ, задържанieto на доживотния затворъ въ закона може да се отдаде само на *ползата* отъ него, но не и на рационалността му.

б) Врѣмененъ строгъ тъмниченъ затворъ. Врѣмениятъ строгъ тъмниченъ затворъ трае непрѣкъснато отъ една година до тринадѣсетъ години, а въ саучай на съвокупность на нѣколко прѣстѣпления може да се продължи и до двадесетъ години, (чл. 15 Н. З.).

2) *Режимъ.* Режимътъ на строгия тъмниченъ затворъ се състои отъ три елемента: а) устройството на тъмницата, б) тъмничната работа и в) храната и облѣклото. — Тие три елемента сж съществени условия за утѣгчаване на наказанието.

а) Устройство на тъмницата. Осжденитѣ на строгъ тъмниченъ затворъ се държатъ въ особно за това устроени тъмници (чл. 15 Н. З.).

Какво ще бъде устройството на тие тъмници — тоя въпросъ е още на изучаване. Но понеже устройството на помѣщението тукъ е елементъ за утѣгчаване на режима, то само по себе си се разбира, че това помѣщение трѣбва да бъде устроено по начинъ, който да прави по-утѣгчително живѣннието въ него. Главнитѣ елементи на това устройство сж α) да съдържа общи отдѣления за съвмѣстно сѣденіе на затворниците денемъ и β) да съдържа достатъчно число килии за поставяннето имъ нощемъ отдѣлно.

За сега, докато се направятъ такива помѣщения, осжденитѣ на строгъ тамниченъ затворъ се държатъ въ заваренитѣ отъ закона стари тъмнични помѣщения, които не отговарятъ нито на условията на закона, нито на най-елементарнитѣ понятия за тъмниченъ режимъ и хигиена.

б) Тъмнична работа. Вториятъ елементъ на утѣгчаване режима се състои въ тъмничната работа.

Тъмничната работа, като елементъ на наказанието, трѣбва да отговаря на слѣднитѣ три условия:

α) Да е наказателна. Подъ това се разбира, че на затворника се дава работа не за удоволствие или развлѣчение, а — за наказание. Затова тъмничната работа трѣбва да бѣде отъ такова естество, щото да прави толкова по-тѣжкъ товара на наказанието, колкото това послѣдното е по-голѣмо; β) Да е възпитателна. Понеже цѣльта на наказанието не е, да се наложи страдание на осѣдения, слѣдъ като му се е отнеда възможността да бѣде опасенъ за обществото, а — да се въздѣйствиува върху него по-правително, то само по себе си слѣдва, че работата, която му се налага, трѣбва да има за него не развратително, а възпитателно значение. Съ нея трѣбва да се гони цѣльта, да се възбуди у осѣдения вкусъ и любовъ къмъ труда, а по възможность и да се даде въ рѣцѣтъ му единъ занаятъ; и γ) Да е производителна, т. е. да дава единъ извѣстенъ приходъ. Съ това се постига двоенъ резултатъ: първо, дава се една помощъ на държавата въ расходитѣ за издържанието на затворницитѣ и, второ, дава се възможность на осѣдения, да си икономиса извѣстни срѣдства за съществуване за врѣмето, когато ще напусне затвора. Освѣнъ това, когато работата е производителна и частъ отъ ползитѣ ѝ пада върху осѣдения, съ това се усилюва още повече нейното възпитателно значение, защото при тие условия затворникътъ усѣща по-голѣмо увлѣчение къмъ нея.—

Това трето условие на тъмничната работа е било прѣдмѣтъ на дълги разисквания, въ слѣдствие на рекламациитѣ на частнитѣ индустриалци, които сж виждали въ него конкуренция на индустрията си. И дѣйствиелно, затворницитѣ, които нѣматъ да се грижатъ нито за храната си, нито за облѣклото си, нито за нищо, се намиратъ при много благоприятни условия, за да правятъ конкуренция както съ количеството на производимата си работа, тъй и съ цѣната ѝ. Това състояние на въпроса е дало идеята, да се измислятъ въ Англия за затворницитѣ специални непроизводителни работи. Но въ кжсо врѣме се е видѣло, че резултатитѣ на тие работи сж твърдѣ скърбни: тѣ възбуждатъ у затворника умраза къмъ труда и го деморализиратъ. Затова днесъ сж съгласни, че тъмничната работа трѣбва непрѣменно да бжде производителна, а нейнитѣ лоши послѣдствия върху частната индустрия да се отстраняватъ съ правилницитѣ на тъмничното управление съобразно съ мѣстнитѣ условия на конкуренцията.

Тие общи условия на тъмничната работа се съдържатъ и въ нашия Нак. Законъ и се отнасятъ както до работата, която се прѣдписва за осжденитѣ на строгъ тъмниченъ затворъ, така и за оная на осжденитѣ на тъмниченъ затворъ. Но това не значи, че нѣма разлика между тъмничната работа на еднитѣ и на другитѣ. Напротивъ, тая разлика е твърдѣ чувствителна и е важно да се отбѣлѣжи. Тя се състои въ слѣдното: тъмничната работа на осжденитѣ

на строгъ тъмниченъ затворъ е *прѣимууществено наказателна*, т. е. въ нея наказателниятъ елементъ прѣодолява надъ другитѣ елементи; а тъмничната работа на осжденитѣ на тъмниченъ затворъ е *прѣимууществено възпитателна*, т. е. въ нея прѣодолява възпитателниятъ елементъ надъ другитѣ елементи.

Еднѣжъ тая разлика направена, нека разгледаме сега тъмничната работа на осжденитѣ на строгъ тъмниченъ затворъ. Тя се дѣли на тѣжка и лѣка (или по изборъ).

а) Тѣжка работа. Тѣжката работа е чисто наказателна; нейната цѣль е, да направи колкото е възможно по-тѣжко наказанието на осждения (разбира се, въ границитѣ на провѣденитѣ въ закона принципи). Законътъ не опрѣдѣля, въ какво се състои тѣжката работа; това е прѣдоставено да се опрѣдѣли отъ Министерството на Правосѣдието въ особенъ правилникъ (Заб. къмъ чл. 16 Н. З.). Но тѣжката работа се характеризира по двѣ условия: 1) че осждениятъ нѣма право на изборъ: той е длѣженъ да извършва оная работа, която му се дава отъ тъмничното управление; и 2) че за извършената си работа затворникътъ не получава никакво възнаграждение. — Исклучение отъ тие двѣ условия се допуска само въ единъ случай: слѣдъ като затворникътъ е прѣтърпѣлъ двѣ трети отъ наложеното наказание и е ималъ доказано добро повѣденіе, тъмничното управление има право да му разрѣши, да се занимава съ работа по свой изборъ и да по-

лучава една трета частъ отъ чистия приходъ на извършената си работа. Но и това изключение е факултативно, защото то е вписано не като длъжностъ, а като право на тъмничното управление и защото ползующиятъ се отъ него може да бъде винаги повърнатъ за лошавото си повѣдение къмъ първото си състояние (чл. 16 Н. З.).

Тѣжката работа не се налага на всичкитѣ осждени на строгъ тъмниченъ затворъ, а само на оние отъ тѣхъ, които сж осждени на по-тѣжко наказание. За тая цѣль законътъ раздѣля осжденитѣ на строгъ тъмниченъ затворъ на два разреда: 1) осждени най-малко на петъ години и 2) осждени на по-малко отъ петъ години. Тѣжката работа се налага само на осжденитѣ отъ първия разредъ (чл. 16 Н. З.).

До гдѣто се построятъ прѣдвиденитѣ въ Нак. Законъ помѣщения за осжденитѣ на строгъ тъмниченъ затворъ, тѣжката работа се замѣнява съ окови (чл. 538 Н. З.).

Отъ режима на тѣжката работа се исклучватъ: 1) лицата отъ женски полъ, 2) невъзрастнитѣ до двадѣсетъ и една година и прѣстарѣлитѣ отъ шестдѣсетъ години нагорѣ, 3) лицата, които тъмничниятъ лѣкаръ намѣри за неспособни да извършватъ тѣжки работи и 4) осжденитѣ за двубой и за политически прѣстѣпления.

б) Лѣка работа или работа по изборъ. Лѣката работа е полунаказателна, т. е. въ нея наказателниятъ елементъ се приравнява съ възпитателния.

Тя се характеризира по слѣднитѣ двѣ условия: 1) че осждениятъ има право на изборъ, т. е. да прѣдпочете такава работа, къмъ каквато има най-много увлѣчение, стига тя да не е противна на тъмничния правилникъ и 2) че една трета частъ отъ чистия приходъ отъ работата на осждения се отдѣля за въ негова полза, а другитѣ двѣ трети се задържатъ за поддържанieto на затворницитѣ въобще. — Но тукъ не трѣбва да се забравя слѣдното: Лѣката работа, за която говоримъ тукъ, макаръ и да има по-смегчителенъ характеръ отъ тѣжката работа, всѣ таки е единъ отъ елементитѣ на строгия тъмниченъ затворъ и затова тя не бива да се смѣсва съ оная работа, която се дава на осждениятъ на тъмниченъ затворъ и за която ще говоримъ по-долу. И въ тая ѣ сравнително мекка форма лѣката работа има значително по-голямъ наказателенъ характеръ отъ работата, опрѣдѣлена за осждениятъ на тъмниченъ затворъ, и се отличава отъ нея както по естеството си (което се опрѣдѣля отъ тъмничния правилникъ), така и по размѣра на ползата, която осждениятъ може да извлѣче отъ нея (сравни чл. чл. 16 и 18 Н. З.).

Лѣката работа е задължителна: 1) за осждениятъ на строгъ тъмниченъ затворъ на по-малко отъ петъ години (чл. 16 Н. З.) и 2) за оние отъ осждениятъ на строгъ тъмниченъ затворъ на повече отъ петъ години, които се исклучватъ отъ тѣжка работа (чл. 17 Н. З.). — Обаче, законътъ провѣжда една малка разлика въ лѣката работа на тие двѣ категории

затворници, състояща въ това, че осъденитѣ на повече отъ петъ години строгъ тъмниченъ затворъ, които се изключватъ отъ режима на тѣжкитѣ работи, нѣматъ право на изборъ въ лѣкитѣ работи, а сж длѣжни да вършатъ оная отъ лѣкитѣ работи, която ще имъ се опрѣдѣли по усмотрението на тъмничното управление (чл. 17 Н. З. in fine).

в) Храна и облѣкло. Храната и облѣклото съставляватъ третиятъ елементъ на режима на строгия тъмниченъ затворъ. Осъденитѣ на тоя затворъ могатъ да получаватъ само оная храна и да иматъ само онова облѣкло, които сж отредени въ тъмницата (чл. 16); тѣ нѣматъ право да иматъ нито собствена храна, нито собствено облѣкло. Съ това законодателятъ иска да направи тѣхното наказание по-тѣжко отъ анова на осъденитѣ отъ другитѣ категории.

147. Тъмниченъ затворъ. Тъмничниятъ затворъ се отличава отъ строгия тъмниченъ затворъ както по дължина, така и по режимъ

1) *Дължина.* „Тъмничниятъ затворъ трае не по-малко отъ единъ день и не повече отъ три години, а въ случай на съвокупность на нѣколко прѣстапления (чл. 67), може да бѣде продълженъ и до четире години“ (чл. 18 Н. З.).

2) *Режимъ.* Режимътъ на тъмничния затворъ се състои тоже отъ три елемента: а) устройство на тъмницата, б) тъмнична работа и в) лѣгло, храна и облѣкло.

а) Устройство на тъмницата. Осъденитѣ на тъмниченъ затворъ се държатъ въ сѣщитѣ помѣщения, които законътъ прѣдвижда и за осъденитѣ на строгъ тъмниченъ затворъ, но се държатъ въ особни отъ тѣхъ отдѣления. Нощемъ тѣ трѣбва да бждатъ распрѣдѣлени на само (поединично), но това прѣдписаніе на закона не е абсолютно; законътъ казва „по възможность“, което значи: ако тъмничното помѣщение го позволява.

б) Т ѣ м н и ч н а р а б о т а. Работата, която законътъ прѣдписва за осъденитѣ на тъмниченъ затворъ, нѣма овси строгъ наказателенъ характеръ, който видѣхме за работата на осъденитѣ на строгъ тъмниченъ затворъ. Тя е прѣвмуществено възпитателна и на осъдения се дава право: α) да избере оная отъ отреденитѣ отъ тъмничния правилникъ работи, къмъ която има най-голѣмо влѣчение, и β) да бжде собственикъ на половината отъ чистия приходъ на работата си, а другата половина се задържа за неговото лично поддържаніе въ тъмницата.

в) Л ѣ г л о , х р а н а и о б л ѣ к л о. Това е третиятъ смегчителенъ елементъ въ режима на тъмничния затворъ. Осъденитѣ на такъвъ затворъ иматъ право: да иматъ собствено лѣгло въ затвора, да получаватъ отъ вънъ собствена храна, по-добра отъ оная, опрѣдѣлена въ тъмницата, и да носятъ собствено облѣкло. Това е, обаче, едно право, а не дългъ на затворника. Така, ако затворникътъ нѣма или не желае да има собствено лѣгло, храна и

облѣкло, тъмничното управление е длъжно да му дава отъ оные, които сж отредени въ тъмницата, но въ тоя случай той не може да прави рекламации за качеството имъ, като се основава на смегчителния характеръ на наказанието.

148. Запирание (арестъ). Сжщо и запиранието се отличава отъ другитѣ видове затворъ както по дължина, така и по режимъ.

1) *Дължина.* Запиранието трае не по-малко отъ единъ день и не повече отъ три мѣсаци (чл. 26 Н. З.).

Както става явно отъ казаното до тукъ, между дължината на запиранието и оная на тъмничния затворъ има разлика само въ максимумитѣ, но не и въ минимумитѣ, които сж еднакви. Когато дължината на запиранието е равна съ оная на тъмничния затворъ, разликата между тѣхъ ще се търси въ режима.

2) *Режимъ.* Режимътъ на запиранието се съществено различава отъ она на тъмничния затворъ и строгия тъмниченъ затворъ, а именно :

а) осжденитѣ на запирание се държатъ въ особни помѣщения, гдѣто осамотението не е задължително ;

б) тѣ не се подлагатъ на тъмнична работа.

III. За прѣдсрочното освобождение.

149. Прѣдсрочно освобождение значи пуцанне на свобода, прѣди да е истекълъ срока на наказанието, състояще отъ затворъ.

Прѣдсрочното освобождение може да бѣде нарѣчено още и *условно* освобождение. Принципатътъ, върху който почива тоя институтъ, може да се изрази въ слѣдното: Понеже една отъ главнитѣ цѣли на наказанието е, да се поправи прѣстѣпникътъ, то ако въ даденъ случай се признае, че тая цѣль се е постигнала, прѣди да е истекълъ цѣлиятъ срокъ на наказанието, и то въ такава степенъ, която дава гаранция и за другитѣ цѣли, които се гонятъ съ него, несправедливо и безцѣлно е, да се продължава лишението отъ свобода на поправения прѣстѣпникъ.

Но освѣнъ тоя теоритически мотивъ, за прѣдсрочното освобождение пледира и единъ другъ, чисто практически мотивъ, състоящъ въ слѣдното: Прѣдсрочното освобождение дава, тъй да се каже, ключа на затвора въ рѣцѣтъ на осѣдения; като поддържа у него една основна надѣжда, да се види часъ по-скоро на свобода, то се явява като единъ твърдъ ефикасенъ стимулъ за неговото по-бързо поправяне.

Прѣдсрочното освобождение води началото си отъ Англия и отъ тамъ се е прѣнесло почти въ всичкитѣ нови законодателства, отъ които сме го заели и ние¹⁾.

¹⁾ По вѣстоющетъ тая институция смѣствува въ Германия, Австрия, Унгария, Швейцария, Холандия, Италия, Франция, Швеция и Норвегия. — Литература: Bonneville et Marsagny, Des diverses institutions complémentaires du système pénitentiaire; Id., De l'amélioration de la loi criminelle; Soret de Boisbrunet, Bull. soc. des prisons, 1880, стр. 877; Argenti,

150. Принципитѣ, които нашиятъ Нак. Законъ (чл. 20—24) полага за прѣдсрочното освобождение, сж слѣднитѣ:

а) Прѣдсрочното освобождение е една отставка, направена на осждениѣ, но не едно *право*. Съ други думи, тая мѣрка е факултативна, а не задължителна.

б) Прѣдсрочното освобождение се институирва само за осждениѣ на строгъ тъмниченъ затворъ, врѣмененъ или доживотенъ, и на тъмниченъ затворъ.

в) Прѣдсрочното освобождение се дава, само слѣдъ като е истекла известна часть отъ наложеното наказание, а именно: осждениятъ на доживотенъ строгъ тъмниченъ затворъ да е излежалъ най-малко 15 години въ затвора; осждениятъ на строгъ тъмниченъ затворъ отъ петъ години на горѣ да е прѣтърпѣлъ три четвърти отъ наложеното му наказание; и осждениятъ на строгъ тъмниченъ затворъ до петъ години или на тъмниченъ затворъ да е излежалъ поне една година въ тъмницата и да е прѣтърпѣлъ сжщо три четвърти отъ наложеното му наказание.

г) Главното условие на прѣдсрочното освобождение е, осждениятъ да е далъ безспорни доказателства за своето морално подобрѣние. Тие доказателства се отнасятъ до примѣрното повѣдение и прилежание на затворника и се даватъ само отъ тъмничното начальство и отъ мѣстния прокурорски надзоръ (чл. 24).

La libertà provvisoria dei condannati in Italia; Holtzendorff, Die Kurzungsfähigkeit der Freiheitsstrafe.

д) Прѣдсрочното освобождение е винаги отмѣняемо, ако виновниятъ наруши условията, подъ които е билъ освободенъ.

Тоя принципъ е провѣденъ съ двойна цѣль: първо, да може да се поправи грѣшката, която би се направила съ прѣдсрочното освобождение на прѣстѣпникъ, върху нравственото подобрѣние на когото сж се излѣгали тъмничното управление и прокурорскиятъ надзоръ; и, второ, за да се поддържа въ пѣтя на доброто прѣдсрочно освободениятъ, който знае, че при първо отклонение отъ тоя пѣтъ може отъ ново да попадне въ затвора.

151. Прѣдсрочното освобождение и неговата отмѣна ставатъ не по сѣдебенъ, а по административенъ редъ, по распореджание на Министра на Правосъдието, основано върху мѣннието на единъ комитетъ, състоящъ по право отъ слѣднитѣ лица: прѣдсѣдателя на мѣстния окръженъ сѣдъ, или лицето, което изпълнява неговата длѣжностъ, прокурора при сѣщия сѣдъ, директора на тъмницата, тъмничния священникъ и единъ членъ отъ мѣстното общинско управление по назначение отъ кмета (чл. 24 Н. З.) — Распореджанието на Министра на Правосъдието за прѣдсрочното освобождение, или за неговата отмѣна, се дава въ форма на приказъ, който се испраща на надлежния прокуроръ за изпълнение.

152. „Не могатъ да бждатъ прѣдсрочно освободени вторично осѣденитѣ за кражба, грабежъ, из-

нудване, обсебване, укриванне, измама и палеж“ (чл. 21 Н. З.).

Рецедивата е едно доказателство за моралната неоправимост на прѣстѣпника. За това, правилото на чл. 21 Н. З. е твърдѣ рационално, но ние не разбираме, защо законодателятъ прави спецификация само за нѣколко прѣстѣпления, а изключва другитѣ. Нима вторично осѣдениятъ напр. на убийство проявява по-малко нравствено падение отъ рецидивиста въ укриванне или измама?

153. Ако прѣдсрочно освободениятъ наруши условията, подѣ които е билъ освободенъ, освобождението му може да бѣде отмѣнено (чл. 23 Н. З.). Но тукъ се явяватъ два въпроси:

а) Въ какво може да се състои нарушението на условията, подѣ които осѣдениятъ е билъ освободенъ? Както видѣхме, условията на прѣдсрочното освобождение сѣ двѣ: 1) да е истекла извѣстна частъ отъ наказанието и 2) осѣдениятъ да се е отличилъ съ примѣрно повѣдение и прилежание. — Първото отъ тие условия, очевидно е, че не може да бѣде нарушено. Остава второто. Но законътъ казва: „ако освободениятъ наруши *условията*“. Последната дума е употребена въ множествено число; значи, касае се не за едно, а за нѣколко условия. Кои могатъ да бѣдатъ тѣ, слѣдъ като изключихме излежаната частъ отъ срока на наказанието? Дали законътъ не разбира *примѣрното повѣдение* като едно условие и *прилежанието* като

второ? Но понятието „прилежание“ е твърдѣ относително. Когато лицето се намира още въ затвора, неговото прилежание може да се оцѣнява по работата, която то е задължено тамъ да върши. Но какъ може да се констатира прилежанието на единъ човѣкъ, който се намира на свобода? Ненамиранieto на работа или неуспѣхътъ му въ нея съставляватъ ли неприлежание, за което освобождениятъ да може да бъде повърнатъ въ затвора? Ние мислимъ, че подобно вѣщо никой не може да приеме. Но ако се изключи и прилежанието отъ условията, които има да нарушава прѣдсрочно освобождениятъ, тогава не остава друго, освѣнъ примѣрното повѣдение. Тогава защо законодателятъ е употребилъ думата „условие“ въ множествено число? Вѣроятно това е погрѣшка въ редакцията. — Н. Никовъ ¹⁾ мисли, че има три главни условия, които трѣбва да изпълнява освобождениятъ: да се подчинява на полицейския надзоръ, да се въздържа отъ извършване на ново прѣстѣпление и изобщо да има добро повѣдение. Истина е, че нарушението на всѣко едно отъ тие условия не говори добръ за прѣдсрочно освобождение, но ние мислимъ, че тѣхнитѣ послѣдствия сж свършено други, а не отмѣнение на прѣдсрочното освобождение. За да се отмѣни прѣдсрочното освобождение, законътъ изисква, да сж били нарушени условията, по които то е било дадено, а между тие условия

¹⁾ О.р. cit., стр. 39.

нѣма нито подчинение на полицейски надзоръ, нито отричане отъ ново прѣстѣпление. Практически наистина може да се случи, щото неподчинението на полицейския надзоръ, или извършването на ново прѣстѣпление, да повлѣче отгѣна на прѣдсрочното освобождение, независимо отъ своитѣ легални послѣдствия, но, споредъ насъ, тоя резултатъ се получава не по самото естество на тие дѣйствиа, а — защото тѣ атестираатъ у лицето не добро повѣдение и съ това показватъ, че то е нарушило единственото условие на своето прѣдсрочно освобождение, което е: примѣрното повѣдение.

И така, ние мислимъ, че единственото условие, което прѣдсрочно свободеното лице трѣбва да съблюдава, е — да пази добро повѣдение. Всѣко дѣйствие, което уличава у него лошо повѣдение, отъ каквото и естество да се състои и каквито и да сѣ легалнитѣ му послѣдствия, може да повлѣче отгѣна на прѣдсрочното освобождение ¹⁾. Казваме: *може*, защото отгѣната на прѣдсрочното освобождение е факултативна (чл. 23 Н. З.) и зависи отъ усмотрѣнието на Министра на Правосъдието, основано върху мнѣнието на комитета, за който говори чл. 24.

б) Какъ се констатира, че прѣдсрочно свободениятъ е нарушилъ условието, подъ което е билъ

¹⁾ Правилникътъ за прѣдсрочното освобождение („Дър. Вѣсти.“ брой 5, 9 януар. 1897) изброява нѣколко причини на отгѣна, но въ

освободенъ? — На тоя въпросъ отговаря чл. 22 Н. З.: „Прѣдсрочно освободенитѣ се нахождатъ подъ надзора на полицията, до гдѣто трае срокътъ на наказанието, опрѣдѣлено въ присъдата“.

Врѣмето, прѣвъ което прѣдсрочно освободениятъ се намира на свобода, не съставлява часть отъ наказанието му. Затова полицейскитѣ надзоръ, подъ който се нахожда той, не може да има наказателенъ характеръ. Понеже прѣдсрочното освобождение е условно и зависи отъ повѣдението на освободения, то нужно е, да се зематъ нѣкакви мѣрки, за да може да се контролира това повѣдение. Полицейскитѣ надзоръ, прочее, е една чисто прѣдохранителна мѣрка.

Законътъ не опрѣдѣля, въ какво се състои полицейскитѣ надзоръ, но това е опрѣдѣлено въ правилника за прѣдсрочното освобождение и се състои въ слѣдното: прѣдсрочно освободениятъ е длъженъ да съобщи за постоянното мѣстожителство, което си е избралъ, ако живѣе въ село — на кмета, ако ли живѣе въ градъ — на полицията, като сжщеврѣменно прѣдави и отпустителното си свидѣтелство (чл. 25 Н. З.). Така увѣдоменъ, кметътъ или полицията бди за неговото добро повѣдение.

сжщность всѣка отъ тяхъ трѣбва да бѣде вземана не сама по себе си, а като атестирующа едно лошо повѣдение, защото правилникътъ не може да ништина закона.

IV. За глобата.

154. Глобата е наказание, което задължава осждения, да заплати на държавното съкровище една парична сума.

Глобата е най-лѣкото отъ главнитѣ наказания, които прѣдвизжда Нак. Законъ. Въ повечето законодателства глобата има двоенъ характеръ: като главно наказание и като допълнително наказание. Тоя двоенъ характеръ на глобата съществува и у насъ, но само въ нѣкои специални закони, какъвто е напр. законътъ за печата; но въ общия Нак. Законъ глобата е прѣдвидена само като *главно* наказание.¹⁾

Глобата, като главно наказание, се употрѣбва за двѣ категории прѣстѣпни дѣяние: 1) За оние, които произхождатъ отъ користни побуждения. Въ тоя случай законодательтъ се стрѣми, по силата на намъ познатия вече принципъ за аналогичността между наказанието и прѣстѣпното дѣяние, да удари прѣстѣпника въ оние му чувства, които сж го подбудили къмъ извършване на прѣстѣпното дѣяние, и 2) За оние прѣстѣпни дѣяния, които по маловажността си не могатъ да бждатъ наказани съ друго наказание, защото и най-краткосрочното лишение отъ свобода надминува размѣра на причиненото зло.

155. Тѣй като глобата удря виновния въ неговото имотно състояние, то тя прѣдставлява едно твърдѣ го-

¹⁾ Обача гл. *infra*, § 158, относительно противорѣчието на закона по тоя въпросъ.

лѣмо неудобство въ тая смисълъ, че не пада еднакво тѣжко върху лицата, които иматъ различно имотно състояние. Така, за бѣднитѣ тя е извънредно чувствителна, а за богатитѣ незначителна. За отбѣгване на това неудобство се прѣдлагатъ двѣ системи. Едната отъ тѣе системи се състои въ слѣдното: глобата да се опрѣдѣля не въ абсолютни норми, а въ процентни отношения къмъ имотнитѣ състояния на виновнитѣ, т. е. тѣ да се осжждатъ да плащатъ напримѣръ $\frac{1}{100}$, $\frac{1}{1000}$ и пр. частъ отъ цѣлото си имотно състояние. Теоритически погледнато, тая система е до нѣгдѣ приемлива, но всѣ пакъ тя не води къмъ абсолютна справедливостъ, защото даже и процентната глоба е по-тѣжка за онзи, на когото имотното състояние прѣдставлява най-необходимитѣ срѣдства за съществуване, отъ колкото за онзи, който има излишни срѣдства. А отъ практическа гледна точка, тая система е съвършено неприемлива, защото нѣма практическа възможность да се оцѣнява общото имотно състояние на човѣка. — Втората система се състои въ слѣдното: да се прѣдоставя право на съда да замѣнява глобата съ затворъ въ оние случаи, въ които той би счелъ, че глобата не би имала никакво наказателно значение за даденото лице, поради доброто му имотно състояние. Тая система е провѣдена въ повечето законодателства въ това число и нашето. Въ повечето случаи, гдѣто Нак. Законъ прѣдвижда глобата като наказание, прѣдвижда се алтернативно и затворъ и е прѣдоставено тацитно правото на съда,

да избере едното или другото отъ двѣтъ наказания. Случаитѣ, въ които се прѣдвижда само глоба, безъ алтернативно право на съда да наложи вмѣсто нея затворъ, сж твърдѣ малобройни и маловажни.

156. Глобата, която се прѣдвижда въ Нак. Законъ, е *наказание*, и като такава тя трѣбва да отговаря на условията, които се изискватъ за всѣко наказание (*supra* § 130), не само отъ материална, но и отъ формална страна, а именно: а) да е прѣдварително опрѣдѣлена отъ единъ наказателенъ законъ; б) да е произнесена отъ единъ съдъ, който по закона има качество да произнася наказание и в) да се налага отъ лице, което по закона има право да изпълнява присъди.

Отъ това слѣдва, че не сж наказания:

а) Глобитѣ и обезщетенията, които се прѣдвиздатъ като наказателна клауза въ договоритѣ. Наказателната клауза въ тие случаи има характеръ не на публично, а на частно наказание, което законътъ позволява на странитѣ като гражданска санкция на сключенитѣ помежду имъ задължения.

б) Оние отъ фискалнитѣ глоби, които изхождатъ отъ извѣстни законоположения за осигуряване гербовия сборъ, данъчнитѣ постъпления, ипотечнитѣ погашения и пр. и които сж дължими по право, безъ да има нужда да бждатъ произнесени отъ единъ съдъ. Тие глоби иматъ чисто граждански характеръ. Истина е, че често пѣти и тоя видъ глоби могатъ да бждатъ прѣдмѣтъ на разискване въ единъ съдъ

и, слѣдователно, да се санкциониратъ съ едно съдебно рѣшение, но и въ тоя случай тѣ запазватъ своя граждански хтрактъръ, защото интервенцията на съда нѣма за цѣль да ги наложи като наказание, а само да рѣши възникналия споръ за съществуването или размѣра на глобата.

в) Дисциплиниранитѣ глоби и въобще глобитѣ, налагани по силата на правилници и на полицейски или административни прѣдписания. Тие глоби тоже иматъ граждански, а не наказателенъ характеръ.

157. Понеже глобата пада върху имотното състояние на виновния, то, за избѣгване на всѣко недоразумѣние, трѣбва да се упомене още слѣдното основно правило за всѣко наказание: *глобата е лична*. Отъ това правило излизатъ слѣднитѣ послѣдствия:

а) Ако има нѣколко виновни, осѣдени на глоба за едно и също прѣстѣпно дѣяние, глобата трѣбва да бѣде произнесена отдѣлно за всѣкого. Не може да се произнесе една обща глоба за всички, както въобще не може да се произнесе каквото и да е друго общо наказание (чл. 28 Н. З.).

Това правило е абсолютно и не търпи никакво изключение. Нѣкои автори сж се опитвали да поддържатъ, че когато се обвинява едно събирателно лице, напр. едно дружество, то макаръ и да се съдятъ лично всичкитѣ провинени членове, глобата трѣбва да се произнесе не отдѣлно противъ всѣкого отъ тѣхъ въ съравнѣрность съ вината му, а общо про-

тивъ прѣдставителя на дружеството. Но доктрината единодушно отхвърля това мнѣние, защото юридическата личност не може да бѣде *дѣецъ* въ едно прѣстѣпно дѣяние (*suprà*, § 81) и, слѣдователно, не може да си навлѣче никаква наказателна отговорностъ, която пада изключително върху лицата, които я съставляватъ, лично и отдѣлно.

б) Глобата не е солидарна. Това значи, че всѣкой единъ отъ осѣденитѣ на глоба трѣбва да исплати изцѣло наложената му глоба, безъ тя да тѣжи върху неговитѣ другари.

в) Глобата не прѣминува върху наслѣдниците. Ако глобата не е била произнесена до смъртта на виновния, тя не може да бѣде произнесена слѣдъ смъртта му противъ неговитѣ наслѣдници, защото смъртта изключва всѣко прѣслѣдване и наказание (чл. 71 ал. 1 Нак. Законъ). Сѣщо, и възъ основа на сѣщото начало, глобата не може да се изиска отъ наслѣдниците и тогава, когато е била произнесена при живота на виновния, но присѣдата не е влѣзла въ законна сила до смъртта му. Но какво трѣбва да стане, ако присѣдата е влѣзла въ законна сила прѣди смъртта на виновния, но не е била изпълнена? Слѣдъ като присѣдата, която произнася глоба, влѣзе въ законна сила и стане изпълнима, тя съставлява парично задължение, което тѣжи върху имотното състояние на осѣдения, и затова глобата е взиискаема; имотитѣ на осѣдения прѣминуватъ върху наслѣдниците заедно съ всичкитѣ

задължения, които тѣжатъ върху тѣхъ. Това, впрочемъ, е ясно изразено и въ закона, чл. 29 *in fine*: „Глобата се изисква отъ наслѣдството само въ такъвъ случай, когато присъдата е влѣзала въ законна сила прѣди смъртта на осѣдения“.

158. Наказателната глоба бива два вида: а) чисто наказателна и б) фискална.

1) *Чисто наказателна глоба.* Нак. Законъ прѣдвижда глобата като наказание както за нарушения, така и за прѣстѣпления. При нарушенията, въ голѣмо число случаи глобата е прѣдвидена сама, а при прѣстѣпленията тя се прѣдвижда алтернативно съ затворъ, т. е. законътъ опрѣдѣля „глоба или затворъ“ (чл. чл. 267 ал. 3, 294, 298 *in fine*, 299 *in fine*, 304 Н. З. и пр.), като се прѣдоставя на съда да избере едното или другото отъ тие наказания.

Тукъ, обаче, трѣбва да направимъ една забѣлжка.

Нак. Законъ прѣдвижда глобата въ числото на главнитѣ наказания (*suprá*, § 154), но не и въ онова на допълнителнитѣ (чл. 13). Ние видѣхме (*suprá*, § 135), че по силата на правилото *non bis in idem*, за едно и също прѣстѣпно дѣяние не може да се наложи повече отъ едно главно наказание. Между това, въ Нак. Законъ се срѣщатъ цѣль редъ случаи, гдѣто глобата е прѣдвидена заедно съ затворъ, не алтернативно, а като допълнение на това наказание. Такива сж случаитѣ, прѣдвидени въ чл. чл. 120,

122, 124, 235, 236, in fine, 243 и прочее. Това е противорѣчие на закона. Едно отъ двѣтъ: или въ цитиранитѣ случаи глобата не е допълнително, а алтернативно наказание, и тогава вмѣсто „затворъ и глоба“, законътъ трѣбва да се разбира „затворъ или глоба“; или пъкъ глобата е допълнително наказание, и тогава трѣбва да се прибави къмъ числото на допълнителнитѣ наказания въ чл. 13 Н. З. — Първото отъ тие прѣдположения е невъзможно да се приеме, защото редакцията на цитиранитѣ членове дава твърдѣ ясно да се разбере, че законодательтъ, като е прѣдвиждалъ глобата, не я е считалъ за алтернативно наказание, а е искалъ тя да бѣде наложена заедно съ затвора. И тъй като е недопустимо, че законодательтъ е искалъ да потъпче основното правило за наказанията *non bis in idem*, което той въ всички други случаи е старателно съблюдилъ, не остава освѣнъ да се приеме, че той е искалъ да даде двоенъ характеръ на глобата, и като самостоятелно наказание и като допълнително, но е пропусналъ по погрѣшка да я упомене въ числото на допълнителнитѣ наказания, изброени въ чл 13 Н. З. Ние считаме, че това е тъй и ще признаемъ на глобата нейния двоенъ характеръ, който впрочемъ е провѣденъ и въ всичкитѣ специални наказателни закони, та не виждаме, защо да не може да се приеме и отъ общия законъ.

И тъй, глобата бива: ту главно наказание, ту допълнително.

а) Глобата като главно наказание. Тя се налага двояко: алтернативно съ затворъ и самостоятелно. Алтернативното употребление на глобата има значение въ тая смисълъ, че законодателятъ иска да даде свобода на съда, когато види, че глобата не може да има наказателно значение за виновния, поради доброто му имотно състояние, да признаея вмѣсто нея затворъ, тъй като цѣльта на закона не може да бѣде, да обогатява държавното съкровище, а — да наложи наказание, което трѣбва да произведе своя наказателенъ ефектъ върху осѣдения. — А самостоятелното употребление на глобитъ законодателятъ прѣдвижда само за извънредно маловажнитѣ случаи.

б) Глобата като допълнително наказание. Тя се налага винаги съ едно главно наказание, което въ никой случай не може да бѣде пакъ глоба, и има за цѣль да го утѣгчи въ съразмѣрность съ утѣгчителнитѣ обстоятелства, които сж придружавали извършването на прѣстѣпното дѣяние. Глобата като допълнително наказание се прѣдвижда прѣимуществено за прѣстѣпленията и твърдѣ рѣдко за нарушенията.

Глобата, било като главно, било като допълнително наказание, се налага въ размѣръ не по-малко отъ петъ лева (чл. 28 Н. З.). Законодателятъ не е опрѣдѣлилъ единъ максимумъ на глобата, но най-големата цифра, до която тя достига въ общия законъ, е до шесть хиляди лева (чл. чл. 120 и 124 Н. З.).

2) *Фискална глоба*. Така се наричатъ глобитѣ, прѣдвидени отъ извѣстни специални закони относително материитѣ, които се докосватъ до държавния фискъ, като закона за митниците, за акцизитѣ, за патентитѣ, за тютюня, за горитѣ и пр. Тие глоби иматъ отчасти граждански, но повече наказателенъ характеръ и се отличаватъ отъ другитѣ фискални глоби, които вече видѣхме (*supra*, § 156, б), първо, по това, че се налагатъ за едно *прѣстѣпно дѣяние* и, второ, по това, че не сж длъжими по право, а — по сждъ.

159. Ако лицето, противъ което е произнесена глобата, не притѣжава нищо, наказанието не постига цѣльта си. Въ тоя случай, за да не остане виновниятъ ненаказанъ, законътъ прѣдвижда, глобата му да се замѣни съ затворъ. Но понеже затворътъ, както и всѣко друго наказание, не може да се наложи никому безъ присжда, то необходимо е, да се нададе такава, за да може неимотниятъ виновенъ да прѣтърпи наказанието си. За да се избѣгне, обаче, сждението на едно и сжщо лице два пѣти за едно и сжщо дѣяние, законътъ задължава сжда, винаги, когато налага глоба, да опрѣдѣля едновременно и въ сжщата присжда, въ случай че не се внесе глобата, съ колко врѣме лишение отъ свобода се тя замѣнява. Това замѣняване на глобата съ затворъ не е произволно и не зависи отъ волята на сжда, а се прѣсмѣта така: всѣки петъ лева отъ глобата се замѣняватъ съ единъ день тъмниченъ затворъ, ако глобата

е била наложена за прѣстѣпление, или единъ день запиране, ако тя е била наложена за нарушение (чл. 28 Н. З.). Така че, осждениятъ ще лежи толкова дѣня затворъ, колкото пѣти по петъ лева се съдържатъ въ отсждѣната му глоба. Въ всѣки случай, обаче, тъмничниятъ затворъ, който замѣнява глобата, не може да надминава шесть мѣсеци, макаръ и сумата на глобата да би съотвѣтствувала на по-голямо количество дни; а запирането не може да надминава три мѣсеци (чл. 28 in fine).

„За исплащаніе на глобата може да се даде на осждения единъ срокъ отъ три мѣсеци отъ дѣня на влизаніе на присѣдата въ законна сила, обаче осждениятъ на глоба може да влѣзе въ затвора за изпълненіе на присѣдата, безъ да чака платѣжния срокъ на глобата. — Той има право всѣкога да се освободи отъ затвора, като прѣдварително изплати остатъка отъ глобата. — Тоя остатъкъ отъ глобата се отнася къмъ цѣлото ѣ количество тѣй, както остатъкътъ отъ затвора къмъ цѣлия неговъ срокъ“ (чл. 29 Н. З.).

Провѣдениятъ въ чл. 28 Н. З. принципъ на замѣняване глобата съ затворъ, когато осждениятъ не е въ сѣстояние да я заплати, възбужда сериозна критика въ тая смисълъ, че понеже глобата сама по себе си е по-мѣлко наказание отъ затвора, то нейното замѣняване съ затворъ въ случай на бѣдность е несправедливо, защото това значи, че се наказва бѣдността. Бѣдността не е прѣстѣпина и затова въ

никой случай тя не трѣбва да влияе въ отбѣгителна смисъл върху наказанието. За отбѣгване на тая несправедливост нѣкои автори¹⁾ предлагатъ слѣдния изходъ: когато осъдениятъ на глоба не е въ състояние да заплати, да бѣде заставянтъ да извършва прѣвъ съответствующето число дни известни работи въ полза на държавата или общината.

IV. За лишението отъ права.

160. Всѣко едно отъ правата, на които се радваме, прѣдставлява едно благо. Затова лишението отъ права може да съставлява наказание, тъй като то нанася едно страдание толкова голѣмо, колкото голѣмо е било отнетото благо.

Но това е само външната страна на въпроса. А вътрѣшното значение на това наказание не е, да се наложи още едно страдание на виновния, независимо отъ онова, което той получава чрезъ главното наказание, а — да се запази оная хармония, която трѣбва да съществува между физическитѣ и

¹⁾ Ad. Franck, Philosophie du Droit pénal, стр. 157: „Свършено несправедливо е, да се закънява глобата, която бѣдния не може да заплати, съ задержание, т. е. съ едно наказание отъ другъ редъ, което е отъ много по тѣжко естество и отъ много по-обезчестителенъ характеръ. Не значи ли това, че се наказва бѣдния, затова че е бѣденъ? Не е ли това едно прогласяване на бѣдността за прѣстъпление, което се наказва едновременно съ срамъ и лишене отъ свобода? Отъ бѣдния, който не може да си заплати глобата, поискайте нѣколко-дневна работа въ полза на общината, окръга или държавата: и това е пакъ нѣщо повече отъ паритѣ на богатия; но не оставайте да съществува въ една цивилизована и християнска страна това умразно и развратително неравенство“.

моралнитѣ послѣдствия на осъждането. И наистина, би било противорѣчие на правото, ако се остави да се ползува съ всичкитѣ си политически, граждански, публични и частни права оъзи човѣкъ, който е извършилъ едно тѣжко прѣстѣпление и съ това е доказалъ, че отсъствуватъ у него оние нравствени начала, които сж основата на всѣко право. Тоя човѣкъ не заслужа повече довѣрието нито на държавата, нито на съжителитѣ си, и той не може да има еднакви съ тѣхъ правоотношения било въ държавния, било въ частния животъ. Затоа, лишението отъ права се явява като твърдѣ логическо послѣдствие отъ осъждането, особно когато се касае за тѣжки прѣстѣпления.

Но отъ какви права трѣбва да бѣде лишенъ прѣстѣпника?

Всичкитѣ наши права могатъ да се раздѣлятъ на двѣ общи групи: *естествени* и *обществени* права.

а) Естествени права се нарпчатъ оние, които нахождатъ отъ сществуото на чловѣческото естество или на обществото. Тие права сж създадени сами по себе си и сж такива, че безъ тѣхъ ние не можемъ да си въобразимъ ни едно човѣческо сщество. Обществото, което е повикано да урежда нашитѣ отношения, не може нито да създаде нѣкое естествено право, нито да го отнеме; то е само длъжно да санкционира нашитѣ естествени права.

б) Обществени права се наричатъ оние, които обществото създава на своитѣ членове въ размѣръ, какъвто то намира за полезенъ споредъ идеята, която има за общественния редъ.

161. Пита се: когато обществото иска да накаже съ лишение отъ права оние, които сж прѣстъпили волята му, може ли то да постигне върху всичкитѣ имъ права, или само върху частъ отъ тѣхъ?

Отъ онова, което казахме за естественитѣ права, става очевидно, че обществото нѣма право да постигне върху тѣхъ, защото това ще бжде насилие надъ естественитѣ закони и надъ правото въобще.

За жалость, тая идея е твърдѣ нова и е влѣзала въ свѣрѣменитѣ законодателства едва прѣди нѣколко дѣсетки години. Почти всичкитѣ законодателства сж признавали на обществото правото да отнема не само една частъ, но всичкитѣ естествени права на прѣстъпницитѣ. Тѣй нарѣчената *гражданска смъртъ*, която съдържа лишение отъ всичкитѣ естествени права и която прави отъ човѣка единъ живъ мъртвецъ, е унищожена въ френското законодателство едвамъ въ 1854 год. И днесъ още, макаръ и гражданската смъртъ да не съществува вече, има държави, като напр. Русия, които не се отказватъ съвършено отъ присвоеното си право да отнематъ нѣкои отъ естественитѣ права на човѣка, като напр. правото на собственостъ, религиознитѣ права и пр.¹⁾ Но теорията единодушно е осъдила

¹⁾ Таганцевъ, Курсъ русск. угол. права, стр. 345--347.

тоя произволъ и съвръщеннитѣ законодательства отбѣгватъ подобни наказания.

И тъй, обществото може да засѣгне, съ наказателна цѣль, само общественитѣ права на своитѣ членове, т. е. правата, които то е създадо.

Основата, върху която обществото застава, за да отнеме едно или друго право, когато се касае да накаже извѣстно прѣстѣпно дѣяние, се състои въ слѣдното: когато прѣстѣпното дѣяние разрушава оние връзки между неговия авторъ и обществото, по силата на които това послѣдното му е дало извѣстно право, то това право трѣбва да бѣде отнето. Това е логично и рационално. Примѣръ: Обществото е дало право на едно лице, да упражнява медицината, но то, като се ползува отъ това право, отравя нѣкого умишлено, по погрѣшка или по незнание на професията си. Съ извършването на това прѣстѣпно дѣяние очевидно е, че сж разрушени оние презумции, по силата на които обществото му е дало право на медицинска професия; затова, нѣма нищо по-логично отъ това, независимо отъ другото наказание, да му се отнеме и правото, съ което той е злоупотрѣбилъ, за да нанесе зло на обществото.

Отъ тоя основенъ принципъ може да се извлѣче слѣдното практическо правило: трѣбва да се отнема онова право на прѣстѣпника, което се намира въ непосредствено отношение къмъ извършеното прѣстѣпно дѣяние. Това е идеалното правило, което трѣбва да урежда материята на лишение отъ права,

но въ повечето случаи законодателствата и сдилищата се увеличатъ и излизатъ вънъ отъ неговитѣ граници.

162. Лишението отъ права се налага по два начина: *задължителенъ* и *факултативенъ*. За известни прѣстѣпни дѣяния, които прѣдставляватъ особно важенъ характеръ, законътъ задължава съда, заедно съ главното наказание, да наложи на осъдения и лишение отъ права. А въ другитѣ случаи е прѣдоставено факултативно право на съда, да наложи или не лишение отъ права. Въ никой случай, обаче, лишението отъ права не се налага по право; то трѣбва да бѣде произнесено отъ съда.

Лишението отъ права може да бѣде: *дожизотно* и *врѣменно*. Въ това отношение теорията ни дава слѣдния принципъ: Лишението отъ права се основава върху изгубването на известни качества отъ виновния: затова, когато той отъ ново спечелитие качества, трѣбва да му се повърнатъ и отнетитѣ права. Заключение отъ това е, че лишението отъ права по теория е врѣменно и се свършва въ момента, когато прѣстѣпникътъ е изчерпилъ наказанието си и, слѣдователно, по фикция, се е поправилъ. Но тъй като положителното законодателство приема и такива наказания, които се свършватъ заедно съ смъртта (смъртно наказание и доживотенъ затворъ), то и лишението отъ права по тѣхъ може да отиде *ad infinitum*.

Доживотното лишение отъ права по нашия Нак. Законъ се прилага само въ два случая: заедно съ

смъртното наказание и съ доживотния строгъ тъмниченъ затворъ. Това се вижда отъ чл. 36, който гласи: „Осждениятъ на смъртно наказание или на строгъ тъмниченъ затворъ до животъ губи опрѣдѣленитѣ отъ сѣда права *за винаги*“.

Врѣменното же лишение отъ права трѣбва да надминува главното наказание, къмъ което се отнася, най-много съ петъ години (чл. 35 Н. З.). Слѣдъ изтичанieto на тие срокове, осжденитѣ могатъ отъ ново да упражняватъ оние права, които имъ сж били отнети (чл. 31 Н. З.).

Quid, ако наказанието на виновния, или частъ отъ него, бѣде опростено? — Помилванието съкратява само главното наказание, но не и лишението отъ права. Възобновлението на правата, възъ отъ случая, прѣдвиденъ въ чл. 31 Н. З., може да стане само чрѣзъ *амнистия* или *реабилитация*, но не и чрѣзъ помилване. Впрочемъ, законъта упоменува и едно друго срѣдство за възстановяване на правата — *давността*, но то се касае само за правата, изброени въ п. п. 4 - 7 на чл. 30 (чл. 79 Н. З.).

163. Правата, отъ които могатъ да бѣдатъ лишени осжденитѣ по Нак. Законъ, сж означени въ два члена, а именно: чл. 30 и чл. 34. Членъ 30 изброява три категории права: политически, публични и семейни; обаче текстътъ му отбѣгва да употреби тие общи термини, защото не желае да лиши отъ всичкитѣ права, които се съдържатъ въ тѣхъ, а само отъ оние, които той изброява, тѣ сж:

а) Да заема държавни или обществени длъжности изобщо или опрѣдѣлени длъжности;

б) Да носи знакове на отличие;

в) Да бѣде избирателъ или избираемъ при какви да е избори, които ставатъ по распореждане на надлежната власть;

г) Да бѣде членъ въ нѣкой роднински съвѣтъ, управителъ по назначение отъ сѣдъ, настояникъ надъ невъзрастни и на лица, лишени отъ гражданскитѣ сп права;

д) Да упражнява опрѣдѣлени звания, искусства, занаяти или търговия;

е) Да бѣде началникъ, възпитателъ, или учителъ въ каквото и да е училище, и

ж) Да бѣде свидѣтель при извършването на всѣкакви актове и договори, които споредъ закона трѣбва да бѣдатъ скрепени съ свидѣтели.

А чл. 34-й упоменува двѣ категории права: семейни и граждански.

164. Лишение отъ държавна или обществена длъжностъ изобщо или отъ опрѣдѣлени длъжности. Законътъ не опрѣдѣля, какво се разбира подъ думата *длъжностъ*. Тая дума е употребена въ чл. 30-й, който по съдържанието си е общъ; обаче въ други членове, текстътъ на които се отнася до специални случаи, ние виждаме употребена думата *служба*. Така, чл. 137 in fine говори, че за прѣстапления противъ избирателното право виновния се лишава отъ правата, изброени

въ чл. 30 п. п. 1 и 2, ако е заемалъ *служба* въ врѣме на прѣстѣпленieto. Като изучимъ текста на тоя членъ отъ гледна точка на теорията, която вече видѣхме, че лишаемото право трѣбва да се намира въ непосредствено отношение къмъ извършеното прѣстѣпно дѣяние, ще се види, че ако въ дадения случай законодателятъ наказва съ лишение отъ длъжностъ, то е, защото намира, че извършеното прѣстѣпно дѣяние се намира въ непосредствено отношение къмъ длъжността, на която се е радвалъ авторътъ му. Очевидно е, слѣдователно, че *длъжностъ* и *служба* сж синонимни думи. — А че отъ духа на закона не може да се извади друга смисълъ на тие термини, се вижда и отъ терминитѣ, съ които законътъ означава лицата, натоварени съ нѣкоя длъжностъ или служба. Тие лица се означаватъ съ думитѣ: *чиновникъ*, *длъжностно лице* и *органъ на властѣта*. Ние търсихме да извлѣчемъ отъ текста и духа на закона нѣкоя разлика между тие термини, но не намерихме. Терминитѣ *чиновникъ* и *длъжностно лице* сж употребени на много мѣста, безъ да имъ се даде опрѣдѣлението; едвамъ въ глава XXXIII на книга II законодателятъ счелъ за нужно да даде едно опрѣдѣление на чиновникъ, което той специфицира само за случаитѣ, прѣвидени въ тая глава. А въ края на закона (чл. 543) се дава опрѣдѣлението на *органъ на властѣта*. Така че терминитѣ: *длъжностно лице* и *чиновникъ*, вънъ отъ случаитѣ на глава XXXIII, книга

II, дѣлъ I, оставатъ неопредѣлени. Но както отъ опредѣленията на чл. чл. 418 и 543, така и отъ смисълъта на всичкитѣ други членове, въ които единъ или другъ отъ горнитѣ термини е употрѣбенъ, ние додохме до заключение, че *чиновникъ*, *длъжностно лице* и *органъ властѣта* сж такива же синоними, каквито сж *длъжностъ* и *служба*. Ние мислимъ, че най-сполучливъ отъ първитѣ три термини е: *органъ на властѣта*, а отъ вторитѣ два: *служба*; и ако законодателятъ би употрѣбилъ само тѣхъ, щѣше да се отбѣгне всѣко тълкувание и двусмислие.

Прочее, лишението отъ държавна или обществена длъжностъ, за което се говори въ п. 1 на чл. 30-й, ние го разбираме така: лишение отъ правото да бѣде *органъ на властѣта*. А подъ думитѣ „органъ на властѣта“ се разбиратъ: „всички, които сж натоварени да упражняватъ длъжноститѣ на административнитѣ, сѣдебнитѣ и военнитѣ власти, както и лица, натоварени въ отдѣлни случаи съ публична служба, или призовани на помощъ отъ публична властъ“ (чл. 543 Н. З. in fine).

165. Лишението отъ служба възбужда критика въ двояко отношение: а) То не е *еднакво* за всичкитѣ прѣстѣпници. Така, за човѣкъ, който се прѣпитава чрѣвъ служба, това наказание е твърдѣ тѣжко, когато за онзи, който не чака нищо отъ службата, то е свършено безразлично и номинално; б) Въ извѣстни случаи то е *насърдчително*. Така, осѣдениятъ често пѣти се чувствува щастливъ, че

съ лишението отъ длъжностъ той се избавя отъ военната тѣгоба.

Упоменатитѣ недостатѣци на това наказание могатъ да бѣдатъ значително исправени отъ сѣда, тѣй като, съ малки исключения, Нак. Законъ дава факултативно право на сѣда да го наложи или не, и сѣдѣтъ основа свободенъ да не го наложи тамъ, гдѣто вижда, че цѣльта на закона не би се постигнала.

166. Лишение отъ знакове на отличие.

Правото на гражданина да носи знакове на отличие прѣдполага участие въ управлението. Затова, щомъ законодателятъ е намѣрилъ за нужно да прѣдвиди лишение на прѣстѣпниците отъ правото да заематъ държавна или обществена служба, щѣше да бѣде не-последователенъ, ако не прѣдвидѣше и лишението отъ право на знакове на отличие. Едното и другото право иматъ една и сѣща основа.

Но какво трѣбва да се разбира подъ „знакове на отличие“? Законътъ не дава никакво опредѣление на тоя терминъ. Знакове на отличие има нѣколко категории, а именно: а) орденитѣ, които раздава Князътъ за отличие въ държавна или обществена дѣятелностъ; б) знаковетѣ, които раздава държавата за отличие въ учена, промишлена или благотворителна дѣятелностъ; в) знаковетѣ, които раздава военната администрация или подвѣдомственитѣ ней по-долни управления, на войниците за отличие въ

стрѣлба и гимнастически упражнения; г) знаковетѣ, които раздаватъ извѣстни обществени институции и дружества за заслуги или отличия къмъ тѣхъ, и прочее.

При всичко, че законътъ не прави никаква спецификация, ние мислимъ, че би било погрѣшно да се мисли, че той обгръща всичкитѣ изброени категории. Правото за носение знакове на отличие е едно публично право. Но отъ гледна точка на интереситѣ на цѣлото общество, а не на извѣстна корпорация, то прѣдставлява важностъ само въ оние си части, които повече се доближаватъ до политическия права на гражданитѣ. Така, за обществото е почти безразлично, какви знакове на отличие си създава напр. едно гимнастическо или благотворително дружество; но не така стои работата съ орденитѣ, които раздава Князътъ. Тие послѣднитѣ иматъ широко значение за обществения редъ и се основаватъ върху чисто политическия права на гражданитѣ. И понеже Нак. Законъ има за цѣль, да охранява обществения редъ, то ако той отнема правото на носение знакове на отличие, само по себе си се разбира, че това не може да се касае освѣнъ до оние знакове, носението на които дисгармонира съ понятието за обществения редъ, когато носителътъ имъ е турилъ себе си вънъ отъ него чрѣзъ извършването на едно прѣстѣпление. Слѣдователно, ал. 2 на чл. 30-й не подразбира други знакове на отличие, освѣнъ оние, които Князътъ раздава по силата на Конституцията за отличие въ

държавна или обществена дѣятелность, тъй като само тѣ иматъ тоя характеръ¹⁾).

Законътъ казва: „*да носи знакове на отличие*“. Това значи, че знаковетѣ на отличие, които осаждениятъ е получилъ до осаждаването си, не му се отнематъ, а само му се отнема правото, да ги носи прѣвъ врѣмето, до като трае лишението му. А слѣдъ изтичанieto на това врѣме той не само че добива правото да получава нови знакове на отличие, но може отъ ново да заноси и оние, които е билъ вече получилъ.

167. Лишение отъ право на избирателъ или избираемъ. Това е едно политическо право, по силата на което гражданинътъ участвува въ управлението. Отнеманieto на това право е твърдѣ логично и рационално, като се земе прѣдъ видъ основата, върху която почива въобще лишението отъ права. Лице, което е извършило едно тѣжко прѣстѣпно дѣяние, не може да се ползува съ довѣрието

¹⁾ Г. Николъ въ своето Ръководство, стр. 51, мисли, че къмъ това трѣбва да се прибавятъ и „таква звания и присвоени тѣмъ знакове, дипломи и др., които, ако и да се основаватъ върху учениятѣ заслуги на лицето, но въ сѣщото врѣме създаватъ за него известни привилегии по службата или господарственото положение; такива сж напр. учениятѣ степени, свидетелствата за свършване курсъ, за издържане на испити и пр“. Лишението отъ ползуването съ такива документи трѣвало да се допуска „прѣдъ видъ на служебното нѣмъ значение.“ — Ние не можемъ да се съгласимъ съ това мнѣние, защото то не се отнася къмъ ал. 2 на чл. 30, а къмъ ал. 5 на сѣщия членъ, гдѣто се говори за упражняване опредѣлени звания, искусства, занаяти и търговия. Ползуването отъ единъ дипломъ или свидетелство не е знакъ на отличие, а е професия, или звание.

на държавата, а още по-малко да участвува въ нейното управление. Лишението му отъ това право е, слѣдователно, наложително за извѣстно врѣме, което законодателятъ прѣдполага, че е достатъчно, за да го възвърне къмъ онова морално състояние и онова уважение на правото, безъ които е невъзможно упражнението на никое политическо право.

Като говоримъ за лишение отъ право на избирателъ или избираемъ, не трѣбва отъ това да се разбира, че тукъ се касае само за чисто политическия избори; законътъ казва: „каквито и да е избори, които ставатъ по распореждане на надлежната власть“.

168. Лишение отъ право да бжде членъ на роднински съвѣтъ, управителъ по назначение отъ сждъ, настойникъ надъ невъзрастни и на лица, лишени отъ гражданскитѣ си права. Какво се разбира подъ „управителъ по назначение отъ сждъ?“ — „Тукъ очевидно се разбиратъ синдицитѣ по търговска несъстоятелность, попечителитѣ на невазето наслѣдство (чл. 233 отъ закона за Наслѣдството) и изобщо лицата, на които отъ сжда е повѣренъ за управление нѣкой имотъ“ ¹⁾.

169. До тукъ изброенитѣ права, макаръ и да сж отдѣлно упоменати въ чл. 30-й, съставляватъ една група, която законодателятъ твърдѣ често обича да налага изцѣло. Въобще се види, че законодателятъ

¹⁾ Н. Никовъ, *op. cit.*, стр. 52.

дѣли лишението отъ права, изброени въ чл. 30 Н. З. на двѣ групи, първата отъ които съдържа правата, упоменати въ п. п. 1—4, а втората — оние, упоменати въ п. п. 5—7. Първата група е по-важна и законодателятъ я прѣдвижда за цѣль редъ важни прѣстѣпни дѣяния, а именно въ глави I—IV, VI, нѣкои отъ членоветѣ на глави V, VII, VIII и пр.

170. Лишение отъ правото да упражнява опредѣлени звания, искусства, занаяти или търговия. Това се прѣдвижда въ случаитѣ, съдържащи се въ чл. чл. 258, 260 *in fine*, 444 и пр. Трѣбва, обаче, да забѣлѣжимъ, че лишението отъ тие права може да бѣде само тогава оправдано, когато то изхожда отъ самото естество на прѣстѣпното дѣяние, т. е. когато извършеното прѣстѣпно дѣяние е отъ естество да покаже, че е опасно да се остави на прѣстѣпника да упражнява по-нататѣкъ своето звание, искусство, занаятъ или търговия. — Лишението отъ това право, обаче, не отнема на осѣдения учената степенъ или дипломитѣ му за промишленостъ, искусства и пр.

171. Лишение отъ правото да бѣде началникъ, възпитателъ или учителъ въ каквото и да е училище. И тукъ самото опредѣление на правата показва, че, за да могатъ да бѣдатъ справедливо отнети, тѣ трѣбва да изхождатъ отъ естеството на извършеното прѣстѣпно дѣяние.

172. Лишение отъ правото да бѣде свидетелъ при извършване на всѣкакви актове

и договори. Отъ текста на закона се вижда, че тукъ се касае само за свидѣтелствуване отъ чисто граждански характеръ. Обаче, освѣнъ гражданското свидѣтелствуване има и друго, което се отнася до областта на наказателното право. Пита се: това послѣдното свидѣтелствуване обгръща ли се въ п. 7 на чл. 30 Н. З.? Разбира се, че не, защото свидѣтелствуването прѣдъ наказателното правосѣдие не е вече право, а длъжностъ на гражданитѣ. Да се обяви, че онзи, който е билъ наказателно (углавно) осѣденъ, не се приема да свидѣтелствува, това не съставлява лишение отъ право, а — освобождение отъ една длъжностъ къмъ правосѣдието. Отъ това ще пострада не осѣдения, а правосѣдието. Затова, законодателятъ е много добръ направилъ, като не е включилъ въ п. 7 на чл. 30 Н. З. тоя родъ свидѣтелствуване.

173. Освѣнъ изброенитѣ до тукъ случаи, чл. 34-й Н. З. прѣдвижда още два вида лишение отъ права, които се налагатъ не вече чрѣзъ присѣда, а *ipso jure*. Тѣ сж: а) лишение отъ родителски и съпружески права и б) задрѣщение.

174. Лишение отъ родителски и съпружески права. „Осѣденитѣ на смъртъ или строгъ тъмничень затворъ за не по-малко отъ петъ години губятъ своитѣ родителски и съпружески права, само въ случаитѣ, точно отъ закона опрѣдѣлени“ (чл. 34).

Какво трябва да се разбира подъ „родителски и съпружески права“? Не ще и дума, че тукъ не

се касае работата за самия естественъ съюзъ, който съществува помежду родителитѣ и дѣцата и помежду съпружитѣ и който изхожда отъ естествения права на човѣка, които, както видѣхме (*supra*, § 161), сѫ незасѣгаеми отъ Нак. Закони. Извършването на прѣстѣпно дѣяние не може да разруши нито родителскитѣ, нито съпружескитѣ, нито родствениитѣ връзки между хората; обаче то може да повлияе да се измѣнятъ сѣмейнитѣ отношения между тѣхъ и Нак. Законъ обръща внимание именно върху тая страна на въпроса. Семейството е основа на обществото и затова обществената властъ има право да бди за реда въ него. Когато родителътъ извърши тѣжко прѣстѣпление, което влѣче дългогодишенъ затворъ, не ще съмнѣние, че той е изгубилъ както моралнитѣ качества, така и физическата възможность да упражнява своитѣ родителски права, и ако тѣ му бждатъ запазени, това може да има печални послѣдствия за дѣцата. Също така не малка е и опасността за добрия редъ въ семейството, когато мъжътъ бжде осъденъ на дългогодишенъ затворъ, и жената не се освободи отъ неговата съпружеска властъ, която е вече противна на правото. — Понеже интервенцията на обществената властъ въ сѣмейния редъ тукъ не е, за да онищожи естествения съюзъ, който съществува между родителитѣ и дѣцата и между съпружитѣ, а само да тури разваленитѣ сѣмейни отношения въ единъ безопасенъ пътъ, то ясно е да се разбере, че подъ „родителски и съпружески

права“ законътъ не разбира самия съюзъ, а правата, които изхождатъ отъ него. Тие права сж опрѣдѣлени въ гражданскитѣ и духовнитѣ закони. *Родителски права сж*: правото на родителя за дисциплинарна власть надъ дѣцата; правото да управлява имота имъ; правото му да дава или отказва съгласието си за встъпването имъ въ бракъ, правото да узаконява незаконнороденитѣ си дѣца, и пр. *А съпружески права сж*: правото на съвмѣстно съжителство съ другия съпругъ; правото на взаимно съдѣйствиe и помощъ между съпрузитѣ; правото на мъжа да дава или отказва съгласието си, да се занимава жената съ търговия и пр.

Но извършеното прѣстѣпно дѣяние, макаръ и да е тѣжко, може да е отъ такова естество, щото да не влияе върху правилнитѣ отношения въ сѣмейството. Такива сж напримѣръ, политическитѣ прѣстѣпления. Истина е, че дългогодишното лишение отъ свобода на политическия прѣстѣпникъ тоже туря въ тѣжко изпитание находящитѣ се подъ неговата родителска или съпружеска власть лица, но той не е изгубилъ оние морални качества, които могатъ да оправдаятъ тѣхното изваждане изъ властѣта му, а отъ друга страна и затворническитѣ режимъ, който той прѣкарва, му дава извѣстна възможность да упражнява тая си власть. Затова законътъ казва, че осъденитѣ на смъртъ или строгъ тъмниченъ затворъ губятъ своитѣ родителски и съпружески права *само въ случаитѣ, точно отъ закона опрѣдѣлени*, т. е.

въ оние случаи, които законътъ счита опасни за сѣмейния редъ.

175. Осъденитѣ на смъртъ или строгъ тъмненъ затворъ запазватъ ли своя браченъ съюзъ? — Теоритически въпросътъ може да бѣде разгледанъ така: Само половото сближение съставлява частъ отъ естественитѣ права на човѣка, но не и неговата легална форма, която е различна въ разнитѣ законодателства. Затова нищо не прѣчи на законодателя, да допуща расторжение на брачния съюзъ въ случаитѣ, гдѣто той мисли, че това е полезно за реда въ сѣмейния животъ и обществото. Брачниятъ съюзъ изисква съвмѣстно живѣние, и когато на това съвмѣстно живѣние се възпротиви една присада за смъртъ, доживотенъ или дългогодишенъ затворъ, естествено е, да се разрушатъ тие връзки, за да може свободниятъ съпругъ да склучи нови. Но понеже сѣмейството не се състои само отъ двамата съпрузи, но и отъ дѣцата, то често пѣти може да се случи, щото интереситѣ на тие послѣднитѣ да възставатъ противъ расторжението на брака. Тая е причината, поради която въ положителното законодателство не може да се внесе едно абсолютно правило по тая материя. — Нашето законодателство, по примѣра на много други, ни дава слѣдното правило: „Брачниятъ разводъ между такива лица се допуща само по настоявание на оставалия на свобода съпругъ“ (чл. 34). По тоя начинъ законодательтъ е далъ широка свобода на неосъдения съпругъ,

да избере между съхранението и разторжението на брака онова, което той мисли, че е по-добро. Понеже цѣльта на закона е, да се запази реда въ сѣмѣйството, ние мислимъ, че това е най-сполучливото разрѣшение на въпроса, каквото може да се очаква.

176. Запрѣщение. „Осжденитѣ на строгъ тѣмниченъ затворъ се турятъ подъ запрѣщение и могатъ да разполагатъ съ имота си само по завѣщание“ (чл. 34 Н. З.).

Запрѣщение значи лишение отъ граждански права.

Повечето отъ иностраннитѣ законодателства прѣдвиждатъ два вида запрѣщение: *гражданско* и *наказателно*. Гражданското запрѣщение (*interdiction judiciaire*) се налага отъ гражданския съдъ върху умствено-разстроениитѣ, слабоумнитѣ и расточителните лица, съ цѣль да се тури подъ попечение както личността имъ, тека и имотътъ имъ; а наказателното запрѣщение (*interdiction légale*) изхожда *ipso jure* отъ осждането на нѣкое тѣжко наказание и има за цѣль: споредъ едни, да поддържа равенство между богатитѣ и бѣднитѣ затворници и да възпрѣпятъствува на богатитѣ да подкупватъ пазачитѣ си, а споредъ други — да наложи едно допълнително наказание и да тури подъ попечение имотното състояние на осждения. — Гражданското запрѣщение се отличава отъ наказателното още и по това, че то отнема самитѣ граждански права, а наказателното

запрѣщение отнема не правата, а само ползуванието отъ тѣхъ въ извѣстни рамки.

Нашиятъ Нак. Законъ не прави това дѣленіе на запрѣщението. Той казва, че подробности въ върху турянето подъ запрѣщение и върху реда за управлението на имота на осѣдения сж изложени въ гражданскитѣ закони (чл. 34 *in fine*). Отъ това слѣдва, че осѣденитѣ на строгъ тъмниченъ затворъ се турятъ подъ сжщото онова запрѣщение, което прѣдвиждатъ гражданскитѣ закони за умствено-разстроениитѣ, слабоумнитѣ и разточителнитѣ (чл. 14 и пр. отъ закона за Настоящичеството).

Но при всичко че законътъ се мѣчи да направи тая асимилация между гражданското и наказателното запрѣщение, фактически тѣ пакъ се различаватъ, както по сжщество, тѣй и по форма.

а) *По сжщество*. Гражданското запрѣщение се налага на лица, които поради извѣстна недагавость, сж изгубили *de facto* способността да притѣжаватъ граждански права; то дохожда да отнеме юридически оние права, които фактически лицето е изгубило. А наказателното запрѣщение се налага, напротивъ, на лица, които продължаватъ да съхраняватъ своята гражданска способностъ, но които не могатъ да се ползватъ отъ нея въ слѣдствие на изгубването на свободата си; то не отнема самитѣ граждански права, а само отнема юридически онова ползувание отъ тѣхъ, което осѣдениятъ е изгубилъ фактически и което е несъвмѣстно съ лишението отъ свобода. Въ слѣдствие

на това, наказателно-запрѣтениятъ може да располага съ имота си по завѣщание, тъй като лишението отъ свобода по своето естество не се противи на тоя начинъ на ползуване съ гражданскитѣ права, които осждениятъ има. — Втора една разлика между тие два вида запрѣщение ние намираме и въ това, че гражданското запрѣщение има само попечителенъ характеръ за личността и имотното състояние на запрѣтения, а наказателното запрѣщение има двоенъ характеръ: наказателенъ и попечителенъ. б) *По форма.* Гражданското запрѣщение се налага по исканието на заинтересованитѣ лица (чл. 1145 отъ Гражд. Сждопр.) а наказателното запрѣщение слѣдва *ipso jure* отъ осжданието на строгъ тъмниченъ затворъ.

177. Запрѣщението спира заедно съ свършването на главното наказание. Ако главното наказание се прѣкъсне по помилване, или по прескрипция, заедно съ това пада и запрѣщението. Осждениятъ придобива отъ ново пълното ползуване отъ гражданскитѣ си права. Това става по *право*, безъ да има нужда, осждениятъ да иска свалянието на запрѣщението. А настойникътъ дава смѣтка на запрѣтения за управлението си на общо основание.

VI. За конфискацията.

178. Конфискация значи отнемание, въ полза на държавата, собствеността на вѣщитѣ, принадлежащи на прѣстѣпника, или намѣрени у него.

Конфискацията бива два вида: *обща* и *специална*.

а) *Обща* конфискация е оная, която се отнася до цѣлото имотно състояние на прѣстѣпника, или на една опредѣлена частъ (quote-part) отъ него.

Общата конфискация е едно отъ най-старитѣ наказателни срѣдства, което се е практикувало ту като самостоятелно, ту като допълнително наказание. Въ римското право тя е била законно послѣдствие на смъртното наказание, но не рѣдко е била употребявана и съ други по-лѣпки наказание и даже като самостоятелно наказание. Отъ тамъ тя се е прѣдала и на западното право.

Общата конфискация, както когато се налага като допълнително, така и когато съставлява самостоятелно наказание, не отговаря на условията, които се изискватъ отъ наказателната наука, а именно: та е противна на правото на собственостъ, което е едно естествено право; тя не е равномѣрна за прѣстѣпниците отъ разнитѣ състояния; и тя не е лична въ тая смисълъ, че когато бѣде произнесена противъ единъ осѣденъ на смъртъ или доживотенъ затворъ, тя пада не върху него лично, а върху неговитѣ наслѣдници.—Освѣтъ тие теоритически възражения, противъ общата конфискация се прави и едно чисто практическо възражение, състояще въ слѣдното: тя възбужда охота за прѣслѣждане, било съ цѣлъ да се обогати държавата въ щета ни частнитѣ лица, било за да се обевсили единъ противникъ. — За това, общата кон-

фискация е отхвърлена вече отъ всичкитѣ законодателства, освѣнъ руското.

б) Специална конфискация е оная, която се отнася до извѣстни движими прѣдмѣти, които иматъ нѣкакво непосредствено съотношение съ едно забранено отъ закона дѣяние, или които по закона не могатъ да съставляватъ частно владѣние.

Специалната конфискация не съдържа оние негативни черти, които видѣхме въ общата конфискация, и за това тя е задържана въ всичкитѣ съврѣмenni законодателства.

179. Въ законодателствата специалната конфискация въобще бива два вида, единиятъ отъ които има чисто *наказателенъ* характеръ, а другиятъ — *полицейски*.

а) Конфискация съ наказателенъ характеръ е оная, която се отнася върху прѣдмѣти, владѣнието на които не прѣдставлява никаква опасностъ или незаконностъ. Примѣри: конфискация на паритѣ, които сж били прѣдзначени за подкупъ; конфискация на прѣдмѣти, които сж били укрити отъ митницата и пр. Въ тие и аналогичнитѣ тѣмъ случаи конфискацията е чисто наказателно срѣдство, прилично на глоба, която се исплаща въ натура. Законътъ го налага, за да причини страдание на виновния.

Понеже тоя видъ конфискация е чисто наказание, то тя не може да се наложи друго яче. освѣнъ по формитѣ, които се изискватъ за налаганieto на всѣко наказание.

б) Конфискация съ полицейски характеръ е оная, която се отнася върху прѣдмѣти, на които направата, продажта, разпространяването, притѣжанието или пазението съ забранени. Примѣри: конфискация на фалшиви монети, на подправена или развалена стока, на противонравствени изображения, на изкопаеми богатства, на взривни вѣщества и пр. Въ тие и аналогичнитѣ тѣмъ случаи, конфискацията не съставлява наказание и не се налага съ цѣль, да се причини страдание на лицето, а е чисто прѣдпазително срѣдство, за да се прѣсѣче пътя на извѣстни прѣстѣпни дѣяния.

Понеже конфискацията, която носи полицейски характеръ, не е наказание въ смисълъ на закона, то за нейното налагане не е необходимо да се спазватъ формитѣ, по които става налагането на наказанията. Така, тя може да бѣде произнесена не само противъ самия виновникъ, но и противъ неговитѣ наслѣдници, въ случай на смъртта му; тя може да се наложи и на лица, които сж само граждански, но не и наказателно отговорни и пр.

180. Нашиятъ Нак. Законъ прѣдвижда специалната конфискация въ чл. 37, безъ да говори изрично за нейното подраздѣление, което разгледахме въ прѣдшедствующия параграфъ. Но това подраздѣление може лѣсно да се извади отъ редакцията на тоя членъ. Тамъ се говори:

а) За „нахѣренитѣ у виновния прѣдмѣти, на които направата, продажта, разпространяването, притѣжанието или пазението сж забранени.“ Това е

полицейската конфискация. Прѣдмѣтитѣ отъ тоя родъ се отнематъ, макаръ и да не принадлежатъ на виновния и да не се е въплотила въ тѣхъ извѣстна прѣстѣпна дѣятелность.

б) За „вѣщитѣ, които принадлежатъ на виновния и които сж били прѣдназначени или сж служили за извършване на прѣстѣплението“. Това е наказателната конфискация. Но прѣдмѣтитѣ отъ тоя родъ се конфискуватъ, само ако се намиратъ въ непосредствено отношение къмъ нѣкое прѣстѣпно дѣяние. Кои сж тие прѣдмѣти? — Законътъ говори само за оние прѣдмѣти, които сж били *прѣдназначени* или *сж служили* за извършване на прѣстѣплението, т. е. тѣй нарѣчениитѣ *instrumenta sceleris*. Такива сж оржията или орждията, които сж били употребени. Колкото до прѣдмѣтитѣ, които сж били придобити чрѣзъ извършването на прѣстѣпното дѣяние, тѣ не се конфискуватъ, а само се взематъ отъ прѣстѣпника, за да се прѣдадатъ на притѣжателя имъ. (Чл. 468 Угл. Сждопр.).

Наказателната конфискация може да стане само въ случаитѣ, които сж изрично отъ закона прѣдвидени. А законътъ я прѣдвижда за прѣстѣпленията съдържащи се въ глава VIII (подправка на парични знаци) и за оние, прѣдвидени въ чл. чл. 336, 398 и 399.

Нѣкои законодателства (френското, германското и пр.) прѣдвиждатъ и единъ другъ родъ прѣдмѣти, подлежащи на наказателна конфискация. Тѣ сж тѣй нарѣчениитѣ *producta sceleris*, т. е. прѣдмѣтитѣ, които

прѣдставляватъ печалбата отъ едно прѣстѣпно дѣяние. Примѣръ: спечеленитѣ пари отъ едно забранено отъ закона прѣдставление; паритѣ или скжпоцѣнноститѣ, дадени за подкупване на чиновникъ или свидѣтель и пр. Виновниятъ се осжжда да даде тие печалби, които се конфискуватъ. — Тоя видъ конфискация въ нашия Нак. Законъ не е прѣдвидена. Паритѣ или скжпоцѣнноститѣ, които се даватъ за подкупъ, у насъ могатъ да бждатъ конфискувани, само ако бждатъ уловени въ момента на прѣдаванието, и въ такъвъ случай тѣ съставляватъ *instrumenta*, а не *producta sceleris*. А въ първия отъ привѣденитѣ примѣри, конфискацията е невъзможна по нашия законъ.

181. Конфискуванитѣ прѣдмѣти, ако не подлежатъ на истрѣбление, се продаватъ за въ полза на държавнитѣ тъмници (чл. 37). Това правило се отнася както до наказателната, така и до полицейската конфискация.

182. Чл. 37 Н. З. се завършва съ една втора алинея, която дава мѣсто на недоразумѣние. Тя гласи: „Тая наредба се приспособява отъ съда и тогава, когато подсждимия бжде оправданъ или освободенъ отъ наказание“. — Прѣди всичко, какво се разбира подъ „тая наредба?“ Въ текста на първата алинея има три наредби: а) за прѣдмѣтитѣ, подлежащи на полицейска конфискация, б) за прѣдмѣтитѣ, подлежащи на наказателна конфискация, и в) за истрѣблението или продажбата на единитѣ и

другитѣ прѣдмѣти. Цитираната алинея отнася ли се до третѣ тие наредби, или само до послѣдната отъ тѣхъ? Никовъ¹⁾ я тълкува въ смисълъ на първото прѣдположение: „Наредбата, *установена въ чл. 37*, се приспособява и когато подсѣдимия бѣде оправданъ, или освободенъ отъ наказание. Въ този случай тя не е наказание, а има характеръ на полицейска мѣрка за прѣдупрѣждение на прѣстѣпленията.“ Ние не можемъ да се съгласимъ съ това тълкувание, защото, както видѣхме по-горѣ, наказателната конфискация е наказание въ пълното значение на тая дума и, като такава, тя не може нито да се наложи върху единъ оправданъ по сѣдѣ човѣкъ, нито да земе характеръ на полицейска мѣрка. Затова ние мислимъ, че втората алинея на чл. 37 се отнася само до послѣдната наредба на първата алинея, която говори за истрѣблението или продажбата на конфискуванитѣ прѣдмѣти и то, разбира се, въ случаитѣ, когато конфискацията не е паднала. А конфискацията може да не падне заедно съ оправданието или освобождението отъ наказание на подсѣдимия, само когато тя съставлява чисто полицейска, а не наказателна мѣрка.

VII. За обнародванието на присѣдата.

183. Третото и послѣдното отъ допълнителнитѣ наказания, прѣдвидени въ Нак. Законъ (чл. 13), е обнародванието на присѣдата. „Въ прѣдвидени отъ закона случаи, ако сѣдѣтъ опрѣдѣли, присѣдата, ко-

¹⁾ Ор. cit. стр. 61.

гато встъпи въ законна сила, може да бжде обнародвана за смѣтка на виновния“ (чл. 38).

Обнародванието на присждата е слабо продължение отъ единъ цѣлъ редъ морални наказания, които сж били твърдѣ распространени въ старото право и които сж гонили главно слѣдната цѣль : да уронятъ нравственото достоинство на виновния и да го изложатъ на прѣзрѣнието на обществото ; съ други думи, да убиятъ честъта и уважението, на които той се радва. Такива сж били, напримѣръ : развѣжданието на виновния голъ по улицитѣ, поставянието му на позорния стълбъ, извършваннието надъ него на равни позорни обряди и пр. Въ нашето обичайно право и сега още съществуватъ нѣкои остатъци отъ позорнитѣ наказания. Така, когато на вѣнчалното дѣгло се констатира, че невѣстата е била изгубила дѣвството си, това се разгласява веднага, и на слѣдния день безчестната невѣста бива показана на една магарица, обърната съ лицето къмъ задната частъ на животното, даватъ ѝ да държи въ рѣцѣтъ си опашката му по начинъ, който позволява да се вижда половия му органъ, което прави алузия на констатираното безчестие, и по тоя начинъ бива развѣждана изъ цѣлото село, обсипана съ укоритѣ и подигравкитѣ на всички и отвѣдена обратно на родителитѣ си.

Наказанията, които уронватъ честъта и уважението на виновния, възбуждатъ сериозна критика противъ себе си въ слѣднитѣ отношения.

а) Тѣ не сж *поправителни*. Извършването на прѣстѣпното дѣяние показва извѣстенъ нравственъ упадѣкъ на лицето. Когато законътъ налага наказание, неговата цѣль, не е да увеличи тоя нравственъ упадѣкъ, а — да го излѣкува, т. е. да помогне на прѣстѣпника, да се повърне къмъ оная нравствена чистота, която се желае отъ закона. Между това, наказанията, които уронватъ честта и уважението на прѣстѣпника, постигатъ тъкмо обратното: публичното опозоряване унищожавя и оние малки остатѣци отъ честъ и срамъ, които сж се запазили въ душата на прѣстѣпника, и угасява въ него всѣко желание да се повърне къмъ пътя на доброто; вмѣсто тѣхъ, въ душата на опозорения прѣстѣпникъ се загнѣздватъ жестока умраза и бѣсно желание да отмѣсти на обществото, въ очитѣ на което той не може вече да се подигне нравствено.

б) Тѣ не сж *прѣдупрѣдителни*. Ние видѣхме, че всѣко наказание трѣбва, между другото, да е отъ прѣдупрѣдително естество, т. е. да дѣйствува назидателно и да отклонява отъ прѣстѣпнитѣ дѣяния оние, които би желали да ги извършатъ. А наказанията, които уронватъ честта и уважението, не постигатъ тая цѣль. Напротивъ, публичното опозоряване се прѣвръща въ веселъ празникъ за оние, които го гледатъ и, вмѣсто назидание, заключението, което тѣ извасятъ отъ него, е, че човѣкъ, и слѣдъ като е публично опозоренъ, пакъ може да живѣе

така спокоенъ и благодаренъ отъ себе си, както и когато има съзнание на своята честъ.

в) Тѣ не сѣ *равномѣрни*. Всѣко наказание трѣбва по възможность да пада еднакво тѣжко върху всичкитѣ виновни. А публичното опозоряване има и тоя голѣмъ недостатъкъ, че не произвѣжда почти никакво страдание на прѣстѣпника, който е лишенъ отъ всѣко нравствено достоинство, а, напротивъ, дѣйствиува толкова по-убийствено, колкото повече нравствени качество има у наказания. Въ резултатъ анализа, че публичното опозоряване наказва само добродѣтелнитѣ хора, но не и нравствено падналитѣ.

Въ слѣдствие на тие отрицателни качества на наказанията, които уронватъ честъта и уважението на прѣстѣпника, всичкитѣ съврѣмenni законодателства се стрѣмятъ къмъ тѣхното окончателно изхвърляние. Отъ тѣхъ е оставало само обнародванието на присѣдата, но и това наказание се налага въ твърдѣ ограничени случаи.

184. Обнародванието на присѣдата, макаръ и да влиза, по естеството си, въ категорията на наказанията, уронвающи честъта и уважението (*existimatio*), съдържа въ себе си такива елементи, които до известна степенъ смекчаватъ отрицателнитѣ качества на тие наказания, а именно :

а) Страданието, което се налага на осѣдения, има повече характеръ на публиченъ укоръ, отъ колкото на поворъ;

б) Обнародванието на присждата способствува да се възстанови доброто име на пострадалия;

в) Обнародванието на присждата, когато се ограничава само върху известно число прѣстѣпни дѣяния, прѣимуществено за оние, които се извършватъ чрѣзъ печата, пада винаги върху лица отъ приблизително еднакво обществено равнище и за това не е толкова неравномѣрно наказание, както другитѣ наказания отъ тая категория.

185. Нак. Законъ прѣдвижда обнародванието на присждата като допълнително наказание въ слѣднитѣ случаи: за набѣдяване (чл. 200—203), за докачение на честъта (чл. 234—246) за причиняване смъртъ по неанание на професията си или по немарливо отнасяние къмъ нея (чл. 258), за нѣкои тѣлесни поврѣждания (чл. 270) и за недаване лѣкарска или акушерска помощ (чл. 286).—Въ първитѣ два случая (набѣдяване и докачение на честъта) обнародванието на присждата има значение като срѣдство за възстановление доброто име на пострадалия, а въ останалитѣ случаи то носи чисто наказателенъ характеръ.

ГЛАВА II.

ЗА ГРАЖДАНСКИТѢ ПОСЛѢДСТВИЯ НА ПРѣСТѢПНИТѢ ДѢЯНИЯ.

186. Независимо отъ оние послѣдствия, които влизатъ въ областъта на наказателното право, прѣ-

стѣпнитѣ дѣяния по нѣкога иматъ и послѣдствия отъ чисто граждански характеръ. Наказанието, което се налага на виновния за извършеното прѣстѣпно дѣяние, заглажда само наказателнитѣ (углавнитѣ) послѣдствия на дѣянието, но не и гражданскитѣ. И понеже всѣки рационаленъ законъ се стрѣми да онищожи, въ кръга на възможността, всичкото зло, което е произлѣзло отъ прѣстѣпното дѣяние, или поне да го компенсира, то цѣлѣта на закона нѣма да бѣде постигната и справедливостѣта нѣма да бѣде удовлетворена, ако не се прѣдвидятъ срѣдства, за да се изгладятъ и неговитѣ граждански послѣдствия.

А. Опреѣделение и видове на гражданскитѣ послѣдствия.

187. Подъ граждански послѣдствия на прѣстѣпното дѣяние се разбира имотната пакостъ, която дѣянието е причинило.

Имотна пакостъ може да се причини и безъ да има прѣстѣпно дѣяние, но въ такъвъ случай това е работа на гражданското право. Тукъ ние имаме да се занимаемъ само съ оная имотна пакостъ, която произлиза отъ едно или друго прѣстѣпно дѣяние.

Произлѣзлата отъ прѣстѣпното дѣяние имотна пакостъ може да засѣга лицето, което е прѣдмѣтъ на дѣянието, или неговитѣ ближни, или нѣкое свършено отдалѣчено лице. И въ третѣ хипотези тя има единъ и сѣщъ характеръ и не измѣнява въ нищо гражданската отговорностъ на виновния.

Имотната пакостъ, която произлиза отъ прѣстѣпното дѣяние, може да се раздѣли на: *непосрѣдствена* и *посрѣдствена*.

1) *Непосрѣдствена имотна пакостъ*. Подъ това се разбира пакостъта, която засѣга непосредствено единъ сегашенъ имотъ. Тукъ сж възможни два случая:

а) Отнемане на имота. Чръзъ кражба, грабежъ, обсебване, измама и пр. прѣстѣпникътъ отнема имота отъ неговия собственикъ или отъ владѣтеля му. Имотната пакостъ, която се причинява на послѣдния, е непосредственъ резултатъ на извършеното прѣстѣпно дѣяние; тя съставлява гражданското послѣдствие на дѣянieto. Поправянето на това послѣдствие може да стане по два начина: да се повърне самата вѣщъ, или да се заплати стойността ѝ.

Когато вѣщъта бже намѣрена, нейното възвръщане на законния ѝ стопанъ или владѣтель става *ex officio*. Властъта може да я задържи само до тогава, до когато ѝ бже потрѣбна като *corpus delicti* при сжденето на виновния. Ако законниятъ ѝ ступанинъ или владѣтель не я е поискалъ по частенъ или сждебенъ редъ, това не може да бже причина за невъзвръщането ѝ.

Но когато вѣщъта не бже намѣрена, или бже унищожена или поврѣдена, прѣстѣпникътъ е длъженъ да заплати стойността ѝ. Нейното исчезване не го освобождава отъ задължението му. Въ тоя случай, обаче, сждебната властъ не е длъжна да вземе върху

себе си ех officio защитата на гражданскитѣ интереси на пострадалия. Тоя послѣдниятѣ, ако желае осмъжданието на виновния, да заплати стойността на изгубената вѣщь, трѣбва да заяви граждански искъ самостоятелно или заедно съ углавното дѣло.

б) Повръждане на имота. Тукъ спадатъ слѣднитѣ случаи: прѣстѣпникътъ е подпалилъ една сграда, строшилъ една врата, стрѣлялъ върху човѣкъ и убилъ коня му и пр. И тукъ причинената имотна пакостъ е непосредственъ резултатъ на прѣстѣпното дѣяние. Законътъ желае, на първо мѣсто, поправянieto и на тая пакостъ да стане въ натура, т. е. да се възстанови старото състояние на работитѣ, което е съществувало прѣди извършването на прѣстѣпното дѣяние. Но това повечето пѣти е невъзможно. За това остава второто сръдство: виновниятъ да заплати стойността на повръждението. Но, за да може той да бъде осмъденъ въ тая смисълъ, необходимо е, пострадалото лице да завѣде искъ и да го докаже по граждански редъ.

2) *Посръдствена или косвена имотна пакостъ.* Така се нарича пакостъта, която не засѣга непосредствено имотното състояние на пострадалия, но се отразява върху него по косвенъ начинъ чръзъ едно прѣстѣпно дѣяние, извършено върху живота, здравieto, свободата или честъта.

Косвената имотна пакостъ се състои отъ: *врѣди* (*damnum emergens*) и *загуби* (*lucrum cessans*).

а) В р ѣ д и. Подъ врѣди се разбира косвеното уврѣждение на имотното състояние, което става веднага слѣдъ извършването на прѣстѣпното дѣяние. **Примѣръ:** прѣстѣпникътъ нанася тѣлесна поврѣда на нѣкого; пострадалото лице веднага има нужда отъ лѣкувание; израсходваната сума за лѣкуванието му съставлява имотната *врѣда*, която той е прѣтърпялъ. Както става явно, тукъ имотната пакостъ не е непосредствена, а е косвена, защото прѣстѣпното дѣяние е било насочено не противъ имота, а противъ личността на пострадалия. — Другъ примѣръ: прѣстѣпникътъ е лишилъ отъ свобода нѣкого и съ това му е поврѣдилъ здравieto; разходите за лѣкуванието на пострадалия съставляватъ имотна врѣда. — Трети примѣръ: прѣстѣпникътъ изложи на опасностъ (алопостави) нѣкого и тоя послѣдниятъ, за да се избави отъ опасността, прави известни разходи или прѣтърпява известни имотни щети.

б) З а г у б и. Подъ загуби се разбира лишението отъ възможни печалби: пострадалото лице е изгубило печалбитѣ, които е щѣло да реализира, ако прѣстѣпното дѣяние не би се извършило. — **Примѣръ:** нанася се тѣлесна поврѣда; пострадалото лице, независимо отъ врѣдитѣ, които прѣтърпява за лѣкуванието си, туря се въ невъзможностъ да продължава работата си и да реализира печалбитѣ си; това лишението отъ печалбитѣ може да е временно — до оздравяването на пострадалия — или доживотно, ако тѣлесната поврѣда повлѣче лишението

отъ нѣкой органъ. — Другъ примѣръ: мома лишава се отъ дѣвство по прѣстапенъ начинъ; и тукъ тоже има лишение отъ печалби въ тая смисълъ, че тя губи възможността да се ожени или ще се ожени, но при по неблагоприятни условия, и, слѣдователно, срѣдствата за нейното сѣществование сѣ сериозно ущетени. — Трети примѣръ: извършва се убийство; лицата, които сѣ очаквали прѣхраната си отъ убития, се лишаватъ отъ нея; това е тоже лишение отъ печалби.

Къмъ загубитѣ се отнася още слѣдниятъ случай: Когато се извърши прѣстѣпление противъ честъта и уважението на лицето. Примѣръ: нанася се обида или клевета; пострадалото лице прѣтърпява загуба въ тая смисълъ, че се нанася материално или морално подбивание на кредита му, което затруднява материалнитѣ условия на живота му; за това то има право да иска възнаграждение за загубитѣ си.

Врѣдитѣ и загубитѣ сѣ тѣсно свързани помежду си и въ повечето случаи се явяватъ заедно. При сжжданието на врѣди и загуби не може да стане друго яче, освѣнъ по завѣденъ граждански искъ самостоятелно или заедно съ наказателното прѣслѣдване. Исключатъ се отъ това само сждебнитѣ равности, които се присжждатъ винаги *ex officio*.

188. Нак. Законъ съдържа голѣма празднота по отношение на гражданскитѣ послѣдствия на прѣстѣпнитѣ дѣяния; той не ги опрѣдѣля, а споменува за тѣхъ мимоходомъ въ чл. чл. 87, 262 и 273.

Чл. 87 говори за „възвръщаніе на прѣдмѣтитѣ и възнаграждението за причинения врѣдъ и загуби“.

а) Възвръщаніе на прѣдмѣтитѣ. Това е непосредствената имотна пакостъ. Но това е само едната половина отъ непосредствената имотна пакостъ, а именно оная, която се състои отъ отнеманіето имота. А какво става съ втората половина, която се състои отъ поврѣждението на имота? Трѣбва ли да се заключи, че понеже Нак. Законъ не говори за нея, то тя не създава никакво право на пострадалия, да иска исправлението ѝ? — Не. Всѣкой е отговоренъ за щетитѣ, които е направилъ, и е длъженъ да ги поправи. Ако Нак. Законъ не говори за тоя случай, пострадалото лице може да се основе на гражданскитѣ закони (чл. 56 отъ закона за Задълженията и Договоритѣ), за да заяви искътъ си.

Освѣнъ това, чл. 87 говори за възвръщаніе на отнетия имотъ. Но ако имотътъ е изчезналъ? И тукъ мълчанието на закона не отнема правото на граждански искъ за заплащаніе стойността на изчезналия имотъ.

б) Възнаграждение за причинения врѣдъ и загуби. Това е косвената имотна пакостъ. Въ какво се състоятъ врѣдитѣ и загубитѣ, които трѣбва да бждатъ възнаградени? Общо правило по тоя въпросъ въ закона нѣма. Възнаграждението за врѣди и загуби е опрѣдѣлено само въ два

специални случаи, а именно : α) „Ако слѣдъ лицето, което е било убито прѣстѣпно, останатъ лица, грижата за прѣхраната на които е лежала нему, то сѣдѣтъ присѣжда въ тѣхна полза прилично възнаграждение, което, споредъ обстоятелствата, може да се заплати отведнажъ, или да се опрѣдѣли ежегоденъ доходъ“ (чл. 262 Н. З.); и β) „Въ исказанитѣ въ настоящата глава случа (глава XVII — тѣлесна поврѣда) присѣжда се, по исканието на пострадавшия и въ негова полза, прилично възнаграждение, което, въ случай че болѣстѣта му се продължи или че той не бѣде въ състояние да работи, може да се заплати съ извѣстенъ капиталъ единъ пѣтъ за всѣкога, или же да се отреди ежегоденъ доходъ, като се земе въ внимание личното или семейно положение на потърпевшия, както и на виновния“ (чл. 273). -- Вънъ отъ тие два случая, законътъ не говори нищо за дължимо възнаграждение за врѣди и загуби. Трѣбва ли отъ това да се заключи, че при никой другъ случай то не е дължимо? — Не. И тукъ, по непълнотата на Нак. Законъ, пострадащото лице ще се основе върху общия принципъ, изразенъ въ чл. 56 и 57 на закона за Договоритѣ и Задълженията.

Б. Отговорностъ за гражданскитѣ послѣдствия.

189. Върху кого тѣжи отговорността на гражданскитѣ послѣдствия на извършеното прѣстѣпно дѣяние? Понеже тие послѣдствия иматъ двоенъ ха-

рактъръ, наказателенъ и граждански, то разрѣшенето на тѣя въпросъ трѣбва да стане съ помощта както на наказателното, така и на гражданското право. По наказ. право всѣки носи лично отговорността за своитѣ дѣйствия; а по гражданското право отговорността тѣжи върху имотитѣ на оние лица, които сж длѣжни да се грижатъ за него (въ случаитѣ на прѣстѣпления и полупрѣстѣпления.) Тие правила сж напълно приложими върху гражданскитѣ послѣдствия на прѣстѣпнитѣ дѣяния и затова отговорнитѣ за тѣхъ лица могатъ да се раздѣлятъ на двѣ групи:

1) *Лица, които сж непосредствено отговорни.* Тѣ сж дѣйцитѣ (авторитѣ) на прѣстѣпното дѣяние. Овази, който е извършилъ прѣстѣпното дѣяние, е непосредствено отговоренъ съ своя имотъ за гражданскитѣ послѣдствия на дѣянieto си. Неговата отговорностъ носи чисто граждански характеръ и затова тя подпада подъ всичкитѣ правила на гражданскитѣ закони. Така, ако виновниятъ е умрѣлъ, тя продължава да тѣжи върху неговитѣ имоти; или ако наказателното прѣслѣдване или наказание бжде изключено по амнистия, давностъ, или помилване, това не го освобождава отъ гражданската отговорностъ; (чл. 12 Угл. Сждопроизводство) и пр.

Но тукъ се явява единъ твърдъ важенъ и труденъ въпросъ, състоящъ въ слѣдното: ако прѣстѣпното дѣяние, което е дало граждански послѣдствия, е извършено отъ нѣколко съучастници, то до гдѣ

се простира гражданската отговорност на всѣкого отъ тѣхъ? — Ние знаемъ вече (*suprà*, § 129), че наказателната отговорност на съучастниците се опрѣдѣля *in concreto*: всѣки отъ тѣхъ отговаря по наказателенъ редъ отдѣлно отъ другитѣ и въ размѣръ, съответствующъ на неговото съучастие въ извършването на прѣстѣпното дѣяние: Пита се: може ли сѣщото правило да се приложи и за гражданската отговорност на съучастниците? Нак. Законъ не говори нищо по тоя въпросъ. Въ иностраннытъ законодателства се срѣщатъ двѣ системи: едни приематъ раздѣлението на гражданската отговорностъ съобразно съ наказателната¹⁾, а други правятъ съучастниците солидарно отговорни²⁾. При мълчанието на Нак. Законъ, коя отъ тие системи трѣбва да считаме, че е приета у насъ? По теория, системата на солидарността е прѣдпочтителна отъ оная на раздѣлението, по слѣднитѣ мотиви: Всѣки единъ отъ оние, които сж съучаствували въ извършването на прѣстѣпното дѣяние, е лично и отдѣлно отъ другитѣ авторъ на причинената щета. Материалната щета си остава една и сѣща, колкото и да сж съучастниците. Затова тая щета тѣжи изцѣло върху всички заедно; тя не може да бѣде раздѣлена между оние, на които прѣстѣпното дѣяние е вмѣняето. — Но, било че тие мотиви за солидарността сж основни, било че сж оспоряеми — това е единъ въ-

¹⁾ Руското Уложение, ст. 60.

²⁾ Code pénal français, art. 55; Code pénal belge, art. 50.

просъ на теорията, който може да се има прѣдъ видъ, само когато се касае да се пишатъ законитѣ. А ние тукъ имаме да се занимаемъ съ единъ законъ, който е вече написанъ и който е пропусналъ да уреди тая материя. На първъ погледъ изглежда, че Нак. Законъ съ мълчанието си е приелъ системата на *раздѣлението на отговорността* по тая проста причина, че солидарността не може да се презюмира: солидарността не съществува въ всичкитѣ случаи, въ които не е изрично прѣдписана отъ закона. Но въ дадения случай едно подобно заключение би било погрѣшно. Ние видѣхме, че гражданскитѣ послѣдствия на прѣстѣпнитѣ дѣяния иматъ двоенъ характеръ — наказателенъ и граждански, и че въ слѣдствие на това къмъ тѣхъ е приложимо и гражданското право. А гражд. право (чл. 61 отъ закона за Задълж. и Договоритѣ) е приело за тие случаи *солидарната отговорност* на съучастницитѣ.

2) *Лица, които сж косвено отговорни.* Косвено отговорни за гражданскитѣ послѣдствия на прѣстѣпното дѣяние лица сж оние, които не сж взели никакво участие въ неговото извършване, но които иматъ по закона подъ властта си неговитѣ автори. Такива сж: родителитѣ — за тѣхнитѣ дѣца; настойниците и опекунитѣ — за находящитѣ се подъ тѣхната опека лица; господаритѣ — за своитѣ слуги, учителитѣ — за своитѣ ученици и пр. Границитѣ на тая отговорност сж опрѣдѣлени отъ граждан-

скитѣ закони и специално отъ закона за Задълженята и Договоритѣ, както слѣдва :

„Всѣкой е отговоренъ за врѣдата, която е причинилъ не само съ своето дѣйствие, но още съ своята небрѣжностъ или непрѣдпазливостъ“ (чл. 57).

„Всѣкой така сжщо е отговоренъ не само за врѣдата, която е причинилъ съ своето дѣйствие, но още и за онѣзи, която е причинена отъ дѣйствието на лицата, за които той е длъженъ да отговаря, или отъ прѣдмѣтитѣ, които той има подъ свой надзоръ.

„Башата и, въ неговото отсъствие, майката отговарятъ за врѣдитѣ, причинени отъ тѣхнитѣ непълнолѣтни дѣца, които живѣятъ съ тѣхъ ;

„Настойниците — за врѣдитѣ, причинени отъ находящитѣ се подъ тѣхно настойничество лица, които живѣятъ съ тѣхъ ;

„Господаритѣ и упълномощителитѣ — за врѣдитѣ, причинени отъ тѣхнитѣ слуги и пълномощници при изпълнението на длъжноститѣ, на които тѣ сж ги поставили ;

„Притѣжателитѣ и управителитѣ на желѣзнитѣ пѣтища, както и на други завѣдения или прѣдприятия — за врѣдитѣ, причинени отъ тѣхнитѣ подчинени по изпълнение на службата имъ ;

„Учителитѣ и занаятчиитѣ — за врѣдитѣ, причинени отъ тѣхнитѣ възпитаници и ученици, додѣто се намиратъ подъ тѣхно надзиравание.

„Тѣзи отговорность не сѣществува, когато бащата и майката, настойниците, учителитѣ и занаятчиитѣ докажатъ, че тѣ не сѣ могли да въспрѣпятъ дѣйствието, за което би трѣбвало да бждатъ отговорни“ (чл. 58).

„Ако прѣстѣплението или полупрѣстѣплението се приписва на нѣколко лица, тѣ отговарятъ солидарно за причинената врѣда“ (чл. 61).

ГЛАВА III.

ЗА НАЛАГАНИЕТО НА НАКАЗАНИЯТА.

190. Всѣко прѣстѣпно дѣяние трѣбва да получи едно наказание. Ние знаемъ вече, какво значи прѣстѣпно дѣяние и какво значи наказание. Касае се сегѣ, да се изнамѣри една система, по която ще се налагатъ наказанията върху прѣстѣпнитѣ дѣяния. Понеже наказанието съставлява санкцията на наказателнитѣ закони, то въ юридическия езикъ тая система се нарича *Система на санкцията*.

Системата на санкцията се състои въ слѣдния принципъ: *да се изнамѣри срѣдство за съразмѣряване наказанието съ степенъта на прѣстѣпността и виновността*. Едно дѣяние може да бжде повече или по-малко прѣстѣпно и авторътъ му да бжде повече или по-малко виновенъ; касае се, да се изнамѣри срѣдство, което да дава възможность, щото при всѣки отдѣленъ случай да се налага толкова голѣмо наказание, колкото голѣми сѣ били прѣстѣпността и виновността.

Въ историята на наказателното право ние намираме двѣ противоположни системи по тоя въпросъ, а именно :

а) *Система на легалната санкция.* По тая система, законътъ се наема самъ да изброи всичкитѣ вариации на прѣстѣпнитѣ дѣяния и да опрѣдѣли безусловно наказанието, което трѣбва да се наложи въ всѣки отдѣленъ случай. Сждътъ е длъженъ да наложи буквално опрѣдѣленото отъ закона наказание.

б) *Система на сждебната санкция.* Тая система пъкъ напотивъ, като съзнава, че законътъ не може да изброи всичкитѣ вариации на чоловѣческата дѣятелность, освобождава го отъ тая задача и прѣдоставя пълна свобода на сѣда, да наложи за всѣки конкретенъ случай онова наказание, което мисли, че отговаря най-много на констатираната прѣстѣпность и виновность¹⁾.

Тие двѣ системи, макаръ и противни една на друга, не сж лишени отъ извѣстна теоритическа основа. И дѣйствително, всѣко прѣстѣпно дѣяние, може да бѣде разгледано двояко: абстрактно и конкретно. Системата на легалната санкция е чисто абстрактна: тя разглежда прѣстѣпното дѣяние само отъ гледна точка на закона и по тоя начинъ достига да опрѣдѣли тѣй нарѣчената *легална или абсолютна виновность*. А системата на сждебната санкция,

¹⁾ У рускитѣ автори тие системи сж нарѣчени така: първата — Система на безусловно опрѣдѣлената санкция, а втората — Система на неопрѣдѣлената санкция

напротивъ, е чисто конкретна: тя разглежда дѣянieto отъ гледна точка индивидуална и води къмъ тѣй нарѣчената *сѣдебна или лична отговорностъ*. Но грѣшката и на двѣтѣ системи се състои въ това, че тѣ се взаимно исклучватъ, когато въ сжщностъ трѣбва да се съединяватъ. Прѣстѣпното дѣяние не може да бѣде разгледано нито исклучително абстрактно, нито исклучително конкретно. Едно наказание, което би се наложило исклучително отъ гледна точка легална, безъ да се зематъ въ внимание условията на виновното лице, не може да не падне въ несправедливостъ така сжщо, както ще падне въ несправедливостъ всѣко наказание, което би се наложило исклучително отъ гледна точка на индивидуалнитѣ условия на виновния, безъ да се зематъ въ внимание условията на легалната виновностъ. Въобще, когато се касае да се наложи наказание, не може да се изхожда само отъ тая абстракция, че се е извършило прѣстѣпно дѣяние, за което законътъ опрѣдѣля едно наказание, а трѣбва да се има прѣдъ видъ още и лицето, което е авторъ на дѣянieto и виновността на което трѣбва да се измѣри въ зависимостъ отъ безбройнитѣ обстоятелства, които сж различни въ всѣки конкретенъ случай и които дѣйствуватъ, за да увеличатъ или намалятъ отговорността му.

Ето защо въ съврѣменнитѣ законодателства се е изработила една нова система на санкцията, която може да се нарѣче *Система на сѣдебно-легалната*

*санкция*¹⁾), защото тя не е друго, освѣнъ едно съединение на двѣтъ стари системи по начинъ, който прави да си поправятъ взаимно недостатъцитѣ. Съдебно-легалната санкция се състои въ слѣдното: законътъ не изброява всичкитѣ вариации на прѣстѣпнитѣ дѣяния, а прави отъ тѣхъ общи типове и имъ дава общи наказания; отъ друга страна пъкъ съдътъ има широка властъ да прѣцѣнява конкретно всичкитѣ обстоятелства и да налага наказание въ оная степенъ, до която достигатъ констатиранитѣ прѣстѣпностъ и виновностъ. — Съ това съединение на двѣтъ стари системи се постига слѣдния двоенъ резултатъ: участието на съда въ опрѣдѣляние степенъта на наказанието поправя строгостта на закона въ случаитѣ, въ които тя би се показала произволна; и, обратно, ограничението на съда, да не излива отъ опрѣдѣленитѣ отъ закона минимума и максимума на наказанието, отстранява съдебния произволъ.

А. За замѣната на наказанията.

191. Наказанието, което е прѣдвидено въ закона, по нѣкога не може да се наложи на осѣдения. Причинитѣ, които прѣпятствуватъ на налаганieto му, могатъ да се раздѣлятъ на двѣ: *фактически* и *юридически* причини.

а) *Фактически причини.* Подъ фактически причини се разбира наличиостта на такива обсто-

¹⁾ У рускитѣ автори: Система на относително опрѣдѣлената санкция.

ятелства, при които въ дадения конкретенъ случай налаганieto на наказанието е немислимо. Примѣръ: прѣстѣпника е осъденъ на глоба, но указва се, че той е несъстоятеленъ и не владѣе никакъвъ имотъ, отъ който да може да се събере глобата. Другъ примѣръ: законътъ прѣдвижда за извършеното прѣстѣпно дѣяние лишение отъ права, а прѣстѣпникътъ не притѣжава права поради непълнолѣтнето си или поради нѣкоя друга причина.

б) *Юридически причини.* Подъ юридически причини се разбиратъ оние обстоятелства, които правятъ, щото налаганieto на наказанието въ дадения конкретенъ случай да противорѣчи на самитѣ възгледи на закона върху наказанията. Примѣръ: законътъ прѣдвижда за извършеното дѣяние смъртно наказание, но виновниятъ е непълнолѣтенъ и ако се подвъргне на това наказание, ще се отиде противъ духа на закона.

192. Когато наказанието не може да бѣде наложено по нѣкоя фактическа или юридическа причина, става нужда, то да бѣде замѣнено съ друго съответствующе наказание, защото законътъ изисква, никое прѣстѣпно дѣяние да не остане ненаказано. По тоя начинъ се явява теорията за замѣната на наказанията.

Замѣната на наказанията не трѣбва да се смѣсва съ смекчаванieto на вината, за което ще говоримъ по-долу, защото то нѣма нищо общо съ вътрѣшнитѣ елементи на прѣстѣпността и виновността. Лицето,

на което се замѣнява наказанието, е признато за виновно въ оная степенъ, която прѣдвижда закона, но замѣната става по чисто външни причини, които не се отнасятъ нито до прѣстѣпността, нито до вмѣняемостъта.

193. По фактически причини Нак. Законъ прѣд-вижда замѣна на наказанието само въ единъ случай: когато наказанието се състои отъ глоба (чл. 28). Както видѣхме вече (*suprá*, § 159), сждътъ, като налага парична глоба, трѣбва да опрѣдѣли въ при-сждата едноврѣменно, съ колко врѣме лишение отъ свобода ще се замѣни глобата, въ случай че не се внесе.

А юридическитѣ причини, по които Нак. За-конъ прави замѣна на наказанията, сж три: непъл-нолѣтнето отъ дѣсетъ до седемнадѣсетъ години, пъл-нолѣтнето отъ седемнадѣсетъ до двадѣсетъ и една години и прѣстарѣлостъта отъ шестдѣсетъ и петъ години нагорѣ.

а) *Непълнолѣтие*. Непълнолѣтнитѣ лица сж отно-сително вмѣняеми (*suprá*, § 111, I, 4, б), т. е. ако сждътъ признае въ дадения конкретенъ случай, че непълно-лѣтниятъ прѣстѣпникъ е дѣйствувалъ съ разумѣние, длѣженъ е да му наложи прѣдвиденото въ закона наказание. Но ако това се направи, то би значило, да се асимилира виновността на едно дѣте отъ дѣсетъ годишна възраст съ оная на единъ мажъ, което не е съобразно както съ законитѣ на естеството, така и съ правилата на вмѣняемостъта. Ясно е,

прочее, че възрастта тукъ съставлява една юридическа спънка за налагането на наказанието, както го е прѣдвидѣлъ закона за извършеното прѣстѣпно дѣяние. За това, законътъ прѣдписва, наказанието на непълнолѣтнитѣ лица *да се замѣнява*, както слѣдва (чл. 57):

„За непълнолѣтнитѣ отъ дѣсетъ до седемнадѣсетъ години, които сж дѣйствували съ разумѣние, наказаниятъ се замѣняватъ :

„1) смъртното наказание и доживотниятъ строгъ тѣмниченъ затворъ—съ врѣмененъ строгъ тѣмниченъ затворъ отъ петъ до дѣсетъ години ;

„2) строгиятъ тѣмниченъ затворъ отъ дѣсетъ години нагорѣ — съ строгъ тѣмниченъ затворъ отъ една до петъ години ;

„3) строгиятъ тѣмниченъ затворъ не повече отъ дѣсетъ години и не по-малко отъ петъ — съ тѣмниченъ затворъ до двѣ години ;

„4) строгиятъ тѣмниченъ затворъ до петъ години — съ тѣмниченъ затворъ до една година ;

„5) тѣмничниятъ затворъ—съ запиране или настаняване въ въспиталище ; а намѣсто запиране или глоба—съ мѣрѣние отъ сѣда или настаняване въ въспиталище ;

„6) непълнолѣтниятъ не може да бѣде лишенъ отъ права и наказанието му не може да бѣде усилено споредъ чл. 66 ;

„7) непълнолѣтнитѣ прѣстѣпници могатъ да се държатъ въ въспиталище само до двадѣсетъ и една година“.

б) *Пълнолѣтние*¹⁾. Пълнолѣтието е винаги вмѣняемо. Пълнолѣтното лице носи всичката отговорност на дѣйствиата си. Но при всѣ това, не може да се забравя, че пълнолѣтието е прѣходната възраст между непълнолѣтието и възрастността, или, съ други думи, между дѣтинството и възмъжалостта. По силата на естественитѣ закони, пълнолѣтието продължава да носи още нѣкои отпечатыци отъ незрѣлата възраст, и за това законътъ би билъ несправедливо жестокъ, ако би оставилъ пълнолѣтнитѣ прѣстѣпници да прѣтърпяватъ абсолютно еднакви наказания съ възрастнитѣ си другари. И тукъ има сериозни юридически причини за извѣстна замѣна на наказанието. Ето защо Нак. Законъ е твърдѣ справедливъ като приема тая замѣна. Тя е уредена въ чл. 58-й както слѣдва:

¹⁾ Нашиятъ читатели вече знаятъ, коя възраст се разбира по Нак. Законъ подъ думата „пълнолѣтние“ (supra, § 111, I, 4); тя е възрастта отъ началото на осемнадѣсетата до двадѣсетъ и първата година. Тукъ ние привличаме вниманието на оние отъ тяхъ, които сачели и Ръководството по общата частъ на Нак. Законъ отъ Н. Никова, да не се увлѣчатъ въ самцата грѣшка, въ което е надналъ авторътъ на тая книга, който счита, че думата „пълнолѣтние“ въ чл. 58 на Н. Законъ е погрѣшно турена и че лицата, които иматъ възраст отъ 17 до 21 год. трѣбвало да се считатъ за непълнолѣтни. Грѣшката на Никова се разбира ясно, слѣдъ като се прочете чл. 539 Н. З.; ако той го бѣше прочелъ, сигурно нѣмаше да се рови въ дневницитѣ на Нар. Събрание, за да изправи една права работа.

„За пълнолѣтнитѣ прѣстапници отъ седемнадесетъ до двадесетъ и една година наказанията се замѣняватъ:

„1) Смъртното наказание се замѣнява съ петнадѣсетъ-годишенъ строгъ тѣмниченъ затворъ;

„2) Доживотниятъ строгъ тѣмниченъ затворъ се замѣнява съ врѣмененъ строгъ тѣмниченъ затворъ не по-малко отъ петъ години;

„3) Всичкитѣ други срокове на затвора се намаляватъ съ една трета, и

„4) Лишението отъ права се прилага само въ такива случаи, когато главното наказание надминува петъ-годишенъ строгъ тѣмниченъ затворъ“¹⁾.

в) *Прѣстарѣлость*. Законътъ допуска само въ единъ случай замѣняване на наказанието по прѣстарѣлость — когато прѣстарѣлиятъ е осѣденъ на смъртъ. „Смъртното наказание се замѣнява съ доживотенъ строгъ тѣмниченъ затворъ за лицата, които сж навършили повече отъ шестдесетъ и петъ години въ началото на изпълнението на присѣдата“ (чл. 59 Н. З.). Мотивътъ за тая замѣна се черпи отъ идеята за справедливостъ, която не допуска да се отнема насилствено живота на единъ човѣкъ, който и безъ това нѣма да живѣе дълго.

194. Освѣнъ изброенитѣ юридически причини на замѣна на наказанията, теорията посочва още

¹⁾ А неупоменатитѣ въ тая алинея допълнителни наказания — конфискация на опредѣлени прѣдмѣти и обнародване на присѣдата — се налагатъ на ощо основниие.

една: *женскиятъ полъ* на лицето. Физиологическото и социалното неравенство между двата пола се прѣнася и въ тѣхнитѣ юридически отношения. Ако гражданскитѣ, публичнитѣ и политическитѣ закони не признаватъ на жената същата правоспособностъ, която има мъжътъ, то нелогично и несправедливо е. наказателнитѣ закони да я приравняватъ абсолютно къмъ условията на мъжа относително наказателната отговорностъ. Жената се намира при сегашнитѣ законодателства въ особни юридически отношения и затова тя има пълно право на замѣна на наказанието.

Въ мотивитѣ на комисията, която е съставила проекта за нашия Наказ. Законъ, се споменува, че смъртното наказание „не се приспособява къмъ лицата отъ женски полъ“, което значи, че комисията е имала прѣдъ видъ замѣняването на това наказание съ доживотенъ строгъ тъмниченъ затворъ, както за прѣстарѣлитѣ. Но въ Нар. Събрание е била отхвърлена тая замѣна¹⁾. Нак. Законъ, прочее, не прѣдвижда тоя случай. Това е несправедливо.

¹⁾ Мотивитѣ, които са били прѣдставени на законодателното тѣло за отхвърлянето на тая замѣна, са съвършено несъстоятелни и празни. Тѣ се съдържатъ въ доклада на парламентарната комисия по Министерството на Правосъдието до Нпр. Събрание и се състоятъ въ слѣдното: „Полътъ самъ по себе си не е нито смегчително, нито увеличително винната обстоятелство. Въ всѣки отдѣленъ случай сѣдътъ ще се произнася. Ако има смегчителни обстоятелства, сѣдътъ никога не ще накаже съ смъртъ една жена; но може да се случи нѣкога, че жена е извършила такова ужасно убийство, при таквасъ звѣрска обстановка и условия, които да накаратъ, щото и законодатель и общество да съжаляватъ, че най-високото наказание не може да се приложи“.

Несправедливо е било също и приравнението на жената къмъ прѣстарѣлитѣ, което е искала да провѣде комисията, която е съставила проекта на Нак. Законъ. Каква аналогия може да съществува между женитѣ и прѣстарѣлитѣ? Юридическиятъ условия на женитѣ сѣ съвършено особни и самостоятелни, но ако е нужно да се прави аналогия, женитѣ могатъ да се приравнятъ само къмъ пълнолѣтнитѣ отъ 17 до 21 годишна възраст, къмъ които приблизително ги приравняватъ и всичкитѣ други закони. Затова, ние сме на мнѣние, че Нак. Законъ въ това отношение съдържа единъ голѣмъ недостатъкъ и че трѣбва да бѣде поправенъ така: за женитѣ да се прави, ако не една особена замѣна на наказанията, съотвѣтствующа на тѣхнитѣ юридически отношения, то поне оная същата замѣна, която се прѣдвижда въ чл. 58 за пълнолѣтнитѣ прѣстѣпници отъ 17 до 21 година.

Б. За обстоятелствата, които смекчаватъ или отѣгчаватъ вината.

195. Извършването на прѣстѣпното дѣяние може да се придружава отъ такива обстоятелства, които смекчаватъ или отѣгчаватъ вината, или даже самата прѣстѣпностъ. И понеже наказанието трѣбва да бѣде винаги съразмѣрно съ вината и прѣстѣпността, то съществуването на тие обстоятелства влияе и за намалението или повишението на наказанието. Сѣдѣтъ е длъженъ да държи смѣтка за тѣхъ.

Тая длъжностъ му се налага отъ чл. 60-й Н. З., който гласи: „Когато се опрѣдѣля наказанието, трѣбва да се взематъ въ съображение обстоятелствата, които отѣгчаватъ или смекчаватъ вината“. Въ зависимостъ отъ тие обстоятелства съдътъ ще наложи по-големо или по-малко наказание, но винаги въ границитѣ на опрѣдѣленитѣ отъ закона минимуми и максимуми. Съдътъ нѣма право да излѣзе отъ тие граници, освѣнъ въ случаитѣ, които самиятъ законъ прѣдвижда; да се даде такова право на съда, това би значило да се повърнемъ къмъ системата на съдебната санкция, която, както видѣхме, води къмъ съдебни произволи.

196. Нак. Законъ не съдържа нигдѣ една обща теория за смекчителнитѣ и отѣгчителнитѣ обстоятелства, а само споменува за тѣхъ въ отдѣлни случаи. Тукъ ние ще се помъчимъ да подвѣдемъ къмъ общи правила тие отдѣлни постановления на закона.

Има два вида смекчителни и отѣгчителни обстоятелства, а именно: *легални* и *съдебни* обстоятелства.

а) *Легални обстоятелства.* Легални смекчителни или отѣгчителни обстоятелства сж оние, които сж специално прѣвидени и опрѣдѣлени отъ закона и въ слѣдствие на които самъ законътъ прѣдвижда нуждното намаление или увеличение на наказанието. Измѣнението на наказанието при тие обстоятелства не зависи отъ оцѣнката, която би имъ далъ съдътъ, а изхожда по право отъ закона. Съдътъ е длъженъ само да констатира, съществуватъ ли или не тие обстоятелства; еднажъ констатирани, той не може

да наложи друго наказание, освѣнъ това, което е прѣдписано отъ закона.

б) *Сждебни обстоятелства*. Сждебни смегчителни или отѣгчителни обстоятелства сж оние, които не сж специално прѣдвидени и опрѣдѣлени отъ закона, но които сждѣтъ самъ намира и прѣцѣнява. Тие обстоятелства не задѣлжаватъ сжда, да измѣни наказанието, а само му даватъ право на това. Ако за даденото прѣстѣпно дѣяние законѣтъ не прѣдписва едно неизмѣнно наказание, а само дава единъ минимумъ и единъ максимумъ, сждѣтъ може да се движи въ тѣхнитѣ граници и да наложи по-тѣжко или по-лѣко наказание, споредъ оцѣнката, която е далъ на констатиранитѣ сждебни обстоятелства.

197. Независимо отъ това общо дѣление, смегчителнитѣ и отѣгчителнитѣ обстоятелства могатъ да бждатъ изучавани още отъ гледна точка на тѣхното *естество* и на тѣхната *ширина*.

а) *По естеството си* тие обстоятелства се дѣлятъ на: *обективни* и *субективни*. α) *Обективни* смегчителни или отѣгчителни обстоятелства сж оние, които се отнасятъ до материалнитѣ елементи на прѣстѣпнитѣ дѣяния. Примѣръ: кражба, придружена съ взломъ; взломѣтъ е обективно отѣгчителнo обстоятелство. β) *Субективни* смегчителни или отѣгчителни обстоятелства сж оние, които, напротивъ, се отнасятъ до моралнитѣ елементи на прѣстѣпното дѣяние, т. е. до личната виновностъ на дѣеца. Примѣръ: убийство съ прѣдумышление.

Това дѣление, освѣтъ своята теоритическа основа, има и чисто практическо значение въ тая смисълъ, че когато прѣстъпното дѣяние е било извършено отъ повече лица, обективнитѣ обстоятелства сж общи за всички съучастници и влияятъ еднакво върху виновността имъ, а субективнитѣ обстоятелства се отнасятъ само до онова лице, у което тѣ сжществуватъ и не влияятъ върху виновността на другитѣ съучастници (чл. 53 Н. З.).

б) *По ширината си* смегчителнитѣ и отгчителнитѣ обстоятелства се дѣлятъ на общи и специални. а) Общи сж оние обстоятелства, които сж възможни при всичкитѣ прѣстъпни дѣяния. б) Специални сж оние, които се срѣщатъ само при извѣстни прѣстъпни дѣяния.

I. За обстоятелствата, които смегчаватъ вината.

198. На първо мѣсто трѣбва да различимъ легалнитѣ смегчителни обстоятелства отъ сждебнитѣ.

Легалнитѣ смегчителни обстоятелства, т. е. оние, които сж прѣдвидени и опрѣдѣлени отъ самия законъ, се наричатъ *извинителни обстоятелства*, или просто *извинения* (*excuses*).

Сждебнитѣ же смегчителни обстоятелства, т. е. оние които не сж прѣдвидени и опрѣдѣлени отъ закона, но които сждътъ самъ намира и прѣцѣнява, се наричатъ *снижходителни обстоятелства* (*circumstances satténuantes proprement dites*).

199. I. Извинителни обстоятелства. Извинителни обстоятелства или извинения се наричатъ оние прѣдвидени и опрѣдѣлени отъ закона обстоятелства, които не отстраняватъ нито прѣстѣпността на дѣянieto, нито виновността на дѣеца, но които въпрѣки това отстраняватъ или намаляватъ наказанието, което би се слѣдвало по закона за същото дѣяние, ако тѣ не съществуваха.

Отстранението или намалението на наказанието въ слѣдствие на извинителнитѣ обстоятелства се прѣдписва отъ закона и не зависи отъ съда.

Извинителнитѣ обстоятелства се дѣлятъ на двѣ:
а) обстоятелства, които отстраняватъ наказанието, и
б) такива, които намаляватъ наказанието.

1) *Извинителни обстоятелства, които отстраняватъ всѣко наказание (excuses péremptoires ou absolutoires).*

Тие обстоятелства не трѣбва да се смѣсватъ съ оправдателнитѣ причини (supra, § 110). Разликата между еднитѣ и другитѣ се състои въ слѣдното:
а) Оправдателнитѣ причини исклучватъ прѣстѣпността или вмѣняемостта; тѣ правятъ, или да изчезне прѣстѣпното дѣяние, или пъкъ да изчезне вмѣняемостта. А извинителнитѣ обстоятелства, които отстраняватъ наказанието, оставятъ да съществува както прѣстѣпността, така и вмѣняемостта, а правятъ да изчезне само наказанието; прѣстѣпното дѣяние си съществува, дѣецътъ е виновенъ, но наказание не се налага. б) Оправдателнитѣ причини

иматъ за резултатъ *оправданието* на дѣеца; а извинителнитѣ обстоятелства не го оправдаватъ, а само го *освобождаватъ отъ наказание*.

Извинителнитѣ обстоятелства, които отстраняватъ наказанието, се дѣлятъ на: *общи и специални*.

а) **Общи**. Общи извинителни обстоятелства, които отстраняватъ наказанието, напиятъ Нак. Законъ не прѣдвижда. Тукъ би могълъ да се отнесе само единъ случай: ако се признае, че първата половина на чл. 46 Н. З. не се отнася до вмѣняемостта и прѣстѣпността, макаръ и да се намира въ главата, която урежда тая материя. Ние вече видѣхме (supra, 112, 4), че тоя членъ се захваща съ думитѣ „не се наказва“, които по своята вътрѣшна смислъ съдържатъ изключване не на вмѣняемостта и прѣстѣпността, а — *на наказуемостта*. Ако би могло да се приеме, че законодательтъ е далъ такова значение на тие думи, тогава трѣбва да считаме, че по Нак. Законъ *крайната нужда*, за която говори първата половина на чл. 46, съставлява общо извинително обстоятелство, което отстранява наказанието.

б) **Специални**. Специални извинителни обстоятелства, които отстраняватъ наказанието, има много. Едни отъ тѣхъ сѣ обективни, а други — субективни. Но изучаването на специалнитѣ обстоятелства съставлява прѣдмѣтъ на специалната часть на Наказателното Право и затова ние тукъ нѣма да ги разглеждаме, а ще споменемъ нѣкои отъ тѣхъ

само като примѣръ. Въ числото на специалнитѣ извинителни обстоятелства, които отстраняватъ вината, влизатъ случаитѣ, прѣдвидени въ чл. чл. 106, 107, 142, 197, 233, 239 и пр.

2) *Извинителни обстоятелства, които намаляватъ наказанието (excuses proprement dites).*

Тия обстоятелства не трѣбва да се смѣсватъ съ снизходителнитѣ обстоятелства, защото послѣднитѣ сѣ отъ категорията на съдебнитѣ смѣнителни обстоятелства и зависятъ отъ оцѣнката на съда, когато първитѣ сѣ отъ категорията на легалнитѣ смѣнителни обстоятелства и сѣ строго прѣдвидени и опрѣдѣлени отъ закона.

Извинителнитѣ обстоятелства, които намаляватъ наказанието, тоже се дѣлятъ на: *общи и специални.*

а) *Общи.* Въ числото на общитѣ извинителни обстоятелства, които намаляватъ наказанието, повечето отъ законодателствата прѣдвиждатъ на първо мѣсто *непълнолѣтието*, а слѣдъ това *глухонѣмието* (Code pénal belge) и *прѣдизвикването* (провокация). — По нашия Нак. Законъ, *непълнолѣтието*, когато е придружено съ разумѣние¹⁾, е причина на замѣна на наказанието и за това не може да влѣзе тукъ. А *глухонѣмието* и въобще всичкитѣ причини на недоразвитостъ (supra, § 111, I, 1), когато сѣ придружени съ разумѣние, влизатъ въ съдебнитѣ извини-

¹⁾ За *непълнолѣтието*, когато е лишено отъ разумѣние, не говоримъ тукъ, защото то е причина на невѣнваемостъ.

телни обстоятелства, които ние нарѣкохме снизходителни обстоятелства и за които се говори по-долу. Остава само прѣдизвикванието. Прѣдизвикванието може съ еднакво право да се отнесе както къмъ общитѣ, тъй и къмъ специалнитѣ извинителни обстоятелства, които намаляватъ наказанието, защото то не е общо за всичкитѣ прѣстѣпни дѣяния, но и не е специално само за едно отъ тѣхъ; то се отнася къмъ нѣколко прѣстѣпни дѣяния, а именно: къмъ обидата, лишението отъ животъ и лѣката тѣлесна поврѣда.

Прѣдизвикване. Подъ прѣдизвикване се разбиратъ оние нападателни дѣйствия, които, безъ да съставляватъ сериозна опасностъ за живота, или честта на нападателя или на неговитѣ ближни, причиняватъ у него силно възбуждение, което затъмнява разсѣдка му и отнема отчасти свободната му воля.

За да има прѣдизвикване, необходими сѣ слѣднитѣ условия: 1) Нападателнитѣ дѣйствия да сѣ сорпозии. При лишението отъ животъ и лѣката тѣлесна поврѣда тѣ трѣбва да бждатъ материални; 2) Да сѣ насочени противъ личността на виновния или на неговитѣ ближни; 3) Да сѣ незаконни. Едно законно нападателно дѣйствие, по силата, напримѣръ, на една заповѣдъ за арестуване, не съставлява прѣдизвикване; и 4) Прѣстѣпното дѣяние да е послѣдвало веднага слѣдъ нападателното дѣйствие. Извинението, изходяще отъ прѣдизвикването, не се

състои въ взаимността на злото, но въ неволното помрачение на нападатия. Ако се остави да измине време, помрачението ще изчезне и тогава прѣстѣпното дѣяние не само че не е извиняемо, но трѣбва да се счита, че е извършено съ едно умишление, което отѣгчава вината.

Послѣдствията на прѣдизвикването сж, да се намали наказанието. Но понеже прѣдизвикването влива въ числото на легалнитѣ смекчителни обстоятелства, това намаление може да стане само въ случаитѣ, гдѣто това изрично се прѣдписва отъ закона: сждѣтъ отъ себе си не може да намали наказанието по прѣдизвикване.

б) С п е ц и а л н и. Специалнитѣ извинителни обстоятелства, които намаляватъ наказанието, сж много; тѣхното изучване е прѣдмѣтъ на специалната часть на нак. право. Като примѣри тукъ ще посочимъ случаитѣ, прѣдвидени въ чл. чл. 105 in fine, 113, 250, 251, 255 и пр,

200. II. Снизходителни обстоятелства.

Снизходителни обстоятелства (*circonstances atténuantes proprement dites*) се наричатъ оние смекчающи вината обстоятелства, които сждѣтъ самъ намира и за които законътъ му дава право да намали наказанието.

Разликата между извинителнитѣ и снизходителнитѣ обстоятелства се състои въ слѣдното: 1) Извинителнитѣ обстоятелства сж легални, т. е. прѣдвидени и опрѣдѣлени отъ закона, а снизходителнитѣ обсто-

ятелства сж сждебни, т. е. не сж прѣдвидени и опрѣдѣлени отъ закона, а се намиратъ и оцѣняватъ отъ сжда; 2) Извинителнитѣ обстоятелства намаляватъ наказанието по силата на самия законъ, а не по волята на сжда. Сждътъ ги само констатира, а не ги оцѣнява: оцѣнката имъ е направена отъ закона. А снизходителнитѣ обстоятелства даватъ само едно факултативно право на сжда, да намали или не наказанието, споредъ оцѣнката, която той имъ дава.

Теорията за снизходителнитѣ обстоятелства е една отъ оние, които сж подигали най-много разисквания. Въ старитѣ законодателства правото на сжда, да намира и оцѣнява снизходителнитѣ обстоятелства е зависяло отъ системата на санкцията: тамъ, гдѣто е била въ сила легалната санкция, сждътъ не е ималъ никакво право да признава снизходителни обстоятелства; и, обратно, въ странитѣ, гдѣто е господствувала сждебната санкция, това право на сжда е било безгранично. — Понеже всичкитѣ съврѣменни законодателства сж приели сждебно-легалната санкция, то и въпросътъ за снизходителнитѣ обстоятелства е получилъ у тѣхъ приблизително еднакво разрѣшение, а именно: дадено е право на сжда, да намира и оцѣнява снизходителнитѣ обстоятелства и да намалява наказанието до извѣстни, опрѣдѣлени отъ закона, граници. Принципътъ е общъ, само ширината на неговото приложение въ разнитѣ страни варира¹⁾.

¹⁾ Литература: Bendant, De l'indication de la loi pénale; Chassan, Des circonstances atténuantes et

Правото на нашите съдилища, да изнамиратъ и откъняватъ снизходителните обстоятелства, е дадено отъ чл. 60 Н. З., който е точенъ прѣводъ на чл. 89 отъ унгарския Нак. Законъ и който гласи: „Когато се опрѣдѣля наказанието, трѣбва да се взематъ въ съображение обстоятелствата, които отъгчаватъ или смегчаватъ вината“. Постановлението на тоя членъ се отнася само до съдебните обстоятелства, които когато дѣйствуватъ смегчително ние нарѣкохмѣ *снизходителни обстоятелства*.

Снизходителните обстоятелства, които сж безбройни, могатъ да се раздѣлятъ на *обективни* и *субективни*.

1) *Обективни снизходителни обстоятелства*, т. е. такива, които се отнасятъ до материалните елементи на прѣстѣпното дѣяние, има много и различни. Като примѣръ ние ще посочимъ:

а) Несъотвѣтствието между важността на прѣстѣпното дѣяние и строгостта на наказанието. Думата е тукъ за специално несъотвѣствие, т. е. несъотвѣствие, което се срѣща само въ конкретния случай, а не изобщо. Когато законътъ опрѣдѣля наказанието за всѣко прѣстѣпно дѣяние, взема една срѣдняя мѣрка на причиняваното отъ дѣянieto зло. Обаче, въ даденъ конкретенъ случай може да се намѣри, че дѣ-

de la récidive; Collard, Du système des circonstances atténuantes; Vidal, Principes fondamentaux de la pénalité; Villey, Commentaire de la loi Bérenger, и пр.

янието е било извършено при такива условия, щото причиненото зло да е извънредно слабо, и прѣдвиденото отъ закона наказание да се явява извънредно строго. Примѣръ: Причиняванието на болка или страдание се счита отъ закона за лѣка тѣлесна поврѣда (чл. 265) и прѣдвиденото наказание е до шесть мѣсечи тъмниченъ затворъ; слѣдователно, срѣдната мѣрка на наказанието е тъмниченъ затворъ три мѣсечи. Но нанесената лѣка тѣлесна поврѣда може въ даденъ конкретенъ случай да бѣде толкова незначителна, щото тримѣсечниятъ тъмниченъ затворъ да се явява драконовско наказание. Въ такъвъ случай съдътъ може да слѣзе до единъ день.

б) Поправане на нанесената щета. Когато прѣстѣпното дѣяние, независимо отъ своя наказателенъ характеръ, нанася материална щета на обществото или на едно частно лице, ако авторътъ на дѣянието побърва да поправи, прѣди съдението му, тая щета, като повърне отнетата вѣщъ, или заплати стойността ѝ и пр., това съставлява сивзходително обстоятелство, което съдътъ може да земе въ внимание за намаление на наказанието.

в) Мѣстото на извършванието на прѣстѣпното дѣяние. Мѣстото (*locus delicti*) тоже играе важна роль при опрѣдѣленіе степенъта на вината. Извѣстно дѣяние, извършено на едно мѣсто, е повече прѣстѣпно, а на друго е по-малко прѣстѣпно. Примѣръ: пжтникъ, който прави насилие надъ личността на единъ овчаръ въ полето, за да

му покаже пътя. Тукъ *locus delicti* има значение на снизходително обстоятелство.

г) Врѣмето на извършването на прѣстѣпното дѣяние. Онова, което казахме за мѣстото, се отнася и до врѣмето. Примѣръ: игране на хазартни игри въ деня на новата година. Народенъ обичай е, срѣщу 1-й януария, а също и прѣвъ пѣлия день, всѣка година да се опитва щастието за прѣвъ настѣпающата година. За тая цѣль играятъ се всичкитѣ хазартни игри, които сж забранени отъ закона. Законътъ не може да насърди тоя лошъ обичай, като го покрие съ ненаказуемостъ; но затова пъкъ за сѣда съществуватъ всички мотиви, да намѣри въ врѣмето на извършването на прѣстѣпното дѣяние едно голѣмо снизходително обстоятелство.

2) *Субективни снизходителни обстоятелства*, т. е. такива, които се отнасятъ до моралнитѣ елементи на прѣстѣпното дѣяние или до личната отговорност на дѣеца, има тоже безбройно много. Мнозина автора сж се опитвали да ги изброятъ, но несполучливо. Кабани¹⁾ дава слѣдната класификация на тие обстоятелства:

„а) Физиологически обстоятелства, които помрачаватъ разсѣдѣка и отслабватъ волята. Такива сж: възрастта, болѣстѣта, естественото несъвършенство или уродѣството, неволното пиянство.

¹⁾ Cabanis, Tr. proc. devant les cours d'assises.

б) Физиологически обстоятелства, които дават една буйна и почти фатална импулсия на волята. Такива сж: екзалтацията на ума, силното убѣждение, фанатическото вѣрвание, страстнитѣ увлѣчения или поне оние отъ тѣхъ, които изхождатъ отъ благородни чувства.

в) Обществени обстоятелства. Такива сж: отсъствието на възпитание, уличниятъ животъ, лошитѣ съвѣти, лошата обществена сръда.

г) Обстоятелства, които нѣматъ нищо общо съ прѣстѣпното дѣяние, но които даватъ гаранции за бѣдѣщето. Такива сж: доброто повѣдение, разкаянието, своеврѣменната изповѣдь, семейнитѣ връзки.“

Но субективнитѣ снизходителни обстоятелства сж толкова разнообразни, щото тая класификация е далѣчъ отъ да ги обгърне всички. Всичкитѣ автори прѣдпочитатъ, да не се даватъ никакви ограничителни опредѣления и класификации на тие обстоятелства, а да се остави пълна свобода на съда да ги намира и оцѣнява при всѣки конкретенъ случай.

201. Послѣдствието на снизходителнитѣ обстоятелства, обективни и субективни, е — да се намали наказанието. Длъженъ ли е съдътъ винаги да намали наказанието? — Казахме, че намалението на наказанието въ слѣдствие на снизходителни обстоятелства не е *длъжностъ*, а е *право* на съда, който е свободенъ, да се възползува или не отъ него. Но тукъ трѣбва да се прави едно различие. Съдътъ не

е длъженъ да признае съществуването на снизходителнитѣ обстоятелства. Въ това отношение той е пъленъ суверенъ. Но, слѣдъ като еднажъ е призналъ, че такива обстоятелства съществуватъ, той не може вече да не ги вземе въ внимание при опрѣдѣление на наказанието, защото ще противорѣчи самъ на себе си и ще наруши закона. Чл. 60-й Н. З. казва, че „когато се опрѣдѣля наказанието, *трѣбва* да се взематъ въ съображение обстоятелствата, които отѣгчаватъ или смегчаватъ вината“. Както става явно отъ тоя текстъ, законътъ не задължава, да се изнамѣрятъ и признаятъ смегчителнитѣ обстоятелства; това е право на съда и той по него мълчи. Но еднажъ изнамѣрени отъ самия съдъ, той *трѣбва* да ги вземе въ съображение.

202. Когато съществуването на снизходителнитѣ обстоятелства бже признато отъ съда, въ каквъ размѣръ трѣбва да бже намалено наказанието?— По тоя въпросъ законътъ прѣдвижда четири хипотези, а именно:

а) Въ обикновени случаи съдътъ може да слѣзе до минимума на прѣдвиденото отъ закона наказание. Това е крайната граница. Слизането до минимума съдътъ ще основе върху чл. 60-й Н. З., който го задължава да вземе въ съображение смегчителнитѣ обстоятелства и не му прави никакво ограничение въ слизането къмъ най-долната мѣрка.

б) Но когато снизходителнитѣ обстоятелства бждатъ толкова важни или толкова многобройни, щото

и минимумътъ на опредѣленото въ закона за дѣянieto наказание се покаже извънредно строгъ, съдътъ може да слѣзе подъ тоя минимумъ съ една третя. Това съдътъ ще направи възъ основа на първата алинея отъ чл. 61-й Н. З.

в) Когато съдътъ признае сѣществуването на твърдѣ важни или твърдѣ многобройни смегчителни обстоятелства, но опредѣленото отъ закона наказание за даденото прѣстѣпно дѣяние е неизмѣнно (т. е. не прѣдвижда минимумъ и максимумъ), то въ такъвъ случай съдътъ може да прѣмине къмъ другъ родъ наказание по такъвъ редъ: отъ смъртно наказание — къмъ строгъ доживотенъ или врѣмененъ тъмниченъ затворъ на петнадѣсетъ години; отъ доживотенъ тъмниченъ затворъ — къмъ врѣмененъ тъмниченъ затворъ не по-малко отъ дѣсетъ години; отъ врѣмененъ строгъ тъмниченъ затворъ — къмъ тъмниченъ затворъ (чл. 61 й ал. 2 Н. З.).

г) Най-сѣтнѣ, намалението на наказанието съдътъ може да изрази и въ една друга форма: да спадне отъ наложеното наказание, когато то се състои отъ тъмниченъ или врѣмененъ строгъ тъмниченъ затворъ, цѣлия или часть отъ прѣдварителния арестъ.

Чл. 62-й, който прѣдвижда тая мѣрка, е най-либералниятъ членъ на Нак. Законъ. На свободата, която дава на съда, да спада по свое усмотрѣние цѣлия или часть отъ прѣдварителния арестъ, той не прави никакво ограничение, отъ което излиза слѣдното твърдѣ важно послѣдствие: съдътъ може да

спадне цѣлия или частъ отъ прѣдварителния арестъ даже и тогава, когато е наложилъ минимума на наказанието, съгласно чл. 60-й, или е слѣзълъ съ една третя подъ минимума, съгласно, чл. 61 ал. 1, или пъкъ е прѣминалъ къмъ по-мекъ родъ наказание, съгласно чл. 61, ал. 2

А независимо отъ това, и втората половина на чл. 62-й прѣдвижда още една крайно либерална мѣрка, а именно: да може да се спада цѣлия или частъ отъ прѣдварителния арестъ още и тогава, когато той би се отнасялъ къмъ друго прѣстѣпление, за което виновния е билъ едновременно прѣслѣдванъ.

Чл. 62-й съ своето чововѣколюбие, като че се стрѣми да покрие излишнитѣ строгости, които се срѣщатъ въ много други членове на Нак. Законъ. А той е твърдѣ необходимъ въ слѣдствие на извѣстната мудноть въ раздаването на нашето правосъдие¹⁾.

Освѣнъ прѣдвиденитѣ въ чл. чл. 61 и 62-й четири хипотези, съществува още една, пета, за която Нак. Законъ не говори нищо, но която се прѣдвижда въ чл. 466-й на Углавното Сждопроизводство. Когато сждътъ изчерпи всичката своя

¹⁾ Въ нашата адвокатска практика ние имаме слѣдниятъ характериченъ за правосъдието ни случай. Прѣзъ м. февруария 1897 г. защитавахме прѣдъ Сифийския Апелативенъ Сждъ Ивана Велковъ отъ едно село въ Бѣлоградниеска околия, който се обвиняваше въ кражба на добитъкъ и който до деня на гледанието на дѣлото му въ Апелативния Сждъ бѣ излѣжалъ осемъ години и четири мѣсеци прѣдварителенъ арестъ!

власть да намали наказанието и пакъ му се вижда, че полученото намалено наказание е строго, дава му се право да ходатайствува прѣдъ Княза, чрѣзъ Министра на Правосъдието, да се намали още наложеното наказание, или даже да се помилюва съвършено подсѣдимия, който е билъ вѣвлѣченъ въ прѣстѣпленіето по нещастно за него стечение на обстоятелствата. По тоя начинъ, *помилюванието* е послѣдната форма на смекчение на наказанието. По натаѣкъ ние ще разгледаме *помилюванието* самостоятелно и подробно (*infra*, § 251—254).

II. За обстоятелствата, които отѣгчаватъ вината.

203. Както смекчителнитѣ обстоятелства, така и отѣгчителнитѣ, се дѣлятъ на: *легални* и *сѣдебни*. Ние вече дадохме опрѣдѣленіето на тие термини (*supra*, § 196), та излишно е да го повтаряме тукъ.

I. Легални отѣгчителни обстоятелства.

Тѣ се дѣлятъ на *общи* и *специални* (*supra*, § 197, б).

а) *Общи*. Нак. Законъ прѣдвижда само двѣ общи отѣгчителни обстоятелства: *съвокупността* и *повторението*¹⁾. Тѣхното подробно изучаваніе ние даваме по-долу (§§ 205—220).

¹⁾ Законодательствата сѣ далѣчъ отъ да бѣдатъ еднообразни въ класификаціята на отѣгчителнитѣ обстоятелства. Така, германскитѣ и италианскитѣ кодекси не прѣдвиждатъ никакви общи легални отѣгчителни обстоятелства. Австрійскитѣ кодекси, напротивъ, прѣдвижда (чл. чл. 44 и 45) шесть такива обстоятелства, а именно: 1) съвокупность на прѣстѣпнитѣ дѣянія; 2) непрѣстанно извѣршване на едно и

б) *Специални*. Нак. Законъ за всёко едно отъ прѣстѣпнитѣ дѣяния е прѣдвидѣлъ по едно или нѣколко отъ оние обстоятелства, които отѣгчаватъ легалната отговорность на дѣеца и увеличаватъ наказанието му. Така напр., отѣгчителнитѣ обстоятелства на прѣдателството сж: ако отъ прѣдателството е послѣдвало война (чл. 109 in fine), или ако прѣдателството е било извършено въ врѣме на война (чл. 111 in fine) и пр. Отѣгчително обстоятелство на прѣстѣпленията противъ избирателното право е: ако прѣстѣпникътъ е органъ на властѣта. Отѣгчителнитѣ обстоятелства на лишението отъ животъ сж: ако то е станало съ прѣдумышление, ако то е насочено противъ глава на чужда държава, противъ органъ на властѣта, когато изпълнява длѣжността си, и пр. — Изучването на

сжщо прѣстѣпно дѣяние; 3) повторение на едно дѣяние, слѣдъ като лицето е било вече осжждано за него; 4) увличанието на други лица въ прѣстѣпното дѣяние; 5) ако лицето е авторъ, подбuditелъ или шефъ на шайката, която е извършила прѣстѣпното дѣяние; и 6) ако лицето се опитва да заплете прѣдварителното слѣдствие съ измислени показания. — Приблизително сжщитѣ общи легални отѣгчителни обстоятелства сж прѣдвидени и въ руския кодексъ отъ 1886 г. Холандскиятъ кодексъ прѣдвижда само едно такова обстоятелство: ако дѣецътъ е органъ на властѣта. Испанскиятъ кодексъ изброява 23, а португалскиятъ — 34 такива обстоятелства. Нашиятъ Нак. Законъ урежда тая материя по образца на унгарския кодексъ, който не изброява изрично никакви общи отѣгчителни обстоятелства, но косвено дава такъвъ характеръ на съвокупността и повторението на прѣстѣпнитѣ дѣяния. Понеже съвокупността и повторението, въпрѣки своя общо-отѣгчителенъ характеръ, съставляватъ особна глава въ Нак. Законъ, а не сж турени на онова мѣсто, гдѣто се говори за смегчителнитѣ и отѣгчителнитѣ обстоятелства, то и ние само ги упоменуваме тукъ, а подробно ще ги разгледаме отдѣлно, въ слѣдното подраздѣление на тая глава.

специалнитѣ отѣгчителни обстоятелства съставлява прѣдмѣтъ на специалната часть на Нак. Право. Туку ние ще забѣлѣжимъ слѣдното : Трѣбва да се прави строга разлика между легалнитѣ отѣгчителни обстоятелства и съставнитѣ елементи на прѣстѣпнитѣ дѣяния. Намъ е извѣстно вече, че всѣко прѣстѣпно дѣяние се съставлява отъ двѣ категории елементи : общи и специални (*supra*, § 101). Значението на общитѣ елементи е, че тѣ правятъ дѣянието прѣстѣпно ; безъ тѣхъ не може да има прѣстѣпно дѣяние. А специалнитѣ елементи се прибавятъ къмъ общитѣ и значението имъ е — да опрѣдѣлятъ вида на прѣстѣпното дѣяние. Въ тая книга ние изучихме общитѣ елементи на прѣстѣпнитѣ дѣяния, а специалнитѣ елементи се изучаватъ въ специалната часть на Нак. Право. Но когато се изучава едно или друго прѣстѣпно дѣяние, трѣбва прѣди всичко да се опрѣдѣлятъ неговитѣ съставни (общи и специални) елементи и да се отдѣлятъ отъ специалнитѣ отѣгчителни обстоятелства. Нашиятъ Нак. Законъ дава въ това отношение голѣмо улѣснение, защото, до като въ много други кодекси отѣгчителнитѣ обстоятелства се съединяватъ съ съставнитѣ елементи на прѣстѣпното дѣяние, за да измѣнятъ квалификацията на дѣянието, въ Нак. Законъ, напротивъ, отѣгчителнитѣ обстоятелства си оставатъ всѣкога отдѣлени и измѣняватъ само наказанието, но не и квалификацията на дѣянието. Така напр., въ повечето законодателства убийството на родителя съставлява особно прѣстѣпно дѣяние : *отцеубийство*.

Измѣнението на квалификацията на дѣянieto тукъ е резултатъ отъ смѣшението на съставнитѣ елементи на дѣянieto „лишение отъ животъ“ съ отѣгчителното обстоятелство, състояще въ факта, че жертвата е родителъ на дѣеца. Въ Нак. Законъ, напротивъ, всичкитѣ видове убийства носятъ едно и сѣщо име — *лишение отъ животъ* —, което изхожда отъ съставнитѣ елементи на дѣянieto, а обстоятелствата, които сѣ го придружавали, сѣ отдѣлно упоменати и измѣняватъ само размѣра на наказанието, но не и квалификацията на дѣянieto. По тоя начинъ, отцеубийството въ нашия Наказ. Законъ не е особно прѣстѣпно дѣяние, различно отъ другитѣ видове убийства, а е — лишение отъ животъ, придружено съ едно отѣгчително обстоятелство, изходяще отъ родителското качество на жертвата. — Това сѣщото раздѣление на отѣгчителнитѣ обстоятелства отъ съставнитѣ елементи на прѣстѣпнитѣ дѣяния сѣ съдържа въ цѣлата специална частъ на Нак. Законъ. Въ това отношение Нак. Законъ прѣдставлява голѣмо прѣдимство и опростотворява изучаванieto на легалнитѣ отѣгчителни обстоятелства.

II. Сѣдебни отѣгчителни обстоятелства.

Независимо отъ изброенитѣ отъ закона отѣгчителни обстоятелства, сѣдѣтъ тоже има право да изнамира и оцѣнява оние непрѣдвидени въ текста на закона обстоятелства, които, по неговото мнѣние, могатъ да отѣгчаватъ наказателната отговорность на дѣеца. Това право на сѣда сѣ черпи отъ чл. 60 Н. З.,

който вече видѣхме и който казва, че, когато се опрѣдѣли наказанието, трѣбва да се взематъ въ съображение обстоятелствата, които отѣгчаватъ или смѣгчаватъ вината. Тукъ се разбиратъ сѣдебнитѣ отѣгчителни обстоятелства.

Сѣдебнитѣ отѣгчителни обстоятелства сѣ неизброими и неопрѣдѣлими. Извѣстенъ даденъ фактъ, непрѣдвиденъ и неопрѣдѣленъ отъ закона, може да съставлява или не отѣгчително обстоятелство споредъ суверенния възгледъ на сѣда. Тукъ ние ще опишемъ само като примѣръ нѣколко отъ оние обстоятелства, въ които въобще доктрината е съгласна да вижда причини за отѣгчаване наказателната отговорност на дѣеца.

Сѣдебнитѣ отѣгчителни обстоятелства се дѣлятъ на *обективни* и *субективни*.

1) *Обективни отѣгчителни обстоятелства*. За такива могатъ да бѣдатъ признати напримѣръ:

а) Голѣмпната и непоправимостъта на нанесената щета. Наказателната отговорност на дѣеца може да бѣде толкова по-голѣма, колкото по-голѣма или мѣчно поправима е щетата, която произлиза отъ прѣстѣпното дѣяние.

б) Заплашванията, които сѣ прѣдшествували извършването на прѣстѣпното дѣяние. Така напр., ако убиецътъ, прѣди да тури въ изпълнение прѣстѣпното си рѣшение, е дълго врѣме заплашвалъ жертвата.

в) Отказаното или несполученото опитване, което е прѣдшествувало извършването на прѣстѣпното дѣяние.

г) Уловкитѣ (*guet-apens*), прѣобразяванията (съ други дрѣхи, маска и пр.), коварството, подлостѣта, измамата и пр., които сж били употребени за извършването на прѣстѣпното дѣяние.

д) Едноврѣменото употребление на много срдства.

е) Мѣстото. Както напр., ако бжде нанесена тѣлесна поврѣда въ жилището на пострадалия, или ако прѣстѣпното дѣяние бжде извършено въ уединено или ненаселено мѣсто.

И прочее.

2) *Субективни отѣгчителни обстоятелства.*
За такива могат да бждат признати, напримѣръ :

а) Пиянството, когато дѣецътъ умишлено се опие, съ цѣль да си даде повече дѣраость, или да потуши гласа на съвѣстѣта си, или, най-сѣтнѣ, да си създаде една оправдателна причина (*suprà*, § 111, I, 3, г).

б) Пороचितѣ навици на дѣеца. Тукъ се разбира случая, когато прѣстѣпникътъ би излизалъ изъ срдата на оние лица, които правятъ особень культъ отъ всичкитѣ пороци, и които като че се мачатъ да съставятъ особно общество, съ свои вътрѣшни закони, езикъ, обичаи и пр.

в) Образованието. Когато дѣецътъ има добро образование, той е билъ повече въ състояние да разбира прѣстѣпността на дѣйствиата си и за това е повече отговоренъ.

г) Общественото положение. Ако по положението, което заема въ обществото, дѣецътъ е билъ длъженъ да дава примѣръ на добродѣтел и почитание на законитѣ, това тоже отѣгчава отговорността за извършенитѣ отъ него прѣстѣпни дѣяния.

И прочее.

204. Послѣдствието на отѣгчителнитѣ обстоятелства е, да се увеличи наказанието. Ако ли пъкъ отѣгчителнитѣ обстоятелства сѣ сѣдебни, тѣхната оцѣнка и размѣрътъ на увеличението на наказанието зависятъ отъ усмотрѣнието на съда. Въ всѣки случай, съдътъ не може да отиде по-горѣ отъ прѣдвиденитѣ отъ закона максимуми, колкото важни и многобройни да сѣ констатиранитѣ отѣгчителни обстоятелства.

*В. За съвокупността и повторението
на прѣстѣпнитѣ дѣяния.*

205. Както много лица могатъ да участвувать въ извършването на едно и сѣщо прѣстѣпно дѣяние, така и обратно едно и сѣщо лице може да бѣде авторъ на нѣколко прѣстѣпни дѣяния.

Когато едно и сѣщо лице извърши нѣколко прѣстѣпни дѣяния, за които не е било съдено, казва се, че има съвокупность на прѣстѣпнитѣ дѣяния.

А ако едно и също лице, слѣдъ като е прѣтърпѣло наказание за едно прѣстѣпно дѣяние, извърши друго, казва се, че има повторение на прѣстѣпнитѣ дѣяния (рецидива).

І. За съвокупността на прѣстѣпнитѣ дѣяния.

206. Опрѣдѣлението на съвокупността на прѣстѣпнитѣ дѣяния ни се дава отъ чл. 64 Н. З.: „ако едно и също лице е извършило нѣколко прѣстѣпни дѣяния, или е извършило нѣколко пѣти едно и също прѣстѣпно дѣяние“.

Но това опрѣдѣление не дава ясно да се виждатъ условията, що се необходимо изискватъ, за да има съвокупность на прѣстѣпнитѣ дѣяния. Тие условия сж: а) Трѣбва едно и също лице да е извършило най-малко двѣ отдѣлни прѣстѣпни дѣяния. Това е условието, което не позволява да се смѣсва съвокупността съ събирателнитѣ прѣстѣпни дѣяния (*supra*, § 91); б) Трѣбва дѣецътъ да не е билъ окончателно осъденъ за едното отъ прѣстѣпнитѣ дѣяния, или ако е билъ осъденъ, да не се е започнало изпълнението на присъдата до момента, въ който извършва другото. Това второ условие служи, за да отличава съвокупността отъ повторението на прѣстѣпнитѣ дѣяния (рецидива).

207. Съвокупността на прѣстѣпнитѣ дѣяния бива два вида: *материална* и *интелектуална или идеална*.

Материална съвкупност има, когато лицето е извършило много дѣйствия, всѣко отъ които съставлява особно прѣстѣпно дѣяние. Напр., убийство и кражба.

Интелектуална или идеална съвкупност има, когато едно и сѣщо дѣйствие на лицете съставлява нѣколко прѣстѣпни дѣяния, или, както законътъ го опрѣдѣля въ своя чл. 63-й, когато едно и сѣщо дѣяние нарушава нѣколко постановления на закона. Примѣръ: подпалване на сграда, въ която изгарятъ и хора.

208. Какъ трѣбва да се наказва съвкупността на прѣстѣпнитѣ дѣяния? — За разрѣшенио на тоя въпросъ въ съврѣменнитѣ законодателства и въ доктрината сѣществуватъ три системи:

а) *Система на събиране на наказанията.* Тая система, която е провѣдена въ английското право, изисква, да се наложи на прѣстѣпника сумата на всичкитѣ наказания, които законътъ опрѣдѣля за всѣко едно отъ извършенитѣ прѣстѣпни дѣяния. — Оправданието на тая система ни се дава въ слѣдната форма: Абсолютното правосѣдие изисква, щото онзи, който се е провинилъ въ много прѣстѣпни дѣяния, да прѣтърпи наказанието на всѣко едно отъ тѣхъ отдѣлно (*quot delicta tot poenae*), защото както здравиятъ разумъ, така и правосѣдието не допускатъ, щото наказанието на извѣстно прѣстѣпно дѣяние да се погасява или намалява съ извършването на друго прѣстѣпно дѣяние. И дѣйствително, ако би се приело,

щото въ случаитѣ на съвокупностъ да се налага само онова наказание, което законътъ прѣдвижда за най-тѣжкото отъ извършенитѣ прѣстѣпни дѣяния, то това би значило практически, че се дава картъ-бланшъ на дѣеца, слѣдъ като е извършилъ едно тѣжко прѣстѣпно дѣяние, да върши колкото му е угодно по-малко тѣжки дѣяния.

б) *Система на поглъщанне на наказанията.* Тая система изисква да, се налага само найтѣжкото отъ оние наказания, които законътъ прѣд-вижда за всѣко отъ прѣстѣпнитѣ дѣяния отдѣлно, като счита, че най-тѣжкото наказание поглъща или съдържа въ себе си и всичкитѣ по-малки. *Poenae maior absorbet minorem.*

в) *Смѣсена система.* Горнитѣ двѣ системи отиватъ до крайности, които е мѣчно да се допуснатъ. Така, системата на събиранieto на наказанията, макаръ и права въ основата си, се натѣква на фактическа невъзможностъ, кагато се касае, да се събератъ несъбираеми по естеството си наказания, каквото е затворъ съ смъртъ, или доживотенъ затворъ съ доживотенъ затворъ. А това е и чудовищно жестоко. Втората же система на поглъщанне на наказанията отива до крайна снизходителностъ и е до нѣкъдѣ опасна за обществения редъ, защото, както се каза, тя дава картъ-бланшъ на дѣеца, слѣдъ като е извършилъ едно голѣмо прѣстѣпно дѣяние, да извършва безнаказано всичкитѣ други по-малки. Затова, мнозина правовѣдци прѣдлагатъ тая трета, нарѣчена

смѣсена, система, която дѣйствително смѣсва първитѣ двѣ системи, като се мъчи да поправи крайността на едната и другата. Смѣсената система допуска, да се прави събиране на отдѣлнитѣ наказания, но, за да не се отиде по тоя пътѣ до крайностъ, опрѣдѣля единъ максимумъ, който не бива да бѣде надминатъ. И обратно, тая система допуска още, за известни прѣстѣпни дѣяния да се налага, въ случаитѣ на съвокупностъ, само най-тѣжкото наказание, но, за да не се отиде до крайностъ и въ тоя пътѣ на снизходителностъ, тя изисква, това наказание да бѣде увеличено до единъ опрѣдѣленъ размѣръ.

209. Нашиятъ Нак. Законъ прави отъ съвокупността на прѣстѣпнитѣ дѣяния едно общо легално отѣгчително обстоятелство, което отѣгчава легалната отговорностъ и увеличава наказанието на виновния. Но какъ и въ какъвъ размѣръ става увеличението на наказанието? — За да се отговори на тоя въпросъ, трѣбва да се направи разлика между интелектуалната и материалната съвокупностъ.

Интелектуалната съвокупностъ по нашиятъ Нак. Законъ се наказва споредъ системата на поглъщаніе на наказанията, както това е ясно изразено въ чл. 63: „Ако едно и сѣщо дѣяние нарушава нѣколко постановления на настоящия законъ, то се прилага само онази членъ отъ закона, който опрѣдѣля най-тѣжко наказание“.

Материалната же съвокупностъ се наказва по смѣсената система. Тукъ обаче се прѣдставляватъ три хипотези:

а) Ако извършенитѣ прѣстѣпни дѣяния подлежатъ на разнородни наказания. Въ тоя случай се налага най-тѣжкото наказание (чл. 64).

б) Ако извършенитѣ прѣстѣпни дѣяния подлежатъ на еднородни наказания, или ако едно и сѣщо прѣстѣпно дѣяние е било нѣколко пѣти извършено отъ сѣщия дѣецъ. Въ тоя случай най-тѣжкото наказание се увеличава до максимумитѣ, които законътъ изрично опрѣдѣля въ алинея 1—4 на чл. 64.

в) Ако извършенитѣ прѣстѣпни дѣяния сѣ еднородни или извършени по навикъ или въ видъ на занаятъ. Въ тоя случай сѣдътъ може тоже да увеличи най-тѣжкото наказание до максимумитѣ, опрѣдѣлени въ чл. 67.

Отъ горното става явно, че системата на събиране на наказанията е исклучена отъ нашия Нак. Законъ.

210. Събиране на наказанията не може да има не само въ горнитѣ случаи, но и въ всички други случаи, които съдържатъ условията на съвокупността, а именно въ случаитѣ, прѣдвидени въ чл. 68 и 69 Н. З.

211. Въ свръзка съ горнитѣ правила, неизбѣжно се явява въпросътъ: какъ се опрѣдѣля, кое е най-тѣжкото наказание? — Отговорътъ на тоя въпросъ се намира въ членветѣ 65 и 66 Н. З. както слѣдва:

„Чл. 65. Сравнителната тѣжина на наказанията се опрѣдѣля по постѣпенността, изложена въ чл. 13; но тъмничниятъ затворъ е по-тѣжко наказание отъ

строгия тъмниченъ затворъ, ако е два пѣти по-дълготраенъ отъ послѣдния; тъй сѣщо и заpirанието е по-тѣжко отъ тъмничния затворъ, ако е два пѣти по-дълготрайно.“

„Чл. 66. Ако за едно или нѣколко отъ извършенитѣ прѣстѣпни дѣяния виновниятъ подлежи на допълнителни наказания, то тие послѣднитѣ се прибавятъ къмъ наказанието, наложено по правилата на съвокупността.

212. Както може ясно да се види, увеличенитѣ наказания, които законътъ прѣдписва за въ случай на съвокупность на прѣстѣпни дѣяния, не сѣ неизмѣнни (fixes), а иматъ своитѣ минимуми и максимуми. Означава ли това, че сѣдътъ може да се движи между тие минимуми и максимуми? — Да. Отѣгчаванieto на наказанието за съвокупность не се състои въ налаганie максимумитѣ на наказанието, а въ сбора на отдѣлнитѣ наказания или въ увеличението на тия наказания, когато сборътъ е невъзможенъ (чл. 64, ал. 1—4). Но тукъ трѣбва да се правятъ слѣднитѣ различия:

а) Ако сборътъ на наказанията не достига до максимума на най-тѣжкото наказание, сѣдътъ е длъженъ да наложи получената сума, а не да отиде до максимума подъ претекстъ, че съвокупността е отѣгчающе вината обстоятелство.

б) Съвокупността, макаръ и да е сама по себе си отѣгчающе вината обстоятелство, може да бѣде придружавана отъ такива обстоятелства, които да я

правятъ повече или по-малко прѣстѣпна и дѣецътъ повече или по-малко виновенъ. Съ други думи, и при съвокупността могатъ да съществува въ смѣрителни или отбѣгителни обстоятелства. Тие обстоятелства трѣбва да се взематъ въ съображение при опредѣленіе на наказанието, което се слѣдва по правилата на съвокупността.

II. За повторението на прѣстѣпнитѣ дѣяния (рецидива).

213. Повторение на прѣстѣпнитѣ дѣяния или рецидива се нарича извършването на едно или нѣколко прѣстѣпни дѣяния отъ лице, което е вече прѣтърпѣло едно наказание¹⁾.

Повторението на прѣстѣпнитѣ дѣяния прѣдставлява интересъ отъ гледна точка на онова начало, което иска да се прави разлика между първоначалнитѣ прѣстѣпници и оние, които иматъ прѣстѣпнитѣ дѣяния като навикъ; тая разлика се състои въ това, че първоначалното провиняване прѣдъ наказателнитѣ закони е повечето пѣти случайно, а повторението има характеръ на организирана и систематична прѣстѣпность.

Идеята, да се наказва повторението по-строга отъ първоначалната прѣстѣпность, е наслѣдена отъ

¹⁾ Литература: R. Garrand, *Le problème moderne de la pénalité*, 1889; L. André, *La récidive*; N. Joly, *La France criminelle*; Сжиятъ, *Le combat contre le crime*, и пр. Кратко, но добро наложение на рецидивата ни дава и Н. Николъ, *о. р. с.*, стр. 197—207.

старото право. Тя излиза инстинктивно отъ естеството на човѣка, който захваща да се озлобява противъ оногова, който повтаря да се провинява прѣдъ него. Затова, наказанието на повторението е толкова по-строго и дори жестоко, колкото по-назадъ отиваме въ историята на наказателното право, т. е. колкото повече се доближаваме до оние примитивни врѣмена, въ които наказанието се е смѣсвало съ отмъщението.

Но наистина ли има рационално основание, наказателната отговорност за рецидивата да бѣде по-голяма отъ оная на първоначалната прѣстѣпност? — Римлянитѣ сж казвали, че рецидивата е повторно падание слѣдъ исправление. А заключението отъ това е било, че наложеното еднажъ наказание се е указало недостатъчно да поправи виновния и, слѣдователно, има нужда да му се наложи по-тѣжко наказание. Къмъ тоя наслѣденъ отъ римското право мотивъ съврѣшеннитѣ криминалисти прибавятъ още единъ: повторението издава у дѣеца едно зло упорство да тѣпче наказателнитѣ закони, което заслужава специално наказание. Но тие мотиви търпятъ възражения. Ако лицето, слѣдъ като е прѣтърпѣло едно наказание, пакъ остава непоправено, както разбира наказателниятъ законъ, това може да изхожда не само отъ недостатъчността на първото наказание, но и отъ неговата неумѣстностъ, несправедливостъ, или неправилностъ. Ако напримѣръ, тъмничната система е развратителна, въ какво може да бѣде виновно лицето, което е било турено тамъ противъ во-

лята си, за да изгуби цѣлия остатѣкъ отъ своитѣ добродѣтелни качества? Или какво е виновно то, ако наложеното му наказание е било несправедливо и, като такова, вмѣсто поправление, е внесло въ неговата душа чувство на умраза и отмъщение? — Кolkото до втория мотивъ, че повторението издава у дѣца едно зло упорство, да тѣче наказателнитѣ закони, и той не е свършено основателенъ, ако се земе прѣдъ видъ, че въ повечето случаи повторението се извършва по силата на нови обстоятелства, които би упражнили еднакво имперично влияние надъ волята на единъ първоначаленъ прѣстѣпникъ или на единъ рецидивистъ.

Възраженията противъ усиление отговорността за повторенията не сж могли да одържатъ пълна побѣда въ положителнитѣ законодателства, но сж внесли въ тѣхъ едно стрѣмление къмъ облѣгчавание положението на рецидивиститѣ. Най-сериозната основа на законодателствата, за да виждатъ въ повторението една причина за усиление на наказанието, се черпи отъ криминалната статистика, която показва, че едни и сжщи лица повтарятъ да се провиняватъ въ едни и сжщи прѣстѣпни дѣяния, отъ което може да се направи заключение, че макаръ и повторението да се е извършило по силата на нови обстоятелства, сѣ пакъ сжществува едно неуловимо отношение между характера на прѣстѣпника и известна категория прѣстѣпни дѣяния. Тоя резултатъ на криминалната статистика води къмъ едно важно подраздѣление на рецидивата, за което пристѣпваме да говоримъ.

214. Повторенето на прѣстѣпнитѣ дѣяния може да се раздѣли на *общо* и *специално*.

Общо повторение е онова, което се отнася до различни прѣстѣпни дѣяния. — За да има общо повторение, достатъчно е, лицето да е прѣтърпѣло наказание за едно каквото и да е прѣстѣпно дѣяние и слѣдъ това да е извършило друго каквото и да е прѣстѣпно дѣяние.

Специално повторение е онова, което се отнася до едно и сѣщо или поне до сродни прѣстѣпни дѣяния. — За да има специално повторение, трѣбва лицето, слѣдъ като е прѣтърпѣло наказание за едно прѣстѣпно дѣяние, да е извършило пакъ сѣщото дѣяние, или поне такова дѣяние, което е сродно съ него.

Отъ наказателна гледна точка, важно е да се прави разлика между общото и специалното повторение по тая проста причина, че общото повторение повечето пѣти е случайно, когато специалното повторение показва известни връзки между прѣстѣпника и известна категория прѣстѣпни дѣяния, къмъ които той проявява една забѣлѣжителна наклонность.

215. Повторението на прѣстѣпнитѣ дѣяния може да бѣде раздѣлено и по отношение на врѣмето. Трѣбва да се признае, че положението не е едно и сѣщо, ако повторението се е извършило веднага слѣдъ изтѣрпяване на първото наказание, или ако се е извършило, слѣдъ като известно дълго врѣме се е изтекло. Повторението се характеризира главно

съ връзките, които съществуватъ между дѣца и прѣстапнитѣ дѣяния. А за тие връзки не може да се каже, че съществуватъ, когато се е истекълъ единъ дълъгъ периодъ врѣме на непорочна дѣятелность. Затова, твърдѣ основно и справедливо е дѣлението, което правятъ нѣкои криминалисти на повторението по врѣме, а именно на: *близко* и *далѣчно* повторение.

Близко повторение е онова, което се извършва въ кѣсо врѣме слѣдъ истърпяването на наказанието за първото прѣстапно дѣяние.

Далѣчно повторение е онова, което се извършва слѣдъ изтичането на извѣстно дълго врѣме между крайния срокъ на истърпяното наказание и датата на извършването на новото прѣстапно дѣяние.

Дължината на това врѣме зависи отъ важността на прѣстапнитѣ дѣяния, които се повтарятъ.

Отъ наказателна гледна точка, това дѣление е твърдѣ важно, защото отъ врѣмето, което се изтича между истърпяването на наказанието и извършването на второто прѣстапно дѣяние, законодателствата правятъ единъ видъ рецидивна давность, която отличава *легалното* повторение отъ *фактическото*; слѣдъ изтичането на тая давность, законътъ не счита, че има повторение, макаръ то да съществува фактически.

216. Слѣдъ като се установи влиянието на повторението върху наказателната отговорность на дѣца, става нужда да се опрѣдѣли, какъ трѣбва то да се

наказва. По тоя въпросъ тоже има разногласия. Едни прѣдлагатъ, повторението да се счита като отѣгчително обстоятелство на второто прѣстѣпно дѣяние и да увеличава наказанието съгласно съ общитѣ правила за отѣгчителнитѣ обстоятелства. Други пъкъ прѣдлагатъ, повторението да навлича по-голѣмо наказание отъ онова на отѣгчителнитѣ обстоятелства, или дори прѣминувагъ къмъ другъ родъ по-тѣжко наказание. Най-сѣтнѣ, трети прѣдлагатъ, повторението да се наказва съ самостоятелни наказания, различни отъ оние за извършенитѣ прѣстѣпни дѣяния.

217. Нека разгледаме сега, какъ стои повторението въ нашия Нак. Законъ.

Чл. 70-й гласи: „Който, откакъ е вече прѣтърпѣлъ едно наказание, извърши друго прѣстѣпно дѣяние, отговаря по общитѣ правила. — Ако обаче това ново прѣстѣпно дѣяние е подобно или еднородно съ първото, или подлежи на по-тѣжко отъ прѣтърпяното наказание, то новото наказание може да бѣде усилено по реда, указанъ въ чл. 67, ако при това отъ свършека на прѣтърпяното наказание до извършването на второто прѣстѣпно дѣяние не сж изминали: 1) за прѣстѣпление повече отъ 5 години; 2) за нарушение повече отъ една година“.

Отъ текста на тоя членъ се вижда, че Нак. Законъ прави разлика между общото и специалното повторение.

Общото повторение не увеличава наказателната отговорность и се наказва на общо основание.

А специалното повторение се наказва по-строго. То е, което подлежи на изучаване.

218. Условия на специалното повторение.

За да има специално повторение, Нак. Законъ изисква слѣднитѣ условия :

а) Да е било прѣтърпяно едно наказание.

Не е достатъчно, лицето да е било само окончателно осъдено, както приематъ повечето отъ иностранныѣ законодателства, а се изисква, да е прѣтърпѣло едно наказание. Така, по нашиятъ Нак. Законъ нѣма повторение, ако наказанието за първото прѣстъпно дѣяние, макаръ и да е било произнесено съ присъда, влѣзла въ законна сила, не е било прѣтърпяно отъ осъдения, по амнистия, или по давностъ. Амнистията и давността прѣдаватъ на забравяне извършеното прѣстъпно дѣяние и повторението не е въ състояние, поне легално, да възобнови неговия споменъ. Но ако наказанието не е било прѣтърпяно въ слѣдствие на помилване? — Въ тоя случай положението не е сѣщото. Помилването освобождава само отъ наказание, но не заличава извършеното прѣстъпно дѣяние; па и самото наказание продължава да сѣществувa юридически, защото помилването отстранява само неговото фактическо приложение, но не и неговитѣ юридически послѣдствия. За това ние мислимъ, че лице, което е помилвано, слѣдъ като е било окончателно осъдено, съ влѣзла въ законна сила присъда, трѣбва да се счита, че е прѣтърпѣло наказанието си.

Законътъ изисква, да е било прѣтърпяно едно *наказание*. Думата „наказание“ трѣбва да се разбира тукъ въ легалното ѝ значение (*suprá*, § § 130 и 131). — Освѣнъ това, наказанието, за което се говори тукъ, трѣбва да е било произнесено и прѣтърпяно по силата на българскитѣ закони. Наказание, което е било произнесено и прѣтърпяно вѣнъ отъ територията на българската държава (*suprá*, § 60), по силата на чуждитѣ закони, нѣма никакви послѣдствия за рецидивата.

Наказание, което е било прѣтърпяно по силата на нѣкой специаленъ законъ, може ли да съставлява условие на повторението (рецидивата)? — Правилата на повторението, които ние тукъ изучаваме, се съдържатъ въ общия Наказателенъ Законъ. Тие правила се отнасятъ и до специалнитѣ закони до толкова, до колкото тѣ не ги отмѣняватъ. Така, ако специалниятъ законъ не съдържа никакви постановления за повторението, ще се прилагатъ правилата на общия законъ; ако специалниятъ законъ урежда по своему повторението, съдътъ е длъженъ да слѣдва неговитѣ прѣдписания.

б) *Да е било извършено друго прѣстѣпно дѣяние*. Второто прѣстѣпно дѣяние отъ своя страна трѣбва да отговаря на слѣднитѣ условия: а) Да е било извършено слѣдъ прѣтърпяването на първото наказание; б) Да е подобно или однородно съ първото прѣстѣпно дѣяние, или поне да подлежи на по-тѣжко наказание отъ онова, което е било прѣ-

търпяно. Нѣма повторение, ако второто дѣяние не е подобно или еднородно съ първото, или пъкъ ако подлежи на по-лѣко наказание. Подъ думата *подобно* се разбира, дѣянието да е отъ другъ родъ, но да е тождествено съ първото дѣяние; подобни или тождествени дѣяния сж, напримѣръ, обидата и клеветата, противозаконното присвояване и кражбата, измамата и злоупотрѣблението на довѣрие, лъжесвидѣтелствуването и лъжовната клѣтва и пр. А подъ думата *еднородно* се разбиратъ вариациитѣ на едно и също дѣяние, каквито сж напримѣръ: лѣка тѣлесна поврѣда и тѣжка тѣлесна поврѣда, подправка на парични знаци и подправка на парични облигации и пр.

Когато второто дѣяние е подобно или еднородно на онова, за което е било вече прѣтърпяно наказание, повторението съществува, безъ да се изисква друго условие отъ второто дѣяние. Не важи, дали второто дѣяние влѣче по-тѣжко или по-лѣко наказание. — А когато второто наказание е разнородно съ първото, тогава, за да има повторение, необходимо е, то да подлежи на по-тѣжко наказание отъ прѣтърпяното. Ако второто дѣяние подлежи на по-лѣко наказание, нѣма повторение.

в) *Да не е изтекла опредѣлената отъ закона давностъ*, която е петъ години за прѣстѣпление и една година за нарушение. Тая давностъ, започва да тече отъ деня, който слѣдва слѣдъ датата, въ която се е свършило прѣтърпяването на

старото наказание. Но ако първото наказание изцъло или отчасти не е било изтърпило въ слѣдствие на помилване? — И въ тоя случай давността започва да тече слѣдъ крайния срокъ на наложеното наказание, а не слѣдъ датата на помилването. Това се оправдава отъ слѣднитѣ два мотиви: α) Че, както видѣхме, помилването на влияе върху повторението; опростеното наказание се счита, че е прѣтърпано; и β) Че не е справедливо, слѣдъ като помилването е създавало една привилегия за прѣстѣпника, състояща въ прѣкъсването на наказанието му, да му се създава и една втора привилегия по отношение на давността.

219. Послѣдствия на специалното повторение. Повторението само по себе си не съставлява прѣстѣпно дѣяние, но влияе за увеличение на наказателната отговорностъ, ако е специално потворение, отговаряюще на условията, които вече видѣхме. Нак. Законъ счита специалното повторение като общо отѣгчително обстоятелство. Но това отѣгчително обстоятелство *легално* ли е или е *сждебно*? — Отъ текста на чл. 70 на Наказателния Законъ ние виждаме, че е дадено на съда факултативно право, да увеличи или не наказанието за констатираното повторение; отъ друга страна пъкъ, ако съдътъ счете за нужно да увеличи наказанието, прѣдписано му е това увеличение да стане не по общитѣ правила, а по особнитѣ правила, прѣдвидени въ чл. 67, които се отнасятъ и до съвокупността на прѣстѣпнитѣ дѣяния.

Внимателното изучаване на тоя текстъ дава да се разбере, че законътъ счита повторението като *общо легално отбгчително обстоятелство*, но съ известни примѣси и отъ специалнитѣ правила за сѣдебнитѣ отбгчителни обстоятелства. Така, по общо правило, повторението е легално отбгчително обстоятелство, защото *легално и неизбежно* увеличава наказателната отговорностъ, но се отличава отъ другитѣ легални отбгчителни обстоятелства по това, че е дадено право на сѣда, да отстрани послѣдствията на тая увеличена отговорностъ, ако признае съществуването на смекчителни обстоятелства.

220. Ако сѣдътъ счете за нужно, да увеличи наказанието, което се слѣдва за новото прѣстѣпно дѣяние длъженъ е да го направи по реда, указанъ въ чл. 67 Н. З., а именно: 1) Да удвои най-тѣжкото наказание¹⁾. Но удвоеното най-тѣжко наказание не трѣбва да надминува петнадѣсетъ годишенъ строгъ тъмниченъ затворъ и тригодишенъ тъмниченъ затворъ; 2) Ако наложеното най-тѣжко наказание е петнадѣсетъ-годишенъ строгъ тъмниченъ затворъ, да го увеличи до двадѣсетъ години; 3) Ако е то три-годишенъ

¹⁾ Думитѣ „най-тѣжкото“ тукъ не трѣбва да се взематъ въ букваланото нѣ значение. Тѣ сѣ употребени, защото чл. 67-й се отнася до съвокупността на прѣстѣпнитѣ дѣяния, гдѣто има и съвокупностъ на наказанията, та затова законътъ говори за „най-тѣжкото“ отъ тѣхъ. А когато се касае, правилата на тоя членъ да се прилагатъ върху повторението на прѣстѣпнитѣ дѣяния, ние мислимъ, че подъ „най-тѣжкото наказание“ трѣбва да се разбира максимумъ на прѣдвиденото наказание.

тѣмниченъ затворъ, да го увеличи до четири години;
4) Ако най-тѣжкото наказание е заприане или глоба, то и въ двата случая може да се наложи най-много въ двоенъ размѣръ; ако пъкъ глобата е единствено наказание и въ най-високъ размѣръ, то наедно съ нея може да се наложи и тѣмниченъ затворъ до шестъ мѣсеци¹⁾.

Г. За стечението на смекчителнитѣ и отбгчителнитѣ обстоятелства

221. Послѣдствието на обстоятелствата, които смекчаватъ вината, е — да се намали наказанието, или даже съвсѣмъ да не се наложи; а послѣдствието на обстоятелствата, които отбгчаватъ вината, е — да се увеличи наказанието до своя максимумъ, или

¹⁾ Съ изучаването на повторенната на прѣстѣпнитѣ дѣяния е свързанъ и въпроса за срѣдствата, чрезъ които повторенето се констатира и доказва. Това е единъ важенъ въпросъ, по който съществува цѣла литература. Но тъй като тоя въпросъ е чисто процесуаленъ, неговото изучаване трѣбва да стане въ Наказателното (Углавно) Сѣдопроизводство и затова ние го поставяме. Но любопитствующитѣ ще намерятъ интересни свѣденія по него у Н. Никова (ор. с., стр. 202—207), а също и въ слѣднитѣ иностранны съчинения: Alph. Bertillon, De l'identification par les signalements anthropométriques (въ Archives de l'anthropologie criminelle et des sciences pénales, 1886, t. I, p. 198—225); Bonneville de Marsangy, De l'amélioration de la loi criminelle (1855—1864); Yvernès, De la récidive et du régime pénitentiaire en Europe; Despatys, Traité théorique et pratique des casiers judiciaires en France et à l'étranger (1870); Le Poittevin, Traité des casiers judiciaires (1880); Naquet, Journal des Parquets, 1886, t. I, p. 1—32.

даже да се прѣмине къмъ другъ родъ по-строга наказаніе. Задачата на съда е твърдѣ лѣсна, когато се намира прѣдъ наличността само на смегчителни или само на отѣгчителни обстоятелства. Но какво трѣбва да направи съдътъ, когато има стечение на единѣ и другитѣ обстоятелства, или съ други думи, когато въ едно и сѣщо прѣстъпно дѣяніе се срѣщатъ едновременно както смегчителни, така и отѣгчителни обстоятелства?

Нак. Законъ не говори нищо изрично за разрѣшението на тоя въпросъ. *A priori* трѣбва да се счита, се всѣко едно отъ обстоятелствата, които придружаватъ извършването на прѣстѣпното дѣяніе, си остава съ своя характеръ, безъ да може да бѣде изключено отъ обстоятелствата, които иматъ противенъ характеръ. Това заключение изхожда и отъ текста на чл. 60 Н. З. Тоя членъ прѣдписва, да се взематъ въ съображение обстоятелствата, които отѣгчаватъ или смегчаватъ вината. И понеже въ никой отъ другитѣ членове на закона не се вижда нѣкое изключение отъ това правило въ смисълъ, че когато има отѣгчителни обстоятелства, смегчителнитѣ да не се взематъ въ съображение, или обратно, то трѣбва да се счита, че правилото на чл. 60 си остава задължително и тогава, когато има стечение на обстоятелства съ противенъ характеръ. Тие обстоятелства не могатъ взаимно да се изключватъ, а всѣко едно отъ тѣхъ трѣбва задължително да произведе своето влияние върху наказателната отговор-

ность на дѣца и върху размѣра на надлѣжното наказание. Така, когато при извѣстно прѣстѣпно дѣяние има едноврѣменно стечение на смегчителни и отгчителни обстоятелства, съдътъ трѣбва да намали наказанието толкова, колкото се изисква за единтъ, и да го увеличи толкова, колкото се изисква за другитѣ.

222. Но съ казаното въ прѣдидущия параграфъ въпросътъ не е напълно изчерпанъ. Нужно е да се знае още, кои отъ противнитѣ обстоятелства трѣбва да се взематъ по-напрѣдъ въ съображение? И наистина, може да се случи така, щото резултатътъ да бѣде различенъ, ако се взематъ въ съображение по-напрѣдъ смегчителнитѣ, или по-напрѣдъ отгчителнитѣ обстоятелства. И тукъ законътъ не говори нищо. Когато би се случило такова различие въ резултатитѣ, ние мислимъ, че най-рационалното разрѣшение на въпроса е: съдътъ да приложи оная отъ двѣтъ комбинации, която е по-благоприятна за виновния.

Д. За условното осъждане¹⁾.

223. Наказанията, колкото и да сж справедливи, не всѣкога даватъ желаемия резултатъ. Доказателство на това е постоянно растящото число на

¹⁾ Литература: Lévêillé, редъ статии въ вѣст. Temps презъ м. мартъ, априлия и юния 1886; R. Gatteaud, Problème moderne de la pénalité; A. Gautier, A propos de la condamnation conditionnelle, 1890; Ch. Worms, Les condamnations conditionnelles suivant la loi française et les lois étrangères, 1891; Delalande, Étude théorique et pratique sur la loi du 26 mars 1891, и пр.

рецидивиститѣ, което е привлѣкло върху себе си вниманието на всичкитѣ криминалисти отъ половина вѣкъ насамъ. Не може да не се признае, че прѣдупрѣдителната сила на наказанието е много по-силнодѣйствующа, когато то не е още наложено, отъ колкото слѣдъ като прѣстѣпникътъ го е вече вкусилъ. Человѣческата натура лѣсно се приспособява къмъ всички неслоди и прѣстѣпникътъ, слѣдъ като е прѣтърпѣлъ едно наказание, започва да се свиква съ него, то вече не го плаши толкова. Затова, различието между първоначалнитѣ прѣстѣпници и рецидивиститѣ е наложително. Законътъ не може да гледа съ еднакво око на еднитѣ и другитѣ. Нѣкои криминалисти мислятъ, че това различие трѣбва да влѣзе въ основата на положителното законодателство. Френскиятъ криминалистъ Левейѣ даже прѣдлага, Нак. Законъ да се раздѣли на двѣ части: едната да се отнася само до първоначалнитѣ прѣстѣпници, а другата — до рецидивиститѣ. Но и безъ да се отива толкова далѣчъ въ раздѣлението на еднитѣ отъ другитѣ, едно е безспорно — че обществото има всички причини, да бѣде снисходително къмъ първоначалнитѣ прѣстѣпници и строго къмъ рецидивиститѣ. Понеже първоначалното прѣстѣпничество е повечето пѣти случайно, то обществото не трѣбва да бърза, да прѣпрѣчва пѣти на първоначалния прѣстѣпникъ, да се повърне самъ къмъ доброто. Прибързаната строгостъ на закона може да произведе често пѣти обратния резултатъ: да хвърли безвъзвратно въ

пята на злото единъ човѣкъ, който, може би, при други условия би билъ полевенъ членъ на обществото.

Съображенията отъ тоя родъ сж накарали повечето отъ съврѣменнитѣ законодателства да приематъ тѣй нарѣченото *условно осжждане* за първоначалнитѣ прѣстѣпници. То се състои въ слѣдното: дава се право на сжда, когато намѣри, че въпрѣки извършеното прѣстѣпно дѣяние, обвиняемиятъ не е съвършено падналъ морално и че може да съществува презумция за неговата бѣдѣща исправность къмъ закона, да отложи налаганieto на надлежното наказание за извѣстенъ периодъ врѣме, подъ условие, че ако прѣзъ течението на това врѣме обвиняемиятъ не извърши друго прѣстѣпно дѣяние, ще се счита, че и първото не е съществувало, а въ противенъ случай, ще прѣтърпи едноврѣменно наказанието както за първото, така и за второто прѣстѣпно дѣяние.

Резултатътъ отъ условното осжждане е: като се дава възможность на прѣстѣпника съ своето добро повѣдение да изкупи прѣстѣпното си дѣяние, което ще се прѣдаде на забравяне и ще се счита, че никога не е съществувало, съ това той ще бѣде задържанъ прѣзъ извѣстенъ периодъ врѣме въ пята на доброто, което ще го отвикне отъ прѣстѣпникѣ му наклонности, ако такива у него сж съществували. Прѣзъ течението на изпитателния периодъ, прѣстѣпникътъ се намира, тѣй да се каже, постоянно прѣдъ праговетѣ на двѣ отворени врати, едната отъ които

го води въ затвора, а другата — въ честния животъ; прѣдоставя се напълно на неговата воля, да избере едната или другата. И изборътъ, който той ще направи при тие условия, е достатъченъ, за да опрѣдѣли характера му: ако при съществуването на една условна присъда той се рѣши да извърши и друго прѣстѣпно дѣяние, това показва, че той има нужда отъ сериозно наказателно поправление и е опасенъ за обществото; ако ли, напротивъ, прѣзъ цѣлия изпитателенъ периодъ той се упазилъ отъ втора грѣшка, това показва, че силата на неговитѣ добродѣтелни качества не е изгубена и обществото може да продължава да го търпи между себе си.

Само по себе си се разбира, че условното осъждане може да се отнася само до маловажнитѣ прѣстѣпни дѣяния, но не и до оние, които по самото си естество издаватъ у автора си съществуването на една силна прѣстѣпна воля, къмъ която обществото не може безопасно да се отнася толкова снизходително.

224. Условното осъждане не се прилага еднакво у всичкитѣ страни, гдѣто е то прието. По тоя въпросъ законодателствата могатъ да се раздѣлятъ на двѣ групи: Едни сж приели фрѣнско-белгийската система, състояща въ слѣдното: сждътъ произнася осъждането на първоначалния прѣстѣпникъ, а отлага само изпълнението на наказанието за въ случай, когато той би извършилъ второ прѣстѣпно дѣяние. Други пъкъ сж приели англо-американската система,

състояща въ слѣдното: сждѣтъ само се произнася, че прѣстѣпникѣтъ подлежи на условно осаждање и опрѣдѣля срокѣтъ му, а самото осаждање се отлага да се произнесе тогава, когато той би извършилъ второ прѣстѣпно дѣяние. — Цѣльта на тая втора система е—да се избѣгне излишното осаждање и записването му въ саждебния списѣкъ на единъ човѣкъ, който може би не заслужава това. Ако прѣстѣпникѣтъ, прѣвъ течението на изпитателния периодъ не извърши друго прѣстѣпно дѣяние, първото му дѣяние слѣдъ изтичанieto на тоя периодъ трѣбва да бѣде забравено и въ никой случай да не се напомня. А това забравяње не може се постигна, ако съществува една издадена присѣда противъ него, която наистина, не е изпълнена, но е записана въ саждебния списѣкъ на прѣстѣпника. — Обаче, англо-американската система прѣдставлява тоя важенъ недостатѣкъ, че, като отлага за дълго врѣме сажденето на прѣстѣпника, прави го твърдѣ трудно и често пѣти невъзможно. Ако прѣстѣпникѣтъ извърши второ прѣстѣпно дѣяние, сждѣтъ мжчно ще може да го сажди и за първото му дѣяние въ слѣдствие на дългото изтекло врѣме, което може да е заличило нѣкои отъ доказателствата.

225. Противъ условното осаждање се е правило слѣдното възражение: Далѣчъ отъ да дѣйствува прѣдупрѣдително, прѣстѣпникѣтъ натури ще черпятъ, напротивъ, насърчение отъ условното осаждање, да си опитватъ щестieto въ пѣтя на прѣстѣпникѣтъ

дѣяния, понеже „първата стъпка нѣма да имъ струва нищо“. — Това възражение се оборва отъ факта, че условното осъждане не е задължително, а е факултативно: съдътъ всѣкога ще прѣцѣнява обстоятелствата, при които прѣстъпното дѣяние е било извършено, и ще произнася условното осъждане само въ случаитѣ, гдѣто нищо не му се противопоставя.

Друго едно възражение противъ условното осъждане е правено въ смисълъ, че съдътъ, като е винаги свободенъ да го произнася или не, може да злоупотребява съ него и да отиде противъ волята на законодателя. — Това второ възражение се отнася повече до начина на приложението на условното осъждане, отъ колкото до самото него. То навѣжда къмъ идеята, да се изнамери единъ критеріумъ за приложението му. Тая идея е основна и може да се уважи. Нѣкои криминалисти прѣдлагатъ слѣдния критеріумъ: условното осъждане да се прилага само въ оние случаи, въ които прѣстъпникътъ би заслужвалъ съвършено помилване. Това значи, съвършеното помилване да се замѣнява съ условно осъждане. Ние мислимъ, че тоя критеріумъ е несполучливо избранъ, защото е несправедливъ. Съвършеното помилване се дава само тогава, когато се признае, че осъденото лице, поради извѣстни обстоятелства, не заслужва да прѣтърпи наложеното му наказание: помилваното лице се избавя отъ наказанието еднажъ за винаги. Ако лицето заслужва да бѣде за винаги избавено отъ наказанието, съ-

какво право помилванието му ще се замѣни съ условно осаждаване, което го избавя отъ наказанието условно, а не за винаги?

226. Нашиятъ Нак. Законъ не прѣдвижда условното осаждаване. Въ Нар. Събрание, при първото четение на законопроекта, Шуменскиятъ народенъ прѣдставителъ А. Краевъ подигна въпросъ, да се приеме и у насъ условното осаждаване (Гл. Дневниците на VIII Обикн. Народно Събрание, 2 редовна сесия, засѣдание V). По поводъ на това, министрътъ на Правосъдието даде слѣднитѣ обяснения: „Обсаждахме и ние доста на дълго тоя въпросъ; и ако не се внесе това въ нашия законъ, единственото съображение бѣше това, да не би да достигнемъ противоположни резултати; да не би догдѣто не е установена още у насъ тая магистратура, да не би да достигнемъ по комшийски съображения да докараме до безнаказаностъ хорскитѣ прѣстѣпления, безъ да се отиде до канала (?) на наказание прѣстѣплението. Защото се прѣдвижда, че сѣдията, като сѣди нѣкого, държи му рѣчь поучителна и му казва всичко това, което е извършилъ, като му казва още, че въ интереса на обществото го освобождава отъ наказание, подъ условие, да не извърши пакъ прѣстѣпление. Страхътъ, да не би злоупотрѣбленията да прѣминатъ границата и да създадемъ една безнаказаностъ за извѣстни прѣстѣпници, ни възпрѣ да приемемъ въ проекта новия институтъ. Тие сж съображенията, които ни докараха до убѣждение, да

не внасяме тоя институтъ и въ нашия законъ. Но при всѣ това пакъ казвамъ, чо прѣдмѣтътъ заслужва да бѣде изученъ и прѣпорѣчанъ на комисията и тя, като го изучва, ще го изучи всѣстранно и ще прѣдсави своитѣ мотиви ¹⁾, въ които и ние ако се убѣдимъ, ще бѣдемъ готови да се присѣдинимъ къмъ нейното прѣдложение“.

Ние цитирахме буквално думитѣ на министра не зарадъ стила имъ ²⁾, а защото въ тѣхъ единствено се виждатъ мотивитѣ на авторитѣ на проекта за Нак. Законъ за неприеманіе института на условното осъждане. Както се види отъ цитирания пасажъ, тие мотиви собствено се свѣждатъ и сливатъ въ единъ мотивъ: страхъ отъ злоупотрѣбление. А ние видѣхме, че тоя страхъ не може да се земе за причина на отхвърляне на условното осъждане, защото той се отнася не до съществуто на институцията, а до начина на нейното приложение, който може да бѣде единъ или другъ, съобразно съ мѣстнитѣ условия на даденото законодателство и до вѣрието, което то може да възлага на своитѣ сѣдилища.

¹⁾ Тие надѣжди на министра не се оправдаха, защото парламентарната комисия, на която бѣше изпратенъ проекта за изучаване, го внесе въ Нар. Собрание съ докладъ, въ който не се споменува нито една дума за условното осъждане.

²⁾ Впрочемъ, кошенината на стила тѣжи върху стенографитѣ, които сѣ записали рѣчта и неѣжеството на които е неѣжествено на всички, които сѣ съставлявали частъ отъ законодателното тѣло.

ГЛАВА IV.

ЗА ПРИЧИНИТЪ, КОИТО ИСКЛЮЧАВАТЪ НАКАЗАТЕЛНОТО
ПРЪСЛѢДВАНІЕ И НАКАЗАНИЕТО.

227. Всѣко лице, което е прѣстѣпило закона, е отговорно прѣдъ него и трѣбва да прѣтърпи надлѣжното наказание. Това правило е теоритически абсолютно, но практически то не всѣкога може да бѣде упражнено. Има причини, които правятъ по нѣкога невъзможно неговото приложение. Тие причини могатъ да бѣдатъ *фактически* — когато има материална невъзможность да се слѣдва до край прѣдписанието на закона, или *юридически* — когато на това опонира самиятъ законъ.

*А. За причинитѣ, които исклучаватъ
наказателното прѣслѣдване.*

228. Нак. Законъ прѣдвижда три причини, които исклучаватъ наказателното прѣслѣдване: а) *смъртта на виновния*, б) *давността* и в) *амнистията*.

Къмъ тие причини трѣбва да се прибави още една: *неподаване или отгѣгляние на частната тѣжба* въ показанитѣ отъ закона случаи (чл. 81 Н. З. и чл. 11 ал. 3 Углав. Сждопроизводство).

I. За смъртта на виновния.

229. По наказателното право отговорността е лична (чл. 10 Угл. Сждопр.) и изчезва заедно съ

изчезванието на физическата личност. *Is qui in reatu decedit, integri status decedit. Extinguitur enim crimen mortalitate (Dig. lex 2, 48)*. Когато обвиняемиятъ е умрѣлъ, съдебно прѣслѣдване въ отношение на наказателната му отговорност не може да бѣде възбудено, и ако е почнато, подлежи на прѣкратяване (чл. 11 Угл. Сждопр.).

Колкото до гражданската отговорност, тя продължава да съществува и прѣминува върху лицата, които сж граждански отговорни вмѣсто умрѣлия прѣстѣпникъ (*suprá*, § 189).

II. За давността¹⁾.

230. Давностъ въ наказателното право се нарича изтичането на онова врѣме, слѣдъ което законътъ освобождава прѣстѣпника отъ прѣслѣдване или отъ наказание.

Наказателната давностъ не създава никакво право, а само *освобождава* отъ отговорностъ или отъ наказание.

231. Наказателната давностъ е наслѣдена отъ римското право²⁾. Нейната юридическа основа рим-

¹⁾ Литература: Brun de Villert, *Traité théorique et pratique de la prescription en matière criminelle*, 1863; Ch. Muteau, *De la prescription de l'action publique et de l'action civile en matière pénale*, 1894; Garrand, *Précis de Droit criminel*, 1898, стр. 525—561; Cattara, *Dissertatione sulla interruzione della prescrizione penale*, и пр.

²⁾ Законъ *Julia de adulteriis* (*Dig., lex 29, § 6 и 9*) отъ 786 или 787 г. слѣдъ основанието на Римъ.

ланият сж черпили отъ народната традиция : като изтекать петь години отъ извършването на извѣстни прѣстѣпни дѣяния, народътъ е считалъ, че прѣстѣпникътъ е религиозно очистенъ и за това му прощава прѣстѣпката. Тоя очистителенъ периодъ се е наричалъ *lustrum*. Въ положителното законодателство тоя периодъ по-послѣ е билъ продълженъ на 20 години за по-важнитѣ прѣстѣпни дѣяния, а извѣстни дѣяния сж били обявени за съвсѣмъ неподлежащи на давността.

Срѣднитѣ вѣкове не сж внесли нищо ново въ основата на давността, а само сж измѣнявали нейното приложение и сроковетѣ ѝ повече произволно, отъ колкото теоритически.

Въ новитѣ вѣмена литературата е подложила на сериозно разискване юридическитѣ основи на давността. Мнозина правовѣдци¹⁾ сж отричали нейната законность и справедливость, а други, напротивъ, сж я защищавали.

Направенитѣ възражения противъ давността могатъ да се свѣдять къмъ слѣднитѣ три пункта:

а) Основата на всѣко наказание лежи въ съществуването на извършеното прѣстѣпно дѣяние. Единжъ прѣстѣпното дѣяние извършено, никоя послѣдующа причина не може да го онищожи, защото онова, което е станало, не може да стане нестанало. Затова наказанието, което е неизбежно послѣдствие

¹⁾ Beccaria, Des délits et des peines, § 13; Bentham, Traité de législation, t. II, стр. 147 и пр.

на прѣстѣпното дѣяние, трѣбва да се наложи, колкото и да е дълго врѣмето, което се е изминало, или каквито и нови обстоятелства да сѣ се явили. *Fiat justitia, pereat mundus.* — Такова отрицание на давността се прави отъ всичкитѣ абсолютически теории.

б) Давността е опасна за обществения редъ, защото насърчава къмъ прѣстѣпность, като дава надѣжда на прѣстѣпниците, да отбѣгнатъ отъ наказание чрезъ укривание и лукавства. Това второ възражение противъ давността е направено отъ Бентамъ, Серванъ, Цахарие и др.

в) Давността е несправедлива, защото създава едно привилегировано положение на избѣгналитѣ прѣстѣпници надъ другитѣ. Отъ тая привилегия се ползватъ почти винаги оние, които нѣматъ установено занятие и жилище, които нѣматъ голѣми връзки въ обществото и които обикновено поддържатъ живота си чрезъ прѣстѣпни дѣяния, защото тѣ сѣ най-малко познати на властитѣ и обществото и иматъ най-голѣма възможность и опитность да се укриватъ. — Възражения въ тая смисълъ сѣ направили Бекария, Хенке и др.

А мотивитѣ, които въ разное врѣме сѣ се дали въ полза на давността, могатъ да се свѣдатъ къмъ слѣднитѣ петъ пункта:

а) Ако наказанието е неизбежно послѣдствие на извършеното прѣстѣпно дѣяние, това не е единъ

естественъ законъ, а е едно обществено правило, провѣдено въ положителното законодателство за постигането на извѣстна цѣль. Но когато, слѣдъ извършванието на прѣстѣпното дѣяние послѣдватъ такива причини, които правятъ невъзможно или безполѣзно постигането на цѣльта, която се гони съ наказанието, тогава то не трѣбва да бѣде наложено. Една отъ тие причини е и врѣмето. Когато изтеклото врѣме е толкова дълго, колкото е било нужно, за да се изгладятъ лошитѣ послѣдствия на прѣстѣпното дѣяние, наказанието става безцѣлно. — Тоя мотивъ въ полза на давността ни се дава отъ тѣхъ нарѣченихъ относителни теории.

б) Прѣвъ всичкото врѣме на течението на давността, прѣстѣпникътъ постоянно се намира подъ страхъ, а това не може да не възбужда силно угризение на съвѣстѣта му. Това угризение, понеже е дълго, може да се счита, че съответствува на наказанието, което би му се налагило, и затова би било несправедливо, да му се налага и друго наказание. — Тоя мотивъ е билъ даденъ отъ авторитѣ на френското наказателно сѣдопроизводство.

в) Слѣдъ изтичането на давността има всички основания да се вѣрва, че прѣстѣпникътъ се е вече поправилъ и, слѣдователно, става излишно да се наказва.

г) Слѣдъ изтичането на дълго врѣме става трудно или невъзможно да се събератъ доказателствата за виновността и особно за невинността.

на прѣстѣпника, и затова давността се налага фактически.

Тие два послѣдни мотиви сж особно краснорѣчиво изложени отъ Фойницки.

д) А Хайнцъ ни дава слѣдното оправдание на давността: „Правото стои надъ фактитѣ. Ако между правото и фактитѣ има стѣлкновение, побѣдата трѣбва да бѣде къмъ страната на правото. А това стѣлкновение е флагрантно, когато извѣстни дѣяния, които по право сж наказуеми, останатъ фактически ненаказани прѣзъ извѣстно врѣме. Единственото срѣдство, да се изравни стѣлкновението, е: юридическо признание на извършения фактъ“. Така че, споредъ Хайнца, давността не е, освѣнъ легализация на онова, което само по себе си е станало.

232. По настоящемъ нѣма споръ относително законността на давността. Всичкитѣ възражения противъ нея сж оборени. Но не всички автори сж съгласни относително основитѣ, върху които трѣбва да се сложи давността въ днешното право. Горѣнаброенитѣ мотиви въ полза на давността сж, кои повече, кои по-малко, опровергнати.

Повечето отъ криминалиститѣ днесъ считатъ, че най-рационалната юридическа основа на давността се състои въ това, че *сз течението на врѣмето изчезватъ сами по себе си мотивитѣ на наказанието*. Когато обществото наказва, то не се ръководи само отъ принципа на абсолютното правосъдие, но и отъ оня на обществената полза. Тая полза

се състои: а) Отъ гарантиране на общественото самосъхранение, и б) Отъ поправяне на причиненото зло чрезъ прѣмахване лошитѣ послѣдствия на прѣстѣпното дѣяние. А слѣдъ като известно дълго врѣме се е изтѣкло, обществото повече не се заплашва, то е забравило прѣстѣпното дѣяние, послѣдствията на което сами по себе си сж се изгладили; затова налаганieto на наказанието става безцѣлно и дори врѣдно.

Отъ тая основа на давността излизатъ слѣднитѣ двѣ послѣдствия: а) Тѣй като колкото по-важно е прѣстѣпното дѣяние, толкова по-малко изгладими сж споменътъ и послѣдствията му, то дължината на давността трѣбва да се съразмѣрява съ важността на прѣстѣпното дѣяние. б) Когато за едно прѣстѣпно дѣяние има вече издадена присѣда, неговиятъ споменъ бива по-дълготраенъ, отъ колкото ако съвсѣмъ не е било сждено, и затова дължината на давността, която изключва наказанието, трѣбва да е по-голяма отъ оная на процесуалната давност, която изключва наказателното прѣслѣдване.

233. Наказателната давност е една институция отъ общественъ редъ (*d'ordre public*), защото се основава върху интереса на обществото, а не на обвиняемия или на осждения. Нейното освободително дѣйствие настѣпва по *право*.

Наказателната давност се простира въ днешното право. освѣнъ въ нѣколко държави, върху всич-

китѣ прѣстѣпни дѣянія, защото нѣма прѣстѣпно дѣяние, споменътъ и послѣдствіята на което да не могатъ да бѣдатъ загладени съ течението на врѣмето.

Наказателната давность бива два вида: б) *процсуална* и б) *проста* (prescription proprement dite).

Процесуална довность е оная, която изключва наказателното прѣслѣдване.

Проста давность е оная, която изключва изпълнението (екзекутираннето) на наказанието.

Тукъ ние ще разгледаме само първата. (За простата давность гл. *infra*, § 255).

Въ процесуалната давность има три въпроса за изучаване: а) *сроковетѣ на давностьта*, б) *началото, отъ което започва да тече давностьта* и в) *причинитѣ, които спиратъ течението на давностьта, или я прѣкъсватъ*.

234. Сроковетѣ на процесуалната давность, както видѣхме, сж, по теория, по-малки отъ оние на простата давность. Нашиятъ Нак. Законъ ги опредѣля въ чл. 72-й както слѣдва:

„По давность на прѣстѣплението (законодателятъ е искалъ да каже: *на прѣстѣпното дѣяние*) уголовното прѣслѣдване се изключавя, когато срѣщу виновния не е възбудено прѣслѣдване по установения за това редъ:

1) въ течение на двадѣсетъ години — за прѣстѣпление, което се наказва съ смъртъ;

2) въ течение на петнадѣсетъ години — за прѣстѣпление, което се наказва съ строгъ тъмниченъ затворъ не за по-малко отъ дѣсетъ години;

3) въ течение на дѣсетъ години — за прѣстѣпление, което се наказва съ строгъ тъмниченъ затворъ до дѣсетъ години;

4) въ течение на петъ години — за прѣстѣпление, което се наказва съ тъмниченъ затворъ, и

5) въ течение на една година — за всичкитѣ нарушения“.

Съ тие срокове законодателятъ е търсилъ да съразмѣри важността на прѣстѣпнитѣ дѣяния съ дължината на давността. Общи правила за дължината на сроковетѣ не могатъ да се дадатъ, защото това зависи отъ възгледитѣ на законодателя и отъ условията на страната. Приетитѣ отъ нашия законодатель срокове сж едни отъ най-дългитѣ¹⁾. Тѣ сж съставени възъ основа на степенъта на наказанието, а не на дѣлението на прѣстѣпнитѣ дѣяния. Тая система е прѣдпочтителна, защото позволява по-голѣмо съразмѣряване, но ние мислимъ, че още по-рационално би било, ако не се опрѣдѣлятъ общи срокове за цѣли групи прѣстѣпни дѣяния, а да се постано-

¹⁾ Въ Франция сроковетѣ на процесуалната давность сж: 10 години за злодѣянията (crimes), 8 год. за прѣстѣпленията (délits) и 1 год. за нарушенията (contraventions). Въ Белгия сж възпроизвеждени сжщитѣ срокове, съ разлика само за нарушенията, давността на които е шесть мѣсеци. Въ Съединенитѣ Щати давността за всичкитѣ злодѣяния, които не влѣкатъ смъртно наказание, е 3 години. Въ Германия: 20 год. за злодѣяния, наказуеми съ смъртъ, 15 и 10 год. за другитѣ злодѣяния, 5 и 3 г. за прѣстѣпленията и шесть мѣсеци за нарушенията.

вать общи правила, че давността надминува максимума на наказанието напримѣръ съ $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{4}$ и пр.

Изброенитѣ въ чл. 72 срокове за давността сж *общи* и се отнасятъ само до случаятѣ, когато нѣма опредѣлени въ специалната часть на Нак. Законъ или въ специалнитѣ закони други срокове на давността. Така, тѣ не се отнасятъ до случаятѣ, упоменати въ чл. чл. 136, 209, 336 Н. З. и пр. и до оние, за които въ специалнитѣ закони е прѣдвидена особна давность.

235. Чл. 73-й Н. З.: „Давността на прѣстѣплението (прѣстѣпното дѣяние?) почнува :

1) за довършенитѣ прѣстѣпления — отъ деня на извършването имъ;

2) за прѣстѣпленията, които сж се сирѣли на опитването — отъ деня на извършването послѣдното дѣйствие; а за онова прѣстѣпление, което грае непрѣкъснато — отъ деня, когато се то прѣкрати.

Нѣкои законодателства приематъ за начало на давността деня, въ който е било открито отъ властитѣ извършеното прѣстѣпно дѣяние. Тая система е осждена отъ доктрината, защото е противна на основата на давността. Теоритически, течението на давността трѣбва да се започва отъ *момента*, когато е било извършено послѣдното съставно дѣйствие на извършването или опитването на прѣстѣпното дѣяние. Но практически, трудно е, да се намѣри тоя моментъ. Затова повечето законодателства, въ това число и нашето, приематъ, че давността за-

почва да тече отъ деня, въ който е било извършено това дѣйствие (*dies a quo*). Броението на сроковетъ става день по день (*de die ad diem*), а не часъ по часъ (*de momento ad momentum*). Въ това броение като първъ день влиза деньтъ, въ който е било извършено послѣдното съставно дѣйствие на извършването или опитването на прѣстѣпното дѣяние (*dies a quo*).

Когато прѣстѣпното дѣяние е извършено отъ мнозина, давността не започва да тече за всѣки съучастникъ отдѣлно отъ деня, когато той е извършилъ послѣдното дѣйствие на съучастието си, а — за всичкитѣ и отъ единъ и сѣщи день. Прѣстѣпното дѣяние е *недѣлимо* и затова давността за всичкитѣ съучастници започва да тече отъ онзи день, въ който е било извършено послѣдното негово съставно дѣйствие, макаръ и да не е това дѣйствие общо на всичкитѣ съучастници.

236. Давността може да бѣде *спирана* и *прѣкъсвана*. Трѣбва да се забѣлѣжи добръ, че тие думи не сѣ еднозначуци.

Спирание на давността (или на течението ѝ) значи нейното приустановяване за извѣстно врѣме, до като трае причината на спиранieto. Слѣдъ като тая причина изчезне, давността захваща изново да тече, като къмъ нея се смѣта и врѣмето, което е вече изтекло до появяването на причината на спиранieto. Съ други думи, давността продължава постоянно да сѣществува, но само отъ нейния срокъ

се спада онова врѣме, прѣзъ което е траяла причината на спиранието.

А *прѣкъсване на давността* значи нейното свършено заличение, като никакъ да не е съществувала. Щомъ се яви причината на прѣкъсването, цѣлото течение на давността до тоя моментъ се заличава, а слѣдъ изчезването на тая причина захваща да тече нова давностъ, къмъ която не се смѣта изтеклото по-рано врѣме.

За да означаи тие двѣ различни понятия, законътъ употрѣбява слѣднитѣ термини: въ първия случай—„спирание течението на давността“, а въ втория—„прѣкъсване на давността“. Тие термини не сж сполучливо избрани, защото лѣсно водятъ къмъ конфузия: единиятъ може да бѣде взетъ вмѣсто другия. Ние мислимъ, че тая конфузия би се избѣгнала, ако вмѣсто „прѣкъсване на давността“ би се казало *онищожение или прѣкратяване на давността*.

1) *Спирание течението на давността*. Въ законодателствата съществуватъ двѣ системи относително причинитѣ, които спиратъ течението на давността:

а) Система на френското законодателство. Тя приема, че всѣко прѣпятствие, юридическо или фактическо, което не позволява на надлежната власть, да възбуди или продължи наказателното прѣслѣдване, спира течението на давността. *Contra valentem non agere, non currit*

praescriptio. — Така, ако напр. надлежната власт не е могла да дѣйствува въ слѣдствие на война, наводнение или друга непрѣодолима причина, течението на давността спира прѣвъ всичкото врѣме, до като трае тая причина. Сжщо така то спира и когато за възбужданieto или слѣдванието на наказателното прѣслѣдване би прѣпятствувала една юридическа причина, като напр., разрѣшѣнието на нѣкой прѣдсѣдебенъ (прѣдварителенъ) въпросъ.

б) Система на германското законодательство. Тая система, напротивъ, прави разлика между фактическитѣ и юридическитѣ прѣпятствия на възбужданieto или продължението на наказателното прѣслѣдване; първитѣ не прѣпятствуватъ на течението на давността, а вторитѣ го спиратъ. — Така, когато възбужданieto или продължението на наказателното прѣслѣдване не е могло да стане въ слѣдствие на едно прѣпятствие, изходяще било отъ естеството, било отъ дѣйствиата на виновния, давността продължава да тече. Но ако прѣпятствието е било юридическо (като напр. разрѣшението на нѣкой прѣдсѣдебенъ въпросъ, прѣпирня за подсъдность и пр.), течението на давността се спира, до като трае прѣпятствието.

Напиятъ законодатель е приелъ втората отъ тие системи, която, впрочемъ, се прѣдпочита отъ повечето съврѣмenni законодательства. „Ако възбужданieto или продължението на углавното прѣслѣдване стои въ зависимость отъ разрѣшението на нѣкой

прѣдварителенъ въпросъ, който трѣбва да се разрѣши съ влѣзла въ законна сила рѣшение на надлежната властъ, то течението на давността спира до окончателното разрѣшение на прѣдварителния въпросъ“ (чл. 74 Н. З.).

Значи, по Нак Законъ, спирание течението на давността може да стане само по оние юридически причини, които прѣпятствуватъ да се възбуди или продължи наказателното прѣслѣдване. Кои сѣ тие причини? — Законътъ не ги изброява, а ги означава съ общи думи: „нѣкой прѣдварителенъ въпросъ, който трѣбва да се разрѣши съ влѣзла въ законна сила рѣшение на надлежната властъ“. Всички прѣдварителни въпроси отъ това естество сѣ, слѣдователно, причина за спирание течението на давността¹⁾.

2) *Прѣкъсване на давността*. Причина за прѣкъсване на давността е всѣко дѣйствие на сѣдебнитѣ органи, насочено противъ виновния по поводъ на извършеното прѣстѣпно дѣяние (чл. 75 Н. З.).

¹⁾ Н. Никовъ, *ор. с.*, стр. 219, мисли, че съдържанието на чл. 74 Н. З. е тождествено съ онова на чл. 20 Угл. Сждопр. и намира, че съдържанието на чл. 20 ѝ е непълно, като изброява само три прѣдварителни въпроси, до разрѣшението на които углавното прѣслѣдване не се възбужда, а възбуденото се спира. Къмъ тѣхъ трѣбвало да се прибавятъ и въпроситѣ, упоменати въ чл. чл. 209, 227 и 344 Н. З.

Разбирането на Никова е криво. Чл. 20 Угл. Сждопр. не говори за давността. и за това неговитѣ постановления нѣматъ никакво съотношение съ нея. Съ причинитѣ, които спиратъ течението на давността, се занимава чл. 74 Н. З. и неговиятъ текстъ обгръща както причинитѣ, упоменати за свършено друга цѣль въ чл. 20 Угл. Сждопр., така и всички други причини, съставляващи такъвъ прѣдварителенъ въпросъ, за разрѣшението на който се изиква влѣзла въ законна сила рѣшение на надлежната властъ.

Подъ „сждебни органи“ тукъ се разбиратъ лицата, които по закона иматъ право да извършватъ прѣдварително слѣдствие и сждебно дирение (чл. чл. 71 — 109 и 282—298 Угл. Сждопр.).

Кои дѣйствия на сждебнитѣ органи прѣкъсватъ давността? — Всички дѣйствия, които влизатъ въ състава било на прѣдварителното слѣдствие (огледи, освидѣтелствування, прѣтърсвания и изземвания, събиране на въещественитѣ доказателства, призование на обвиняемия, разпитъ на свидѣтели и пр.), било на сждебното дирение (почнување на дѣлото въ сжда, насрочване на дѣлото и пр.). Въ това число не влизатъ: запазване отъ прокурора правото му да прѣслѣдва; донесенията и оплакванията, които иматъ за цѣль да прѣдизвикатъ наказателно прѣслѣдване, и пр., защото тие дѣйстия не влизатъ въ състава нито на прѣдварителното слѣдствие, нито на сждебното дирение.

За да могатъ дѣйствията на сждебнитѣ органи да прѣкъснатъ давността, тѣ трѣбва да бѣдатъ *законони*, защото незаконнитѣ дѣйствия не могатъ да даватъ легални послѣдствия. Но не е нужно, тие дѣйствия да сж насочени непосредствено противъ личността на виновния; достатъчно е, тѣ да се отнасятъ до прѣстѣпното дѣяние. Така, виновниятъ може да е неизвестенъ; това не прѣчи, за да се прѣкъсне давността, защото наказателното дрѣслѣдване е *абсолютно*, а не лично.

Когато прѣстѣпното дѣяние е било извършено съ съучастници, „давността се счита за прѣкъсната само по отношение на оние лица, срѣщу които е било насочено дѣйствието на съдебнитѣ органи“ (ал. втора на чл. 75 Н. З.). Отъ тоя текстъ би се заключило, че при съучастието наказателното прѣслѣдване е лично. Това е погрѣшно. И тукъ то продължава да бѣде *абсолютно*, но неговитѣ резултати не сѣ еднакви за всичкитѣ съучастници по тая проста причина, че наказателното прѣслѣдване е *дѣлимо* и може да се слѣдва за всѣкого отъ съучастиитѣ, когато тѣ сѣ известни, отдѣлно и независимо отъ другитѣ. Абсолютността на наказателното прѣслѣдване не прѣчи на дѣлимостта му.

Послѣдствието отъ прѣкъсването на давността е: нейното онищожение. Слѣдъ свършването на дѣйствиата, които прѣкъсватъ давността, започва да тече нова давностъ, къмъ срока на която не се смѣта врѣмето, което е изтекло прѣди тѣхъ. Прѣкъсването онищожавя изтеклата давностъ.

Но когато дѣйствието, което прѣкъсва давността, е било почнато къмъ края на изтичанieto на давностния срокъ, когато се е изисквало още малко врѣме, за да се покрие съ ненаказуемостъ прѣстѣпното дѣяние, съдътъ не може да не земе въ съображение като крайно смегчително обстоятелство изтеклата давностъ, защото той нѣма право да осъди строго едно лице, което е почти амнистирано отъ законодателя.

III. За амнистията¹⁾.

237. Амнистията (*lex oblivionis, quam Graeci ἀμνηστίαν vocant*) е единъ актъ на обществената властъ, съ който се прѣдаватъ на забравяне извѣстни прѣстѣпни дѣяния.

Амнистията е отъ гръцко потекло. Тя не е, освѣнъ едно резервирано право на обществото, да се отказва отъ правото си да прѣслѣдва или наказва, когато мисли, че това е справедливо или полезно. Юридическата основа на амнистията лежи въ идеята, че колкото и да бждатъ свършени наказателнитѣ закони и устройството на правосъдието, сѣ пакъ е възможно такова стечение на обстоятелствата, при което правосъдието би отишло или противъ справедливостъта, или противъ интереситѣ на обществото. За прѣмахването на тоя недостатъкъ, обществото си е създадо три институции, които сѣ собствено вариации на милостъта, а именно: *амнистията, помилванието и реабилитацията*. Тукъ ние имаме да се занимаемъ само съ амнистията, а за помилванието и реабилитацията ще говоримъ по-долу.

238. По своя характеръ, амнистията прѣдставлява слѣднитѣ черти:

¹⁾ Литература: Bonneville de Marsangy, *Traité de diverses institutions complémentaires du régime pénitentiaire*; Rousseaud de la Combe, *Matière criminelle*; Albert Desjardins, *Revue critique*, 1881, t. XI, p. 98, и пр.

а) Тя е *реална*. т. е. отнася се до фактитѣ, а не до лицата. Назначението на амнистията е — да прѣдаде на забравяне извѣстно дѣйствиѣ или събитие. За това, тя има на видъ само даденитѣ факти, но не и лицата, които сж къмъ тѣхъ причастни. Истина е, че тие лица извличатъ полза отъ амнистията въ тая смисль, че се освобождаватъ отъ прѣслѣдване, но тая полза не е цѣль на амнистията, а е едно отъ послѣдствията ѝ. Това послѣдствие се налага само по себе си, защото щомъ даденото прѣстѣпно дѣйствиѣ или събитие е било прѣдадено чрѣзъ амнистията на невъзвратно забравяне, като съвсѣмъ да не е съществувало, то ео *ipso* е изчезнало и неговото прѣстѣпно естество и, слѣдователно, основата на наказуемостъта е изчезнала както отъ обективна така и отъ субективна страна.

Послѣдствията отъ тоя принципъ сж два:

α) Амнистията не може никога да се издаде за лица, а само за факти;

β) Послѣдствията на амнистията сж общи, а не лични, и ползватъ еднакво и недѣлимо всичкитѣ причастни къмъ амнистираното дѣйствиѣ или събитие лица.

б) Тя е отъ *общественъ редъ* (*d'ordre public*). Амнистията има прѣдъ видъ интереситѣ не на частнитѣ лица, а на цѣлото общество; тя се диктува отъ високи държавни съображения.

Послѣдствията отъ тоя принципъ сж три:

α) Последствията на амнистията настъпватъ по право (*de plein droit*), безъ да има нужда да бъдатъ произнасяни отъ никоя съдебна или полицейска властъ;

β) Въпросътъ за ползуване отъ амнистията се подига служебно и въ всѣко положение на полицейското, слѣдственото или съдебното производство;

γ) Амнистията не може да бъде отблъсната отъ лицата, върху които се отнасятъ нейнитѣ послѣдствия; съ други думи, лицата, върху които се прилага амнистията, не могатъ да кажатъ, че не я приематъ, подъ претекстъ, че ги увръжда, и да искатъ, въпрѣки издадената амнистия, да бъдатъ осъдени, за да докажатъ невинността си. И това е право, защото, както казва Bertauld¹⁾, „амнистията е законъ, а законътъ е наложителенъ; той заповѣдва, а не моли; той заповѣдва и тая му заповѣдь иде отъ името на общия интересъ, който изисква забравяне и който запрѣщава продължението на разисквания, които разклащатъ обществената сигурностъ. Частнитѣ интереси сж осъдени да замлъкнатъ прѣдъ общия интересъ“.

в) Тя е *неотмѣнима* или *безвъзвратна* (*irrévocable*). Амнистията заличава дѣйствието или събитието, къмъ което се отнася, като го прѣдава на вѣчно забравяне; съ други думи, счита се, че амнистираното дѣйствие или събитие никога не е сж-

¹⁾ Cours de Code pénal, 23-e leç.

ществувало. Очевидно е, слѣдователно, че амнистията, слѣдъ като е била еднажъ дадена, не може да се отгѣгли или отгѣни, нито изцѣло, нито частично, защото това би противорѣчило на самото ѝ естество.

239. Амнистията, макаръ и да е съществувала въ всички врѣмена, още не е подробно уредена отъ полижителнитѣ законодателства. Тѣ само споменуватъ за нея, което значи, че я допускатъ и признаватъ, но не уреждатъ подробно упражнението ѝ.

Правото на амнистия принадлежи на обществената властъ. Това не подлежи на съмнѣние. Но кой клонъ на тая властъ може да го упражнява?

Тоя въпросъ е билъ дълго врѣме споренъ въ доктрината. Въ странитѣ съ абсолютно управление, гдѣто обществената властъ е концентрирана въ личността на държавния глава, не подлежи на съмнѣние, че правото на амнистия принадлежи само нему. Но въ странитѣ съ парламентарно управление, гдѣто има раздѣление на властитѣ, въпросътъ се налага самъ по себе си. Въ тие страни правото на помилване принадлежи на изпълнителната властъ. Може ли да се каже същото и за амнистията?

Прѣдлагатъ се двѣ разрѣшения на тоя въпросъ:

а) Ако се изучи въпроса отъ гледна точка на обществения интересъ и практическитѣ удобства, амнистията трѣбва да изхожда отъ изпълнителната властъ, а не отъ законодателната. Мотивитѣ на това сж:

α) Понеже цѣльта на амнистията е, да хвърли було надъ всичкитѣ станали грѣшки, да усмири ду-

ховетъ и да успокои възбуденитъ страсти, то ако въпросътъ за нейното издаване се подложи на разискване въ законодателното тѣло, гдѣто борящитъ се страни иматъ свои прѣдставители, тая цѣль нѣма да се постигне. Разискванията на трибуната ще подложатъ амнистията на тѣжко изпитание и, може би, ще я направятъ невъзможна¹⁾.

β) Амнистията, както поради естеството си, така и поради своитъ извънредно важни послѣдствия за реда и спокойствието на държавата, не може да се наложи на изпълнителната власть, която е единствено компетентна да знае, кога и при какви условия може да се издаде амнистията безъ опасностъ за реда и спокойствието.

б) Но ако амнистията се изучи отъ гледна точка на теорията и правнитъ принципи, трѣбва да се доде до противното заключение — т. е., че амнистията трѣбва да изхожда отъ законодателната, а не отъ изпълнителната власть. Мотивитъ на това сж:

α) Правосъдието е дадено въ рѣцѣтъ на изпълнителната власть, за да го прилага всѣцѣло, а не за да парализира хода му, или да онищожава послѣдствията му. Изпълнителната власть не знае съображенията, по които законодателятъ нарежда своето правосъдие, а тѣ стоятъ по-високо отъ всѣ-

¹⁾ Този мотивъ е билъ особно краснорѣчиво развитъ прѣдъ френския парламентъ отъ Бераже въ една рѣчь, която яне ще прѣдадемъ въ нашия Трактатъ по Бѣлг. Нак. Право, който приготвяваме.

какви други съображения. Когато изпълнителната власт е повикана да прилага правосъдието, тя ще отиде противъ своето назначение, ако си присвои правото да го спира или омищожава, подъ претекстъ на нѣкакви високи съображения; правосъдието ще изгуби своята сила и значение и ще се пвѣвърне въ нейнитѣ рацѣ на единъ инструментъ за най-опасни произволи. *Fiat justia, pereat mundus*: изпълнителната власт не бива никога да се отклонява отъ тоя принципъ.

β) Амнистията има за резултатъ, да отмѣни наказателнитѣ закони за даденитѣ специални случаи, или да ги направи да замълчатъ, а това право принадлежи изключително на законодателната власт. Законитѣ се отмѣняватъ или съспендиратъ само съ закони. Ако амнистията отмѣнява или съспендира извѣстенъ законъ, това значи, че и тя носи характеръ на законъ, а законитѣ се издаватъ отъ законодателната властъ

240. Повечето законодателства приематъ второто разрѣшение на тоя въпросъ, т. е. че амнистията трѣбва да принадлежи на законодателната властъ, но не даватъ на тоя принципъ абсолютенъ характеръ: има случаи, гдѣто тѣ изрично или мълчаливо допущатъ и на изпълнителната властъ да издава амнистия. Такива сж, напримѣръ, случаитѣ, когато въ врѣме на мятежъ или гражданска война изпълнителната властъ обвщае съ прокламация безнаказаностъ за оние, които би сложили оржиято доброволно, и пр.

По нашето законодателство, този принцип е абсолютен и не търпи изключения. „Правото на амнистия принадлежи на Княза и Народното Събрание“ (чл. 15 Конституция). Само законодателната власт, въ своята цялост, има правото да издава амнистия. Никакви изключения от това правило не се предвиждатъ.

Понеже амнистията, както по своето естество, така и по своите послѣдствия, има характеръ на единъ законодателенъ актъ, то само по себе си слѣдва, че за нейното издаване трѣбва да се пазятъ сѣщитѣ условия, които се изискватъ и за издаването на законитѣ. Амнистията нѣма сила и дѣйствиe, ако не отговаря на тие условия.

241. Приложението на амнистията принадлежи на изпълнителната власт, на общо основание, както се изпълняватъ всичкитѣ закони.

Съ въпроса за приложението на амнистията е свързанъ и оня за тълкуването ѝ. Амнистията подлежи на двойно тълкувание: общо или реално и частно или лично.

Общо или реално тълкувание е онова, което се отнася до фактитѣ, т. е. до разяснение на въпроса, кои сѣ дѣянията или събитията, които се покриватъ съ издадената амнистия. А частно или лично тълкувание е онова, което се отнася до лицата, т. е. до разяснение на въпроса, кои лица могатъ да се ползватъ отъ амнистията. — Както общото, така и

частното тълкувание принадлежатъ на съдебнитѣ власти. Тоя принципъ е признатъ отъ всичкитѣ криминални автори.

242. Амнистията може да се отнася до всички прѣстѣпни дѣяния безъ никакво ограничение. Понеже законодательтъ е абсолютенъ суверенъ, да обяви едно или друго дѣяние за прѣстѣпно, то и обратно, нищо не го лишава отъ суверенното право да отнеме, отмѣни или суспендира неговата прѣстѣпностъ, чрѣзъ издаване амнистия. Също и възъ основа на сжщия принципъ амнистията може да ползува всички лица, безъ ограничение. Но нѣкои законодателства приематъ, по примѣра на Англия, едно исключение отъ това правило, относително прѣстѣпнитѣ дѣяния, извършвани отъ министри. Когато нѣкой министръ се даде подъ съдъ по рѣшение на парламента, амнистия не може да се издаде прѣди окончателното му осжждане. Това исключение не е проведено въ нашето законодателство.

243. Амнистията може да бже издадена въ всѣко врѣме: прѣди и послѣ наказателното прѣслѣдване, прѣди и послѣ изпълнението на присѣдата.

Послѣдствията на амнистията сж :

а) Прѣстѣпното дѣяние се прѣдава на безвъзвратно забравяне, като никакъ да не е сжществувало.

б) Причастнитѣ къмъ амнистираното прѣстѣпно дѣяние лица се освобождаватъ отъ всѣко прѣслѣдване и наказание.

Амнистията, по самото си естество, има обратна сила.

Що се отнася до дѣйствието на амнистията върху послѣдствията на прѣстѣпнитѣ дѣяния, трѣбва да се прави слѣдната разлика: α) амнистията омищожава само оние послѣдствия на прѣстѣпнитѣ дѣяния, които иматъ наказателенъ характеръ; β) а гражданскитѣ послѣдствия на прѣстѣпнитѣ дѣяния оставатъ да тѣжатъ върху виновнитѣ, защото тѣ се отнасятъ не вече до интереситѣ на обществото, а до оние на частнитѣ лица.

244. Понеже, както видѣхме (*suprà*, § 238, б) амнистията е отъ общественъ редъ и послѣдствията ѝ настѣпватъ по право, то лицата, върху които тя се отнася, започватъ да се ползватъ отъ нея веднага слѣдъ издаването ѝ. Но тукъ трѣбва да се различатъ слѣднитѣ хипотези:

а) Ако противъ причастнитѣ къмъ амнистираното събитие или прѣстѣпно дѣяние лица не е било възбудено никакво прѣслѣдване до издаването на амнистията, подобно не се възбужда (чл. 11 Угл. Сждопр.) и тѣ се освобождаватъ по право отъ всѣка отговорность.

б) Ако въ врѣме на издаването на амнистията наказателното прѣслѣдване е било вече възбудено, то подлежи на прѣкращение (чл. 11 Угл. Сждопр.), но въ тоя случай то остава да тѣжи върху прѣслѣдванитѣ лица до издаването на надлѣжното постановление отъ съда за прѣкращението му, защото

понеже амнистията не е лична, а реална, само съдътъ има право да тълкува, дали въпроснитѣ лица иматъ право да се ползватъ отъ нея, или не.

в) А ако амнистията е била издадена слѣдъ като причастнитѣ къмъ амнистираното събитие или прѣстъпни дѣяние лица сж били вече окончателно осъдени, тѣ подлежатъ на незабавно освобождение по административенъ редъ отъ изтѣрпѣване на наказанието ся.

IV. Неподаване или оттѣгляне на частната тѣжба.

245. Неподаването или оттѣглянето на частната тѣжба е четвъртата и послѣдна причина, която изключва наказателното прѣслѣдване.

Но тая причина не е обща за всичкитѣ прѣстъпни дѣяния, а само за една часть отъ тѣхъ.

Въ отношение на наказателното прѣслѣдване, прѣстъпнитѣ дѣяния се раздѣлятъ на три групи, а именно;

а) *Публични*. Тукъ спадатъ оние прѣстъпни дѣяния, наказателното прѣслѣдване на които се възбужда и поддържа служебно, отъ публичнитѣ власти.

б) *Частно-публични*. Тукъ спадатъ оние прѣстъпни дѣяния, наказателното прѣслѣдване на които може да се възбуди не иначе, освѣнъ чрѣзъ подаване частна жалба отъ имеющитѣ по закона право да се тѣжатъ, но, еднажъ възбудено, то прѣминува

върху публичната власт и повече не зависи отъ волята на частнитѣ тжители да го отггялять или прѣкратятъ.

в) *Частни*. Тукъ спадатъ оние прѣстѣпни дѣяния, наказателното прѣслѣдване на които се възбужда, поддържа и прѣкратава исклучително по волята на надлежитѣ частни тжители.

Това тройно дѣление на прѣстѣпнитѣ дѣяния отъ гледна точка на наказателното имъ прѣслѣдване е прѣдмѣтъ на Углавното Сждопроизводство, и ние го упоменуваме тукъ само до толкова, до колкото ни интересува за изучаване причинитѣ, които исклучватъ наказателното прѣслѣдване.

246. Неподаването на частната тжба отъ лицата, които по закона иматъ право да я подадатъ, и отггялянето ѳ, не се отнасятъ еднакво къмъ упоменатитѣ три групи, а именно:

а) *Неподаване на частна тжжба*. То се отнася само до частно-публичнитѣ и до частнитѣ прѣстѣпни дѣяния. Съ други думи, ако е било извършено едно дѣяние, което влиза въ групата на частно-публичнитѣ или въ оная на частнитѣ прѣстѣпни дѣяния, наказателното прѣслѣдване противъ него не се възбужда, до като не се подаде надлежната частна жалба. Инициативата въ това отношение принадлежи исклучително на заинтересуванитѣ частни лица, а не на публичната власт (чл. 81 Н. З.). Това правило се отнася не само до прѣстѣпнитѣ дѣяния, прѣдвидени въ

общия Нак. Законъ, но и до оние, които се прѣд-
виждатъ и наказватъ по специалнитѣ наказателни
законои. По тая причина не може да се направи
изброяването имъ.

Но правото на инициатива на частнитѣ тѣжи-
тели не може по никой начинъ да съставлява спанка
за публичното прѣслѣдване въ случаитѣ, когато то
би имало мѣсто, а именно при съвокупността на
публични прѣстѣпни дѣяния съ частно-публични или
съ частни. Това правило е ясно изразено въ чл. 82
Н. З. както слѣдва: „Ако, въ указания въ чл. 63
случай, заедно съ прѣстѣплението, което се прѣ-
слѣдва не инакъ, освѣнъ по жалбата на постра-
давшия, бѣде извършено друго прѣстѣпление, което
се прѣслѣдва независимо отъ тѣжбата на постра-
давшия, то углавното прѣслѣдване спрямо послѣд-
ното не се изключва, макаръ пострадавшиятъ и да
не се е възползувалъ отъ правото си да се тѣжи,
или даже да е заявилъ, че се отказва отъ това си
право“. — Правилото на чл. 82 Н. З. е твърдѣ
основно прѣдъ видъ на това, че публичното прѣ-
слѣдване се възбужда въз основа на общитѣ инте-
реси, а тие послѣднитѣ стоятъ надъ частнитѣ инте-
реси и не могатъ да бѣдатъ отъ тѣхъ уврѣждани.

б) *Оттѣгляне на частната жалба.* Когато
наказателното прѣслѣдване е било възбудено въ
слѣдствие на една частна тѣжба, то се прѣкратава
съ оттѣглянето на тѣжбата отъ подателя ѝ, но само
ако се отнася до частно прѣстѣпление. Частното

прѣстѣпление запазва своя частенъ характеръ прѣвъ всичкото врѣме, и обществото има въ неговото прѣслѣдване и наказанне само единъ интересъ: да даде удовлетворение на тѣжителя. Понеже обществото е защитникъ не само на общитѣ, но и на частнитѣ интереси на гражданитѣ, то е длъжно да съдѣйствува за тѣхното удовлетворение, когато пострадалия лица му искатъ това. Но щомъ пострадалото отъ частното прѣстѣпно дѣяние лице заяви, че е удовлетворено и отгѣгли тѣжбата си, обществото нѣма никакво права, да продължава прѣслѣдванието на виновния.

Но не така стои работата и съ частно-публичнитѣ прѣстѣпни дѣяния. Тие послѣднитѣ съдържатъ въ себе си не само частенъ, но и общъ интересъ. Ако частниятъ тѣжитель заяви, че е удовлетворенъ, това не значи още, че и обществото е удовлетворено. Извършеното чрѣвъ прѣстѣпното дѣяние посѣгателство надъ неговитѣ интереси не може да се изглади друго яче, освѣнъ чрѣвъ налагане на надлежното наказание. Затова, отгѣглянето на частната тѣжба въ тие случаи не изключва публичното наказателно прѣслѣдване.

Но тукъ се явява единъ въпросъ: защо правото да се възбуди наказателното прѣслѣдване на частно-публичнитѣ прѣстѣпни дѣяния е прѣдоставено изключително на волята на частнитѣ тѣжители, а правото за неговото прѣкращение имъ е отнето? Не е ли това едно противорѣчие?

По начало, наказателното прѣслѣдване на всички прѣстѣпни дѣяния, които засѣгатъ общитѣ интереси, трѣбва да се възбужда и поддържа отъ публичната власть и не може да се остави на волята на частнитѣ лица, които често пѣти могатъ да иматъ противни интереси на общитѣ. Но всичкитѣ законодательства правятъ за частно-публичнитѣ прѣстѣпни дѣяния горното изключение отъ това правило послѣднитѣ двѣ причини: α) частно-публичнитѣ прѣстѣпни дѣяния сѣ твърдѣ малобройни и β) частно-публичнитѣ прѣстѣпни дѣяния често пѣти се отнасятъ до такива частни интереси, които не позволяватъ възбуждане на наказателното прѣслѣдване, защото то може да повлѣче къмъ по голѣмо частно или семейно зло. И понеже обществото има интересъ, не само да прѣслѣдва и наказва извършенитѣ прѣстѣпни дѣяния, но и да прѣдпазва отъ нанасянето на по-голѣмо зло отъ онова, което е било вече нанесено, то за него прѣдпочтително е, да се откаже отъ своята наказателна инициатива, щомъ се прѣдвижда такъвъ резултатъ.

247. Въ свръзка съ горното явява се въпросъ: какъ трѣбва да се постѣпи, когато наказателното прѣслѣдване на извѣстно прѣстѣпно дѣяние е било възбудено служебно (*ex officio*), а въ послѣдствие се открие, че дѣянието е такова, което може да се прѣслѣдва само по частна тѣжба? Въ сѣдебната практика се срѣщатъ много подобни случаи и то е естествень резултатъ на това, че не всѣкога може

да се намѣри точното опрѣдѣление на прѣстѣпното дѣяние, прѣди да се направи надлежнато разслѣдване.

По принципъ, тоя въпросъ не може да получи друго разрѣшение, освѣнъ слѣдното: Грѣшникитѣ на сѣдебнитѣ органи не могатъ да измѣняватъ правилата на закона; слѣдователно, щомъ се констатира, че служебното прѣслѣдване е било неправилно возбуждено и че неговото возбуждане принадлежи изключително на инициативата и компетентността на частнитѣ лица, то подлежи по право на прѣкрашение. Всичкигѣ извършени до тоя моментъ служебни дѣйствия по прѣслѣдването, понеже изхождатъ отъ некомпетентно мѣсто, трѣбва да се счита, че не сѣ станали.

Но ако се погледне на работата отъ практическа страна, могло би да се допусне едно смѣчение или растѣгане на тоя принципъ. И дѣйствително, пита се: ако при возбужденото по служебенъ редъ наказателно прѣслѣдване на едно частно прѣстѣпно дѣяние сѣ били разпитани лицата, на които законътъ дава право да подаватъ частна тѣжба, и ако тѣ сѣ дали такива показания, отъ които се вижда, че тѣ поддържатъ обвинението и желаятъ наказанието на виновния, каква полза има, да се прѣкрата прѣслѣдването и да се започва отъ ново по частенъ редъ, когато и безъ това неговиятъ ходъ може да се измѣни отъ публиченъ на частенъ? Това е единъ въпросъ на формитѣ, който съ нищо не из-

мѣнява съществото. Тукъ е вече невъзможенъ мотивътъ, че ще се изложатъ на излишно безпокойствие потърпѣвшиятъ отъ прѣстѣпното дѣяние съ разкритието му, защото и безъ това станалото публично прѣслѣдване е разкжсало покривалото, съ което тѣ може би биха желали да го прѣкриятъ; а освѣнъ това, измѣнението на наказателното прѣслѣдване отъ публично въ частно туря формално въ рѣцѣтъ на потърпѣвшиятъ лица тѣхното право да го прѣкрятъ, когато пожелаятъ.

Прѣдъ видъ на тие съображения ние мислимъ, че нѣма никаква опасностъ за принципитъ, ако се приеме слѣдното алтернативно разрѣшение на въпрса:

а) Ако въ течението на възбуденото по служебенъ редъ (ex officio) наказателно прѣслѣдване на прѣстѣпното дѣяние сж били разпитани лицата, които по закона иматъ право да се тжжатъ противъ него по частенъ редъ и ако отъ тѣхнитѣ показания се вижда, че тѣ поддържатъ прѣслѣдванието и желаятъ наказанието на виновния, наказателното прѣслѣдване, прѣдварително или сждебно, не се прѣкрятява, но се продължава по реда на частното обвинение. Но това не липава частнитѣ тжжители, макаръ и да не сж били подали формална жалба, да го прѣкрятъ съ заявление, че отгглятъ тжжбата си.

Това заключение може да се подвѣде подъ чл. чл. 283 и 450 отъ Угл. Сждопроизводство. Когато дѣлото се намира още въ стадиума на прѣдварителното слѣдствие и се констатира, че прѣдмѣтното

дѣяние подлежи на прѣслѣдване по частенъ редъ, тогава ще се приспособи чл. 283, който въ втората си половина казва: „ако прѣдмѣта на слѣдствието е прѣстѣпно дѣяние, подлежаще на прѣслѣдване по частенъ редъ, то обязаността на прокурора се ограничава само въ прѣпращаніе на дѣлото въ надлежния сждъ“. — А когато обстоятелството, че прѣдмѣтното дѣяние подлежи на прѣслѣдване по частенъ редъ, се открие на сждебното дирение, тогава може да се приспособи чл. 450, който въ началната си часть гласи: „Ако на сждебното слѣдствие се откриятъ обстоятелства, които измѣняватъ състава на прѣстѣпното дѣяние, опрѣдѣленъ въ обвинителния актъ, сждътъ постановява и разрѣшава въпроса за виновността, ако обстоятелствата посочватъ на по-лѣко прѣстѣпление“.

б) Но ако въ течението на възбуденото по служебенъ редъ наказателно прѣслѣдване противъ едно подлежаще на частно прѣслѣдване прѣстѣпно дѣяние не сж били разпитани лицата, които по закона иматъ право да се тжжатъ противъ него по частенъ редъ, наказателното прѣслѣдване, прѣдварително или сждебно, подлежи по право на прѣкращение, защото нито на слѣдствената власть, нито на сжда не е извѣстна волята на имеющитѣ право на тжжба лица. Възможно е, тѣхната воля да се противи на наказателното прѣслѣдване, а въ таквъ случай публичната власть нѣма компетентността да го слѣдва.

248. Кои сж лицата, които иматъ право на тѣжба въ случай на частно или частно-публично прѣстапно дѣяние? — Тѣ сж изброени въ чл. 81 Н. З. както слѣдва;

1) Потърпѣвшето отъ прѣстапното дѣяние лице.

2) Ако потърпѣвшето лице е непълнолѣтно или болно — неговитѣ родители, настойници, или изобщо оnyi, комуто по закона прѣдлежи да се грижи за него.

3) А ако прѣстаплението е извършено отъ родителитѣ или настойниците на потърпѣвшия или отъ оногова, комуто по закона прѣдлежи да се грижи за него, то углавното прѣслѣдване се възбужда служебно.

Къмъ тие три категории лица чл. 84 Н. З. прибавя още една, а именно:

4) Ако потърпѣвшето лице се помине прѣди изтичанieto на давността (чл. 83 п. 1), безъ да е прѣдявило тѣжба, или безъ да се е отказало отъ нея, то до изтичанieto на давността тая тѣжба могатъ да прѣдвяватъ и възходящитѣ и низходящитѣ роднини, роднитѣ братя и сестри, и съпругътъ му, а въ случай на прѣстапление противъ имота — наследниците му.

Въ свръзка съ това изброяване на лицата, които иматъ право на тѣжба, трѣбва да се упомене и правилото на чл. 85 Н. З., което гласи, че по прѣстапления, които се прѣслѣдватъ само по частна тѣжба, „бжде ли дѣлото прѣкратено отъ одного изъ

тжжителитѣ, то виновниятъ не се освобождава отъ отговорностъ спрямо другитѣ тжжители; сжщо тѣй, бжде ли дѣлото прѣкратено спрямо одного отъ съ-участницитѣ, то другитѣ съучастници не се освобождаватъ отъ отговорностъ“.

Б. За причинитѣ, които исклучватъ изпълнението на наказанието.

249. Нак. Законъ прѣдвижда три причини, които исклучватъ изпълнението на наказанието (чл. 76): а) *смъртта на осждения*, б) *помиляването* и в) *давността*.

Къмъ тие причини трѣбва да се прибави още една: *просрочване на частната тжжба или прѣкратавяние на дѣлото* въ случаитѣ, когато това може да направи частния тжжитель (чл. 83 Н. З.).

I. За смъртта на осждения.

250. Смъртта на осждения, когато послѣдва слѣдъ влизанието на присждата въ законна сила, прѣпятствува да бжде наказанието изпълнено. Това прѣпятствие изхожда: а) отъ естеството на смъртта, която прави наказанието да стане безцѣлно: никоя отъ цѣлитѣ, които се гонятъ съ наказанието, не може да се постигне; б) отъ естеството на самото наказание; понеже наказанието е *лично*, съ изчезванието на осждената личностъ то става безобектно.

За това смъртѣта на осѣдения изключва изпълнението както на физическото наказание, така и на лишението отъ право.

Но това общо елементарно правило, което ни е дадено отъ Френската Революция и което едвамъ слѣдъ нея е започнало да влиза въ законодателствата, търпи едно изключение: когато наложеното наказание съ влѣзла въ законна сила присѣда съ състои отъ глоба (*suprà*, § 157, *в*). Въ тоя случай наказанието се изпълнява въпрѣки смъртѣта на осѣдения.

Освѣнъ това, изключванието на наказанието поради смъртѣта на виновния не онищожавя гражданския искъ за възвръщанието на прѣдмѣтитѣ и възнаграждението за причинения врѣдъ и загуби, освѣнъ ако тоя граждански искъ е просроченъ, споредъ правилата на гражданския законъ (чл. 87 Н. З.).

II. За помилванието¹⁾.

251. Помилвание се нарича опрощаванieto на наказанието изцѣло или отчасти, слѣдъ като е било то произнесено съ една влѣзла въ законна сила присѣда.

Помилванието се приближава до амнистията и има сѣщата съ нея основа, но се отличава отъ нея въ слѣдното:

¹⁾ Литература: Gourraincourt, *Traité du droit de grâce*, 1882; Legoux, *Le droit de grâce en France avec les législations étrangères*, 1865; Bonn. de Marsangy, *op. cit.*; J. Lacoïnta, *Le droit de grâce*, (въ „Le Correspondant“ отъ 10 и 25 май 1881 г.).

а) Амнистията дѣйствува съ обратна сила (ретроактивно), а помилванието произвѣжда своето дѣйствие само къмъ бѣдѣщето.

б) Амнистията заличава самото прѣстѣпно дѣяние заедно съ послѣдствията му, като съвсѣмъ да не е съществувало; а помилванието освобождава само отъ прѣтърпяване на наказанието изцѣло или отчасти, а прѣстѣпното дѣяние и послѣдствията му продължаватъ юридически да съществуватъ. Амнистираното лице, ако извърши друго прѣстѣпно дѣяние, не е рецидивистъ, а помилваното лице, ако направи същото, е рецидивистъ.

в) Амнистията е обща и се отнася до цѣла категория прѣстѣпници, а помилванието е лично и се отнася само до лицето, въ полза на което е издадено.

г) Амнистията може да се издава само чрѣзъ законъ, а помилванието се издава съ княжески указъ.

д) Амнистията може да се издава въ всѣко врѣме, прѣди и послѣ изпълнението на наказанието; а помилванието може да се издава, само слѣдъ като лицето е било осѣдено съ присѣда, влѣла въ законна сила.

552. Помилванието е такава също обществена необходимостъ, каквато е и амнистията. Това е едно необходимо допълнение на правосѣдието, което е прието отъ всичкитѣ рационални законодателства. Практическитѣ ползи отъ помилванието сѣ: а) То дава възможность да се прѣкъсватъ отеднѣжъ по-

слѣдствията на осжждането, когато се види, че то е станало по погрѣшка. Наистина, за тие случаи е прѣдвидено въ законитѣ прѣглежданието (ревизията) на дѣлото, но неговата процедура е дълга и освобождението не може да се постигне отеднажъ. б) Помилванието дава възможность да се смеччава наказанието въ случаитѣ, въ които сждътъ не може да направи това, макаръ и да съзнава, че то е заслужено. в) Най-сѣтнѣ помилванието е единъ силенъ факторъ за поправлението на осждения.

253. Правото на помилване принадлежи исклучително на Княза¹⁾. „Князътъ има право за помилване въ криминалнитѣ дѣла“ (чл. 15 Конст.). Сжщиятъ принципъ е повторенъ и въ чл. 86 Н. З. както слѣдва: „Наложено на осждения наказание може да се отгѣни или смеччи по помилванието отъ Държавния Глава“.—Но този общъ принципъ търпи едно исклучение въ случая, прѣдвиденъ въ чл. 159 на Конституцията — когато се касае да се помилва

¹⁾ Освѣтъ правото на помилване, Князътъ има право и да намалява наказанието. Едното съ другото не трѣбва да се смѣсва. Правото на Княза, да намалява наказанието и даже да го отгѣнява, му е дадено отъ чл. 14. Конст.; „Князътъ има право да смеччава или отгѣнява наказанието спроти начина, който е опредѣленъ въ правилата на криминалното сждопроизводство“. Този начинъ е опредѣленъ въ чл. 466 Угд. Сждопр. и се състои въ ходатайството на сжда, чрѣзъ министра на Правосждието. Това ходатайство съставлява единствения поводъ за Княза да упражни правото на намаляване (смеччаване) и отгѣняване наказанието.

А правото на помилване Князътъ държи отъ чл. 15 Конст. и може да го упражнява по поводи, които горѣ се изброяватъ.

единъ бившъ министръ. Въ тоя случай правото на помилване не принадлежи исклучително на Княза, а — на Княза *заедно съ Нар. Събрание*.

Помилването се получава по два поводи:

а) *По ходатайство на сѣда.* Чл. 446 Угл. Сѣдопр. дава право на сѣда, когато намѣри, че виновниятъ е вѣвлѣченъ въ прѣстѣпленieto по нещастно за него стечение на обстоятелствата, да ходатайствува, чрѣвъ министра на Правосѣдието, прѣдъ Княза за помилването на подсѣдмия.

б) *По ходатайството на министра на Правосѣдието.* Никой текстъ не ограничава поводитѣ, по които министрътъ на Правосѣдието може да ходатайствува за помилване, нито пъкъ врѣмето на това ходатайство. Въ това отношение той разполага съ пълна свобода.

254. Послѣдствията на помилването сѣ:

а) Помилваното лице се освобождава отъ прѣтърпяване на оная частъ на наказанието, която е спадната съ помилването. Помилването не може да бѣде отказано отъ лицето, въ полза на което е издано, макаръ нѣкои списатели да сѣ поддържали противното. Осѣдениятъ нѣма право на наказанието си и не може да заяви, че иска да го прѣтърпи, когато надлежната власть намира, че то е противно на правосѣдието и на обществения интересъ.

б) Помилването освобождава само отъ главното наказание, но не и отъ допълнителнитѣ наказания, като лишение отъ права и пр. Тие послѣд-

нитѣ продължаватъ да тѣжатъ върху осѣдениа. — Сѣщо така помилванието не освобождава и отъ гражданския искъ за възвръщанне на прѣдмѣтитѣ и възнаграждението за причинени врѣди и загуби, освѣнъ ако тоя граждански искъ е просроченъ, споредъ правилата на гражданскитѣ закони (чл. 87 Н. З.).

III За давността, която изключва наказанието (проста давность).

255. Давността, която изключва изпълнението (екзекутиранието) на наказанието, се нарича проста давность.

Въ простата давность има четири въпроси за изучаване: а) *наказанията, къмъ които тя се отнася*, б) *сроковетѣ ѝ*, в) *началото на течението ѝ* и г) *причинитѣ, които я прѣкъсватъ*.

256. Простата давность не се отнася до всичкитѣ наказания; има една часть отъ тѣхъ, които не подлежатъ на давность. По отношение на простата давность наказанията могатъ да се раздѣлятъ на двѣ групи:

а) *Наказания, които иматъ нужда да бъдатъ приведени въ изпълнение*. Такива сѣ: смъртното наказание, тритѣ вида лишени отъ свобода, глобата и конфискацията. Тие наказания подлежатъ на давность, ако не сѣ могли да бъдатъ приведени въ изпълнение.

б) *Наказания, които даватъ своитѣ послѣдствия по право, безъ да има нужда да бъдатъ*

изпълнени. Тукъ влиза: лишението отъ права. Тие наказания не подлежатъ на давностъ. „Давността на наказанието не се простира върху прѣдвиденитѣ въ чл. 30 п. п. 1, 2 и 3 допълнителни наказания, ако тѣ сж опрѣдѣлени съ присѣда, влѣзала въ законна сила“ (чл. 79 Н. З.)

257. Сроковетѣ на простата давностъ, както видѣхме (*suprà*, § 232 *in fine*), сж по-дълги отъ оние на процесуалната. Тѣ сж опрѣдѣлени въ чл. 77 Н. З. както слѣдва:

„Давността изключва изпълнението на наказанието:

1) слѣдъ изтичанieto на двадѣсетъ и петъ години, ако опрѣдѣленото въ присѣдата наказание е наказване съ смъртъ;

2) слѣдъ изтичанieto на двадѣсетъ години, ако опрѣдѣленото въ присѣдата наказание е строгъ тъмниченъ затворъ не по-малко отъ дѣсетъ години;

3) слѣдъ изтичанieto на петнадѣсетъ години, ако опрѣдѣленото въ присѣдата наказание е строгъ тъмниченъ затворъ не по-малко отъ петъ години;

4) слѣдъ изтичанieto на дѣсетъ години, ако опрѣдѣленото въ присѣдата наказание е строгъ тъмниченъ затворъ не повече отъ петъ години, или тъмниченъ затворъ;

5) слѣдъ изтичанieto на двѣ години, ако виновния е осѣденъ за нарушение“.

258. Простата давностъ започва да тече отъ деня на встъпването на присѣдата въ законна

сила (чл. 78 Н. З.). Въ тоя день се спира процесуалната давностъ и започва да тече простата.

Но и тукъ трѣбва да се направи разлика между *фактическиятъ* и *юридическиятъ* спянки за привѣждане на наказанието въ изпълнение. Давността може да тече, само когато прѣпятствията, които не даватъ възможностъ да се изпълни наказанието, сж фактически. А ако тие прѣпятствия сж юридически, давността не може да тече до прѣмахването имъ. Това правило е ясно изразено въ послѣдната алинея на чл. 78 Н. З. както слѣдва: „Ако по законни причини изпълнението на присъдата е отложено, или лицето е било по други причини затворено, то давността не тече“.

Изпълнението на наказанието може да бжде спрѣно съ избѣгването на осѣдения или съ прѣдсрочното му освобождение. Въ тие случаи началната дата на течението на давността не е еднаква:

а) Въ случай на спиране на наказанието чрѣзъ избѣгване, давността започва да тече отъ деня, когато осѣдения е избѣгалъ (чл. 78 п. 1 Н. Законъ).

б) Въ случай на отмѣнение на прѣдсрочното освобождение, давността започва да тече отъ дени на отмѣнението (чл. 78 п. 2 Н. З.).

Простата давностъ, както и процесуалната, се смѣта день по день (т. е. число по число). Денътъ, отъ който се започва течението на давността (*dies a quo*), се смѣта въ нейния срокъ.

259. „Давността се прѣкъсва съ всѣко разпореждане на надлежната власть, което разпореждане е насочено къмъ изпълнение на присждата,— а особно съ задържането на осждения“ (чл. 80 Н. З.).

Тукъ трѣбва, обаче, добръ да се забѣлѣжи, че не всѣко разпореждане на властитѣ, насочено противъ осжденото лице, прѣкъсва давността. За да се прѣкъсне давността, необходимо е, разпорежданieto да отговаря на слѣднитѣ двѣ условия, които сж съществени за него :

а) Да е насочено къмъ изпълнение на присждата, т. е. да се състои отъ едно такова дѣйствие, което съставлява частъ отъ изпълнението на присждата. Такива дѣйствия сж: прѣдложението на прокурора къмъ надлежната власть, да пристъпи къмъ изпълнението на присждата; запиранieto на осждения; изпращанieto му къмъ мѣстото на затвора и пр. Тие дѣйствия сж изброени въ чл. чл. 146 — 154 на Сждопроизводството по уголовнитѣ дѣла, които сж подсждни на мировитѣ сждии, и чл. чл. 600 — 616 на Угловното Сждопроизводство. — Всѣко разпореждане на властитѣ, което не се състои отъ едно отъ изброенитѣ въ цитиранитѣ членове дѣйствия, не може да се счита, че е насочено къмъ изпълнение на присждата и затова не прѣкъсва давността. Така, търсението на виновния отъ полицията, исканieto на екстрадицията му и пр. не прѣкъсватъ давността, защото не влизатъ между числото на дѣйствията, които съставляватъ изпълнение на при-

сждата и които сж изброени въ горѣпоменатитѣ членове.

б) Да изхожда отъ надлежната власть, т. е. отъ властѣта, която по закона е компетентна да прави разпореждане за изпълнение на присждитѣ. Такива власти сж: а) прокурорѣтъ — за изпълнение на присжда за смъртъ, лишение отъ свобода, конфискация, лишение отъ права и обнародване; и б) сѣдебниятъ пристаъ — за изпълнение на присжди за парични глоби и парични възнаграждения за врѣди и загуби. — Всѣко разпореждане, което изхожда отъ която и да е друга власть, не прѣкъсва давностѣта.

Но ако и слѣдъ издадениѣтъ подъ тие двѣ условия разпореждания прѣсждата пакъ не се изпълни. отъ деня на всѣко отъ тѣхъ започва да тече нова давностъ (чл. 81 Н. З. *in fine*). Истеклата до деня на издаванието на разпорежданието давностъ не се смѣта къмъ новата давностъ.

IV. Просрочване на частната тѣжба или прѣкратыаванне на дѣлото.

260. Посрочванието на частната тѣжба или прѣкратыаванието на дѣлото е четвъртата и послѣдна причина, по която изпълнението на наказанието се изключава.

Както е лѣсно да се разбере, тая причина се отнася само до частнитѣ и частно-публичнитѣ прѣстѣпни дѣяния, т. е. до оние, противъ които наказателното прѣслѣдване се възбужда само по частна тѣжба.

а) *Просрочване на частната тжжба.* Правото на потърпѣвшиѣ отъ едно прѣстѣпно дѣяние лица, да подаватъ тжжба за възбужданіе наказателно прѣслѣдваніе противъ виновния, е безпорно и никой не може да имъ го отнеме. Но това право не бива да се прѣвърне въ тѣхнитѣ рацѣ на оръжие, съ което постоянно да заплашватъ виновния, безъ да го употребятъ. Ако публичната власть се отказва да възбужда служебно наказателно прѣслѣдваніе за частнитѣ и частно-публичнитѣ прѣстѣпни дѣяния, то е, за да не изложи на излишно изпитаніе спокойствието на причастнитѣ къмъ него лица, което спокойствие въ повечето случаи е по-важно за обществения редъ, отъ колкото налаганіето на наказаніето. Но по сѣщитѣ причини не може да се прѣдостави и на частнитѣ лица безгранична свобода, да злоупотребятъ съ даденото имъ право да възбуждатъ безполезни тжжби. Затова, законодателствата прѣдвигдатъ една особна, по-кратка, давностъ за подаването на частнитѣ тжжби, съ цѣль да се възбуди наказателно прѣслѣдваніе. Въ нашия Нак. Законъ тая давностъ е шестъ мѣсеци и започва да тече отъ деня, въ който тжжителтъ е узналъ за прѣстѣпното дѣяние (чл. 83 п. 1). И дѣйствително, шесттъ мѣсеци прѣдставляватъ достатъчно дълго врѣме, за да може потърпѣвшиятъ да обмисли, полезно ли е, или не, да подаде тжжба. Слѣдъ изтичаніето на това врѣме, макаръ и да не е изтекла общата давностъ за прѣстѣпното дѣяние, наказаніето не се налага.

б) *Прѣкратавяване на дѣлото*. Ако дѣлото, което е било образувано въ слѣдствие на възбуденото наказателно прѣслѣдване, се прѣкрати, наказанието тоже не се налага. Тукъ е думата само за онова прѣкратавяване на дѣлото, което става въ слѣдствие на това, че частниятъ тѣжител е отгѣглилъ жалбата си. А отгѣгляние на жалбата отъ частния тѣжител може да бѣде причина за прѣкратавяване на дѣлото само въ случаитѣ на прѣстѣпнитѣ дѣяния, които се прѣслѣдватъ по реда на частното обвинение (*supra*, § 246, б), но не и на частно-публичнитѣ.

При частнитѣ прѣстѣпни дѣяния върху частния тѣжител лежи не само възбудяването на наказателното прѣслѣдване, но и поддържанieto на обвинението до окончателното свършване на дѣлото. Затова, частниятъ тѣжител е винаги господарь, да отгѣгли тѣжбата си, или да се откаже отъ обвинението, до като трае процесътъ. Това може да стѣне изрично или тацитно: а) *Изрично* — когато тѣжителътъ заяви писменно или устно, че отгѣглия тѣжбата си, било затова, че се е помирилъ съ обвиняемия, било за това, че не желае да поддържа обвинението; б) *Тацитно* — когато частниятъ тѣжител не се яви прѣдъ сѣда, да поддържа обвинението. — И въ двата случаи дѣлото се прѣкратава и наказанието не се налага (чл. чл. 2, 87, 102 и 129 на Сѣдопроизводството по углавнитѣ дѣла, които сѣ подсѣдни на мировитѣ сѣдии, и чл. чл.

331 и 447 отъ Углавното Сждопроизводство). Обвинениятъ е длъженъ да приеме прѣкрaщението; той не може да заяви, че не желае да се гледа дѣлото, съ цѣль да докаже невинността си. Съ отгѣглянето на частната жалба дѣлото става безпрѣдмѣтно и присѣда не може да се издаде.

Но частниятъ тѣжителъ е господарь само на наказателното прѣслѣдване, но не и на изпълнението на присѣдата. Ако наказанието е било произнесено и се пристъпи къмъ изпълнението му, частниятъ тѣжителъ не може повече да исключи налаганieto му, защото това влиза въ атрибутитѣ на публичната власть (заблѣжка къмъ чл. 83 Н. З.).

Отгѣглянето на частната жалба, изрично или тацитно, се счита и за отказване отъ гражданския искъ, освѣнъ ако частниятъ тѣжителъ заяви, че си запазва правото, да води граждански искъ самостоятелно (чл. 13 отъ Угл. Сждопроизводство).

ГЛАВА V.

ЗА ВЪЗСТАНОВЛЕНИЕ ВЪ ПРАВАТА (РЕАБИЛИТАЦИЯ).

261. Реабилитация се нарича възстановлението на изгубенитѣ съ присѣда права¹⁾.

¹⁾ Литература: Billecoq, De la réhabilitation en matière criminelle, correctionnelle et disciplinaire, 1886; Sarraute, Traité théorique et pratique de la réhabilitation des condamnés, 1884; Brégeault et Delagarde, Traité théorique et pratique de la réhabilitation, 1887. и др

Има два вида реабилитация: наказателна и търговска.

Наказателна реабилитация е оная, която се отнася до отнетитѣ съ присъжда на наказателния (углавния) съдъ права. Тие права сж изброени въ чл. 30 Н. Законъ.

А търговска реабилитация е оная, която се отнася до изгубенитѣ по търговския законъ права на обявенитѣ въ несъстоятелностъ търговци. Тие права сж изброени въ чл. чл. 667, 669, 674, 675, 676 и др. на Търговския Законъ.

Тукъ ние имаме да се занимаемъ само съ наказателната реабилитация.

262. Реабилитацията, по своето сжщество и послѣдствия, не е, освѣнъ единъ втори видъ помилване. Помилванието е едно сръдство, да се опрости наложеното съ влѣзла въ законна сила *главно* наказание. А реабилитацията е сръдство, да се опрости наложеното съ влѣзла въ законна сила присъжда *допълнително* наказание, когато това допълнително наказание се състои отъ лишение отъ права. Съ други думи, помилванието е опрощение на материалното наказание, а реабилитацията е опрощение на моралното наказание.

Юридическата основа на реабилитацията е сжщата, върху която почиватъ и амнистията и помилванието. Собствено, тие три институции сж разклонения на една и сжща основна идея, състояща въ това, че обществото има право да се отказва въ

дадени конкретни случаи отъ правото си, да прѣслѣдва и наказва, когато мисли, че това е справедливо или полезно.

Реабилитацията е особно тѣсно свързана съ помилванието и се явява до извѣстна степенъ като негово неизбѣжно послѣдствие. И дѣйствително, ние видѣхме (*supra*, § 160), че лишението отъ права влиза въ числото на наказателнитѣ срѣдства не толкова ватова, че съдържа въ себе си извѣстно страдание; колкото за това, че при извѣстни прѣстапни дѣяния то се явява като логическо и естествено слѣдствие на главното наказание. Ясно е, прочее, че щомъ главното наказание се прѣкрати чрѣзъ помилване или чрѣзъ изпълнението му, лишението отъ права изгубва най-важната частъ отъ основата си. Слѣдъ като наказаното съ присѣда лице е изтърпѣло наказанието си, или е било помилвано, счита се, че то е изкупило извършеното прѣстапно дѣяние. Въ тоя случай законодательтъ е длъженъ да му даде възможность, отъ ново да заеме мѣстото, което той е ималъ въ обществото, като приобрете на ново изгубенитѣ си права. Това е не само справедливо, но и полезно за нравственото подигане на осѣдения.

263. Реабилитацията води своето начало отъ Римското право, което я е дѣлило на обща и частна, Общато реабилитация (*restitutio in integrum*) погасява не само осѣждането, но и всичкитѣ лишения отъ права дори и въ миналото; а частичната реабилитация е възстановяване само на едно или друго

изгубено право. Както общата, така и частичната реабилитация сж актове на изпълнителната властъ, зависящи отъ нейната добра воля.

Отъ Румското право реабилитацията е прѣминала въ законодателствата на новитѣ народи, но тукъ тя е измѣнила своя характеръ: отъ произволенъ актъ на изпълнителната властъ тя е била прѣвърната въ легална институция, подложена на едно прѣдварително установено производство.

Въ нашето дѣйствующе наказателно право реабилитацията не е била извѣстна до издаването на Нак. Законъ. Тая институция не бѣше прѣдвидена даже и въ проекта на Нак. Законъ, но биде вписана въ него по прѣдложение на парламентарната комисия, на която бѣ възложено изучаването му.

Реабилитацията съставлява деветата и послѣдна глава отъ общата частъ (книга I) на Нак. Законъ. Законътъ говори само за наказателната реабилитация; колкото до търговската реабилитация, тя се урежда отъ специалния Търговски Законъ (чл. 97 Н. З.).

264. Нак. Законъ не дава едно изрично опрѣдѣление на реабилитацията, но въ своя чл. 97 той описва нейнитѣ послѣдствия и отъ тамъ може да се създаде слѣдното опрѣдѣление: Реабилитацията е единъ актъ на съдебната властъ, който заличава осжждането и отмѣнява за въ бѣдъще всички лишения отъ права, които сж били слѣдствие на това осжждане.

Така опрѣдѣлена, реабилитацията прѣдставлява слѣднитѣ характерни черти:

а) Тя *нѣма обратна сила*, а произвѣжда своето дѣйствие само къмъ бѣдѣщето. На първъ погледъ взема, реабилитацията прилича на амнистията, защото тя има за послѣдствие да заличи осжждането, както амнистията заличава прѣстѣпното дѣяние. Така прѣцѣнена, реабилитацията би могла да се счете за единъ видъ *сждебна амнистия*. Но тоя възгледъ не е правъ. Амнистията има обратна сила и онищожавя прѣстѣпното дѣяние като никога да не е сжществувало, а реабилитацията *нѣма обратна сила*; тя онищожавя осжждането само за бѣдѣще врѣме, а въ теклото до издаването ѝ врѣме осжждането си остава да сжществува като законенъ актъ, съ всичкитѣ си легални послѣдствия.

б) Тя е *лична*. Реабилитацията не се отнася до самото осжждане и неговитѣ послѣдствия, а само до лицето, въ полза на което е била произнесена. Въ слѣдствие на това, ако съ една и сжща присѣда сж били осждени нѣколко съучастници, реабилитирането на едното отъ тѣхъ не ползува другитѣ. По отношение на другитѣ, осжждането продължава да сжществува за въ бѣдѣще съ всичкитѣ си легални послѣдствия.

в) Тя е актъ отъ *частенъ редъ*. Това значи, че реабилитацията не се издава служебно, а само по просба на заинтересованото лице.

г) Тя е *неотмѣнима*. Реабилитацията има за цѣль, не да спендира осъждането, а да го заличи, т. е. да направи да се счита за въ бъдеще, като че никакъ не съществува. А единъжъ обявено за несъществуващо, осъждането не може да бъде повече възобновено, а още по-малко могатъ да бъдатъ възобновени послѣдствията му.

д) Тя е *сѣдебенъ актъ*. Реабилитацията се издава тогава, когато въ слѣдствие на постигнатитѣ отъ осъждането резултати се види, че продължението на неговитѣ дѣйствия става безцѣлно. Въ слѣдствие на това, реабилитацията е едно *право*, а не милость и затова само сѣдебната властъ е компетентна да се произнесе, появили ли сѣ се оние условия, които пораждатъ това право.

265. Условия на реабилитацията. За да може да се издаде реабилитация, законътъ изисква, да се изпълнятъ слѣднитѣ условия:

1) *Да има осъждане за прѣстѣпление, което влѣче лишение отъ права.* Ние видѣхме, че реабилитацията е възстановление на изгубенитѣ съ присъда права. Очевидно е, слѣдователно, че реабилитация не може да се иска при оние осъждания, които не влѣчатъ лишение отъ права.

Въ това отношение всичкитѣ законодателства не гледатъ еднакво на реабилитацията. Нѣкои отъ тѣхъ, като напр. френското (Code d'instruct. crim., art. 619), даватъ по-широкъ характеръ на реабилита-

цията, като разпростиратъ нейнитѣ дѣйствия и върху такива прѣстѣпни дѣяния, които не влѣкатъ никакви лишения отъ права. И дѣйствително, всѣко наказателно осъждане влѣче слѣдъ себе си единъ редъ легални послѣдствия, каквито сж, напримѣръ, отбгчаванieto на вината въ случай на рецидива, гражданскитѣ, военнитѣ и духовнитѣ деградации и пр. Пита се: на какво основание реабилитацията се отнася само до лишението отъ права, а не и до другитѣ послѣдствия на прѣстѣпнитѣ дѣяния? По теория, на тоя въпросъ се дава слѣдния отговоръ: понеже реабилитацията нѣма по своето естество обратна сила, то тя не може да повърне на осъдения нищо отъ онова, което му е било отнето, а само му създава право, да го придобие отъ ново; затова, реабилитацията не може да се отнася освѣнъ до възстановението на правата. Но тоя отговоръ е твърдъ общъ и не обгръща въ себе си онова легално послѣдствие на всѣко осъждане, което съставлява отбгчително за вината обстоятелство въ случай на рецидива. Въ слѣдствие на това, по-справедливо е, реабилитацията да бже допустима за всички прѣстѣпни дѣяния, а не само за оние отъ тѣхъ, които влѣчатъ слѣдъ себе си лишение отъ права. Напийтъ Нак. Законъ прави въ това отношение едно излишно-ограничение. Той допуска, да се иска реабилитация само за оние прѣстѣпни дѣяния, които навличатъ лишение отъ права (чл. 88).

Кои сж правата, които законътъ тукъ подразбира? *A priori* не може и дума да бже за други

права, освѣнъ оние, изброени въ чл. 30 Н. З. Но ние виждаме въ чл. 88 употребенъ терминътъ „граждански права“, а чл. 30 изброява единъ редъ политически и сѣмейни права, освѣнъ гражданскитѣ. Значи ли това, че реабилитацията не може да се допуска за такива прѣстѣпни дѣяния, които влѣкатъ лишение отъ политически и сѣмейни права? Ние не допускаме подобно заключение, защото то е противно на естеството на реабилитацията. Реабилитацията е едно *право* на осѣдения, което изтича отъ погасяването на правото на обществото да продължава да го държи подъ наказателния режимъ. Това погашение е общо, а не частично. Затова ние считаме, че терминътъ „граждански права“ е съвършено погрѣшно употребенъ въ чл. 88 Н. З. и, като противенъ на естеството на реабилитацията, той не може да ѝ наложи никакво ограничение. Реабилитацията, прочее, се отнася до всички права, изброени въ чл. 30 Н. З.

Лишението отъ права, за което е тукъ думата, трѣбва да е било наложено съ присѣда на наказателния (углавния) сѣдъ. Реабилитацията не може да се иска за оние лишения отъ права, които иматъ административенъ или дисциплинаренъ характеръ. Така напримѣръ, лишението на прѣдприемачитѣ отъ правото да участвуватъ въ правителствени търгове, което имъ се налага отъ надлежнитѣ административни власти по силата на закона за публичнитѣ търгове, не може да бѣде погасено чрѣзъ сѣдебна

реабилитация. Също, лишението отъ право на заемане държавна служба, което се издава отъ административнитѣ власти по силата на специалнитѣ закони, какъвто е напр. законътъ за народното просвѣщение, не се погасява чрѣзъ съдебна реабилитация. И прочее.

2) *Лицето, което иска реабилитацията, да е прѣтърпѣло наказанието си, или да е било помилвано.* Реабилитацията прѣдполага не само осъждане, но и изкупване на прѣстѣпното дѣяние по надлежния наказателенъ редъ. Лицето, което иска да бѣде реабилитирано, трѣбва да е погасило по легаленъ редъ главното наказание, на което го е подвъргнала издадената противъ него присѣда. Това погашение може да стане само чрѣзъ изтѣрпяване на произнесеното наказание, или чрѣзъ помилване. Прочее, не могатъ да искать реабилитация: а) Лицата, дѣянието на които е било амнистирано. Амнистията онищожавя прѣстѣпното дѣяние заедно съ всичкитѣ му послѣдствия и затова слѣдъ нея не остава мѣсто за реабилитация. б) Лицата, които не сѣ прѣтърпѣли наказанието си по причина на смъртъ или давностъ. — Обаче законътъ прави едно изключение отъ това правило за осъденитѣ на глоба въ тая смисълъ, че погашението на глобата чрѣзъ давностъ не съставлява прѣпятствие, за да се иска реабилитацията (чл. 92 Н. З.).

3) *Осъдениятъ да е заслужилъ възстановлението на правата си.* Изкуплението на извърше-

ното прѣстѣпно дѣяние чрѣзъ изтѣрпяване на наказанието само по себе си не е достатъчно, за да се произнесе реабилитацията на осѣдени; нужно е още, да се докаже, че цѣльта на закона е била постигната, т. е. че прѣстѣпникътъ се е окончателно поправилъ и не съществува повече никаква опасностъ отъ неговото реабилитиране. Но тукъ се явява една мъчнотия, състояща въ това, че поправлението, понеже се отнася до вътрѣшния миръ на човѣка, не се поддава на незабавно схващанне. По тая причина, теорията и законодателствата опрѣдѣлятъ като срѣдство за констатиране, че дѣйствително осѣдениятъ се е поправилъ, извѣстни срокове, дължината на които зависи отъ важността на извършеното прѣстѣпно дѣяние, прѣзъ които срокове осѣденитѣ се подлагатъ, тъй да се каже, на изпитание, за да докажатъ поправлението си чрѣзъ доброто си повѣдение и непорочния си животъ. По нашия Нак. Законъ тие срокове сж: а) три години — за осѣденитѣ на тъмниченъ затворъ; б) петъ години — за осѣденитѣ на по-тѣжко наказание; в) шестъ и дѣсетъ години — за рецидивиститѣ и за оние, които, слѣдъ като се били реабилитирани, навлѣкли сж ново осѣждане (чл. 89 Н. З.). Реабилитацията може да бѣде искана само слѣдъ изтичанieto на тие срокове, но не и по-рано. — Началото на течението на сроковетѣ се счита така: а) отъ деня на освобождението — ако наказанието е прѣтѣрпяно изцѣло; б) отъ деня въ който изтича опрѣдѣлениятъ въ присѣдата срокъ

на наказанието, ако е послѣдвало помилване или прѣдсрочно освобождение. Помилването и прѣдсрочното освобождение не онищожаватъ останалата частъ отъ наказанието и осѣденото лице продължава да се намира *sub poena* до изтичаніе цѣлия срокъ на наказанието.

Отъ текста на чл. 89 Н. З. Н. Никовъ¹⁾ вади заключение, че осѣденитѣ на смъртъ или на доживотенъ строгъ тъмниченъ затворъ, които сж били помилвани, не могатъ да искатъ възстановление въ права (реабилитация), „защото, казва Никовъ, споредъ чл. 36 отъ Нак. Законъ тѣ губятъ опрѣдѣленитѣ отъ сѣда права за винаги“. Това заключение не е право, защото: а) Чл. 88 Н. З. казва, че може да бѣде възстановенъ въ правата си „всѣкой осѣденъ за прѣстѣпление съ лишение отъ граждански права и който е прѣтърпѣлъ наказанието си, или е билъ помилванъ“. Никакво изключение за осѣденитѣ на смъртъ или доживотенъ строгъ тъмниченъ затворъ, които сж били помилвани, законътъ не прѣдвижда, и за това къмъ тѣхъ остава въ сила общото правило. б) Употрѣбениятъ въ чл. 89 и послѣдующитѣ членове терминъ „строгъ тъмниченъ затворъ“ съдържа въ себе си всички степени на това наказание и за това погрѣшно е да се мисли, че тѣ исклучватъ доживотния строгъ тъмниченъ затворъ. Колкото до осѣденитѣ на смъртъ, които сж били помилвани, тѣ

¹⁾ О р. с., стр. 256.

подпадатъ подъ правилата за осъденитѣ на строгъ тъмниченъ затворъ, защото тѣхното помилване има за резултатъ замѣната на наказанието имъ.

4) *Лицето, което иска реабилитацията, да е ограничило прѣзъ извѣстенъ срокъ мѣстожителството си въ опрѣдѣленитѣ отъ закона мѣста.* Това четвърто условие на реабилитацията въ сжщность съставлява часть отъ третото условие. За правосъдието е важно да знае, дали лицето, което иска реабилитацията, е дало достатѣчни доказателства за своето поправление. Наказателнитѣ закони допускатъ презумцията, че *a priori* номадствующитѣ лица сж опасни за реда. За това, за да може да се счита, че осъденото еднажъ лице се е дѣйствително поправило, изискватъ, между другото, то да има застояло мѣстожителство, което ако само по себе си не е признакъ на добро повѣдение, поне дава възможность на полицейската власть да наблюдава и провѣрва повѣдението на осъдения.

Това условие се отнася само до осъденитѣ на строгъ тъмниченъ затворъ, но не и до оние, които сж били осъдени на по-лѣко наказание. За да могатъ да подадатъ молба за реабилитация, тѣ трѣбва да сж прѣживѣли поне *три години* въ единъ и сжщъ окръгъ, отъ които двѣтѣ послѣдни—въ една и сжща община. — Исклучение се допуша само за находящитѣ се подъ знамената и за оние, които сж заставени отъ естеството на занятieto си да мѣняватъ мѣстожителството си.

Ограничението на мѣстожителството като условие на реабилитацията е прѣдвидено въ чл. 90 Н. З., който го е заелъ отъ чл. 621 на френското наказателно сѣдопроизводство. За френското законодателство има причини да постави това условие, което е специално насочено противъ номадството (вагабондажъ). Но при условията на нашия животъ и на законодателството ни, чл. 90-й Н. З. е не само излишенъ, но и противенъ на духа на закона. Съ реабилитацията законодателятъ иска да даде възможность на осѣденитѣ, отъ ново да заематъ онова мѣсто въ обществото, което сж имали прѣди осѣждането си; а съ чл. 90 законодателятъ иде да противорѣчи самъ на себе си, като затваря пътя къмъ реабилитацията на оние, които поради нуждитѣ на живота сж мѣнявали своето мѣсто. Истина е, че въ подобни случаи осѣденитѣ могатъ да доказватъ своето доброповѣдение съ свидѣтелства отъ господаритѣ си, но при състоянието на нашия народъ и при условията на неговия животъ такива свидѣтелства не всѣкога е възможно да се получатъ.

5) *Лицето, което иска реабилитацията, трѣба да удостовери, че е изплатило сѣдебнитѣ разности, глобата и обезщетението, на които е било осѣдено.* Това е петото и послѣдно условие на реабилитацията. Това условие изхожда логично отъ естеството на реабилитацията, която прѣдполага, че осѣдениятъ е погасилъ по легаленъ редъ наложенитѣ му съ присѣда наказания. Прѣди да поиска реби-

литиранието си, той трѣбва да докаже, че е добросъвестно изпълнилъ всичкитѣ си задължения къмъ правосъдието. — Изплащанieto на сѣдебнитѣ разноси, глобата и обезщетението не съставляватъ прѣпятствие за искание реабилитацията, когато тѣ сж били погасени по давностъ или по опрощение, защото въ тие случаи се счита по фикция, че осѣдениятъ е изпълнилъ задълженията си.

Подробноститѣ на това пето условие на реабилитацията сж уредени въ чл. 92 Н. З. както слѣдва:

„Молителътъ е длъженъ, освѣнъ въ случаитѣ на давностъ, да удостовѣри, че е платилъ сѣдебнитѣ разноси, глобата и обезщетението, или че му сж били опростени. — Ако нѣма подобно удостовѣрение, той е длъженъ да установи, че е прѣтърпѣлъ вмѣсто това лично задържаніе споредъ изпълнителното производство, или пъкъ че потърпѣвшето лице се е отказало отъ този способъ на изпълнение. — Ако е билъ осѣденъ за измамливо банкрутство, той трѣбва да удостовѣри, че е платилъ пасива на несостоятелността въ капитала, лихви и разноси, или че дълга му е билъ опростенъ. — Но ако молителътъ удостовѣри, че не е въ състояние да плати сѣдебнитѣ разноси, сѣдътъ може да допусне възстановлението, макаръ тѣзи разноси да не сж платени, или сж платени отчасти. Въ случай на солидарно осѣждане, сѣдътъ опрѣдѣля, каква частъ на сумитѣ се пада да плати молителътъ. — Ако потърпѣвшето лице не може се намѣри, или пъкъ то се

отказва да го получи, то дължимото количество се влага чрезъ нотариуса въ Българската Народна Банка. Ако въ продължение на петъ години потърпѣвшето лице не се яви да получи дължимото, то по просто искание се връща влогодателю. — Забѣлѣжка. Въ случай на неизвѣстно отсъствие на потърпѣвшря, той се извѣстява чрезъ единъ отъ мѣстнитѣ вѣстници п Държавния Вѣстникъ“.

266. Производство на реабилитацията.

Производството на реабилитацията е уредено въ чл. чл. 91 и 93—96 Н. З., при всичко че въ сѣщность то трѣба да съставлява прѣдмѣтъ на закона за Углавното Сѣдопроизводство.

То се дѣли на два фазиса: *административенъ и сѣдебенъ*.

1) *Административенъ фазисъ*. Производството на реабилитацията се започва съ подаване молба. Реабилитацията е актъ отъ частенъ редъ и затова производството за нейното издаване не може да се започне служебно.

Кои сѣ лицата, които могатъ да подаватъ молба за реабилитация? — Чл. 91 Н. З. говори, че молбата се подава отъ *осѣдения*. Значи ли това, че осѣдениятъ трѣбва лично да подаде молбата, или това може да се извърши и отъ неговия пълномощникъ и въобще отъ лицата, които по закона иматъ право да го прѣдставляватъ? Ние мислимъ, че редакцията на чл. 91 не прѣпятсвува, да може да се подава

молба и отъ други лица, а именно: пълномощникътъ на осждения или неговитѣ роднини въ случай на болѣсть и пр.

Молбата се подава на прокурора при Окржния Сждъ (чл. 91). При кой Окржнъ Сждъ? — Законътъ не прави никакво ограничение. Въ реда на работитѣ е, да се подаде молбата на прокурора при онзи Окржнъ Сждъ, който е издалъ присждата, но това не значи, че тя не може да бѣде подадена и на другъ прокуроръ, а именно — на прокурора отъ окржа, гдѣто осждениятъ има постоянното си мѣстожителство.

Молбата трѣба да е придружена съ удостоверение, че осждениятъ е платилъ сѣдебнитѣ разности, глобата и обезщетенията или че е билъ отъ тѣхъ освободенъ по единъ отъ начинитѣ, означени въ чл. 92 Н. З. Освѣнъ това, молбата трѣбва да означава: а) датата на осждането и б) мѣстото, гдѣто е живѣлъ осждениятъ слѣдъ освобождението си.

Слѣдъ като получи молбата, прокурорътъ изисква свѣдения отъ кметовѣ, гдѣто е живѣлъ осждениятъ (чл. 93 Н. З.): а) колко врѣме и отъ кога до кога е живѣлъ тамъ; б) какво е било повѣдението му въ това врѣме; в) съ какво се е поминавалъ. — Такива свѣдѣния прокурорътъ събира и отъ мировия сѣдия и началника въ околитѣ, гдѣто е живѣлъ осждениятъ, а едновременно съ това си доставя прѣписъ отъ присждата и извлѣчение отъ затворническитѣ книги за повѣдението на осждения.

Всички тѣзи книжа прокурорътъ прѣпровожда съ свое мнѣние до прокурора при Апелативния Сждъ, въ округа на който живѣе осждения (чл. 94 Н. З.) Тоя послѣдниятъ внася молбата съ свое заключение въ Апелативния Сждъ.

2) *Сждебенъ фазисъ*. Слѣдъ като молбата за реабилитация постѣпи съ заключението на прокурора въ Апелативния Сждъ, послѣдниятъ е длъженъ най-късно до два мѣсеци, да се произнесе по нея въ общо събрание, слѣдъ като изслуша заключението на молителя или на защитника му и онова на прокурора. По искание на прокурора, сждътъ, ако намѣри за нужно, може служебно да постанови, да стане допълнително издирване. Въ тоя случай сждътъ е длъженъ да се произнесе най-късно до шесть мѣсеци (чл. 95 Н. З.)

Сждътъ се произнася съ опрѣдѣление, че признава или не признава възстановлението.

Ако възстановлението се признае, опрѣдѣлението се съобщава чрѣзъ прокурора при Апелативния Сждъ на първостепенния сждъ, който е сдилъ молителя, за да се отбѣлѣжи въ оригиналната присѣда и въ книгата на сждимостъта. Възстановениятъ въ правата си може да си вземе безплатно прѣписи отъ опрѣдѣлението и извлѣчение отъ книгата на сждимостъта (чл. 96 Н. З.).

А ако възстановлението не се признае, осждениятъ може да подаде нова молба за възстановление само слѣдъ истичание на двѣ години (чл. 95 Н. З.).

267. Послѣдствия на реабилитацията.

„Възстановлението заличава осъждането и отменява за бъдеще всички лишения отъ права, които сж били слѣдствие на това осъждане“ (чл. 97 Н. З.). Отъ тоя текстъ става явно, че послѣдствията на реабилитацията сж двѣ:

1) *Реабилитацията заличава осъждането.* Като опрѣдѣляхме по-горѣ характеритѣ на реабилитацията, ние казахме, че реабилитацията нѣма обратна сила. Отъ това се разбира, че думата „заличава“ нѣма значение на онищожение на осъждането. Реабилитацията нѣма за послѣдствие, да онищожн самата присѣда; присѣдата си остава като единъ законенъ актъ, който е произвѣлъ и продължава да произвѣжда законни послѣдствия въ миналото; реабилитацията спира нейнитѣ дѣйствия само за бъдещето. Всичкитѣ законни послѣдствия на осъждането, които сж се произвѣли до деня на произнасянието на реабилитацията, си оставатъ. Така: а) Ако въ слѣдствие на осъждането е билъ произнесенъ разводъ по искание на неосъдения съпругъ (чл. 34 Н. З.), реабилитацията не може да онищожн развода. Но, напротивъ, ако до издаването на реабилитацията разводътъ не е билъ произнесенъ, той не може повече да се произнесе по тая причина слѣдъ реабилитацията. б) Ако осъдениятъ извърши друго прѣстѣпно дѣяние прѣди реабилитиранieto си, той е рецидивистъ; но, обратно, ако второто прѣстѣпно дѣяние бѣде извършено слѣдъ реабилитиранieto му,

той не може да се сѣди като рецидивистъ, защото първото му осѣждане е *заличено*. И прочее.

2) *Реабилитацията отмѣнява за бѣдѣще всички лишения отъ права, които сѣ били слѣдствие на това осѣждане*. Това е второто послѣдствие на реабилитацията. И въ отношение на това второ послѣдствие реабилитацията нѣма обратна сила, а произвѣжда своето дѣйствиe само въ бѣдѣщето. Лишението отъ права е законно и послѣдствията, които то е произвѣло до издаването на реабилитацията, продължаватъ да бѣдатъ законни. Реабилитацията спира само бѣдѣщитѣ послѣдствия. Така: а) Актоветѣ, при съставлението на които осѣденитѣ е участвувалъ като страна или свидѣтель прѣди реабилитацията си, продължаватъ да бѣдатъ недѣйствителни и слѣдъ реабилитацията му; но, напротивъ, актоветѣ, въ които той участвува като страна или свидѣтель слѣдъ реабилитацията си, не могатъ да бѣдатъ признати за недѣйствителни въ слѣдствие на осѣждането му. б) Отнетитѣ съ присѣдата чинове, знакове на отличие и служба, не се възвръщатъ по право чрѣзъ реабилитацията, но слѣдъ нея лицето може да получава нови чинове, знакове на отличие и служба. И прочее.

268. Всичко, което казахме до тукъ за реабилитацията, се отнася до наказателната (углавна) реабилитация. Колкото до търговската реабилитация, нейнитѣ условия се уреждатъ отъ специалния Търговски Законъ (чл. 97 Н. З.). Търг. Законъ урежда тие условия въ своитѣ членове 775—780.

Но съ търговската реабилитация не трѣбва да се смѣсва реабилитацията на осѣденитѣ за измамливо банкрутство.

Търговска реабилитация се нарича възстановлението на дѣеспособността и правата, които се отнематъ чрѣзъ обявлението на търговеца въ несѣстоятелностъ.

Разликата между наказателната и търговската реабилитация се състои въ слѣдното :

а) Наказателната (уголовна) реабилитация прѣдполага наказателно осѣждане, а търговската реабилитация прѣдполага само обявяване въ несѣстоятелностъ.

б) Наказателната реабилитация се дава само слѣдъ окончателно изправление, а търговската реабилитация се налага, щомъ несѣстоятелниятъ изпълни задълженията си къмъ закона: тя не се ограничава нито съ срокове, нито съ условия за добро повѣдение и застояло мѣстожителство.

в) Наказателната реабилитация се дава отъ Апелативния Сѣдъ, който се произнася съ опрѣдѣленіе, неподдѣжаще на обжалване; а търговската реабилитация се дава отъ Окржния Сѣдъ, който е издалъ рѣшението за обявяване въ несѣстоятелностъ; Окр. Сѣдъ се произнася съ рѣшение, което подлежи на обжалване на общо основание.

Азбученъ указатель.

А.

Авторъ (на прѣстѣпно дѣяние), гл. <i>Свучастив.</i>	Стр.
Амнистія. Опрѣдѣленіе на амнистіята, § 237; Характери на амнистіята, § 238; Кому принадлежи правото на амнистія?, § 239 и 240; Тълкувание на амнистіята, § 241; Приложение на амнистіята, § 242; По- слѣдствия на амнистіята, § 243 и 244.	416
Арестъ , гл. <i>Затворъ.</i>	

Б.

Безсѣзнателность, гл. *Оправдателни причини.*

В.

Виновность, гл. *Вмѣняемость.*

Вмѣняемость. Опрѣдѣленіе на вмѣняемо-
стыта, § 105; Различіе между вмѣняе-
мостьюта и виновностьюта, § 106; Степени
на вмѣняемостьта: прѣстѣпно намѣре-
ние, непрѣдпаазливостъ, § 106 и 107;
Правила на вмѣняемостьта, § 108 и 109;
Причини, които исклучватъ вмѣняемо-
стыта и прѣстѣпността (оправдателни
причини), § 110; Субективни оправда-

телни причини: Недоразвитостъ, Ум-	Стр
ствено разстройство, Безсъзнателностъ,	
Малолѣтие и непълнолѣтие, Случайни	
дѣяния; Обективни оправдателни при-	
чини: Изпълнение на закона или на	
законна служебна заповѣдь, Законна	
отбрана, Насилие (заплашване), Крайна	
нужда, Съгласие на пострадалото лице,	
§ 111—112; Незнание и криво разби-	
ране на Нак. Законъ, § 113.	125—171
Врѣди и загуби , гл. <i>Гражданско послѣдствие</i> .	
Възрастъ . Дѣление на възрастта отъ гледна	
точка на Нак. Законъ, § 111, I, 4. Ма-	
лолѣтие, Непълнолѣтие, Пълнолѣтие,	
Прѣстарѣлость, Невъзрастностъ, Въз-	
растностъ	145—151
Вънземство , § 66, II	88—91

Г.

Глоба . Опрѣдѣление на глобата, § 154;	
Критика на глобата, § 155; Условия	
на глобата, § 156; Характеръ на гло-	
бата, § 157; Видове на глобата: Нака-	
зателна глоба, Фискална глоба, § 158;	
Замѣна на глобата, § 159	287—297
Глухо-нѣмие . Глухо-нѣмието като оправ-	
дателна причина, § 111, I, 1, , ...	133
Гражданска отговорностъ . Опрѣдѣление,	
§ 187; Лица, които сж непосредствено	
отговорни и лица, които сж косвено	
отговорни, § 189	334—339
Гражданско послѣдствие (на прѣстѣпното	
дѣяние). Изобщо, § 186; Опрѣдѣление	
и видове: Непосрѣдствена имотна па-	

кость, Косвена имотна пакостъ, § 187	Стр.
и 188	327—334
Гражданско прѣстѣпление. Опрѣдѣление	
и характеръ, § 89	108—109
Гражданска смъртъ, § 132, е, и § 161	245
Грѣшка, гл. <i>Факгическа погрѣшка.</i>	

Д.

Давность. Опрѣдѣление, § 230; История.	
Възражения и защита на давността.	
§ 231; Основа на давността, § 232;	
Характеръ и дѣление на давността	
§ 233; Процесуална давность: опрѣдѣ-	
ление срокове, начало на течението ѝ и	
причини, които я спиратъ или прѣкъж-	
ватъ § 234—236.	401—415
<i>Проста давность,</i> § 233—236.	
Дипломатически прѣдставитель, гл. <i>Не-</i>	
<i>отговорность.</i>	
Диспозитивъ, § 39	65
Дисциплинарно наказание, § 8 и § 131, в,	10 и 238
Дисциплинарно прѣстѣпление. Опрѣдѣ-	
ление, § 78	101
Длъжность, длъжностно лице, гл. <i>Ли-</i>	
<i>шение отъ права.</i>	
Дѣецъ. Опрѣдѣление, § 80 и 81	101—102

Е.

Екстериториалность, гл. <i>Вънзвмство.</i>	
Екстрадиция. Опрѣдѣление, § 67; Закон-	
ность и основа на екстрадицията, §	
68 и 69; Характеръ и условия на ек-	
страдицията, § 70—72; Производство	

за искане и даване екстрадиция, § 73; Стр.
Послѣдствия на екстрадицията, § 74 . 91—97

Елементи на прѣстѣпнитѣ дѣянія. Общи и специални елементи, § 101; Дѣление на елементитѣ, § 102; Съединение на елементитѣ, § 103; Морални или субективни елементи: Разумѣние, Свободна воля, § 104; гл. *Вмѣняемость*. — Материални или обективни елементи. Опредѣление, § 114; Дѣление, § 115; Приготовление, § 116; Опитване (покушение), § 117; Условия на опитването, § 117' и 118; Степени на опитването: отказано опитване, възпрѣпятствувано опитване, § 119 и 120; Изпълнение (извършване); Степени на изпълнението; Несполучено прѣстѣпно дѣяние; Невъзможно прѣстѣпно дѣяние, § 121—122 120—121

Ж.

Жертва (на прѣстѣпнотс дѣяние), гл. *Предметъ*.

З.

Загуба, гл. *Гражданско послѣдствие*

Законна заповѣдь, § 112, II, 1, 6, . . . 154

Законна отбрана, Опредѣление и условия на законната отбрана, § 112, II, 2. . 156—163

Законъ, гл. *Наказателенъ Законъ*.

Запирание, гл. *Затворъ*.

Заплашване, гл. *Насилие*.

Затворъ. Опредѣление и характеръ на затвора, § 132 и § 140—141; Елементи

- на затвора: Лишение отъ свобода, Ре-
жимъ, § 142; Дължина на лишението
отъ свобода, § 143; Системи на ре-
жима: Система на общия затворъ, Об-
юрнска система, Пансилванска или фи-
ладельфийска система, Ирландска сис-
тема, Система на Нак. Законъ, § 143—
145; *Строгъ тъмниченъ затворъ*. Дължина:
доживотенъ и врѣмененъ; Режимъ: ус-
тройство на тъмницата, тъмнична ра-
бота; Храна и облѣкло, § 146; *Тъмни-
ченъ затворъ*. Дължина, Режимъ § 148 261—279
- Запрѣщение.** Опрѣдѣление. Гражданско за-
прѣщение, Наказателно запрѣщение, §
176; Спиране на запрѣщението, § 178. 315—317
- Злодеяние**, гл. *Прѣстѣпно дѣяние*.

И.

- Извинителни обстоятелства**, гл. *Смекчителни
обстоятелства*.
- Изпълнение или извършване**, гл. *Елементи*.
— Изпълнение на закона, 112, II, 1, а. 153
- Интелектуаленъ авторъ**, гл. *Съучастие*.

К.

- Калификация** (на прѣстѣпнитѣ дѣяния), §
203, I. 368—369
- Князь**, гл. *Наказателна Невотговорностъ*.
- Конфискация.** Опрѣдѣление. Дѣление, § 178;
Наказателна конфискация. Полицейска
конфискация. Условия на конфискацията,
§ 179—182. 317—323
- Крайна нужда.** Опрѣдѣление. Условия. По-
слѣдствия, § 112, II, 4. 166—168

Криво разбиране (на Наказателния Законъ). Стр.
Опрѣдѣление. Послѣдствия, § 113. 169—170

Криминална социология. Мораленъ законъ.
Свободна воля. Нова теория. Антропологията и статическата като спомагателни науки. Uomo delinquente. Прѣстѣпността като общественъ феноменъ, § 11; Криминална антропология. Нейнитѣ задачи, § 12; Класическа школа. Нова школа. Влияние на новата школа. Индивидуализиране на наказанието. Социализиране на наказателната отгoвoрностъ. Физически или естествени фактори. Обществени фактори. Антропологически или лични фактори, § 13; Успѣхи и несполуки на новата школа, § 14. 17—26

Л.

Лишение отъ свобода, гл. *Затворъ*.

Лишение отъ права. Основа на лишението отъ права, § 160 и 161; Дѣление, § 162; Изброение, § 163; Лишение отъ държавна или обществена длъжностъ изобщо или отъ опрѣдѣлени длъжности, § 164 и 166; Лишение отъ знакове на отличие, § 166; Лишение отъ право на избирателъ или избираемъ, § 167; Лишение да бжде членъ на роднински съвѣтъ, управителъ по назначение отъ сждъ, настойникъ надъ невъзрастни и на лица, лишени отъ гражданскитѣ си права, § 168; Лишение отъ правото да упражнява опрѣдѣлени

- на Каролината. Съвременна система, § 133; Заключение, § 134; Система на Нак. Законъ. Изброение, 135 237—251
- Наказателенъ Законъ.** Опредѣление, § 83; Елементи: диспозитивъ и санкция, § 39; Тълкувание на Нак. Законъ: официално или публично тълкувание, частно или доктринално тълкувание § 40—45; Задължителна сила на Нак. Законъ: по отношение на врѣмето, по отношение на територията, по отношение на лицата, § 46—66 65— 91
- Наказателна отговорноть,** гл. *Вмѣняемость.*
- Наказателна неотговорноть.** Случаи на наказателна неотговорноть, изходящи отъ вътрѣшното държавно право: Князътъ, Народнитѣ Прѣдставители; Случаи на наказателна неотговорноть, изходящи отъ международното право: Иностраннитѣ дипломатически прѣдставители. Иностраннитѣ царствующи държавни глави, Екипажатъ на чуждитѣ параходи, § 66 86— 91
- Наказателно Право.** Мѣстото на Наказат. Право между другитѣ клонове на правото. Теория на Ж. Ж. Руссо и Ер. Бен-тамъ. Възражения § 5 и 6 6— 9
- Опредѣление на Нак. Право. Наказателно позитивно право. Наказателно обичайно и наказателно писано право, § 7; Правото на наказание принадлежи на държавата. Други лица и институции, които иматъ наказателно право, § 8; Упражнение на правото на нака-

зание. Съдържание на наказателните закони, § 9; Прѣдмѣтъ на Нак. Право, § 10	Стр. 9—17
Отношение на Нак. Право къмъ Криминалната Социология, § 11—14	17—26
История на Нак. Право. Обща бѣлѣжка, § 23; Дѣление по територия, § 24; Източно право, § 25; Европейско право, § 26; Гръцко право, § 27; Римско право, § 28; Правото въ срѣдните вѣкове. Черковно или каноническо право. Държавно право. Правото слѣдъ френската Революция. Code pénal. Новитѣ законодателства, § 29—30	49—53
Дѣйствующе Нак. Право въ България. Дѣление, § 31; Мотиви на дѣлението, § 32; Наказателниятъ Законъ, § 33; Историческа бѣлѣжка за съставлението на Нак. Законъ, § 35; Прѣдимства на Нак. Законъ, § 36; Недостатъци, § 37	53—61
Намѣрение , гл. <i>Прѣстѣпно намѣрение</i> .	
Народни прѣдставители , гл. <i>Наказателна неотговорностъ</i> .	
Нарушение , гл. <i>Прѣстѣпно дѣяние</i> .	
Насилие (или заплашване). Физическо насилие. Морално насилие, § 112, II, 3 .	163—166
Невъзрастностъ , гл. <i>Възрастъ</i> .	
Недоразвитостъ , гл. <i>Вмѣняемостъ</i> .	
Неизбѣжна отбрана , гл. <i>Законна отбрана</i> .	
Незнание на Нак. Законъ . Условия. Послѣдствия, § 113, 1	169—170
Немарливостъ , гл. <i>Непрѣдпазливостъ</i> .	
Неотговорностъ , гл. <i>Наказателна Неотговорностъ</i> .	

Непрѣдпазливостъ. Опрѣдѣление. Степени.	Стр.
Условия, § 106, II и 107	128—129
Непълнолѣтие, гл. <i>Възрастъ.</i>	
Нужда, гл. <i>Крайна нужда.</i>	

О.

Обезщетение, гл. <i>Гражданско послѣдствие.</i>	
Обратна сила. Наказателнитѣ закони нѣматъ обратна сила, § 52; Характеръ на тоя принципъ, § 53; Искключения, § 54 до § 57	73—77
Ограничение на мѣстопрѣбиванието, гл. <i>Мѣстожителство.</i>	
Опитвание (или покушение). Опрѣдѣление. Елементи: Опрѣдѣлена воля, Начало на изпълнение, § 117. Общи правила, § 118	175—181
Оправдателни причини, гл. <i>Вмѣняемостъ.</i>	
Органъ на властѣта. Опрѣдѣление, § 164	303—305
Отѣгчителни обстоятелства. Дѣление, § 196—197; Легални отѣгчителни обстоятелства: общи, специални. Сждебни отѣгчителни обстоятелства: обективни, субективни, § 203; Послѣдствия на отѣгчителнитѣ обстоятелства, § 204	350-352 и 366-372

П.

Печатъ (прѣстѣпления по —). Опрѣдѣление, § 98.	118
Дѣяństwo, гл. <i>Вмѣняемостъ.</i>	
Повторение (на прѣстѣпнитѣ дѣяния) или рецидива. Опрѣдѣление. Теория на повторението, § 213; Дѣление. Наказание,	

§ 214—216; Повторението по Нак. законъ, § 217; Условия на специалното повторение, § 218; Послѣдствия на специалното повторение, § 219 и 220 . . .	Стр.	379—390
Погрѣшка , гл. <i>Фактическа погрѣшка</i> .		
Подбудителъ , гл. <i>Съучастие</i> .		
Покушение , гл. <i>Опитание</i> .		
Политическо прѣстѣпление . Опрѣдѣление.		
Теория, § 94—98.		113—118
Помагачъ , гл. <i>Съучастие</i> .		
Помилване . Опрѣдѣление. Различие между амнистията и помилването, § 251; Необходимостта на помилването, § 252; Правото на помилване принадлежи на Княза, § 253; Послѣдствия на помилването, § 254		438—439
Право . Опрѣдѣление, § 1; Правото е обществена наука, § 2; Санкция на правото: морална, физическа, § 3; . . .		1—3
Дѣление на правото, § 5		6—7
Право на наказание . Законность и основа на правото на наказание. Утилитарна Школа. Школа на законната защита. Индивидуална или договорна школа. Мистическа школа или школа на божественото право. Спиритуалистическа школа. Филантропическа школа, § 15; Критика, § 16—21; Заключение, § 22		26—49
Правото на наказание принадлежи на държавата. Други лица и институции, които иматъ наказателно право, § 8 .		10—11
Приготовление . Опрѣдѣление. Условия. Исключения, § 116.		173—175
Простѣпка , гл. <i>Прѣстѣпно дѣяние</i> .		

Прѣдизвикване (или провокация). Опрѣдѣление. Условия. Послѣдствия, § 199, I, 2	Стр. 355—357
Прѣдмѣтъ (на прѣстѣпно дѣяние). Опрѣдѣление, § 82.	102—103
Прескрипция , гл. Давностъ.	
Прѣдсрочно освобождение . Опрѣдѣление. Теория, § 149 и 150; Условия, § 151 до 153	279—286
Прѣстарѣлость , гл. <i>Възрастъ</i> .	
Прѣстѣпление , гл. <i>Прѣстѣпно дѣяние</i> .	
Прѣстѣпление по навикъ , гл. <i>Навикъ, Рецидива</i> .	
Прѣстѣпно дѣяние . Теоритически опрѣдѣления на прѣстѣпното дѣяние, § 10,	12—15
Опрѣдѣление на прѣстѣпното дѣяние по Нак. Законъ, § 75—77; Различие между прѣстѣпното дѣяние и дисциплинарното прѣстѣпление и нарушение, § 78; Правила на прѣстѣпното дѣяние, § 79; Дѣйци и прѣдмѣти на прѣст. дѣяние, § 80—82; Дѣление на прѣстѣп. дѣяния, § 83 и 84; Дѣление по важността имъ: тройна система, двойна система, § 85—89; Дѣление по умишлеността имъ: умишлени, непрѣдпазливи и случайни дѣяния, § 90; Дѣление по материалността имъ: моментални, продължителни, прости, квалифицирани, съвокупни и по навикъ, § 91—92; Дѣление по естеството имъ: общи, политически и по печата § 91—92; Дѣление по характера имъ: общи и специални, § 99—100	
Елементи на прѣстѣпнитѣ дѣяния (гл. по-горѣ).	99—120

Прѣстѣпно намѣрение. Опрѣдѣление. Дѣ-	Стр.
ление, § 106, I	126—128
Прѣстѣпно рѣшение, гл. Елементи.	
Пълнолѣтѣи. гл. Възраст.	

Р.

Разумѣние, гл. Елементи.	
Реабилитация . Опрѣдѣление. и основи, §	
261 и 263; Реабилитацията по Нак. За-	
конъ, § 264; Условия на реабилита-	
цията, § 265; Производство на реабилита-	
цията, § 266; Послѣдствия на реабилита-	
цията, § 267; Търговска реабилита-	
цията, § 268.	463—464
Рецидива, гл. Повторение.	

С.

Санкция. Морална санкция. Физическа	
санкция, § 3; Обществена санкция.	
Прѣдмѣтъ и граници, § 4	2—6
Опрѣдѣление, § 130	237
Система на санкцията. Принципъ.	
Дѣление: Система на легалната санкция,	
Система на сѣдебната санкция, Система	
на сѣдебно-легалната санкция, § 190	339—342
Свободна воля, гл. Елементи.	
Служба, гл. Лишение отъ права.	
Служебна заповѣдь, гл. Законна заповѣдь.	
Случайно дѣяние, гл. Вмѣняемость.	
Смѣгчителни обстоятелства. Дѣление,	
§ 196—197; Извинителни обстоятел-	
ства, § 199; Снизходителни обстоятел-	
ства, § 200; Послѣдствия. Приложение	
на закона, § 201—202	350—366

Смъртъ. Смъртно наказание, § 132, а, § 133	Стр.
и § 136—139.	стр. 243, 244 и 251—260
Смъртъ на виновния, § 229	400—401
Смъртъ на осждения, § 250	434—435

Снизходителни обстоятелства, гл. Сметчителни обстоятелства.

Сомнамбулизмъ, гл. Вмѣняемость.

Суверенитетъ, § 62. 82

Съвокупность. Опредѣление, § 206; Дѣленіе: материална и идеална съвокупность, § 207; Наказание на съвокупността: Система на събиране на наказанията, Система на поглѣщаніе, Сметсена система, § 208, Система на Н. Законъ, § 209—212. 373—379

Съгласие на пострадалото лице, гл. Вмѣняемость.

Съзаклятие, § 103, 1 и § 116, а. . . . 123 и 174

Сънь, гл. Вмѣняемость.

Съучастіе. Опредѣление, § 122; Условия на наказуемото съучастіе. Елементи, § 123 и 124; Видове на наказуемото съучастіе, § 125; Дѣленіе по Нак. Законъ: Непосредствени извършители или съавтори, Подбудители, Помагачи, § 126 и 127; Наказание на съучастіето, § 128 и 129. 201—236

Т.

Територия. Опредѣление, § 60; Значение, § 61—64. 80—85

У.

Укриваніе. § 127, ... 227—230

Умствено разстройство , гл. <i>Вмѣняемость</i> .	Стр.
Условно осъждане . Опрѣдѣление, § 223;	
Система, § 224; Възражения, § 225;	
Усл. осъждане въ нашето законода-	
телство, § 226	392—399

Ф.

Фактическа погрѣшка , § 113, 3	170
---	-----

Х.

Хиппотизъмъ , гл. <i>Вмѣняемость</i> .	
---	--

Ц.

Цѣль , (на прѣстѣпното дѣяние), § 106, I .	127
---	-----

Извѣстие.

Приготовляватъ се и въ кжсо врѣме ще се турятъ подъ печатъ още и слѣднитѣ съчинения на сжщия авторъ:

БЪЛГАРСКО НАКАЗАТЕЛНО СЖДОПРОИЗВОДСТВО, или систематично изложение на общата теория по Наказателното (углавно) Сждопроизводство, съобразено съ нашето най-ново законодателство и сждебната практика.

Книгата ще се състои отъ 30—40 печатни коли и ще излѣзе отъ печатъ къмъ края на текущата година.

ТРАКТАТЪ ПО БЪЛГАРСКОТО НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО. Това съчинение прѣдставлява обширенъ теоритически прѣгледъ на науката по Наказателното Право въ двѣтъ му части, обща и специална, съобразенъ съ дѣйствующето законодателство и сждебна практика.

Съчинението ще се състои отъ 150—200 печатни поли, раздѣлени въ 5 голѣми томове, и ще излѣзе отъ печатъ прѣзъ течението на идущата година.

ОБЩЕСТВЕНЪ ДОГОВОРЪ или начала на политическото право. Отъ Ж. Ж. Руссо. Прѣвель Д-ръ Д. Йовевъ. Цѣна 1.50 лева.

Тая книга се намира за проданъ у прѣводача. Първото издание е вече на изчерпване и на скоро ще се направи второ издание.

